

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 21 том 2

Одеса
2016

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 7 від 24 травня 2016 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токаревіч**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Дем'янова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізєцька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2016

© Міжнародний гуманітарний університет, 2016

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Mykhaylenko V. V.,

Doctor of Philology,

Professor, Dept. of Translation and Philology

Ivano-Frankivsk King Danylo Galytskyi University of Law

THE CORPUS-BASED MEANING DIFFERENTIATION OF THE ADJECTIVE *PUBLIC*

Summary. In this paper we will present elements of corpus-based cognitive-semantic analysis of the adjectival lexeme *public* in English. The primary goal of this paper is to detail the conditions of actualizing components of the lexical meaning of the referred adjective as a polysemantic unit. It is proved that all the revealed components are rooted in the structure of the lexical meaning of the adjective *public*. The results of the exploration stress that their actualization depends primarily on the lexeme combinability with the noun as the head word of the NP, second, on the major Lexical-Semantic Field of the discourse, third, on the register type of discourse, and on the discourse authors intention, i.e. his/her attitude to the subject or object of utterance.

Key words: lexeme, meaning, phrase, sentence, discourse register, context, componential structure of meaning, lexical semantics, cognitive semantics.

Introduction. The denotative meaning of a great number of words can be identified at the level of wordcombination, sentence or discourse only. These words constitute a considerable part of the present-day English lexicon and are referred to as polysemantic words. Polysemy is the ability of a word to possess a complex semantic structure revealing several components or lexical-semantic variants [15, p. 16]. Probably, the most widely accepted definition of polysemy is as the form of ambiguity where 2+ related senses (components or lexical-semantic variants) are associated with the same word; consider the meanings of the lexeme *public*, as a noun, adjective, predicative, a part of an adverbial, for instance:

1) *The British public never believe you are one of us until you will live here.*

In the noun phrase the head word *public* denotes a group of people like a society

2) *Its like living in a public park!* BNC.

In the noun phrase the adjunct *public* denotes a property belonging to the community.

3) *Public spending is set to be slashed in a desperate Government bid to save the pound.* BNC.

In example (3) the adjunct *public* denotes finance or budget managed by Government.

4) *Sir Colin indicated that it could be another two years before the truth is made.*

The lexeme *public* in the function of predicative denotes known to other people.

5) *Shes now confusing the show business quality of performing well in public.* BNC.

The lexeme *public* in combination with the preposition *in* denotes to be seen by other people.

The noun phrase with the lexeme *public* as an adjunct is the most frequent case in Modern English differentiating its meaning, therefore, it is in the focus of investigation to reveal the factors preconditioning the realization of a component of the lexical meaning.

The lexical meaning is the meaning of a word which is specifiable independently of other words – ultimately with reference to the non-linguistic world – and which is independent of the grammar of the language [2, p. 375].

According to our hypothesis the lexical meaning of adjective presents a componential structure, which in the dictionary entry has a dominant component and periphery ones, when the lexeme is used in the context the position of components can shift.

In the componential Classical Theory of Meaning [11, p. 170–210], (i) meanings of words were defined on the basis of necessary and sufficient conditions (or features/markers) without reference to contexts, (ii) therefore, a particular entity was either a full member of the category defined by a word or not, and (iii) the similarity of meanings of different words, or senses of the same word, could be quantified by counting the number of features/markers shared by meanings / senses / components / lexical-semantic variants / semes/readings.

State of the art. The nature of lexical semantics has changed markedly in the twenty-to-thirty years since classic texts like John Lyons [12] and D. Cruse [4] were published. M. Lynne Murphy considers that theories of grammar have become much more lexically-oriented, paying more attention to issues of lexical meaning, though the issues were narrowed to polysemy/homonymy and the nym relations (synonym, antonym, meronyms, etc.) [13, p. 8–9]. Lexical semantics could be defined as the study of word meaning, but in practice it often more specifically explore the study of lexical (i.e. content) word meaning, as opposed to the meanings of grammatical (or function) words. This means that lexical semanticists are involved in investigating open or notional parts of speech – noun, verb, adjective and their combinability with adverb and preposition classes.

The lexical meaning of adjectives, for instance consists in the particular systematization of facts of experience by the language [3, p. 103–171]. In this sense the lexical meaning of adjectives belongs to the system of the language. But at the same time the language has historically established the uses of the meaning of lexemes [2, p. 304]. The logical distinction between semantics and pragmatics reflects this pattern of thinking: first the “clean” relation to the world of denotable objects, then the step into the messy world of users and interpreters [9, p. 80]. The interactive trend understood itself as modern being antimentalist; the anthropological perspective in language as a “mode of action” suggested by B. Malinovsky (1930) and the contextual theory of meaning (the study of meaning and context should be central) suggested by J.R. Firth (1935); later on “meaning in use” by L. Wittgenstein (1933); “How to Do Things With Words” by J.L. Austin (1962); “Speech Acts” by Jonh R. Searle (1969); “On declarative sentences” by J.R. Ross, 1970]. Paul H. Grice’s contribution to the study of meaning – the theory of implicature [8, p. 43–46] is the notion devised to capture those aspects of what

is communicated by an utterance, which is clearly part of what is going on, cannot be analysed as constituting part of what one would call the meaning of the words [9, p. 87]. Cognitive linguistics (CL), or cognitive semantics, drew on research in philosophy, anthropology, and cognitive psychology and adopted a perspective in which polysemy became an omnipresent property associated with lexical items but also morphemes, grammatical constructions, and whole grammatical classes [5, p. 274].

We are going to put forward our prerequisites for the following investigation:

1) when we speak, we do not use the dictionary entry of the words selected;

2) we choose one of the components/sense/semes/reading of the lexical meaning of the words to convey the necessary meaning;

3) our interlocutor comprehends the very component as the meaning of the word;

4) otherwise the communication will not be felicitous.

Investigation. The analysis of 100 ml words constituting the volume of the British National Corpus reveals the use of 38032 cases of the lexeme *public*. They are grouped according to the discourse register or genre: 1787 units in colloquial (spoken), 1399 in fiction, 2041 in magazine, 5193 in newspaper, 8561 in non-academic, 8977 in academic and 1074 in miscellaneous. Let's take 100 text fragments for the part of speech analysis of *public*. There are the following parts of speech categories of the lexeme *public* are defined: an adjectival adjunct, like *public spending* (58 units), a substantivized adjective, like *the public* (18 units), *British public* (5 units), a part of an adverbial, like *in public* (5 units) and a predicative, like *become public* (5 units) [BNC]. Corpus-linguistics work on polysemy within Cognitive Linguistics comes in three trends:

First, there are studies where the corpus-linguistic component consists merely of using a corpus as a source of examples – ideally, examples are not just cherry-picked to support a particular point but also considered if they constitute counterexamples; given the limited role that corpus methods other than mere retrieval play in such work, this will not be discussed here.

Second, there are analyses which involve the retrieval of many examples of the element to be analyzed, which are then annotated for various characteristics, which are then analyzed statistically.

Third, there are studies straddling the boundary between corpus linguistics and computational (psycho)linguistics, which differ from the previous kind of analyses in that many do not (i) involve (semi-)manual annotation and (ii) aim at uncovering something about human language per se but rather test/evaluate computational models of linguistic data (with no pretense of cognitive realism) [5, p. 275; 1, p. 29–51].

The object of our investigation is the adjectival lexeme *public* used in the NP (noun phrase) as adjunct.

Now we shall start with the constituents of the definition of the lexeme *public* based on the historical principles [OED].

1. *Public* is a principle of the law which holds that no subject can lawfully do that which has a tendency to be injurious to the public, or against the public good.

2. In various phrases (mostly obsolete) rendering or suggested by Latin *res publica*, for instance, *public state*, *public thing* (also *thing public*), the *commonwealth or state*; *public good*, *public wealth* (also *good public* or *wealth public*), *public wealth*, *the common or national good* or *well-being*; *the commonwealth or state*; also *common public* = *common good*.

3. A collective group regarded as sharing some cultural, social, or political interest but who as individuals do not necessarily have any contact with one another.

4. *Public*, for instance, *public opinion* is the opinion of the mass of the community.

5. That is open to, may be used by, or may or must be shared by, all members of the community; not restricted to the private use of any person or persons; generally accessible or available; generally levied (as a rate or tax). Also (in a narrower sense) that may be used, enjoyed, shared, or competed for, by all persons legally or properly qualified. Sometimes involving the sense, provided or supported at the public expense, and under public control: as in public elementary school, and often in public baths, public library, public park, and the like; public convenience: see convenience A thing may also be public at once in senses 4 and 5, as public worship, or in 1, 3, 4 and 5, as public meeting. See also public school, in various senses.

Note: In British English a private school that prepares students for college or for public service; in American English a school that gets money from and is controlled by a local government. The fifth component denotes some possession of the community.

The definitional analysis of the OED entry based on the historical principles helps to reveal five major components in the lexical meaning of the adjective *public*:

1) republican justice;

2) state wealth;

3) a group of individuals (united by some cultural, social, or political interest);

4) mass of the community;

5) possession of the community.

The component republican justice or pertaining to law was dominant according to the diachronic semantics [see also dynamic semantics: 14, p. 89–91].

Then we shall consider the Webster's entry of the lexeme *public* based on the synchronic principles [Websters]:

1) (a) exposed to general view, open; (b) well-known, prominent; (c) perceptible, material;

2) (a) of, relating to, or affecting all the people or the whole area of a nation or state <public law>; (b) of or relating to a government; (c) of, relating to, or being in the service of the community or nation;

3) (a) relating to people in general, universal; (b) general, popular;

4) relating to business or community interests as opposed to private affairs: social;

5) devoted to the general or national welfare: humanitarian;

6) (a) accessible to or shared by all members of the community; (b) capitalized in shares that can be freely traded on the open market – often used with go;

7) supported by public funds and private contributions rather than by income from commercials <public radio><public television> [Websters].

The results of the definitional analysis of the Webster's entry of the lexeme *public* based on the synchronic principles helps to reveal the components of its meaning:

1) exposed to people;

2) related to state, government or community;

3) related to people;

4) related to business or community interests;

5) pertaining to general welfare;

6) accessible to all members of community;

7) supported by community or private funds.

The componential analysis is a very important method of linguistic investigation and has attracted a great deal of attention. It is usually illustrated by some simple example such as the wordsman, woman, boy, girl, all belonging to the semantic field “the human race” and differing in the characteristics of age and sex. The meaning of adjectives can be analyzed into its constituents. Further on we can define the features making up their structure of meaning. In the meaning of a lexeme different types of features or components, or semes can be distinguished:

a) those belonging only to the structure of meaning of the adjectives, specific semes [17, p. 24];

b) those making up a lexical field, generic semes [17, p. 24];

c) those present in more than one lexical field determining a particular lexical field or a lexeme, but not defining the lexical field.

At present the component exposed to people is the dominant one in the lexical meaning of the adjective *public* registered in the dictionary.

Castillo del Jesus Gerardo Martínez writes that adjective is a word class which generally qualifies a noun. Regularly adjectives are found either before (in SVO languages) or after (in VSO languages) the noun they refer to. Adjectives in this position are termed attributive, e.g.:

Even as the clamour grows for Mansell to reverse his decision to quit, the public hero has decided to give it a go in America. BNC.

Adjectives placed after a copula are called predicative, e.g.:

The affair has become public. BNC.

Adjectives can themselves be qualified by adverbs, e.g.:

Mary steals a baby from a supermarket whilst her husband is having a very public nervous breakdown in the school where he teaches. BNC.

Adjectives can also post-modify a noun. They are gradable depending on whether a comparison is made with one other thing or many other things, e.g.:

Andrei Kanchelskis, warns that the men from Moscow will be on a mission most public – to sell themselves to the big-money clubs of Western Europe. BNC.

Adjectives are lexical words used to modify nouns and refer to physical and concrete properties as well as abstract properties denoted by nouns [2, p. 80–80]. Adjectives give meaning in two directions as lexemes manifesting the systematization of the facts of experience made by the language and as elements forming the category, the adjectival category, as the answer of the language to the needs of expression of speakers [3, p. 103–171]. At the same time they are predicates, the expression of a particular state of affairs, provided by the means to mean, combine and get into relation with other words. In any case they are elements capable of individual free use by speakers [12]. This functional approach is attempted in contextual analysis, semantic syntax and some other branches of linguistics. The definitions of meaning given by various authors, though different in detail, agree in the basic principle: they all point out that lexical meaning is the realization of concept or emotion by means of a definite language system. In most present-day methods of lexicological analysis words are studied by placing them, or rather considering them in larger units of context; a word is defined by its functioning within a phrase or a sentence.

Euginio Coseriu and Horst Geckeler believe that every aspect of meaning of a word is reflected in a characteristic pattern of normality (and abnormality) in grammatically appropriate context. The

meaning of a word is constituted by its contextual relations and the very component of the lexical meaning of a word is actualized by its contextual relations or distribution [3, p. 15–16]. Castillo del Jesús Gerardo Martínez [2, p. 80–80] underlines that adjectives in English can play a double function: they are elements of a language, forming part of the language structure ruled by the norm and the system of the language, and they are words of free use by the speakers [2, p. 80–80]. In any case they can be considered under two points of view: as elements bearing the lexical function [3, p. 103–171] – elements bearing meaning and as elements of relation and combination, the expression of a particular state of affairs with a number of terms functioning as actants of that state of affairs, predicates, see [19, p. 25]

Here comes the question of the factors which can help the reader/hearer to determine a component actualized by the lexeme. Traditionally, context was defined as “objective” social variables (such as gender or class of speakers). Teun A. Van Dijk in his monograph explores a multidisciplinary theory of context, where he argues that it is not the social situation itself that influences the structures of text and talk, but rather the definition of the relevant properties of the communicative situation by the discourse participants. The new theoretical notion developed to account for these subjective mental constructs is that of context models, which play a crucial role in interaction and in the production and comprehension of discourse. He stresses that if contexts were objective social conditions or constraints, all people in the same social situation would speak in the same way. They dynamically control how language use and discourse are adapted to their situational environment, and hence define under what conditions they are appropriate [19, p. I-VII].

According to Dylan Glynn “Cognitive Semantics has slowly been moving towards empirical methods and some in the field have long held that meanings cannot be understood as reified objects” [6, p. 4], here we would add as units described and classified into LSF from the point of Lexical Semantics.

We shall try to reveal the conditions of actualizing the components of the lexical meaning of the adjective *public* in examples 10–18:

Even as the clamour grows for Mansell to reverse his decision to quit, the public hero has decided to give it a go in America. BNC.

The adjective *public* due to its combinability with the noun *hero* actualizes the component *popular* or *well-known*.

This week has diminished prospects of further interest rate cuts. Ministers expect the current public spending round to be the toughest for many years as the Government seeks to maintain. BNC.

The adjective *public* in the combination with V-ing *spending-finance* [see Webster's: spending money] actualizes the component state and units *public spending*, *minister*, and *government* can form the Lexical-Semantic Field of Governance.

Government is that the years of Thatcherite prosperity have been matched by a deterioration in public services and the environment. BNC.

The adjective *public* in the combination with the noun *services* actualizes the component *social* = services for people / country.

When he says, in your welcome new Architecture page, that the British public needs... to be shown what a city street such as Hammersmith Road could become. BNC.

The combination *British public* realizes the component *people / society* general or *community* people living on some territory.

It accused Roy of using his very public fight to beat lung cancer as a way of furthering his career. BNC.

The adjective *public* in the combination with the noun *fight* realizes the component social (=society). And the previous clause whose husband recently died from the disease points out the necessity of the action. See the following sentence:

Judge Gabriel Hutton cited the families grief and the general public outrage when he passed sentence. He said Goochs car became a lethal factor. BNC.

In the NP *general public outrage* the adjective *public* actualizes the component all the members of the society.

The radioactivity is within acceptable levels. The contaminated mud was scooped off public beaches by members of local pressure group CORE – Cumbrians Opposed to a Radioactive Environment. BNC.

In the NP *public beaches* the adjective *public* actualizes the component all the society members

Each year, APT distributes thousands of hours of entertaining, educational and empowering programming to Americas 360+ public television stations. BNC.

Help us protect funding for your public television and radio stations award-winning services. BNC.

In the NP *public television stations and radio stations* the adjective *public* realizes the component supported by public funds that makes both stations independent from the state or oligarch.

James Pustejovsky analyzes the “disambiguation” of polysemy of the lexeme *bank* in context as a phenomenon of coercion The basic meaning of *bank* is coerced into the financial institution, and into the building reading. That is, there is only one interpretation of *bank* (in this sense), but it can be shifted by the context in which it occurs. The author assumes that polysemy should be treated in a similar way: We have a basic meaning, and general rules to derive specialized meanings. He distinguishes between the following four levels of representation:

a) Argument structure – specifies the number and type of semantic arguments, and how they are related syntactically.

b) Event structure – specifies the sort of an event, e.g. whether it is a state, a process, or a transition.

c) Qualia structure – specifies certain aspects in which the entity can interact with other entities. For subtypes:

i) constitutive: the relation between an object and its constituents, like material, weight, or parts and component elements;

ii) formal: that which distinguishes the object within a larger domain, like orientation, magnitude, shape, dimensionality, color, position;

iii) telic: the purpose and function of the object, in particular the purpose that an agent has in performing an act, the built-in function or aim which specifies certain activities;

iv) agentive roles: factors involved in the origin or bringing about of an object referring to the creator of an artefact or a cause;

d) Lexical inheritance structure – specifies the way how a lexical structure is related to other structures, by way of a type inheritance system [17, p. 73–96].

The principled polysemy approach [6, p. 33–75] targeted the first of the two problem areas. First, the proponents proposed criteria to determine when two usages constitute different senses by doing more justice to the role of context and distinguishing polysemy from vagueness; second, they proposed criteria to identify the proto-type, or sanctioning sense, of a polysemous category.

The basic meaning of the adjectival *lexeme* *public* presumably is related to republican justice, for instance, *public law*, *public nuisance*, *public offences*, public charge (a). But we can apply *public* to the state property, for instance, *public enterprise* *Public Record*

Office and also to the governance, for instance, *public policy*, *public body*, *public administration*, *public spending*, *public expenditure*, *public money*, *public purse*, *public debts*, *public services*, etc. There are of course many other uses of *public*, for instance, *public menace*, *public good* *public health*, *public utility*, *public political purposes*, etc. with the common component pertaining to society The specific interpretations of *public* with the component pertaining to community, for instance, *public rejoicing*, *public interest*, *public engagement*, *public mind*, etc. Sometimes the component provided or supported at the public expense, and under public control is realized by the adjective *public*, for instance: *public elementary school*, *public baths*, *public library*, *public park*, *public conveniences*, *public beaches*, etc. All these components are rooted in the structure of the lexical meaning of the adjective *public* but their actualization depends primarily on the lexeme combinability with the noun as the head word of the NP, second, on the major Lexical-Semantic Field of the discourse, third, on the register type of discourse, and on the discourse authors intention, i.e. his/her attitude to the subject or object of utterance.

Conclusions and perspectives. In this paper we have demonstrated, that the functional approach to the semantic structure of the adjectival lexeme *public* is supported and enriched by additional analyses – etymological, definitional, componential, parts of speech and parts of a sentence, corpus and contextual types.

The treatment of polysemy in Cognitive Linguistics involves (a) viewing meaning/sense/component/reading as categorization, (b) recognizing the importance of context for meaning/sense/component/reading and (c) underlining that linguistic and encyclopedic knowledge must not be separated.

This is a little-known field of research as well as the trail blazing one that presumably will be stimulated by the existence of large language corpora as research tools. We believe that Cognitive Semantics has slowly been moving towards empirical methods and some in the field have long held that meanings cannot be understood as reified objects.

Further on there must be the analysis of data from a different and much larger corpora than has been used for this paper to reveal all possible contexts (in various discourse registers) of the adjectival lexeme *public* actualizing its functional semantic components. It will attract different trends of research to be explored in the framework of cognitive semantics.

References:

1. Benom C. English through and the gradience of force dynamics / C. Benom // International Journal of Cognitive Linguistics. – 2014. – Vol. 5. – № 1. – Pp. 29–51.
2. Castillo del Jesús Gerardo Martínez. The predicative Function of Adjectives / Jesús Gerardo Martínez del Castillo // EPOS. – 1997. – Vol. XIII. – Pp. 303–331.
3. Coseriu Eugenio, Geckeler Horst. Linguistics and Semantics / Eugenio Coseriu, Horst Geckeler // Thomas Sebeok (ed.). Current Trends in Linguistics. Vol.12. – The Hague: Mouton, 1974. – Pp.103–171.
4. Cruse D. Alan. Lexical Semantics / D.A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 310 p.
5. Divjak Dagmar S., Gries Stefan Th. Corpus-based Cognitive Semantics: A Contrastive Study of Phrasal Verbs in English and Russian / Dagmar S. Divjak, Th. Stefan Gries // K. Dziwirek and B. Lewandowska-Tomaszczyk (eds.). Studies in Cognitive Corpus Linguistics. – Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2009. – Pp. 273–296.
6. Evans Vyvyan. The Meaning of Time: Polysemy, the Lexicon and Conceptual Structure / Vyvyan Evans // Journal of Linguistics. – 2005. – Vol. 41. – № 1. – Pp. 33–75.

7. Glynn Dylan. The Many Uses of Run: Corpus Methods and socio-cognitive semantics / Dylan Glynn // D. Glynn, J. Robinson (eds.). *Corpus Methods for Semantics: Quantitative Studies in Polysemy and Synonymy*. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2014. – Pp. 117–144.
8. Grice Paul H. *Logic and Conversation*/ H Paul Grice // P. Cole, and J.L. Morgan (eds.). *Speech Acts*. – New York: Academic Press, 1975. – Pp. 183–98.
9. Harder Peter. *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English* / Peter Harder // Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1996. – 586 p.
10. Katz Jerrold J., Fodor Jerry A. *The Structure of a Semantic Theory* / Jerrold J. Katz, Jerry A. Fodor // *Language*. – 1963. – Vol. 39. – № 2. – Pp. 170–210.
11. Krifka Manfred. *Lexikalische Semantik* / Manfred Krifka – Berlin : Humboldt-Universität zu Berlin, 2001. – S. 3.
12. Lyons John. *Semantics*. 2 Vols. / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – Vol. 1. – 897p.; V.2. – xiv + 526 p.
13. Murphy M. Lynne. *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy and other Paradigms* / M. Lynne Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 304 p.
14. Mykhaylenko V. *On Dynamics of the Components in the Lexeme "Land"* / V. Mykhaylenko // *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького: Збірник наукових праць*. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – С. 8–91.
15. Mykhaylenko V. *A Glossary of Linguistics and Translation Studies* / V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King DanyloGalatskiy University of Law, 2015. – 528 p.
16. *Oxford English Dictionary*. 2nd ed. 20 vols. – Oxford : Oxford University Press, 2009 (1989).
17. Pottier Bernard Louis. *Linguistique générale: Théorie et description* / Bernard Louis Potier. – Paris : 1976. – 224 p.
18. Pustejovsky James. *Type Coercion and Lexical Selection* / James Pustejovsky // James Pustejovsky (ed.). *Semantics and the Lexicon*. – Dordrecht : Kluwer, 1993. – Pp. 73–96.
19. Van Dijk Teun, *Discourse and Context* / Teun Van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 283 p.
20. *Websters Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged*. – Springfield, MA : Merriam-Webster, 1993.

Михайленко В. В. Корпусний аналіз і диференціація значення прикметника *public*

Анотація. У представлений статті наведено елементи когнітивно-семантичного аналізу прикметника *public* в англійській мові на основі його корпусного аналізу. Основна мета даної праці є детальне вивчення умов актуалізації компонентів лексичного значення прикметника *public* як багатозначної одиниці. Доведено, що всі встановлені компоненти присутні в структурі лексичного значення прикметника. Результати проведеного дослідження вказують на те, що їх актуалізація залежить, по-перше, від сполучуваності лексеми з іменником як головним словом фрази, по-друге, від основного лексико-семантичного поля дискурсу, по-третє, від жанру дискурсу і, по-четверте, від наміру автора дискурсу – його/її ставлення до суб'єкта або об'єкта висловлювання.

Ключові слова: лексема, значення, компонентна структура, фраза, речення, жанр дискурсу, контекст, лексична семантика, когнітивна семантика, корпусний аналіз.

Михайленко В. В. Корпусный анализ и дифференциация значения прилагательного *public*

Аннотация. В данной статье освещены элементы когнитивно-семантического анализа прилагательного *public* в английском языке на основе корпусного анализа. Основная цель этой работы – детальное изучение условий актуализации компонентов лексического значения указанного прилагательного как многозначной единицы. Доказано, что все установленные компоненты присутствуют в структуре лексического значения прилагательного *public*. Результаты проведенного исследования указывают на то, что их актуализация зависит, во-первых, от сочетаемости лексем с существительным в качестве главного слова фразы, во-вторых, от основного лексико-семантического поля дискурса, в-третьих, от типа жанра дискурса и, в-четвертых, от намерения автора дискурса – его/ее отношения к субъекту или объекту высказывания.

Ключевые слова: лексема, значение, компонентная структура, фраза, предложение, жанр дискурса, контекст, лексическая семантика, когнитивная семантика, корпусный анализ.

*Анастасьева О. А.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка*

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНОЇ НАСТАНОВИ НА КОНСТАТАЦІЮ ТА РЕЗЮМУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АФОРИЗМІ

Анотація. Стаття присвячена проблематиці дослідження прагматичного аспекту англомовного афоризму. У статті міститься огляд наукових підходів до концепції прагматичної настанови. На прикладах продемонстровані мовні засоби реалізації прагматичної настанови на констатацію та резюмування в англомовному афоризмі.

Ключові слова: англомовний афоризм, прагматична настанова, мовні засоби реалізації.

Постановка проблеми. З давніх часів афоризми впливали на свідомість людей, ставали лозунгами як для окремих особистостей, так і для країн чи людства в цілому. Природа та механізм реалізації цього лінгвістичного та культурного феномену викликає глибоку зацікавленість. Адже сучасній лінгвістиці притаманна пильна увага до тексту та мовної особистості. Актуальність дослідження прагматичного аспекту англомовного афоризму визначається загальною спрямованістю сучасної наукової парадигми, її зацікавленістю проблемами функціонування мовних одиниць, а також недостатнім ступенем дослідженості об'єкту.

Об'єктом статті є англомовні афористичні висловлювання англомовних авторів, предметом – мовностилістичні засоби реалізації потенційних прагматичних настанов, які були виявлені на матеріалі афоризмів англомовних авторів, відібраних методом суцільної вибірки.

Мета статті. Метою є визначення специфічних потенційних прагматичних настанов, які притаманні афоризмам та зумовлюють їх конституційні ознаки. Зокрема, ставиться задача дослідження мовних засобів, які використовуються для об'єктивізації прагматичної настанови на констатацію та резюмування в англомовному афоризмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичній науці існують декілька підходів до концепції прагматичної настанови. Поняття прагматичної настанови тісно пов'язане із поняттям прагматичної функції як цілеспрямованого використання мовних одиниць для досягнення певного ефекту, яка сприяє встановленню умовного контакту між автором та реципієнтом за допомогою відповідних вербальних і невербальних засобів, вживання яких реалізує прагматичну настанову автора.

Прагматична настанова – це, насамперед, настанова психологічна; термін «настанова» виник у домені психології та застосовується щодо безсвідомих процесів у людській психіці. «Вирішальна роль механізму психологічної настанови певного функціонального стану організму, що склався в попередньому досвіді, – в спрямуванні кожного виду та форми людської активності, в створенні певної схильності, готовності індивіду діяти тим чи інакшим чином» [7, с. 163]. Тобто, за Д.М. Узнадзе, людина, внаслідок імпульсу певної потреби та під впливом цієї

потреби, вимушена встановлювати певні відносини з оточуючим світом. Потім у нього, як у суб'єкта цих взаємовідношень, виникає настанова певної активності.

Таким чином, якщо йдеться про прагматичну настанову мовленнєвої поведінки, то її можна визначити як механізм реалізації потреби, яка виникла за умов певної комунікативної ситуації.

Прагматичний зміст тексту виникає на підставі прагматичної настанови та розвиває її, надаючи їй певне спрямування, і нібито в збагаченому конкретизованому вигляді доносить її до адресата [5, с. 9]. Отже, прагматична настанова – це виражений мовленнєвими засобами усвідомлений намір автора справити вплив на адресата, тобто досягнути певного прагматичного ефекту.

Потребує уваги той факт, що термін «прагматична настанова» не є сталим. Різними дослідниками в якості синонімів поняття «прагматична настанова» вживаються такі терміни: інтенція, авторська ціленастанова, комунікативна настанова, комунікативний намір.

Так, згідно з Т.М. Дридзе, мовленнєвий твір – це, насамперед, втілення комунікативно-пізнавального наміру автору [3, с. 58]. Характерною рисою такого підходу є прагнення реконструювати фазу текстової діяльності, яка передуює появі тексту як продукту цієї текстової діяльності [3, с. 58]. Іншими словами, такий аналіз дозволяє відстежити передтекстову, невербальну стадію створення тексту, спробувати відновити за певними мовленнєвими сигналами деякі етапи його когнітивного процесу та в результаті – проникнути в задум автора. Оскільки втілення основного комунікативного наміру адресанта становить реалізацію в тексті ієрархії певних комунікативних програм, можна говорити про те, що в самому мовленнєвому творі закладена не тільки програма кодування повідомлення, але й програма його розшифровки, інтерпретації. Таким чином, інтерпретація тексту реципієнтом адекватна тільки в разі якщо досягнуто необхідний комунікативний (прагматичний) ефект [3, с. 84].

В.Л. Наєр не отожднює поняття «прагматична настанова» і «інтенція адресанта», бо «перша [прагматична настанова] має відношення до сфери психічної людини, а друга [інтенція адресанта] – до мовлення, хоча вони, безперечно, пов'язані одне з одним і являють собою як би боки однієї медалі» [5, с. 3].

Отже, прагматична настанова тексту, за В.Л. Наєром, – це «матеріалізований у тексті усвідомлений конкретний намір адресанта здійснити відповідний вплив на адресата» [5, с. 3].

Прагматична настанова розглядається поруч з іншими прагматичними складовими тексту, а саме такими, як адресант, адресат, прагматичний зміст, прагматичний ефект. Ці складові

є взаємопов'язаними елементами системи. Іntenція автора, реалізуючись в тексті, перетворюється на прагматичну настанову. На підставі прагматичної настанови створюється прагматичний зміст. Прагматичний зміст формує прагматичну спрямованість твору та сприяє реалізації прагматичного ефекту, що зазначається як «з'ясування і активне сприйняття адресатом, шляхом декодування прагматичного змісту тексту, тієї прагматичної настанови, яка лежить в його основі» [5, с. 11]. Таким чином, прагматична настанова є ядром прагматики тексту в цілому.

Н.С. Валгіна наполягає на розмежуванні понять «прагматична настанова тексту» та «прагматична настанова автора». На її думку, кожен текст має свою прагматичну настанову. Саме вона визначає форму тексту, відбір матеріалу; загальну стилістику та ін. Однак автор, як певний суб'єкт, підкорюючись загальним правилам побудови тексту певного спрямування, вносить свої, особистісні корективи в побудову тексту, тобто здійснює свою, авторську настанову [1].

Також дослідниками зазначається, що прагматична настанова невід'ємно пов'язана з іншими елементами тексту різного рівню і може бути виокремлена лише з метою аналізу. Окрім того, під час прагматичного аналізу тексту важливо приймати до уваги той факт, що прагматичні компоненти не експліцитні за своєю природою: мета (інтенція) передує вербальному вираженню, а прагматична пресупозиція – це те, що адресант вважає відомим адресату [6, с. 59]. Але саме прагматичний аналіз тексту дає змогу дослідити способи кодування та декодування тексту з метою досягнення ефективної комунікації.

У теорії масової комунікації прагматична настанова тексту визначається як механізм, який ініціюється адресантом та діє в суб'єктивному семантичному просторі реципієнта, механізм співвідношення інформації, яка закладена у вербальних значеннях, з певною (за волею адресанта) системою суб'єктивних значень, які зберігаються в пам'яті індивіду та мають обов'язковий емоційно-оцінний зміст [10].

Деякі дослідники пропонують класифікації прагматичних настанов на матеріалі текстів певних жанрів, як, наприклад, пародійні тексти [4].

Оскільки прагматичні настанови належать до сфери психічної діяльності людини, виявити та дослідити їх можливо шляхом аналізу мовних (стилістичних, синтаксичних, лексичних та ін.) засобів реалізації прагматичних настанов у тексті, через які вони об'єктивовані.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням визначення афоризму як стисло вислову, який належить певному автору, стверджує загально значущу істину, володіє значним прагматичним потенціалом та має художньо завершену форму, що характеризується стилістичною експресивністю, аналіз прагматичних настанов англомовного афоризму потребує значної уваги. Отже, прагматичний потенціал є конституційною рисою афоризму та зумовлює його специфіку.

Практична реалізація цих прагматичних настанов відбувається тоді, коли афоризм вживається в мовленні як відтворювана одиниця. Внаслідок високої інформативної щільності афоризму як стильової риси в одному афористичному висловлюванні можуть водночас реалізовуватися декілька прагматичних настанов. Крім того, прагматична настанова автора може відрізнятися від фактично досягнутого прагматичного результату. Адже «... читачі читають текст по-різному, і не існує закону, який диктував би їм, як саме читати, тому вони часто використовують текст як умістилище своїх власних емо-

цій, зароджених поза текстом або випадково текстом нав'язаних» [11, с. 19].

Прагматичні настанови в афоризмах реалізуються за допомогою широкого спектру стилістичних засобів. Уперше на використання художньо-стилістичних засобів в афоризмах звернув увагу видатний іспанський вчений XVII ст. Б. Грасіан. Він відзначив, що тропи та риторичні фігури є матеріалом і основою, на якій «зводить свою красу дотепність» афоризм [2, с. 288].

В англомовному афоризмі досить поширеною є прагматична настанова на констатацію та резюмування. Це зрозуміло, адже афоризм – це досить ефектний та естетичний, а тому – комунікативно ефективний засіб визначення суті явища чи предмету.

Багато афоризмів засновані на парадоксальності як, наприклад, афоризм *Fashion is a form of ugliness so intolerable that we have to alter it every six months. Oscar Wilde* [тут і надалі 13].

Існує навіть твердження, що афоризм – це тип вислову, що дозволяє без доказів та складної аргументації, лише силою витонченої несподіваності формулювання, не стільки доказувати, скільки приголомшувати [8, с. 8]. Така точка зору може бути простежена до німецьких афористів та дослідників афоризму, починаючи з Ніцше. Афоризм, згідно з цим уявленням, є жанром новим та обов'язково має бути парадоксальним, протиріччю суспільній думці, бути несподіваним, незвичайним і впливати цими властивостями на свідомість читача. Це особиста думка, яка розрахована на приголомшення [9, с. 23].

Але більшість дослідників дотримуються іншої точки зору, згідно з якою афоризми являють собою синтез людської мудрості, вони впливають на людську свідомість глибокою внутрішньою правдою, всебічним філософським осмисленням. Вони мають оригінальне формулювання і тому добре запам'ятовуються, але на свідомість впливає їх семантична цінність [9, с. 26].

Також варто зробити зауваження щодо композиційних особливостей афоризмів. Афоризми, зазвичай, складаються з двох частин: конкретної думки та підсумкового висновку. Інколи ці компоненти нероздільні, але вони завжди наявні. У висновку міститься «соль» афоризму – авторська оцінка першої частини. Афоризм має нібито два аспекти, які часто знаходяться в конфлікті між собою. Проте ця суперечність не перетворює їх на парадокс. Парадокси завжди протистоять загальній думці, в той час як суперечності афоризмів гасяться в них самих [9, с. 79].

Наприклад, розглянемо афоризм *Architecture is the art of how to waste space. Philip Johnson*. Архітектура, за визначенням, – це мистецтво проектування будівель, за законами якого функціональні, конструктивні та естетичні якості, а саме користь, міцність та краса, – тісно взаємопов'язані. Таким чином, стверджуючи, що архітектура – це спосіб марнування простору, автор водночас притягує увагу до базового визначення та виказує своє ставлення до якості деяких будівель.

Відомий вислів *There are three kinds of lies: lies, damned lies and statistics. Benjamin Disraeli* водночас нагадує про призначення статистики збирати та обробляти кількісні дані про яке-небудь явище або процес та про думку, що статистичні дані часто не відбивають реальний стан речей, а інколи свідомо змінюють інформацію про нього. Така парадоксальність у той самий час підкреслює як протиріччя, так і подібність.

Існує дещо інший підхід до розуміння природи цього феномену. Так, Маккормак пропонує називати новостворені ме-

тафори, що вносять дисонанс та викликають у слухача (читача) певну емоційну напругу, діафорами (від греч. *diaphoria*, от *diarhoro* – розсипати, розтягувати). З початку свого існування діафора більше підкреслює розбіжності, чим подібність. Епіфорами пропонується називати метафори, що побудовані на порівнянні та вже втратили свою емоційну напругу, більше не викликають протиріч із загальним сприйняттям. Новостворені метафори починають своє існування як діафори, а потім, у результаті вживання, перемищуються в діапазон епіфор і, наприкінці, перетворюються на мертві метафори [13].

В афоризмі *A husband is what left of a lover after the nerve has been extracted. Helen Rowland*, у першу чергу, привертає увагу метафора *extract the nerve*, де *the nerve* – це почуття, що роблять людину живою.

В афоризмі *Political language... is designed to make lies sound truthful and murder respectable, and to give an appearance of solidity to pure wind. George Orwell* вжито метафору *to give appearance of solidity to pure wind* – «надавати твердості чистому повітрю», в значенні «видавати ніщо за щось значуще».

Politics is supposed to be the second oldest profession. I have come to realize that it bears a very close resemblance to the first. Ronald Reagan. У цьому афоризмі політика порівнюється з проституцією на підставі спільних ознак продажності та відсутності моральних цінностей.

Серед інших стилістичних засобів для досягнення прагматичної мети вживаються такі:

Анафора:

If you steal from one author, it's plagiarism; if you steal from many, it's a research. Wilson Mizner.

Паралелізм (симплекса):

Democracy means government by the uneducated, while aristocracy means government by the badly educated. G.K. Chesterton.

Антитеза:

Religion's in the heart, not in the knees. Douglas Jerrold.

Метафора:

Literature is the orchestration of platitudes. Thornton Wilder.

Протиставлення, еліipsis:

Good breeding consists in concealing how much we think of ourselves and how little we think of the other person. Mark Twain.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. На підставі проведеного лінгвістичного аналізу можна зробити висновок, що в англійських афоризмах, що містять прагматичну настанову на констатацію та резюмування, стилістичні засоби присутні не в повному обсязі. Найбільш частотним мовностилістичним засобом є парадокс. Розповсюджені паралелізм і всі його різновиди, повтори, різноманітні конструкції, що посилюють емоційний вплив афоризму. Також поширені метафора та порівняння. Часто ці засоби поєднуються в одному афористичному висловлюванні, що підсилює стилістичний і прагматичний ефект. На відміну від афоризмів, що містять інші прагматичні настанови, розгорнуті речення вживаються обмежено, що пов'язано з прагматичною метою.

Наведені стилістичні засоби та їх поєднання обумовлюють образність, оригінальність, емоційну дієвість афоризму та, як наслідок, його високий прагматичний потенціал.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення засобів мовностилістичної реалізації інших прагматичних настанов в англійському афоризмі.

Література:

1. Валгина Н.С. Теория текста / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Грасиан Б. Остроумие, или Искусство изощренного ума // Испанская эстетика: Ренессанс. Барокко. Просвещение / Б. Грасиан. – М. : Искусство, 1977. – С. 169–464.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семисоциопсихологии / Т.М. Дридзе. – М., 1984. – 232 с.
4. Лошаков А.Г. Прагмо-семантическая структура пародийного текста : автореф. дис. канд. филол. наук 10.02.01. / А.Г. Лошаков. – Пермь, 1995. – 12 с.
5. Наер В.Л. Прагматика текста и ее составляющие : Сб. науч. тр. МГЛУ / В.Л. Наер. – Вып. 245. – М., 1985. – С. 4–13.
6. Соколовская К.А. Прагматическая интерпретация аспектуальной характеристики высказываний / К.А. Соколовская // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 59–69.
7. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 413 с.
8. Успенский Л.В. Коротко об афоризмах / Л.В. Успенский // Афоризмы. – Л. : Наука, 1964. – С. 8.
9. Федоренко Н.Т. Афористика / Н.Т. Федоренко, Л.И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 419 с.
10. Шабельник А.В. Прагматическое содержание текстов СМИ в методике обучения студентов-журналистов : автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.02. / А.В. Шабельник. – Москва, 2015. – 32 с.
11. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – М. : Симпозиум, 2002. – 288 с.
12. Gray R. A treasury of memorable quotations / Rosemary Gray. – Macmillan Collector's Library, 2003. – 416 p
13. MacCormac E.R. A Cognitive Theory of Metaphor / Earl R. MacCormac. – MIT Press, Cambridge (Mass.) – London, 1985. – 254 p.

Анастасьева О. А. Языковые средства реализации прагматической установки на констатацию и резюмирование в англоязычном афоризме

Аннотация. Статья посвящена проблематике исследования прагматического аспекта англоязычного афоризма. В статье содержится обзор научных подходов к концепции прагматической установки. На примерах показаны языковые средства реализации прагматической установки на констатацию и резюмирование в англоязычном афоризме.

Ключевые слова: англоязычный афоризм, прагматическая установка, языковые средства реализации.

Anastasieva O. Language means of realization of pragmatic setting for ascertaining and summarizing in English aphorism

Summary. The paper concerns with the problems of pragmatic aspect of English aphorisms research. It contains a brief review of the scientific approaches to the conception of pragmatic setting. The language means of the realization of pragmatic setting on ascertaining and summarizing in English aphorisms are presented and illustrated by examples.

Key words: English aphorism, potential pragmatic setting, language realization of pragmatic functions.

Брона О. А.,
асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

СЕМАНТИКА І СТРУКТУРА ТЕРМІНОКОНЦЕПТІВ: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДЕФІНІЦІЙНИХ ШАБЛОНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ГЕОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті розглядається спосіб застосування дефініційних шаблонів для встановлення семантичного об'єму терміноконцептів у межах концептосфери геології з огляду на їх експлікацію в англійських профільних текстах. Проаналізовано особливості формування тлумачень терміноконцептів в залежності від предметного домену.

Ключові слова: терміноконцепт, концептосфера, дефініційний шаблон, предметно-орієнтована мова.

Постановка проблеми. У глобалізованому суспільстві важливість ефективної комунікації не викликає сумнівів, а дослідження мови як однієї з найбільш складних когнітивних функцій допомагає з'ясувати нові шляхи експлікації семантичного компоненту одиниць термінологічного лексикону, визначити аналогії і окреслити труднощі формулювання предметно-орієнтованих тлумачень термінів. Частина з них диверсифікується відносно сфери вживання, а відтак набуває термінологічного значення за дефініційними шаблонами завдяки потенціалу до встановлення зв'язків між об'єктами, процесами, явищами реального та абстрактного вимірів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження різноаспектних проблем термінології провадяться як в теоретичному (Квитко І.С., 1976; Івашенко В.Л., 2013; Алексеева Л.М., 1998; Буянова Л.Ю., 2012; Лейчик В.М., 2007; Суперанская А.В., 1993; К. Kageura, 2002), так і в практичному ракурсі (Тимофеева Т. Н., 2008; Зацний Ю. А.; 2008; Розмаріца І. О., 2004; Галай Т. М., 2014). Розвиток когнітивістики і концептології дав поштовх до дослідження взаємозв'язку складових елементів термінологічних систем з огляду на їх репрезентацію в наукових текстах (Болдирев Н.Н., 2007; Раздабаріна Ю.А., 2012; Жаботинська С.А., 2012; Приходько А.М., 2008). Проте аналіз літератури виявив відсутність досліджень, пов'язаних із з'ясуванням принципів організації семантичної мережі геологічних терміноконцептів [1; 3] у вигляді онтології з огляду на їх текстову репрезентацію. Це окреслює мету статті, яка полягає у спробі розглянути можливість застосування дефініційних шаблонів для аналізу семантики і структури терміноконцептів на основі англійських текстів з геології в рамках когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Предметно-орієнтованій мові геології характерна більшість рис мови загальної, проте вона набуває відмітних ознак не лише через «семантичне навантаження термінологічних одиниць, але й через їх кластеризацію у вигляді ключових терміноконцептів на позначення реалій і процесів в межах наукової галузі» [2, с. 135]. Середовище застосування предметно-орієнтованої мови геології не обмежується фаховим континуумом, а розповсюджується на різні комунікативні ситуації: профільне навчання, популяризація науки, тематичні екскурсії тощо. За умови використання в

англійському профільному дискурсі такі одиниці активують сегменти геологічного знання, привертаючи увагу до геометрії концептів в межах предметної сфери.

У сьогоденному суспільстві, з наголосом на науку і технологію, спосіб, в якій моделі репрезентації спеціалізованих знань іменуються, упорядковуються, описуються і передаються, поставило термінологію, як основу предметно-орієнтованої мови, у центр уваги. У цьому контексті терміноконцепти відображають ментальну організацію і репрезентацію спеціалізованих знань у вигляді комплексної предметно-орієнтованої концептосфери [3; 4] як «упорядкованої сукупності концептів, інформаційної бази мислення» [4, с. 121], що формується термінологічними одиницями, а зміст виводиться через дефініційні шаблони сполучуваності її елементів.

Англійські тексти, що містять термінологічні одиниці, притаманні предметно-орієнтованій мові геології, демонструють деякі специфічні ознаки. Оскільки загальною метою наукових текстів, як правило, є передача знань, їм характерна більша повторюваність термінів, фраз, речень або й цілих абзаців, ніж у текстах, тематика яких не пов'язана з певною предметною сферою. В англійських текстах геологічної тематики збільшення кількості термінологічних одиниць призводить до збільшення питомого рівня семантичного навантаження інформаційного повідомлення, а відтак вимагає в адресата більше зусиль для його розкодування і осмислення.

Одиниці англійської концептосфери геології розподіляються за галузевими доменами (напр., PHYSICAL GEOLOGY, GEOCHEMISTRY, VOLCANOLOGY, тощо) як областями концептуалізації, що окреслюють контекст фонових знань [5, с. 81], [6, с. 150], і здебільшого представлені у вигляді складених субстантивних форм. Вони використовуються в межах предметно-орієнтованої сфери і мають специфічне для такої сфери значення. Велика кількість згаданих одиниць у тексті вказує на активацію конкретних сегментів домен-специфічного знання. Як наслідок, розуміння тексту, насиченого термінологічними одиницями, вимагає наявності знань з геології, розуміння змісту притаманних їй понять, пропозиційних зв'язків у тексті, а також режимів співвіднесення окремих терміноконцептів у предметних рамках через принцип гіперо-гіпонімічного узгодження. Такий підхід стає наріжним каменем для розкодування змісту текстового повідомлення адресатом, оскільки саме від цього залежатиме успішність/неуспішність комунікативного акту. Необхідність у швидкій орієнтації в змісті повідомлення зумовлює причину, чому предметно-орієнтовані концептосфери і їх структура у вигляді предметно-орієнтованих онтологій стають важливим напрямком концептуальної термінології [7, с. 148].

Інформація, що міститься в англійських текстах на геологічну тематику, кодується через одиниці спеціалізованого знан-

ня у вигляді (терміно)концептів як «будь-яких оперативних одиниць мислення, що можуть мати, а можуть й не мати чітку логічну форму» [8, с. 14], а отже, стають точками доступу до більш складних структур. У такому вигляді вони окреслюють лише вершину айсбергу. Нижче простягається багатопланове концептуальне поле, де зберігається імпліцитне знання, що творить когнітивну основу текстової інформації. Розуміння предметно-орієнтованого інформаційного повідомлення передбачає взаємодію адресата і реципієнта, а відтак і ступінь володіння специфічною лексикою, наявність/часткову сформованість/відсутність галузевих знань. Міжнародна наукова комунікація взагалі вимагає виходу за межі відповідності на рівні окремих термінів і можливості встановлювати референції щодо цілих структур знання. Тільки у випадку відповідності вживаної лексики рівню галузевих знань у визначеному дискурсивному контексті, перетині когнітивних сфер адресата і реципієнта, комунікативний акт буде вважатися успішним.

Предметно-орієнтовані мови не є ригідними структурами. Термінологічним одиницям, як складовим елементам терміноконцептів, і їх відповідникам характерні і синтагматичні, і парадигматичні зв'язки. Іншими словами, терміни виконують функцію не лише вербалізатора спеціалізованих даних, а й мають синтаксичні і колокаційні шаблони вживання в межах загальної мови, тому лише один варіант найменування термінів ймовірно не завжди буде достатньою умовою для досягнення комунікативно вдалого результату, оскільки лексичні одиниці в різному контексті вживання створюють семантичні хвилі, що діють на текст на всіх рівнях.

Вміння виділити центральні поняття для репрезентації спеціалізованого знання у певній предметній сфері є ключовим фактором для успішної генерації адекватного змісту тексту. На основі центральних понять, або прототипових для даної науки терміноконцептів, формується різномірнева система, об'єднана в єдине ціле на основі контекстів їх вживання.

Концептуальна система вважається багатовимірною, якщо її складові, концепти, категоризовано за різними ознаками, а відтак вони виявляють різнопланові грані та аспекти своїх поняттєвих вимірів [9, с. 125]. Однією з проблем, що виникають в результаті роботи з багатовимірними концептуальними системами, вважається укладання їх письмового тлумачення на основі механізму наслідування ознак, за умови, що тематична відповідність будь-якої концептуальної ознаки може змінюватися в залежності від взятого до уваги домену в рамках конкретної концептосфери, а концепти можуть мати більш, ніж один гіперонім. У предметних базах багатовимірної репрезентації знань дозволяє краще зрозуміти суть і змістове наповнення окремого терміноконцепту, встановити його онтологію і визначити лексичні одиниці, здатні передавати те чи інше значення.

Для представлення багатовимірного ландшафту англійської концептосфери геології ми пропонуємо укласти декілька тлумачень терміноконцептів у рамках їх текстової реалізації в науково-популярному, науково-дидактичному і академічному дискурсах, кожне з яких описуватиме терміноконцепт відносно доменів геології. Завдяки такому підходу терміноконцепт, змістове наповнення якого слід визначити, локалізується у різних референційних концептуальних рамках. Своєю чергою останнє впливає на об'єм наведених у тлумаченні вербалізованих знань, що характеризують об'єкти, процеси, явища предметної області та встановлюють зв'язки, закономірності,

принципи, моделі, закони, правила логічного виводу, отримані в результаті теоретичної і експериментальної науково-пошукової діяльності.

В англійських текстах, що містять інформацію геологічного характеру, спеціалізоване знання репрезентується у вигляді різномірних концептуально-реляційних мереж, кодифікованих відносно планів змісту у вигляді трикомпонентної структури (ім'я→зв'язок→концепт), наприклад, 1) limestone→type-of→sediment, або 2) ballast→made-of→limestone. Тут концептуальні зв'язки мають як ієрархічний (гіперонімічний і меронімічний), так і неієрархічний характер, деякі з них обумовлені конкретною предметною сферою вживання, тобто є специфічні для певного дискурсивного середовища. Через ретельний аналіз і каталогізацію концептуальних зв'язків тип концепту (напр., ОБ'ЄКТ, РЕЧОВИНА, ВЛАСТИВІСТЬ) визначає їх комбінаторну здатність.

З іншого боку, концептуальна інформація також виявляється у формі тлумачень загальнозвживаною мовою, що базуються на найбільш прототипових понятійних уявленнях, зафіксованих аналізованим концептом. Приклади 1 і 2 вище передбачають різні кінцеві точки референції. Для 1 – це РЕЧОВИНА, для 2 – МАТЕРІАЛ.

Теоретична і методологічна парадигма нашого дослідження базується на фреймовому підході до представлення галузевих знань, що розглядається у руслі когнітивної лінгвістики. У даному контексті фреймом ми вважаємо «будь-яку систему концептів, співвіднесених у такий спосіб, що для того, щоб зрозуміти будь-який з них, слід зрозуміти структуру, в яку він входить як частина цілого» [10, с. 117]. Формально фрейми представлені у вигляді структури концептів, пов'язаних певними семантичними зв'язками. Окрім концептуальних зв'язків, концепти також утворюють матрицю галузевої онтологічної системи, де найбільш дефініційні категорії концептосфери співвідносяться в динамічно-дискурсивній площині. Конфігурація онтологічної системи залежить від конкретних тематичних блоків концептів. Їх зміст виводиться на основі гнучких термінологічних тлумачень як комплексних структур, що складаються з загальних, спеціалізованих і контекстуальних тлумачень, потенційно здатних описати змістовий об'єм концепту з огляду на відповідний предметний домен.

Логіка висхідного і низхідного відбору спеціалізованого масиву знань дозволяє представити чітку основу для виокремлення окремих концептів, з'ясувати їх семантичні зв'язки, відслідковувати шляхи формування концептосфери геології через аналіз галузевого дискурсу як джерела змісту, мовленнєво-мисленнєвий феномен нелінійного характеру, що вступає у взаємодію з концептосферою і відображає її когнітивними категоріями реципієнта. Принцип низхідного відбору передбачає наскрізне виокремлення інформації з масиву спеціалізованих текстів шляхом емпіричного відбору лексичних одиниць з огляду на відповідність даній тематиці, визначення ключових слів, а також застосування моделей репрезентації знань. Принцип висхідного відбору полягає у виокремленні інформації, поданої в тлумаченнях основного значення концептів у всій сукупності їх змістів у спеціалізованих і довідкових джерелах.

Геологічна наука характеризується міждисциплінарністю, тому спеціалізоване знання носить багатоаспектний характер. Тим не менш, як показано далі, одночасна репрезентація всіх вимірів окремого концепту часто призводить до інформаційно-го перенасичення концептуальної мережі.

Значення терміну «limestone», як складової частини концепту «SEDIMENT», є контекстуально-залежним. Воно може отримувати різнопланові тлумачення і бути пов'язаним з іншими концептами в залежності від контексту, але всі його значенні параметри в реальних ситуаціях ніколи не активуються одночасно. Наприклад, «limestone» класифікується як «sedimentaryrock», «buildingmaterial», «sculpturalmedium», «filtrationmedium» і т.д. у різних контекстах, але не у всіх одночасно. Контекстуальна варіативність також впливає на інші типи зв'язків, наприклад, на функціональні. У будівництві ім'я «limestone» відносять до спорудження, в сфері обробки води – до процесу фільтрації, а в мистецтві – до створення скульптур.

Отже, проблему інформаційного перенасичення можна розв'язати через реконтекстуалізацію реляційної динаміки вживання складових елементів концептосфери геології, як процес, у ході якого трикомпонентні структури зберігаються і репрезентуються у базі знань у відповідності до обмежень, що накладають на них різні ситуативні контексти. Такий підхід дозволяє враховувати багатовимірність концептів і одночасно уникати інформаційного перенасичення, оскільки урахування ситуативного контексту пов'язане з обмеженнями, що їх накладають предметні сфери наукових знань, наприклад, геологія, будівництво, мистецтво, екологія і т.д. Реконтекстуалізація відбувається через прототипову трикомпонентну структуру, характерну окремому домену, що дозволяє формувати концептуальні мережі, враховуючи певні обмеження.

У контексті вищенаведеного гнучкі тлумачення розглядаються як мінімально-змістовні способи репрезентації знань. По суті, вони базуються на найбільш репрезентативних когнітивних пропозиціях предметної галузі. Кожна концептуальна пропозиція вважається такою, що додає змістові характеристики концепту. Репрезентативність кожної ознаки визначається категорією, співвіднесеною з аналізованим концептом. Для кожної категорії визначається базовий набір репрезентативних концептуальних зв'язків, що описують дану категорію. Такий набір представлений у вигляді дефініційних шаблонів, або, за А.В. Черновою, дефініційних моделей [11, с. 352].

Ми розглядаємо дефініційні шаблони категорій як схематичні образи найбільш прототипових зв'язків, що існують у рамках семантики концептів – членів однієї категорії. Від них залежатиме формулювання тлумачень і від них залежатиме кодування зв'язків за принципом слот→філер. У нашому випадку слоти відповідають концептам, а філери – інтегративним елементам концептів, пов'язаних з фрагментом ментальної картини через концептуальні зв'язки. Якщо застосувати шаблон до складової одиниці концепту, він може або успадкувати зв'язок з аналізованим концептом, або активувати концептуальну одиницю вищого рівня, ніж це передбачене шаблоном. Наприклад, шаблон для «whiteorcolorlessmineraldepositedincaves» матиме наступний вигляд: 1) type-of→substance; 2) attribute-of→colour; 3) located-at→earthcavity. У нашому випадку цей шаблон застосовується для тлумачення термінолексми «gypsum». Подальший аналіз тлумачення зазначеної термінолексми дозволяє встановити типи концептуальних зв'язків, що активують додатковий зміст, а з тим і додають інформативного навантаження повідомленню. Наприклад, «gypsumisa whiteorcolorlessmineral depositedincavesascalciumsulfate». Кількість типів концептуальних зв'язків тут значно зростає: 1) attribute-of→white, colorless; 2) type-of→mineral; 3) caused-by→deposition; 4) located-at→cave; 5) made-of→calcium sulfate. Указані типи концептуальних зв'яз-

ків розширюють прототипове поле і апелюють до бази знань з мінералогії, структурної геології і хімії.

Дефініційні шаблони категорій формуються завдяки поєднанню принципів висхідного і низхідного відбору спеціалізованого масиву знань або на основі гіперо-гіпонімічних зв'язків. Гіперонімічні зв'язки дозволяють визначити, що належність до категорій вищого рівня частково визначає суть тлумачення. Гіпонімічні зв'язки вказуватимуть на розширення змістового обсягу категорії, оскільки категорія визначається не тільки гіперонімами, але й її членами. Отже, перед формулюванням тлумачення геологічного терміноконцепту слід віднести його до певної категорії, а потім проаналізувати інші члени категорії з тим, щоб змодельовати шаблон, виведений на основі аналізу прототипових зв'язків відносно категорій вищого порядку.

Для термінолексми з високим рівнем контекстуальної варіативності єдине тлумачення, яке б передавало весь об'єм її значення, не буде достатньо інформативним, як, наприклад, у випадку з терміном «rock»: а. Anaggregateofoneormoreminerals orabodyofundifferentiatedmineralmatter, orofsolidorganicmaterial; б. Anyprominentpeak, cliff, orpromontory; в. Anynaturallyformed aggregateormassofmineralmatterconstitutingessentialpartoftheEarth'scrust [11, с. 2667].

Як видно з прикладу, тлумачення термінолексми «rock» різняться в залежності від домену, а отже, зміст відрізнятиметься в залежності від контексту. У домені кристалографії (а) наголошується на складі, структурній геології (б) – на формі, а в петрографії (в) – на стані і місцезнаходженні. Більше того, чітко встановити гіпероніми (тобто, «матеріал», «об'єкт», «фрагмент») для терміну «rock» видається складним завданням, оскільки вони також є джерелом контекстуальної варіативності, що підтверджує думку про те, що термінолексми мають здатність переходити до розряду концептуальних одиниць, які слугують своєрідними центрами різноматичних змістів, а знання за своєю природою структуруються не за чітко визначеною схемою.

Створення гнучких тлумачень може стати способом, що допоможе розв'язати вказану проблему. Гнучке тлумачення, як комплекс лексичних засобів на позначення одного і того ж концепту, формується на базі фахових лексикографічних і довідкових джерел та набору реконтекстуалізованих визначень, отриманих з текстів, де когнітивна складова концепту виявлятиме себе в різних предметних доменах.

Оскільки формування гнучких тлумачень відбувається за таким самим принципом, що і у випадку реконтекстуалізації концептуальних мереж, їх можна вважати за системний параметр у створенні онтологічно-тезаурусної матриці змістового наповнення геологічного концепту. Релевантні ознаки, які слід включити в тлумачення, визначаються предметною концептосферою, інтегративною частиною якої є даний концепт, і її доменами.

Реконтекстуалізовані тлумачення мають автономний характер, а тому передають всю необхідну інформацію для визначення змісту концепту у певному домені незалежно від інших тлумачень комплексу. У даному випадку для тлумачення концепту «rock» першочергово слід зазначати домен його вживання, наприклад, а) *mineralogy*: rock is naturally-occurring consolidated substance, which is made up of minerals, other rock pieces, and fossil materials, such as shells or plants [12, с. 9]; б) *petrography*: rock is an assemblage of minerals bound together, or a mass of a single mineral, or undifferentiated material, or even solid organic

material – all are rocks [13, с. 332]; в) *physical geology*: most of the Earth is composed of rocks, e.g. white chalk cliffs, pink sandstone arches, and the grey [14, с. 2] granite; г) *general geology*: rock is a coherent, naturally occurring solid, consisting of an aggregate of minerals or, less commonly, of glass [15, с. 89].

У гнучких тлумаченнях зміст кодується на фоні основного значення, присутнього у всіх контекстуальних доменах концептосфери геології, а реконтекстуалізовані тлумачення можуть вважатися його варіативною формою. Тому тлумачення загального характеру, без наголосу на специфічний домен, включатимуть пропозиції, характерні для всіх реконтекстуалізованих тлумачень (напр., тлумачення концепту «rock»: *rockmade-of mineral*).

При формулюванні гнучких тлумачень виникає проблема контекстуальної варіативності гіперонімів. Цілком очевидно, що це може зменшити ступінь успадкування змістової ознаки в ієрархії. Як показано вище, концепт «rock» можна категоризувати в чотири різні способи в залежності від того, який зміст передбачається для нього в кожному з доменів. Вказану проблему можна розв'язати шляхом створення ієрархії для кожного контекстуального домену, оскільки успадкована ієрархія ознак потребує конкретизації формулювання тлумачення з метою забезпечити точність ланцюжка зв'язків. Ключовими інформаційними джерелами, які визначають спосіб категоризації концепту, виступають його тлумачення в інших інформаційних ресурсах і корпусний аналіз на базі онтологічних моделей [16, с. 290].

Процес визначення гіперонімів концепту за допомогою інших ресурсів має певні обмеження. Не завжди в кожному домені концептосфери геології зустрічатиметься один і той самий концепт. Наприклад, онтологічно концепт «rock» пов'язаний із доменом мінералогії і структурної геології, але пов'язати цей концепт на рівні прототипових зв'язків із доменом «гляціологія» (наука про сніговий і льодовий покрив) мало ймовірно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дефініційні шаблони, як штучно створені схеми, не передають усю експресію англомовних текстів з елементами геологічних знань через успадковані обмеження щодо застосування певного переліку концептуальних зв'язків, а тому інформацію в шаблонах слід деталізувати. Формалізація інформації, отриманої завдяки застосуванню дефініційних шаблонів, дозволить створити онтологічно-тезаурусну матрицю англомовної концептосфери геології. Підхід, що базується на застосуванні дефініційних шаблонів, забезпечує уніфікацію способу репрезентації різних вимірів контекстно-варіативних геологічних терміноконцептів через урахування семантичного компоненту і гіперо-гіпонімічних когнітивних зв'язків між концептами і їх філерами. У свою чергу, в перспективі це уможливить укладання контекстуалізованого тлумачення терміноконцептів, потенційно здатних передавати галузеву інформацію, через вербалізацію їх семантичного потенціалу, що зберігається та репрезентується у різний спосіб з огляду на різні домени концептосфери геології.

Література:

1. Южакова О.І. Формування української термінології холодної техніки : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.І. Южакова. – Одеса, 2009. – 496 с.
2. Hudak, P. (1998). Modular Domain Specific Languages and Tools. In IEEE Int. Conf. on Software Reuse, p. 134–142.
3. Лихачев Д.С. Концептосфера російського мови / Д.С. Лихачев // Изв. РАН – СЛЯ, 1993. – С. 3–9.

4. Пастухова М.С. Понятие концептосферы в когнитивной лингвистике (на примере концепта «успешность») / М.С. Пастухова // Вестн. Моск. гос. лингв. ун-та.–2008. – № 552. – С. 120–127.
5. Fillmore Ch. Case for case reopened // Syntax and semantics 8: Grammatical relations. – New York : Academic Press, 1977. – P. 76–138.
6. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987 – 540 p.
7. Conceptual Structures: From Information to Intelligence: 18th International Conference on Conceptual Structures. Springer Science & Business Media, 2010. – 207 p. – P.148.
8. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Сер. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
9. Kageura K. Multifaced/ multidimensional concept systems // Handbook of terminology management. Amsterdam: John Benjamins. – 1997. – P. 119–132.
10. Fillmore C.J. (1982). Frame Semantics. In The Linguistic Society of Korea (Ed.), Linguistics in the Morning Calm. Seoul: Hanshin. – P. 111–137.
11. Чернова А.В. Концепт як лінгвокогнітивний феномен: форма втілення, типологія, дефініції ні моделі / А.В. Чернова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство. – 2009. – Т. 17, вип.15(1). – С. 348–354.
12. Dictionary of Mining, Mineral, and Related Terms [American Geological Institute] published on CD-ROM in 1996.
13. Price M., Walsh K. Pocket nature: rocks and minerals. United Kingdom: Dorling Kindersley. – 2005. – 224 p.
14. Christopherson, R. W. Geosystems: An Introduction to Physical Geography, 8th ed., Prentice Hall. – 2011. – 688 p.
15. Thompson G. R., Turk J. Introduction to physical geology, 2nd Ed. University of Montana, 396 p.
16. Marshak S. Essentials of Geology, 4th Ed. W.W. Norton & Co. – 2012. – 648 p.
17. Meyer I. Extracting knowledge-rich contexts for terminography: A conceptual and methodological framework // Recent advances in computational terminology. Amsterdam: John Benjamins. – 2001. – P. 279–303.

Брона О. А. Семантика и структура терминоконцептов: опыт использования дефиниционных шаблонов (на материале англоязычных геологических текстов)

Аннотация. В статье рассматривается способ применения типизированных шаблонов для определения семантического объема терминоконцептов в рамках концептосферы геологии, исходя из их экспликации в англоязычных профильных текстах. Проанализированы особенности интерпретации терминоконцептов в зависимости от предметного домена.

Ключевые слова: терминоконцепт, концептосфера, дефиниционный шаблон, предметно-ориентированный язык.

Brona O. Semantics and structure of term concepts: case record of typed patterns application (as exemplified by geological texts in English)

Summary. The article features application of definitional patterns used to define semantic volume of term concepts within the conceptual sphere of geology through their manifestation in specialized texts written in English is presented as well as special aspects of conceptual terms definitions against a particular domain are analysed in the article.

Key words: conceptual term, conceptual sphere, typed pattern, domain-specific language.

*Варешкина Н. В.,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры иностранных языков
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

*Смирнова Н. Н.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

СЛОВАРЬ-МИНИМУМ КАК ВАЖНЕЙШИЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ГУМАНИТАРНОМ ВУЗЕ

Аннотация. Лексическая система современного английского языка открыта и потому практически бесконечна. Поэтому рациональная, методически обоснованная минимизация количества лексических единиц является одним из важнейших условий эффективной системы обучения в любом типе учебных заведений.

Ключевые слова: словарь-минимум, лексические единицы, принципы отбора, коммуникативный подход.

Постановка проблемы. Требование практической направленности обучения иностранным языкам и задача обучения их практическому овладению давно выдвигается на первый план в связи с ростом реальной потребности общества в распространении знания иностранных языков.

Под практическим овладением иностранными языками понимается овладение всеми основными видами речевой деятельности: пониманием устной речи, умением говорить, читать и писать на иностранном языке, т.е. всестороннее владение языком, владение звуковыми и речевыми единицами (звуками речи, словами и словоформами, словосочетаниями и предложениями, а также сверхфразовыми единствами) на уровне речевых автоматизмов: умение распространять владение всеми видами речевой деятельности на новые темы общения, новые ситуации общения. Специфика обучения иностранным языкам заключается в том, что овладение всеми видами речевой деятельности происходит на ограниченном, отобранном в учебных целях, но достаточном для развития речевых автоматизмов материале [1, с. 12].

Как известно, фонетика, грамматика и лексика являются тремя взаимодействующими, хотя и автономными, системами, составляющими структуру любого естественного языка. Однако с точки зрения конечности (закрытости), эти лингвальные системы характеризуются неодинаково. Если, например, фонетическая система выступает как полностью закрытая (в языке насчитывается всего несколько десятков звуков), то лексический состав языка можно рассматривать как систему открытую и в инвентарном плане – бесконечную.

Анализ последних исследований и публикаций. Поэтому оптимальная, рациональная, методически здоровая минимизация лексического инвентаря является важнейшим условием эффективной системы обучения практически в любом типе учебных заведений. Этой проблеме посвящены труды известных лингвистов-методистов В.Д. Аракина, М.М. Фалькович, Б.А. Лапидуса, А.А. Леонтьева, В.В. Морковкина, В.Л. Скалки-

на, Г. Гугенейма, Р. Мишеа, М. Уэста и многих других. Вместе с тем опыт разработки словарей-минимумов как в нашей стране, так и за рубежом указывает на серьезные недостатки в этом деле. Главная дефектная особенность словарей-минимумов – их ненадежность, слабый учет конкретных условий обучения. Вряд ли целесообразно выпускать лексические минимумы, скажем, один – для всех технических вузов и т.д. Отсюда – непреходящая актуальность теоретических проблем создания адекватного лексического минимума – важнейшего компонента учебной лексикографии, и шире – системы обучения в целом.

Цель – обосновать точку зрения о том, что рациональная, методически обоснованная минимизация количества лексических единиц является одним из важнейших условий эффективной системы обучения в любом типе учебных заведений.

Изложение основного материала. Словарь-минимум, являясь микромоделью, «микрокосмосом» лексической системы языка, должен, с нашей точки зрения, содержать пласты лексикона, выделяющиеся на основе лингвистических, коммуникативных, лингвострановедческих, методических, репрезентативных и др. принципов. В основе функционирования каждого из принципов действует АНТИНОМИЯ бинарных позиций, таких, например, как: устная – письменная сфера дистрибуции; продукция – рецепция; семантическая полноценность – дефектность; клишированность – конструируемость; правилосообразность – узуальность; нарицательность – ономастичность и т.д. [2, с. 102].

Проблема отбора включает по крайней мере следующие аспекты:

1) определение стандартной, соизмеримой, типовой учебной лексической единицы и, следовательно, «единицы счета»;

2) конструирование количественных параметров словаря-минимума, исходя из целевой установки программы и анализа тех условий, в которых реализуется обучение иностранного языка;

3) согласование перспективы отбора с прогнозируемым содержанием курса, его этапами, а также эффективностью используемого метода обучения (т.е. если метод очень эффективен, то количество определяемых минимумом ЛЕ может быть увеличено);

4) определение в методических терминах социально-коммуникативной позиции выпускника данного типа вуза в плане его вероятных контактов с носителями языка в письменной (чтение и письмо) и устной форме (говорение и аудирование);

5) формирование и обоснование оптимального подхода или системы подходов к отбору лексического минимума; выработка на их основе адекватных процедур и алгоритмов селекции лексического инвентаря;

6) определение формы дидактической презентации словаря-минимума для использования его обучающимися (ср.: пособие, руководство, приложение к учебнику и т.д.).

Понятие учебной лексической единицы (УЛЕ) не может быть сведено к СЛОВУ как термину языкознания, тем более что до сих пор в лингвистике отсутствует удовлетворительное определение этого понятия. С методической точки зрения, с точки зрения использования единой, соизмеримой по комплексу критериев трудности ЕДИНИЦЫ, целесообразно под термином УЛЕ понимать:

- 1) однозначное слово (dinner, autumn);
- 2) лексико-семантический вариант многозначного слова (state положение, состояние; state государство; state как составная часть США);
- 3) слово-омоним (well adv. хорошо, well n. колодец);
- 4) сложную лексическую единицу (in spite of, sick and tired);
- 5) фразеологизм, не являющийся предложением (to be at home in a subject, high and low);
- 6) словосочетание-наименование (названия государств, организаций, предприятий и т.д. The United states of America, Cambridge College of Law);
- 7) топоним, собственно географическое название (Oxford, Edinburgh);
- 8) антропоним (Pete, Agatha, Charles, "Ma" Barker, Bonnie and Clyde);
- 9) прагмоним (Parker, Cheddar, Visa Card, Hilton);
- 10) аббревиатуру (BBC, TUC, A.D., SWIFT).

Такое толкование УЛЕ позволяет сбалансировать количественные характеристики словаря-минимума и снять противоречие между его составителями, стремящимися показать его способность к бесконечной минимизации без снижения эффективности, и авторами учебников, безразмерно увеличивающими лексический инвентарь своих произведений.

Говоря о принципах комплектования словаря-минимума, следует сказать, что в методике разработан и широко используется целый ряд подходов к отбору языкового (лексического) материала для построения курса иностранного языка в том или ином типе учебных заведений, включая, разумеется, и неязыковой вуз. Это:

- 1) интуитивно-эмпирический подход (в основе его лежит лингвистический опыт методиста-преподавателя, его личный статистический речевой аппарат; этот подход может быть назван также традиционным – определенная лексика переходит из учебника в учебник);
- 2) понятийно-тематический подход (отбираются эквиваленты наиболее важных и зачастую системных понятий по ограниченному кругу тем – см. пособие Е.Я. Гроссман и Е.Л. Кричевской) [3];
- 3) дедуктивно-лексикографический подход (руководствуясь рядом принципов отбора, например, принципом сочетаемости, многозначности, стилистической нейтральности и др., методисты выбирают из алфавитного словаря нужные слова – И.В. Рахманов, В.Д. Аракин, М.М. Фалькович) [4; 5];
- 4) статистический подход (в основе – статистико-вероятностное обследование массивов текста и «высеивание» из них языкового инвентаря в порядке убывания частотности, мини-

мум ограничивается заданным числом наиболее рекуррентных ЛЕ (М. Уэст, А.М. Малова; ВВ. Морозенко) [6; 7; 8];

5) смешанный подход (включающий, помимо статистических методов, также социолингвистическое обследование лексической компетенции носителей языка, а также процедуру простого дополнения полученного словаря непосредственно из нормативного словаря языка по принципу «важности» тех или иных слов-понятий, по каким-то причинам не попавших в учебный минимум (Г. Гугенейм, Р. Мишеа) [9; 10].

Между тем практика показывает, что даже использование «строго объективных» подходов к отбору лексического минимума, каким, к примеру, является статистический метод, приводит к весьма скромным, подчас парадоксальным результатам.

Показательны в этом отношении данные «Частотного словаря русского языка» под ред. Л.Н. Засориной. Если исходить из его результатов, в современном русском языке самым частотным словом, обозначающим занятие, профессию или должность, является матрос (частотность 263). За ним следуют: офицер (257), начальник (252), секретарь (200), инженер (186), директор (182), комиссар (76), водитель (23) [11].

Вряд ли методист, пишущий пособие по русскому языку, примет эти данные за исходные, тем более что все другие наиболее распространенные профессии выходят за рамки 2000 слов.

Не менее странным представляется распределение числительных в указанном выше словаре. Так, числительное 30 входит в круг 2 тыс. наиболее употребительных слов, в то время как 15 – нет. Названия одних месяцев принадлежат первой тысяче слов, названия других – четвертой.

Принцип частотности имеет два существенных недостатка: он дает достоверные показания лишь в рамках первой тысячи наиболее частотных ЛЕ. За пределами этих узких количественных параметров он теряет свое значение, поскольку в дальнейшем повторяемость является весьма незначительной.

Более поздние издания словарей-минимумов (лексических минимумов), к сожалению, также не являются совершенными [12; 13; 14].

Предлагаемый нами комплекс принципов отбора лексического минимума для неязыкового вуза основывается на коммуникативно-дифференцированном подходе. Они предусматривают, в частности следующие правила и процедуры селекции:

- 1) прежде всего, разрабатывается социопсихолингвистический «портрет» коммуникативных потребностей и предполагаемых контактов представителей данной профессии (именно данной профессии!).
- 2) словари-минимумы соответственно для устных и письменных видов речевой деятельности должны комплектоваться на основе разных, дифференцированных процедур отбора.
- 3) минимум УЛЕ для устноязычного общения и особенно его активный (продуктивный) запас «высеивается» из круга текстуализированных типичных коммуникативных ситуаций, отобранных по каждой из сфер языкового общения (напр., социально-бытовой, приятельской, обучения, игр и увлечений и др.), в которые в той или иной мере должен быть включен студент. Моделирование ситуативно-тематического содержания вероятных интернациональных контактов – одна из важнейших задач методиста.
- 4) словарь для чтения (пассивный минимум) должен отбираться на основе статистической обработки иноязычных письменных источников – печатных изданий определенной жанровой отнесенности: научных статей, монографий, учебников,

инструкций, законодательных положений и т.д. Отбор источников осуществляется в тесном сотрудничестве с преподавателями специализированных кафедр, скажем, истории права, административного права и т.д.).

5) какая-то часть специальной лексики совпадает с отобранным минимумом для устно-продуктивного вида речевой деятельности. Эту часть УЛЕ можно считать «универсальным» активом, подлежащим активизации во всех видах учебно-речевой деятельности (в устной речи, в чтении и при письме).

6) возвращаясь к процедурам отбора активного минимума, следует в дополнение к вышеизложенному принять в качестве методической аксиомы требование комплексного заполнения системно-понятийных матриц – лексических микросистем. К последним можно, в частности, отнести: 1) основные цвета; 2) основные качества предметов (высокий, низкий, широкий, узкий, легкий, тяжелый); 3) наименование дней недели, месяцев; 4) основные домашние животные; 5) основные предметы обстановки квартиры; 6) основные виды транспорта и т.д.

7) учитывая различную специализацию, скажем, юристов (ср.: специалисты по истории права, административному праву, криминалистике и т.д.), к минимуму добавляются так называемые узкопрофессиональные экстенсивы (терминологические глоссарии).

Выводы. Представляется, что применение комбинированной – интегративно-дифференцированной и коммуникативно-ориентированной методики отбора лексики для искомого минимума несомненно должно принести более достоверные надежные результаты.

Наконец, немаловажное значение имеет рациональный ответ на вопрос: каким должен быть словарь-минимум как учебное пособие. Методическое предназначение лексического минимума весьма разнообразно. Вот некоторые из его возможных функций:

- а) словарь-справочник (типа алфавитного словаря);
- б) градуированный по этапам (годам) обучения инвентарь лексики для самопроверки, самоконтроля);
- в) системно-понятийный тезаурус;
- г) алфавитно-гнездовой терминологический глоссарий;
- д) соотносительные лексические инвентари (антонимы, синонимы, паронимы; ассоциативные вокабулярные гнезда).

Словарь-минимум как полиграфическое издание, таким образом, должен включать целый ряд методически важных разделов (методуказания, указатели и т.д.). Нет нужды говорить, что такого рода учебных пособий не хватает.

В настоящее время, в связи с повышением роли самостоятельной работы студентов, выросло значение качественных, методически эффективных лексических минимумов, а вместе с ними – важность теоретического обоснования оптимальных алгоритмов комплектования такого рода учебно-методических пособий.

Литература:

1. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования: концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – С. 7.
2. Скалкин В.Л. основы обучения устной иноязычной речи / В.Л. Скалкин. – М. : Русский язык, 1981. – 248 с.
3. Гроссман Е.Я. Пять бытовых тем на английском языке / Е.Я. Гроссман, Е.Л. Кричевская. – М. : Учпедгиз, 1981. – 251 с.
4. Аракин В.Д. Словарь наиболее употребительных слов английского языка / В.Д. Аракин. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981. – 567 с.
5. Фалькович М.М. Лексический минимум по английскому языку (для неязыковых вузов) / М.М. Фалькович. – М. : Высшая школа, 1984. – 340 с.
6. Уэст М. Обучение английскому языку в трудных условиях (перевод с английского языка) / М. Уэст. – М. : Просвещение. – 1986. – 116 с.
7. Малова А.М. Лексический минимум по английскому языку для медицинских ВУЗов / А.М. Малова, З.И. Вайнштейн. – 3-е изд. – М., 1993. – 92 с.
8. Морозенко В.В. Лексический минимум по английскому языку для технических вузов / В.В. Морозенко, И.Ф. Турук – 2-е изд. – М., 1985. – 88 с.
9. Гугенейм Г. Некоторые выводы статистики словаря / Г. Гугенейм // Методика преподавания иностранных языков за рубежом – М. : «Прогресс», 1987. – С. 299–304.
10. Мишеа Р. Словари основной лексики / Р. Мишеа // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – М. : Прогресс, 1987. – С. 286–296.
11. Частотный словарь русского языка: Около 40 000 слов / под ред. Л. Н. Засориной ; сост. В.А. Аграев, В.В. Бородин. Л.Н. Засорина и др. – М. : Русский язык, 1977. – 934 с.
12. Галушкова В.Н. Практика английского языка. Лексический минимум : [учебно-методич. пособие] / [В.Н. Галушкова]. – М. : ГОУ ВПО МГУЛ, 2005. – 24 с.
13. Лексический минимум к учебнику английского языка Look Ahead 2 / сост. : А.С. Кузякин, В.М. Байкеева ; Саран. кооп. ин-т РУК. – Саранск, 2010. – 40 с.
14. Петроченков А.В. 2000 самых употребительных английских слов А.В. Петроченков. – М. : Айрис-Пресс, 2010. – 304 с.

Варшкіна Н. В., Смирнова Н. М. Словник-мінімум як важливий компонент системи навчання іноземним мовам у гуманітарному вузі

Анотація. Лексична система сучасної англійської мови відкрита і тому практично нескінченна. Тому раціональна, методично обґрунтована мінімізація кількості лексичних одиниць є однією з найважливіших умов ефективної системи навчання в будь-якому типі навчальних закладів.

Ключові слова: словник-мінімум, лексичні одиниці, принципи відбору, комунікативний підхід.

Vareshkina N., Smyrnova N. Vocabulary-minimum as an important component of foreign language teaching at the humanitarian university

Summary. Lexical system of modern English language is open and therefore virtually infinite. Therefore, a rational, methodically sensible minimization of lexical units quantity is one of the most important conditions for effective teaching/learning system in any type of educational institutions.

Key words: vocabulary-minimum, lexical units, selection principles, communicative approach.

*Варламова А. А.,
преподаватель кафедры иностранных языков профессионального общения
Международного гуманитарного университета*

ЭЛЛИПТИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ДЖ. РОУЛЛИНГ «ГАРРИ ПОТТЕР И ФИЛОСОФСКИЙ КАМЕНЬ»)

Аннотация. Статья посвящена изучению такого распространенного явления в современном английском языке, как эллиптические конструкции, а также их классификации и употреблению в современном английском языке. Примеры эллиптических конструкций приводятся на основе романа современной британской писательницы Джоан Роулинг.

Ключевые слова: эллиптические конструкции, диалогическая речь, неполные предложения, разговорный стиль, диалог, контекст, экономия языковых средств, опущение подлежащего.

Постановка проблемы. Проблема эллиптических предложений интересовала лингвистов еще с древних времен. Но и сейчас она не теряет своей актуальности, поскольку, во времена Интернета и цифровых технологий, требования к языковым стандартам все время упрощаются. Наверное, все мы замечали, что иностранцы говорят совсем не так, как нас учат учебники английского языка, и что разговорная грамматика отличается от книжной. Носители языка редко говорят полными предложениями и часто опускают слова, а иногда и целые фразы. И происходит это потому, что мы пытаемся сделать нашу речь проще для понимания друг друга, мы торопимся рассказать интересную историю, или же мы просто хотим создать неформальную обстановку. В грамматике это явление называют эллипсисом. Сегодня, когда главным средством коммуникации становится мобильный телефон и различные средства дистанционного общения, актуально экономить на языковых формах, особенно в разговорной речи.

Цель – выявить особенности структуры, семантики эллипсисов и рассмотреть, насколько широко эллиптические предложения распространены в современной диалогической речи.

Изложение основного материала. В художественной литературе автор всегда стремится приблизить речь персонажей к разговорной. Этот синтаксический прием используется еще и затем, чтобы заставить читателя домыслить опущенную фразу. И таким образом вовлечь в творческий процесс создания произведения.

Проблема эллипсиса всегда вызывала дискуссии среди языковедов. Многие известные ученые занимались ею: И. Гальперин, А. Мартине, И. Попова, А. Щерба, Ш. Балли и многие другие.

Ш. Балли, вводя в лингвистику термин «эллипсис», пришёл к выводу, что его следует отнести к выразительным средствам речи. Он связывал возникновение эллипсиса с функциональной направленностью речи, суть которой заключается в создании стилистической и экспрессивной окраски [1]. В работе Л. Бархударова «Язык и перевод» мы

встречаем такое определение эллипсиса: «Действительно, наличие в речевой ситуации определенных элементов, помогающих однозначно раскрыть содержание тех или иных языковых единиц, дает возможность опускать (подвергать эллипсису) те компоненты текста, значение которых может быть извлечено из самой наличной ситуации» [2]. И. Гальперин в своем труде отмечает, что «эллипсис – типичное явление в беседе, проистекающее из ситуации. Иными словами, в живой разговорной диалогической речи нет сознательной литературной обработки фактов языка. Но, будучи перенесены в другую среду, из устного разговорного типа речи в литературно-книжный письменный тип речи, такое отсутствие какого-либо члена предложения является фактом осознанным» [4]. Но эта типичная особенность разговорного языка принимает новое качество, когда используется в письменном языке. Она становится стилистическим приемом, поскольку предоставляет сверхсегментальную информацию. В то время как краткое предложение в прямом общении – это не стилистический прием, а норма разговорного языка. Следовательно, эллиптическое предложение – это такое предложение, позиционная модель которого не полностью выражена языковыми формами, в котором одна или две позиции выражены отрицательно. Нужно четко разграничивать эллиптические предложения от других видов. Давайте вспомним, что английское предложение – это подлежащно-сказуемая структура (subject-predicate structure). Именно эта структура и дает предложению относительную независимость, выражающуюся в способности самостоятельного употребления в качестве минимума речевого произведения. Но не всякое предложение несет в себе какую-то информацию. Поэтому нельзя относить к числу предложений те речевые высказывания, которые не содержат в себе никакого сообщения, то есть не предназначены для передачи информации. К таким типам высказываний относятся следующие: междометия, формулы вежливости, приветствия, прощания; поздравления, благодарности, обращения и некоторые другие. Например:

“Goblins?” ; “Um – Hagrid?; “Good Lord!; “P-P-Potter.”; Welcome!” [7].

Итак, эллиптическим является предложение, где опущен какой-то член или группа членов, пропуск которого подтверждается наличием в предложении зависимых слов, а также показателями контекста или ситуации речи, что свойственно разговорному языку. На самом деле, в диалогической речи мы видим не просто опущение какого-либо члена предложения, а его закономерное отсутствие.

Эллипсис (греч.: *éllipsis* – опущение, недостаток) – речевое явление, заключающееся в коммуникативно значимом опущении структурных элементов предложения. Эллипти-

ческие предложения в современном английском языке выделяются в отдельную группу предложений по структуре, но единство лингвистов по этому вопросу не достигнуто. В современной грамматике лингвистов, занимающихся вопросами эллипсиса, можно разделить на две группы по их отношению к сущности эллипсиса и эллиптических предложений. Представители первой группы ученых используют этот термин только в отношении синтаксической конструкции и тесно связывают с понятием полных и неполных предложений. Иногда к эллиптическим причисляют даже односоставные предложения. Суть точки зрения представителей второй группы заключается в том, что они рассматривают эллиптические предложения как самостоятельные синтаксические конструкции. Так, академик В.В. Виноградов считает, что эллиптические, или «неполные» предложения, являясь самостоятельными структурами, в такой же степени выполняют коммуникативную функцию (служат средством общения), как и полные предложения» [3].

В художественной литературе широко применяются разные типы неполных и эллиптических предложений как факт живой разговорной речи. Эллипсисы чрезвычайно экономны с точки зрения средств выражения. Следует отметить, что эллиптические предложения употребляются не только в диалоге, диалогическом единстве, – они могут встречаться и в описаниях-ремарках к пьесам, в сложных предложениях, а также в заголовках газет. Но без контекста понять смысл эллиптических конструкций бывает сложно, иногда и вовсе невозможно.

Например:

- 1) “So that’s You-Know-Who?”
“Yes,” said Harry, “but I can’t remember it.”
- 2) “Nothing?” said Ron eagerly.
“Well — I remember a lot of green light, but nothing else.”
“Wow,” said Ron [7].

Анализируя эллиптические предложения, мы видим, что они возникают преимущественно на основе отсутствия в составе предложения главных членов: 1) подлежащего; 2) сказуемого; 3) подлежащего и сказуемого. Исследователи диалогической речи в английском языке считают, что эллиптичность – это один из основных принципов построения диалога. Опускается все, что можно опустить.

I. Опускание подлежащего – это самая большая группа «отклонения от нормы», встречающаяся в исследуемом произведении. Например:

- 1) “Always wanted to shake your hand – I’m all of a flutter.
- 2) “Ooh, sticking up for Longbottom?” said Pansy Parkinson.
- 3) “Ever seen a game of Quidditch, Potter?” he asked excitedly.
- 4) “Didn’t even scratch himself.”
- 5) “Can’t stay long, Mother,” he said.
- 6) “And come back and find the house in ruins?” she snarled.
- 7) “Not arguing, I hope, boys?” he squeaked.
- 8) “Confuse it!” Harry said desperately to Ron.
- 9) “Won it,” said Hagrid.
- 10) “Yeh don’ know ... yeh don’ know ...” said Hagrid.
- 11) “No – can’t spell it. All right – Voldemort.” Hagrid shuddered.
- 12) “Wanted to make a clean job of it”, I suppose.
- 13) “Never wondered how you got that mark on your forehead? That was no ordinary cut.”
- 14) “Took yeh from the ruined house myself, on Dumbledore’s orders. Brought yeh ter this lot...” [7].

II. Опускание вспомогательного глагола в повествовательных и вопросительных предложениях. Например:

- 1) “You knew?” said Harry.
“You knew I’m a – a wizard?”
  - 2) “You smell something?”
  - 3) “You know what this means?” he finished breathlessly
  - 4) “Found the perfect place?” he said.
  - 5) “Hi, Hagrid, want any help?” Ron asked.
  - 6) “Want to play chess, Harry?” said Ron.
  - 7) “Anyone want a bet? What about you, Weasley?”
  - 8) “So – yeh wanted to ask me somethin’?”
- III. Опускание как подлежащего, так и сказуемого:
- 1) “So proud, Mr. Potter, I’m just so proud.”
  - 2) “Delighted, Mr. Potter.”
  - 3) “Having a last meal, Potter?”
  - 4) “Never heard of a wizard’s duel before, I suppose?”
  - 5) “Hello, dear,” she said. First time at Hogwarts?”
  - 6) “Crabbe,” he said. “Midnight all right?”
  - 7) “Wandering around at midnight, Ickle Firsties?”
  - 8) “Not arguing, I hope, boys?” he squeaked.”
  - 9) “All right, Hermione?” Hagrid whispered.
  - 10) “Howard, isn’t it?”
  - 11) “Harry. Nasty, common name, if you ask me [7].

В своей работе Л. Бархударов выделяет синтагматически восполняемые эллиптические конструкции и парадигматически восполняемые синтаксические конструкции. К первым он относит те предложения, которые можно восстановить как из данного предложения, так и из последующего, либо предыдущего [2]. Например, эллипсис восстанавливается из того же предложения:

The Dursleys’ house had four bedrooms: one for Uncle Vernon and Aunt Petunia, one for visitors, one where Dudley slept, and one where Dudley kept all the toys and things that wouldn’t fit into his first bedroom [7].

Иногда эллиптические предложения не могут быть восстановлены из контекста, а требуют обращения к другим конструкциям, имеющимся в языке. Наиболее типичным примером являются побудительные предложения: “Go to your cupboard – I mean, your bedroom,” he wheezed at Harry [7].

Выводы. Таким образом, мы видим, что наличие эллиптических предложений в синтаксической структуре – это естественный процесс развития синтаксиса. Эллиптические предложения – это такая категория, которая проявляется в невыраженности тех или иных элементов структуры предложения. Но в то же время они отличаются от любых форм «стирания» тем, что их можно восстановить или осмыслить. Исследуемый материал показывает, что в современном английском языке широко используется принцип речевой экономии. И подобные предложения можно встретить в любом языке. Чаще всего их используют в диалогической разговорной речи, не потому, что говорящий не умеет строить предложения, а только с целью экономии времени. Нужно отметить, что эллипсис подлежащего – это самый распространенный вид эллипсиса в данном произведении. Кроме того, восстанавливать «стертые» элементы можно как из данного предложения, так и из предыдущего и последующего. Согласно Бархударову, такие конструкции называются синтагматически и парадигматически восполняемыми. Как мы видим, с появлением новых средств коммуникации эллиптические конструкции можно встречать все чаще и чаще. Сегодня четко наблю-

дается тенденция к экономии языковых средств. Используя в качестве примера популярное среди детей произведение о Гарри Поттере, мы убедились в этом. В романе есть и захватывающий сюжет, и стремительно развивающееся действие, и обилие эмоционально насыщенных сцен. Все это не могло не сказаться на языке данного произведения.

Литература:

1. Балли Ш. Общая лингвистика / Ш. Балли. – 1921.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Международные отношения Л.С. Бархударов. – М., 1975.
3. Виноградов В.В. Вопросы синтаксиса современного русского языка / В.В. Виноградов. – М., 19
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – Л., 1960.
5. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / П.А. Лекант. – М., Высшая школа, 2004.
6. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь. – М. : Айрис Пресс, 2003. – 432 с.
7. Rolling J.K. Harry Potter and the sorcerer's stone. – L. : Bloomburry, 2000. – С. 197.

Варламова А. О. Еліптичні конструкції в сучасній англійській мові (на прикладі твору Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і філософський камінь»)

Аногація. Стаття присвячена такому розповсюдженому явищу в сучасній англійській мові, як еліптичні конструкції, а також їх класифікації вживання в сучасній англійській мові. Приклади еліптичних конструкцій наводяться з роману сучасної британської письменниці Дж. Роулінг.

Ключові слова: еліптичні конструкції, діалогічна мова, неповні речення, розмовний стиль, діалог, контекст, економія мовних засобів, опущення підмета.

Varlamova A. Elliptical constructions in the modern English language (based on the work of J. Rolling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»)

Summary. The article is dedicated to the study of such a widespread phenomenon in the modern English language, as the elliptical constructions, their classification and use in modern English. Examples of elliptical constructions are from the novel of contemporary British writer J. Rolling.

Key words: elliptical design, dialogic speech, incomplete sentences, conversational style, dialogue, context, savings of linguistic resources, omission of the subject.

*Глушук-Олея Г. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германських мов
Херсонського державного університету,
докторант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ТИПОЛОГІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ОГЛЯД РІЗНИХ ПІДХОДІВ ТА ЇХ УНІФІКАЦІЯ

Анотація. У статті розглянуто різні підходи до типологізації заперечення як мовної універсалії взагалі та в іспанській мові зокрема; зроблено спробу уніфікації з урахуванням різних критеріїв, покладених у їхню основу.

Ключові слова: типологія, заперечення, підходи, критерії, іспанська мова.

Постановка проблеми. Типологія – один із основних аспектів вивчення мови, разом із порівняльно-історичним (генетичним), від якого вона відрізняється онтологічно (за суттєвими характеристиками предмета дослідження) і епістемологічно (за сукупністю принципів і прийомів дослідження) [1, с. 511–512]. У типології поняття відповідності не є обов'язково двоплановим (за формою та значенням) і може обмежуватись тільки формою або тільки значенням одиниць, що співставляються. Залежно від предмету дослідження розрізняють функціональну (соціолінгвістичну) та структурну типології. Предмет функціональної – мова як комунікативний засіб, що розглядається крізь призму його соціальних функцій і сфер вживання. Предмет структурної – внутрішня організація мови як системи; при цьому розрізняють формальну, орієнтовану тільки на план висловлювання, та контентивну типологію, орієнтовану на семантичні категорії мови та способи їх вираження [1, с. 512–514; 2, 744]. У нашому дослідженні типологію ми сприймаємо як класифікацію мовних одиниць на основі спільності певних ознак. У роботі, передусім, нас цікавить реалізація заперечення саме в іспанській мові, тому докладніше ми розглянемо різні підходи дослідників іспанської мови до цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На різних етапах розвитку науки про мову категорія заперечення через свою універсальність постійно опиняється у центрі уваги мовознавців. В іспанській, як і в інших мовах, заперечення є однією із основних лінгвістичних операцій, до вивчення якої часто зверталися учені і яка на сьогодні продовжує привертати значну увагу дослідників різних галузей. Заперечення у сучасному мовознавстві не розглядається як однорівневе поняття; багатоаспектність та багатофункціональність цього мовно-мовленевого явища пояснює складність його окреслення від інших категорій, оскільки воно, поряд із останніми, слугує для опису дійсності, відіграє величезне значення у процесі спілкування, є однією з основних мисленневих операцій, чому було привчено низку праць у сучасній лінгвістиці [4; 5; 6; 7; 9; 11; 12]. Актуальність нашого наукового пошуку зумовлена інтересом сучасних лінгвістичних студій до вивчення мовної свідомості, яка, безсумнівно, знаходить свій відбиток в універсальних категоріях, у тому числі і в запереченні, – насамперед, у різних способах його вираження.

Метою розвідки є опис та уніфікація різних підходів до типології заперечення. Предметом є власне категорія заперечення як мовна універсалія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заперечення як багатогранна логіко-лінгвістична категорія, у свою чергу, може розглядатися так [3, с. 303]:

- абсолютне заперечення (яке відноситься до висловлення в цілому) або так зване повне;
- подвійне заперечення (два рази виражене заперечення у складі одного висловлювання, повторення заперечення при однорідних членах речення);
- логічне заперечення (заперечення у логіко-матеріальному сенсі, відповідно до якого подвійне заперечення є взаємно знищуючим);
- багатократне заперечення (заперечення, яке повторюється з усіма членами висловлення);
- продовжуване заперечення (заперечний сполучник виступає як частина тавтологічного сполучникового словосполучення);
- просте заперечення (один раз виражене заперечення);
- синтаксичне заперечення (заперечення, що виражається просодичними засобами (риторичне запитання));
- словесне заперечення (за допомогою лексичних засобів).

Разом із тим у зміст мовного заперечення можуть входити окремі значення, як-от: незгода, відказ (посилена форма заперечення), спростування (аргументоване заперечення), відмова (неприйняття прохання, вимоги тощо), заборона (категоричний відказ), протест (найбільш сильна форма відказу) та інші [4, с. 9].

О.В. Падучевою було виділено такі шість типів заперечення [1, с. 354–355]: повне (або семантично загально заперечне речення, яке цілком складає сферу дії заперечення), часткове (або семантично частково заперечне, тобто в реченні заперечується один семантичний компонент), фразове (виражене заперечним словом у складі присудка або заперечною формою присудка), зміщене (те, що прилягає не до того слова, до якого відноситься за змістом, а до другого слова, що синтаксично підкорює перше), множинне (або кумулятивне – виражається наявністю в реченні заперечного займенника, прислівника чи сполучника, коли відбувається узгодження, що допускає або вимагає заперечення перед присудком).

М.І. Баган диференціює функціональні вияви заперечення за об'єктом впливу, за комунікативно-прагматичним спрямуванням, за способом мовного втілення [5, с. 54–65].

А.Й. Паславська розглядає п'ять типів заперечення, залежно від тієї структурної одиниці, яка потрапляє в операційну ді-

лянку заперечення: абсолютне, предикатне, контрастне, зміщене та лексичне; перше застосовується у логіці для позначення хибності судження і, на думку дослідниці, є нехарактерним для природних мов, другий тип заперечення, яке називається також стандартним, може застосовуватися до більшості базових речень; реалізація контрастного заперечення проходить двома етапами: заперечення пропозиції та висування альтернативної, зміщене синтаксично, залежить від слова, що підпорядковує інше, яке представляє вершину рематичної групи речення, і останнє, лексичне, може реалізовуватися за допомогою афіксів, слів із імпліцитним компонентом заперечення, заперечних фразеологізмів з експліцитним чи імпліцитним значенням заперечення [6, с. 12–13].

За класифікацією М. Мієстамо, яка ґрунтується на дослідженні 297 мов, стандартне заперечення поділяється на симетричне й асиметричне. Стандартне заперечення характеризується наявністю у мові основних засобів для заперечення декларативного дієслова у реченні, так, наприклад, стандартним вважається заперечення в англійській мові, що представлено конструкцію *donot* – заперечний елемент додається до допоміжного дієслова [7, с. 553]. Стосовно симетричного заперечення, то в цьому типі заперечний маркер вставляється у стверджувальне речення без зміни його структури, в асиметричному типі заперечні й незаперечні моделі представляють зовсім різні структури, окрім наявності власно заперечного маркера [7, с. 556].

Дж. Сьорль у своїй теорії мовленнєвих актів, заснованої на комунікативному намірі мовця та його психологічному стані, описує два типи заперечення: іллокутивне та пропозиційне [8, с. 40–42]. На прикладах *Noprometovenir / Prometovenir* він пояснює, що у першому реченні іллокутивне заперечення змінює характер іллокутивного акту, така репліка не є обіцянкою, а негативною відповіддю, відмовою обіцянки; другий приклад ілюструє пропозиційне заперечення, яке не змінює характер мовленнєвого акту, таким чином у результаті з'являється інша пропозиція з такою ж іллокутивною силою, так, *prometovenir* і *prometovenir* є обіцянками з однаковою мовленнєвою інтенсивністю [8, с. 41–42]. Натомість у «Лінгвістичній енциклопедії» О.О. Селіванової виділяються три основні типи заперечення: металінгвістичне, протиставлене попередній реальності подій, полемічне, що ґрунтується на протиславленні автора й суб'єкта висловлення, та дескриптивне, яке не залежить від інших висловлень і є інформативним [2, с. 174].

Зважаючи на класифікацію заперечення у каталонській мові Р. Моранта [9, с. 13–19] та на спорідненість указаної мови з іспанською, деякі іспанські учені застосовують її для типології заперечення в останній й представляють це таким чином [10, с. 523–524; 11, с. 9–10]:

- Експлетивне заперечення.
- Неексплетивне заперечення.
- Абсолютне заперечення.
- Релятивне / відносне заперечення.
- Імпліцитне заперечення семантичного типу.
- Імпліцитне заперечення прагматичного типу.
- Експліцитне заперечення морфологічного типу.
- Експліцитне заперечення синтаксичного типу.
- Часткове заперечення.
- Повне заперечення.
- Дескриптивне заперечення.
- Металінгвістичне заперечення.

Внутрішнє заперечення.

Зовнішнє модальне заперечення.

Зовнішнє виконавче заперечення.

Виходячи із цього, А. Лопес Гарсія зазначає, що заперечення саме по собі не є морфологічною ані лексичною категорією, оскільки для вираження заперечного / негативного значення в одному реченні / висловленні є багато різних засобів, тому свою увагу вона концентрує на прагматичному запереченні, яке, безпосередньо, може пов'язуватися з іронією [10, с. 524].

У свою чергу, Ф. Ернандес Парісіо, вивчаючи функціонування заперечення у дискурсі й користуючись термінологією Р.М. Хейра, розглядає додатково фразичний, тропічний і неустичний типи заперечення [12, с. 83–91]. Під терміном «фразичний» мається на увазі частина речення із пропозиційним значенням, такий тип відповідає внутрішньому і дескриптивному запереченню, може з'являтися у реченні незалежно від контексту останнього: *Estehombrenollevadinerio*. Тропічний є індикатором іллокутивної сили і співпадає з поняттям модальності [12, с. 83–84]. Неустичний тип відповідає перформативному запереченню, тобто запереченню підлягає іллокутивне експліцитне дієслова, що являє собою безкомпромісний акт, наприклад: *Nodigoqueestecochecamaseadepri mera; Noprometollamatrtemañana*. Порівняно з іншими, цей тип заперечення не відхиляє повністю зміст, на який впливає [12, с. 85]. У нашому дослідженні ми врахували зазначені підходи до класифікації заперечення та зробили спробу поєднати все у таблиці:

Таблиця 1

Типологія заперечення в іспанській мові: уніфікація різних підходів

За наявністю негативного значення			
Експлетивне		Неексплетивне	
За наявністю формального показника заперечення			
Експліцитне		Імпліцитне	
граматичне	лексичне	семантичне	прагматичне
повне часткове	власно лексичне морфологічне фразеологічне	лексеми, моделі, вигуки, словосполучення фразеологізми	іронія, перепит, риторичне питання
За об'єктом впливу			
Зовнішнє		Внутрішнє	
За комунікативно-прагматичним спрямуванням			
Металінгвістичне		Дескриптивне	Полемічне
За актом мовлення			
Іллокутивне		Пропозиційне	
За ступенем експресивності			
Нейтральне		Пом'якшене	Афективне

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Як бачимо, в сучасній іспаністиці існує багато спроб типологічної класифікації заперечення залежно від критерію, покладеного в його основу. Вивчення універсальної категорії заперечення в іспаністиці має безсумнівну актуальність, а перспективою подальшої наукової розвідки вважаємо дослідження становлення категорії заперечення в історії іспанської мови.

Література:

1. Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – 685 с.

2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 843 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
4. Шатилова Л.М. Контрастивность отрицания во фразах пожелания добра немецком и русском языках / Л.М. Шатилова. – Мичуринск : Изд-во Мичуринск.госуд. аграрного унив-та, 2009. – 58 с.
5. Баган М. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантична та етнолінгвістичні виваги. [монографія] / [М.Баган]. – К : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
6. Паславська А.Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / А.Й. Паславська. – К., 2006. – 33 с.
7. Miestamo M. Negation – An Overview of Typological Research / Matti Miestamo // Language and Linguistics Compass, 2007, Volume 1/5. – P. 552–570.
8. Searl J. Actos de habla: Ensayo de filosofía del lenguaje / John Searl. – Barcelona : Planeta-Agostini, 1994. – 203 p.
9. Morant i Marco R. La negación en catalán / Ricard Morant i Marco. – Valencia : Universitat, Departament de Teoria dels Llenguatges, 1993. – 248 p.
10. López García A. Gramática del español. II La oración simple. – Madrid : Arco Libros, 1996. – 615 p.
11. Moreno Ayora A. La negación en español / Antonio Moreno Ayora, José Andrés de Molina Redondo. – Granada : MOTRIL, 2002. – 98 p.
12. Hernández Paricio F. Aspectos de la negación. Colección Contextos, 3. – Leon: Universidad de Leon, 1985. – 263 p.

Глушук-Олея А. И. Типология отрицания в испанском языке: рассмотрение разных подходов и их унификация

Аннотация. В статье рассмотрены разные подходы к типологизации отрицания как языковой универсалии в целом и в испанском языке в частности; осуществлена попытка унификации с учётом разных критериев, заложенных в их основу.

Ключевые слова: типология, отрицание, подходы, критерии, испанский язык.

Glushchuk-Oleia G. Typology of negation in Spanish: an overview of different approaches and their unification

Summary. In the article different approaches of typological research of negation, generally, as universal category and in Spanish, particularly, was described; we made an attempt of their unification taking into account different criteria which lay down in their base.

Key words: typology, negation, approaches, criteria, Spanish.

*Горбач І. М.,**викладач кафедри романської і новогрецької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Стаття присвячена розгляду основних методів аналізу сучасного французького тексту. У статті здійснено спробу представити огляд таких методів аналізу сучасного французького художнього тексту: комунікативного методу, прагматичного методу, методу нарративного аналізу, методу лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Ключові слова: художній текст, прагматика, комунікативний метод, прагматичний метод, метод нарративного аналізу, метод лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Постановка проблеми. Основні методологічні установки аналізу художнього тексту були розроблені такими видатними філологами, як О.А. Потебня, А.Н. Веселовський, Р.О. Якобсон, В.Б. Шкловський, Б.М. Ейхенбаум, Л.П. Якубінський, Л.В. Щерба, Б.А. Ларін, Г.О. Винокур, В.В. Виноградов, М.М. Бахтін, Р. Барт, Ю.М. Лотман. Так, М.М. Бахтін в наукових працях «Проблеми творчості Достоевського», «Питання літератури та естетики» обґрунтував діалогічний підхід до тексту в широкому розумінні, включаючи діалогічні взаємовідносини текстів в межах певної сфери, зв'язок тексту з системою мови [6, с. 236]. Так, використання різних методологічних підходів до вивчення художнього тексту сприяє його всебічному розумінню, що, безсумнівно, збагачує наші уявлення про художній текст як особливий лінгвістичний феномен.

Французький художній текст є предметом вивчення в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень у галузі романістики. Одним з головних елементів художнього тексту є його комунікативна природа, а саме прагматична направленість на адресата. Таким чином, текст є не лише засобом передачі та зберігання інформації, але й також впливає на отримувача цієї інформації. Науковці приділяють значну увагу таким категоріям тексту, як когезія, когерентність, ролі читача та автора в нарративній структурі тексту, проблемі тексту й читача, місцю мовлення персонажів в романі. На нашу думку, єдиного вірного методу аналізу тексту, який би дозволив комплексно підійти до дослідження тексту, немає. Отже, виникає потреба у багатоаспектному вивченні художнього тексту.

На сьогодні лінгвістами зроблені вагомі кроки в дослідженні художнього тексту. Проте, оскільки різний період написання художніх творів та особливості світогляду та специфіка манери письма кожного окремого автора відрізняються, це привертає підвищену увагу дослідників до аналізу характеристик художнього тексту, зокрема до методів, які дозволяють провести глибокий аналіз нарративної структури художнього тексту, що й зумовлює актуальність даної розвідки.

Метою статті є представити основні методи аналізу сучасного французького художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з головних конструюючих факторів художнього тексту є його ко-

мунікативне призначення, тобто його прагматична спрямованість, оскільки він призначений для емоційно-вольового й естетичного впливу на тих, кому адресований. У свою чергу, прагматичним в лінгвістиці називається функціонування мовних одиниць в їх відношенні до учасників акту спілкування. Основна характеристика тексту – комунікативно-функціональна: він служить не тільки для передачі та зберігання інформації, але і для впливу на одержувача інформації. Важливим засобом забезпечення когерентності тексту є нерозривність в художньому творі простору і часу, для яких М.М. Бахтін запропонував термін «хронотоп», який визначається як «формально-змістова категорія», що обумовлює в значній мірі і «образ людини в літературі, який істотно хронотопічний» [5, с. 235].

Проблема дослідження художнього тексту та його структури існує вже давно. Інтерес науковців до вивчення художніх текстів був викликаний появою різних теорій та методів аналізу їх нарративної структури. Однією з основних ознак оповідності тексту є його комунікативна спрямованість. Одним із важливих аспектів нарративної організації художнього тексту є його комунікативна парадигма, особистісно-рецептивна зорієнтованість, можливість його феноменального осмислення та інтерпретації. Проблеми форматування нарративу засвідчені численними літературознавчими дослідженнями Ц. Тодорова, В. Шміда, Ж. Женетта, М. Ткачука, Р. Гром'яка, І. Папуші та інших. Відомі лінгвісти Р. Якобсон та М. Ріффатер у своїх працях сформулювали ідею про комунікативний характер тексту. Таким чином, текст створюється для того, щоб передати певну авторську ідею. Текст має адресанта, адресата та сукупність мовних засобів за допомогою яких передається авторський задум [17]. З.І. Комарова дає визначення поняттю комунікативно-прагматичного методу як сукупності методик, прийомів і процедур, що використовуються для вивчення вживання мови мовцями в процесі комунікації в поєднанні з прагматичними властивостями мовних одиниць у ситуації спілкування для досягнення успішності комунікації [11, с. 68]. Однією з центральних категорій у прагматиці є категорія суб'єкта комунікації, яка реалізується в темі твору, в образах автора і персонажів, у наборі лексичних засобів. Як зазначав М.А. Багдасарян, індивідуальність бачення світу письменником проявляється на всіх рівнях ієрархічно організованої структури художнього тексту, специфіка цього бачення обумовлює відбір письменником тих мовних засобів, які дають йому можливість найбільш яскраво висловити свої творчі задуми [2]. Автор прагне створити реалістичну картину мовного спілкування: він вносить власні корективи в мову персонажів, виділяє ті риси, які здаються йому найбільш типовими і характерними у зображенні соціально-комунікативних ситуацій. Для реалізації прагматичної установки тексту і створення системи художніх образів і оцінок автор вибирає найбільш доречні з його точки зору, нейтральні або, навпаки,

прагматично і стилістично марковані одиниці. У художньому тексті використовуються різні види впливу, де першочергово роль виконують одиниці мови, що несуть семантичну та прагматичну функції.

Отже, комунікативно-прагматичний аналіз спрямований на вивчення комунікативних особливостей художнього тексту, того, які мовні механізми використовує автор для досягнення перлокутивного ефекту. Так, аналіз таких ознак текстової комунікації, як ситуативні особливості, жанрова та ідейно-тематична специфіка тексту, характер авторської інтенції, очікувана реакція з боку конкретного адресата – одна з необхідних умов для розуміння художнього тексту. Основними об'єктами дослідження даного методу є мовленнєвий акт, текст, а також суб'єкт мовлення, адресат мовлення, відносини між учасниками комунікації та ситуація спілкування.

З того часу, коли лінгвістика тексту визнала предметом свого дослідження нарративний текст, була досліджена та обгрунтована більшість оповідних інстанцій [3, с. 10]. Значний внесок в теорію та практичний аналіз нарратива внесли Й. Брокмейер, Т.А. Ван Дейк, В. Лабов, К. Леві-Строс, Р. Харре[12], їх об'єднує намір визначити фундаментальні, смислоутворюючі принципи оповіді, «універсальні закони» [4, с. 16].

У дослідженні французького художнього тексту ми також вдаємося до нарративної методики аналізу французької прози. XX століття характеризується активним вивченням нарративу і його структури, що призвело до виникнення безлічі його теорій, а також формуванню різних методів вивчення оповідання. Найбільш важливим з них вважається ознака комунікативної направленості оповідної структури, що знайшло своє відображення в різних підходах до вивчення художнього тексту [7]. В якості одиниці нарративного аналізу виступає нарратив. Необхідними лінгвістичними ознаками нарративу є підрядні речення, які відповідають темпоральній організації подій, наявність таких структурних елементів, як місце, простір та час дії, персонажів; оцінка (авторська оцінка), завершеність оповіді. Отже, нарратив – це художній розповідний текст, який має певну подієву структуру, в якому в певній послідовності розповідається про людей та події.

Англійська дослідниця К. Ріссман виокремила декілька моделей нарративного аналізу [16]. Перша модель – це тематичний аналіз (основна увага приділяється тому, про що розповідається), далі – структурний аналіз, який приділяє увагу тому, як ведеться розповідь, модель інтеракційного аналізу, де увага спрямована на діалог оповідача і слухача, та перформативний аналіз – нарратив аналізується як дія і процес [16].

О.О. Селіванова зазначає, що нарративний аналіз є методом, який застосовується в лінгвістиці тексту. Услід за українською дослідницею ми розуміємо нарративний аналіз як комплекс методик, завданням яких є визначити структуру художніх текстів і їх співвідношення з поверхневими структурами дискурсу [14, с. 536].

У свою чергу, до методів аналізу сучасного французького художнього тексту слід віднести лінгвістичний аналіз. Теоретичні засади лінгвістичного дослідження тексту були закладені в працях відомих науковців: В. Виноградова, Г. Винокура, Л. Щерби, С. Куриловича, В. Одинцова, Ю. Лотмана, А. Реформатського. Основні засади лінгвістичного дослідження художнього тексту заклали О.О. Потебня, Л.А. Булаховський та інші українські мовознавці. Мета лінгвістичного аналізу художнього тексту полягає в тому, щоб розкрити думки та почуття автора через мовний матеріал тексту [16].

Одним з найважливіших напрямків лінгвістичного аналізу є виявлення і пояснення використаних в художньому тексті мовних фактів у всіх їх значеннях і варіантах вживання, оскільки вони безпосередньо пов'язані з розумінням змісту та ідейно-художньої своєрідності літературного твору. Лінгвістичний аналіз художнього тексту розглядає різні рівні тексту. Зокрема, синтаксичний рівень охоплює синтаксичну структуру художнього тексту. На лексичному рівні досліджуються особливості лексичної організації художнього тексту. Мова йде про вживання тих чи інших лексичних одиниць автором, а саме запозичень (англіцизмів) в сучасному французькому художньому тексті, неологізмів, елементів розмовної мови, слів, ужитих в переносному сенсі (які використовуються для створення метафоричних образів), емоційно забарвленої лексики. У лінгвістичному аналізі тексту приділяється увага особливостям пунктуаційно-графічного оформлення сучасного французького художнього тексту, яке використовує автор для смислового навантаження тексту.

Таким чином, розгляд підходів до аналізу мови художньої літератури невід'ємний від вивчення методів лінгвістичного аналізу різних сторін і аспектів мовної картини світу автора в сучасному французькому художньому тексті.

Висновки. У нашій розвідці ми зробили спробу представити загальний огляд методів, які застосовуються для аналізу французького художнього тексту. Варто зазначити, що художній текст як об'єкт дослідження достатньо складно описати за допомогою лише одного методологічного підходу. Саме тому сукупність різних методів дослідження дозволяє різноаспектно проаналізувати нарративну структуру сучасного французького художнього тексту.

Література:

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М. : Изд-во Флинта : Наука, 2009. – 496 с.
2. Багдасарян М.А. Роль фразеологических единиц в речевой репрезентации образа автора в художественном тексте / М.А. Багдасарян // Коммуникативные единицы и системы языка : Сб. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1986. – С. 5–16.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – 2-е изд. стер. – Москва : УРСС, 2001. – 392 с.
4. Барт Ролан S/Z. / Р. Барт. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 232 с.
5. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе / М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. М. – 1975. – С. 234–407.
6. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Изд-во Искусство, 1979. – 445 с.
7. Валгина Н.С. Теория текста. / Н. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Либроком, 2009. – 139 с.
9. Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К. : Вища школа, 1984. – 120 с.
10. Ковбасенко Ю.І. Филологический анализ художественного текста / Ю.І. Ковбасенко. – Київ : Институт системних досліджень освіти України, 1995. – 147 с.
11. Комарова З.И. Парадигмальный подход в языкознании и терминоведении / З.И. Комарова // Филология. Искусствоведение. Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 1(292). – Вып. 73. – С. 66–71.
12. Кравченко Н.К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа : Практическое пособие / Н.К. Кравченко. – Луцк : ЧП Гадяк Жанна Владимировна, типография «Вольньполиграф»™, 2012. – С. 124–142.

13. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / [О.О. Селіванова]. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
15. Щерба Л.В. Опыт лингвистического толкования стихотворений / Л.В. Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Учпедгиз, 1957. – С. 26–44.
16. Reissman C.K. Narrative Analysis / C.K. Reissman // The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods / Eds. W.S. Levis-Beck, A. Bryman and T.F. Liao. — Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2004. – 705 p.
17. Riffaterre M. La production du text / Michael Riffaterre. – Paris : Seuil, 1979. – 496 p.

Горбач И. Н. Методологические основы исследования нарративной структуры современного французского художественного текста

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных методов анализа современного французского текста. В статье предпринята попытка представить обзор следу-

ющих методов анализа современного французского художественного текста: коммуникативного метода, прагматического метода, метода нарративного анализа, метода лингвистического анализа художественного текста.

Ключевые слова: художественный текст, прагматика, коммуникативный метод, прагматический метод, метод нарративного анализа, метод лингвистического анализа художественного текста.

Horbach I. Methodological grounds of research of the narrative structure of French modern literary text

Summary. The article presents the main methods of analysis of modern French text. The present paper attempts to provide an overview of the following methods of analysis in the contemporary French literary text, namely: the communicative method, the pragmatic method, narrative analysis, the method of linguistic analysis of a literary text.

Key words: artistic text, pragmatics, communicative approach, pragmatic method, narrative analysis, method of linguistic analysis of a literary text.

Гриня Н. О.,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

КОНТРАСТ У ФАКТУРІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПРОЗОВОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. Стаття присвячена проблемі контрасту як способу сприйняття і художнього пізнання світу та його ролі в англійськомовному прозовому художньому тексті. Простежено тісний взаємозв'язок між принципом контрасту і образністю. На матеріалі праць вітчизняних та іноземних лінгвістів проаналізовано поняття контрасту на семантичному, структурному, стилістичному та прагматичному рівнях. Доведено, що компонент суперечності реалізується як композиційний прийом контрасту.

Ключові слова: контраст, текст, протилежність, композиційна організація художнього прозового тексту, художнє пізнання світу.

Постановка проблеми. Для всебічного осмислення мови художнього прозового тексту недостатньо знати окремі конструктивні елементи тексту – потрібно визначити їхнє місце в художній системі всього мовленнєво-мисленнєвого континууму [1, с. 34]. За Ю.М. Лотманом «реальність тексту твориться системою відносин» [2, с. 26]. Зацікавленість структурою тексту, яка дає ключ до його смислової інтерпретації, існувала завжди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній філологічній науці значна увага приділяється вивченню структури і функцій художнього тексту, хоча уявлення про їхню роль і підходи до їхнього аналізу змінювалися із зміною наукових течій і парадигм від *системно-структурного* підходу до *нинішніх комунікативно-діяльницького та когнітивно-дискурсного* [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Структура художнього тексту розглядається як стимул для вторинної комунікативної діяльності адресата; значна роль належить позамовним чинникам при аналізі структури художнього тексту, проблемам гармонійної організації художніх текстів [2, с. 28; 5, с. 212].

Метою статті є дослідження контрасту в англійськомовному художньому прозовому тексті як способу сприйняття і художнього пізнання світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж багатовікової історії розвитку мистецтва слова поняття *контраст* змінювалось, набуваючи залежно від характеру художнього твору, стилю епохи, індивідуальності автора різного відображення. Так, в естетиці ХХ ст. роль опозиції як важливої закономірності художніх структур підкреслював М.М. Бахтін [1963, 1996, 2000], на психофізіологічній основі наголошував Л.С. Виготський, зауважуючи, що у художньому тексті завжди закладено протиріччя, внутрішню напругу між формою і змістом. Адже сам процес сприйняття твору «містить у собі ефект, що розвивається у двох протилежних напрямках, який у кульмінаційній точці, буцімто «коротке замикання», знаходить своє применшення – катарсис» [9, с. 279].

Безперечно, що у витворі вербального мистецтва естетичні опозиції зумовлені самою структурою художнього тексту, системою його засобів вираження, до яких відносимо різноманітні

протиставляння. Тому в основу багатьох художніх творів світової літератури лягли універсальні опозиції: *life ↔ death, love ↔ hate, kindness ↔ evil* і т.ін. Як правило, у мовознавстві опозицію розуміють як протиставляння (Ф. де Соссюр, М.С. Трубецької, Л.А. Новіков та ін.), тому вивчення опозицій у багатьох аспектах представниками різних наукових напрямів зумовлено універсальністю категорії протиставлення. Оформлення уявленень про мову як систему зв'язків (а зв'язків, у свою чергу, як протиставлень) належить Ф. де Соссюру. Автором вчення про опозицію (що значною мірою спирається на матеріали досліджень Ф. де Соссюра) є М.С. Трубецької [10, с. 36–37]. За цим ученням протиставляння передбачає не тільки ознаки, за якими відрізняються один від одного члени опозиції, але й ознаки, які є спільними для обох членів опозиції. Такі ознаки можна вважати «основою для зіставлення» [10, с. 36–37].

Одним із виявів системних відносин в англійськомовному художньому прозовому тексті є кореляція протилежних елементів. Виявлення ознак контрасту прозового тексту на мовному та позамовному рівнях уможливує простежити різноманітні зв'язки та їхню роль у реалізації змісту сегментів контрастивних та контрастно-аргументативних висловлень на рівні тексту. Лексична, синтаксична та стилістична складові контрасту у художньому прозовому тексті взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, ґрунтуючись на лексичній основі. У зв'язку з цим поняття «семантична мікросистема, мікрополе відіграють важливу роль для подальшого вивчення внутрішніх системних відносин у лексиці» [11, с. 146].

Теоретичним підґрунтям дослідження контрасту в англійськомовному художньому прозовому тексті слугують праці пострадянських дослідників, які проводяться на матеріалі різних мов: Н.С. Болотнової, Н.О. Купіної, В.В. Одінцева та ін. Контраст трактують як «протиставляння предметів і явищ, виражене системою різноманітних засобів, як різновид опозиції» [2; 10], як «композиційно-стилістичний принцип розгортання мови» [12], як один з принципів «висунення» [13; 14], як «принцип організації поетичного тексту» [15]. І справедливо зауважимо, що акценти при тлумаченні контрасту у текстовій просторі романів зазвичай робляться на конкретних (залежно від контексту) рисах.

У наукових дослідженнях у поняття *контраст* дослідники вкладають різний зміст. Найчастіше контраст – «принцип лінійно-синтагматичної організації мовного твору, який полягає у протиставлянні різних елементів тексту з метою створення певного стилістичного ефекту» [16, с. 690]. Подібне визначення контрасту надають й інші дослідники. Т.В. Матвеева вважає, що контраст – семантичне протиставляння однотипних одиниць у мовленні й тексті [17, с. 148]; О.С. Ахманова вбачає у трактуванні контрасту «фігуру мовлення, яка полягає в антонімічному протиставлянні лексико-фразеологічних, фонетичних та граматичних одиниць, що втілюють контрастне сприйняття»

тя дійсності» [18, с. 207]. Г.В. Андрєєва визначає контраст як «естетично дієве відображення конфліктів і протиріч реальної дійсності за допомогою різнорівневих засобів мови» [19, с. 3]. В.П. Москвін утотожнює контраст з семантичною категорією, заснованою на протилежності [20, с. 92–93]. Е.В. Сєдих розглядає контраст як один із типів висунення значимої інформації, пропонуючи максимально широке розуміння контрасту (контраст розглядається не тільки на лексичному рівні, але і на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, графічному) [14, с. 38]. Т.Г. Бочіна трактує контраст як лінгвокогнітивний принцип і кореляцію прийомів створення контрасту з основними етапами розвитку об'єктивного світу та пізнання і вважає, що вони представляють собою «спадкоємну зміну тотожності, відмінностей, протилежностей і протиріччя» [21, с. 25].

Усі наведені лінгвальні визначення поняття *контраст* не мають єдності поглядів серед дослідників-лінгвістів. Його трактують на: а) семантичному, б) структурному, в) стилістичному, г) прагматичному рівнях. Утім впродовж цієї праці, з критичним урахуванням усіх думок, ми приєднуємося до думки Г.В. Андрєєвої про те, що важливими у художньому прозовому тексті є також прийоми та принципи розташування слів, їхня подібність або безпосереднє протиставлення [19, с. 12]. Але вважаємо, що найчастіше компонент суперечності реалізується як композиційний прийом контрасту. Проте не завжди враховуємо те, що контраст має відмінний характер.

Для номінування в сучасному англійськомовному художньому прозовому тексті життєвих ситуацій використовують низку контрастних засобів вираження, які ґрунтуються на протиставленні (контрадикторності). До них відносимо антитезу, оксюморон, парадокс, контраст. Контрастні засоби вираження, експлікуючи очевидну холистичність, забезпечують поєднання того, що не можна поєднати, різке зіткнення полярностей, розкриття взаємовиключних понять однієї і тієї ж суті супроводжують художнє освоєння світу. На холистичність контрасту вказує А.В. Ісаєв, за твердженням якого, «у будь-якій семіотичній системі є принаймні, знаки, пов'язані відношеннями протилежності» [22, с. 51]. Так, контраст, є естетичною категорією у розмаїтих жанрах літератури, що полягає у різко вираженому протиставленні окремих художніх форм з метою підвищення художньої експлікації прозового твору.

Отож, контраст постулюємо як стилістичну, семантичну та функційну основу художнього прозового тексту, як основний засіб вираження прозового твору. Його трактуємо як мисленнєво-мовленнєву сутність у світлі когнітивної теорії особистості Дж. Келлі, за якою особистість індивідуума утворена системою його конструктів (*personal construct*), які використовуються для інтерпретації світу і випередження подій, які формуються на основі подібності ↔ контрасту у їхній взаємодії [21, с. 16]. Тобто йому властива динамічність і системність, і як лінгвальне утворення він інкорпорує у собі вербальну й концептуальну іпостасі, виникає внаслідок інтеракції, а також динаміки образних засобів його творення на мікротекстовому й макротекстовому рівнях.

Тут можна простежити тісний взаємозв'язок між принципом контрасту і образністю. Вкажемо на її сутнісний аспект: виокремлення контрасту образів і контрасту всередині образу [14, с. 38]. Так виникає передумова для конкретизації, а саме для обґрунтування принципу образного контрасту. Контрасту, як принципу побудови тексту і окремих значимих фрагментів, приділена значна увага при аналізі мови художньої літератури,

образної комунікації. Саме їхнє напрацювання слугує умовою для конкретизації принципу образного контрасту на матеріалі інших сфер комунікації, включаючи художню, де він проаналізований недостатньо і нерівномірно.

Отож, за нашими спостереженнями, контраст у художньому прозовому тексті підсилює відмінність властивостей форм, робить їхню єдність виразовішою. Використання контрастних засобів у цьому типі текстів викликає внутрішню колізію в композиції, загострює її, шукає гармонію у зіставленні протилежностей, експлікує опозицію. Словом, контраст здійснюється на мовному (системному) і мовленнєвому (функційному) рівнях. У художньому тексті він виявляється на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях як один із видів семантико-стилістичної організації прозового тексту.

Художній текст, як смислова цілісна система, виявляється у зв'язках близькості й протиставленості. Серед загальних проблем естетики опозиція трактується як типологічна риса організації будь-якого естетичного об'єкта, оскільки контраст – це один з найхарактерніших виявів природної схильності людського розуму, а «дія розуму і всієї побудови антонімічно утримується тільки силою протидорчих і взаємовиключальних основ» [23, с. 55].

Адекватне розуміння сутності художнього прозового тексту неможливе без знань його специфіки як особливої форми комунікування, особливого виду естетичної діяльності. Художній прозовий текст, будучи продуктом цілеспрямованої діяльності людини, має двосторонній характер, оскільки є зв'язуючою ланкою між адресантом і адресатом. Специфіка художнього прозового тексту полягає у тому, що він виконує комунікативно-інформативну і комунікативно-естетичну функцію, відображаючи навколишню дійсність. Художній текст – організована знакова структура, яка містить у собі зображення матеріального і соціального світу [2, с. 14]. Його суттєвою ознакою є особистісне начало, тобто авторське відношення до написаного. Наратор є однією з найважливіших семантичних складових прозового тексту. Письменник, створюючи художній текст, малює таку модель дійсності, яка відповідає реальності, з одного боку, а з іншого, – являється відображенням його світогляду і світовідчуття. Відтак художній прозовий текст – не тільки відображення навколишньої дійсності, але й вираження засобами мови моделі авторського ставлення до світу. Поєднання мовних елементів у художньому прозовому тексті здійснюється так, аби справити естетичний вплив на читача, змінити, відповідно до задуму автора, його відчуття, почуття, настрої.

«Мова художнього твору є «певною художньою моделлю світу, і у цьому сенсі своєю структурою належить «змісту» – несе інформацію» [2, с. 11]. Незвична організація художнього мовлення зображує новизну змісту тексту і виступає не тільки як виразовий, але й як образний засіб [24, с. 173]. У процесі пізнання, відображення й відтворення у людському мисленні навколишньої дійсності важливе значення відводиться контрасту. Бінарність свідомості і пізнавальної діяльності, вроджена схильність мислити опозиціями зумовлені функційною асиметрією півкуль головного мозку. Прикметно, що стратегія двоїстого пошуку характерна і для інтуїтивно-образного, і для логіко-вербального мислення. Це пояснює, чому дихотомічний спосіб сприйняття світу і опрацювання інформації залишається актуальним впродовж усієї історії *homo sapiens*: людина XXI століття з переважно

логічним мисленням також використовує двоїсті коди, як і Homo habilis, для якої було властиве правопівкульове мислення. І людина міфопоетичної епохи, і сучасний вчений інтерпретують пізнавальний світ за допомогою смислових опозицій [25].

Контраст відіграє роль на різних етапах пізнавальної діяльності: будучи дієвим способом привертання уваги, він є основою чуттєвого сприйняття; зіставлення у протилежностях найбільш ефективно для проникнення в сутність речей, а саме це є метою пізнання; інтенсивність творимого контрастом ефекту, яскравість вражень забезпечують успішність запам'ятовування.

Від давніх часів багато мислителів зауважували, що феномен контрасту відіграє у художньому прозовому тексті важливу роль. Це визначається в лінгвістиці тексту, де контраст трактують як один із прийомів, який полягає у гостро вираженому протиставленні окремих художніх форм заради посилення їхньої виразовості і викладовості твору, коли активне порівняння підсилює різні просторові і часові якості («одночасний» і «послідовний» контраст) [26, с. 141]. Поєднання непомітного, зіткнення полярностей, розкриття взаємовиключальних сторін однієї й тієї ж сутності повсякчас супроводжують художнє освоєння світу.

Окрім зіставлення форм, пов'язаного з психологією сприйняття, контраст використовують для визначення трактування художніх образів. Прозовим текстам належать розмаїті естетичні опозиції, і в їхній основі нині лежать такі універсальні найдревніші опозиції, як життя ↔ смерть, добро ↔ зло, любов ↔ ненависть, земля ↔ небо, вічне ↔ земне, щастя ↔ страждання і т. ін. Опозиції ж в художньому прозовому тексті, як зауважують Г.В. Андрєєва, Л.А. Новіков, В.В. Одинцов, реалізуються на основі принципу контрасту [11; 12; 19]. У працях цих вчених контраст (як літературно-композиційний прийом) розглядається як принцип організації художнього прозового тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Словом, контраст є важливим засобом інтерпретативного компоненту семантичного простору сучасного англійськомовного художнього прозового тексту і слугує провідником у процесі змістової організації об'єктивної дійсності. Отож, контраст передбачає суб'єктивно-особистісне усвідомлення об'єктивних протиріч реальної дійсності з метою художнього впливу, засвідчуючи складність індивідуально-авторського сприйняття світу. Проте феномен контрасту у фактурі англійськомовного прозового художнього тексту не є однозначним для сучасного мовознавства і потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Гаспаров М.Л. Лингвистика стиха / М.Л. Гаспаров // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1994. – Т. 53, № 6. – С. 28–35.
2. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман // О поэтах и поэзии. – СПб. : Искусство-СПб, 1999. – 897 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
4. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
5. Чумак-Жуль І.И. Поэтический текст в русском лирическом дискурсе конца XVIII – начала XXI веков: монография / И.И. Чумак-Жуль. – Белгород : БелГУ, 2009. – 244 с.
6. Щирова И.А. Многомерность текста: понимание и интерпретация / И.А. Щирова, Е.А. Гончарова. – СПб. ООО «Книжный Дом», 2007. – 472 с.
7. Philosophy of Literature. Contemporary and Classic Readings. An Anthology / Ed. by E. John & D. Lopes. – L. : Blackwell, 2004. – 364 p.
8. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 750 с.
10. Трубецкой Н.С. Основы фонологии / Н.С. Трубецкой. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
11. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л.А. Новиков. – [Изд. 2-е, исправл.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
12. Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – Изд. 2-е, стереот. – М. : УРСС, 2004. – С. 115.
13. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / И.В. Арнольд. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
14. Седых Э.В. Контраст в поэзии как один из типов выдвижения (на примере циклов стихотворений «Песни Неведения» и «Песни Познания» У. Блейка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Э.В. Седых. – СПб., 1997. – 18 с.
15. Станиславская С.А. Контраст как принцип организации поэтического текста (на материале ранней поэзии А. Ахматовой и Н. Гумилева) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С.А. Станиславская. – Саратов, 2001. – 195 с.
16. Культура русской речи : энциклопедический словарь-справочник / под ред. Е.Н. Ширяева, Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова. – Изд. 2-е. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 840 с.
17. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовой категории: синхронно-сопоставительный очерк / Т.В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1990. – 167 с.
18. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Изд. 3-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 579 с.
19. Андреева Г.В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Г.В. Андреева. – Л., 1984. – С. 14.
20. Москвин В.П. Стилистика русского языка. Теоретический курс / В.П. Москвин. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 327 с.
21. Бочина Т.Г. Контраст как лингвокогнитивный принцип русской пословицы : автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Т.Г. Бочина. – Казань, 2003. – 52 с.
22. Исаев А.В. К вопросу о соотношении лингвистического и логического в учении об антонимах / А.В. Исаев // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 49–56.
23. Голякова Л.А. Подтекст как полидетерминированное явление: монография / Л.А. Голякова. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1999. – 208 с.
24. Хазагеров Т.Г. Общая риторика: курс лекций; Словарь риторических приемов / Т.Г. Хазагеров, Л.С. Ширина ; отв. ред. Е.Н. Ширяев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 315 с.
25. Connor S. Postmodern Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary / S. Connor. Second ed. – L. : Blackwell, 1997. – 327 p.
26. Шинкаренко Ю.В. Прием контраста и система равноуровневых языковых средств его выражения в поэмах А.С. Пушкина : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю.В. Шинкаренко. – Ростов-на-Дону, 2006. – 19 с.

Грыня Н. А. Контраст в фактуре англоязычного художественного текста

Аннотация. Статья посвящена проблеме контраста как способа художественного восприятия мира и его роли в англоязычном художественном прозаическом тексте. Прослежена тесная взаимосвязь между принципом контраста и образностью. На материале работ отечественных и зарубежных лингвистов проанализировано понятие контраста на семантическом, структурном, стилистическом и прагматическом уровнях. Доказано, что компонент противоречия реализуется как композиционный прием контраста.

Ключевые слова: контраст, текст, противоположность, композиционная организация художественного прозаического текста, художественное восприятие мира.

Hrynia N. Contrast in modern English fictional text

Summary. The article deals with the problem of contrast and its role in modern English fictional text as a way of perception of the world through the text. The close relationship between the principle of contrast and vividness is traced. The concept of contrast on the semantic, structural, stylistic and pragmatic levels is considered on the works of domestic and foreign linguists. Contradiction component is proved to be implemented as a compositional device of contrast.

Key words: contrast, text, contradiction, compositional framework of the fictional text, perception of the world.

*Гусейнов Амiралi Самiр огли,
аспiрант*

*Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов
Національної академії наук України*

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ КУЛІНАРНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЯК МІКРОСИСТЕМИ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті подано огляд теоретичних положень сучасних досліджень у сфері термінознавства, а також виявлені основні шляхи формування кулінарної терміносистеми у німецькій мові.

Ключові слова: термін, кулінарна терміносистема, термінологічна одиниця, мовна одиниця, полісемія.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного етапу наукового знання є тенденція до інтеграції різних галузей науки, що знаходить відображення, в першу чергу, в термінології і виражається в запозиченні термінів у інші наукові галузі. Окрім того, сьогодні можна спостерігати значне зростання інтересу до практичного впорядкування термінології в багатьох областях науки і техніки. Проте, як зазначає Д.С. Лотте, «будь-який термін, незалежно від того, чи будеться він для поняття нового або покликаний замінити вже існуючий термін, повинен бути науково обґрунтований. Лише за цих умов термінологією буде виконуватися та роль, що їй призначена, – служити більш досконалим знаряддям, за допомогою якого ми оперуємо науковими поняттями» [1, с. 23]. За умови відсутності суворо аргументованої в науковому плані термінології неможливий плідний і успішний розвиток жодної науки або галузі знання. Незаперечним є і той факт, що саме термінологія виконує найважливішу роль у науковому пізнанні як джерело отримання, накопичення та зберігання інформації, а також як засіб її передачі.

Сучасний етап розвитку термінознавства вимагає серйозного перегляду традиційних поглядів як на сутність терміну, так і на основні принципи його функціонування в тексті. Традиційні погляди на термін і термінологію вже не задовольняють потреб в обґрунтуванні ключових процесів і явищ, які відбуваються в сучасному термінознавстві. Це створює передумови для пошуку нових критеріїв відбору термінологічних одиниць. Розвиток термінознавства обумовлює необхідність проведення комплексного аналізу чинних тенденцій в галузі функціонування, поширення та перекладу одиниць спеціальної номінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми. Серед зарубіжних лінгвістичних розробок в області термінології найбільш відомими є роботи Е. Аллана, Є. Андрюса, Р.В. Брауна, Л. Макензена, Т. Савора, З. Стоберського, С. Стубеліуса, В. Флейшера, Дж.Н. Хоуга. У 30-40 рр. ХХ ст. також з'явилися лінгвістичні розробки Е. Вюстера, Е.К. Дрезена, Л. Ольшкі. Особливий інтерес викликають роботи Е. Вюстера, лінгвістичні розробки якого носили прикладний характер і дозволили створити рекомендації з координації роботи з термінами, впорядкування та організації терміносистем, інструкції для складання міжнародних словників термінів [2, с. 22].

У вітчизняній лінгвістиці термінологія, її етимологічна і морфологічна сторона висвітлюються в працях О.С. Ахманової, Г.О. Вінокура, С.В. Гриньова, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчика, Д.С. Лотте, А.А. Реформатського, А.В. Суперанської тощо. У таких роботах особливо проглядається мовознавчий досвід у вивченні спеціальних понять [3, с. 3] у кореляції з інноваційною науково-технічною термінологією, а також прагнення досліджувати й систематизувати терміни з метою формування єдиного понятійного апарату, адекватного для конкретних областей наукового знання.

Сучасні дослідження кулінарної термінології пов'язані з питаннями теорії загального термінознавства, інтернаціоналізацією кулінарної термінології, розвитком національних кулінарних терміносистем, стилістичного і дискурсивного використання кулінарних термінів, їхньої метафоричної сутності. Інтерес до вивчення кулінарної терміносистеми в лінгвістичному аспекті обумовлений декількома причинами. По-перше, все пояснюється поширеністю кулінарії, її соціальною важливістю, і, як наслідок, загальнозживаністю термінології. По-друге, кулінарна термінологія включає спеціальну лексику, яка називає основні поняття кулінарії як науки і сфери професійної діяльності. Останню відрізняє цілий ряд специфічних характеристик, зумовлених етимологією її становлення та еволюції. Обсяг кулінарного лексикону визначається сотнями тисяч слів і словосполучень, а також кулінарними термінологічними одиницями суміжних з нею галузей знання (біології, хімії, фізики, мікробіології, генетики, антропології, психології тощо). Значному масиву сучасної кулінарної термінології відповідає виняткове різноманіття категоріальних наукових понять. Таким чином, терміносистема сучасної кулінарії є складною і комплексною єдністю, що і визначає необхідність її дослідження для забезпечення функціонування понятійного апарату самої науки про кулінарію.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних положень сучасних досліджень в області термінознавства, а також виявлення основних шляхів формування кулінарної терміносистеми у німецькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне термінознавство розвивається на тлі глобалізації екстралінгвістичних (соціально-економічних і наукових), а також лінгвістичних процесів, які протікають в умовах активного розвитку засобів комунікації. Ця обставина значною мірою зумовлює ряд особливостей, характерних для термінологічних систем «нового покоління», які активно запозичують одиниці спеціальної номінації з відповідних термінологічних систем інших національних мов. Таким чином, термінологія є відкритою системою, що постійно поповнюється новоутвореннями.

Кулінарне мистецтво – це невід'ємна складова будь-якої культури, настільки ж гідна дослідження, як і інші її області: література, музика, образотворче мистецтво тощо. Рівень роз-

витку цього мистецтва з плином часу також може змінюватися від примітивного до ускладненого. Однак серйозну увагу цій темі вчені стали приділяти лише в останні кілька десятиліть минулого століття. Цю наукову проблему тепер вивчають в історичному, соціологічному, етнографічному, психологічному та інших аспектах. Достатньо навести як приклад хоча б узагальнюючу інтернаціональну працю сорока чотирьох вчених «Історія харчування», здійснену під керівництвом Жана-Луї Фландрената Массімо Монтанарі. На жаль, філологічних досліджень, присвячених кулінарному мистецтву, поки дуже мало, а ті, що є, як правило, обмежуються розробкою дуже вузьких тем. Однак без всебічного, в тому числі і філологічного, дослідження цієї культурної області неможливо отримати повноцінне враження від культури в цілому і скласти адекватне уявлення про її історію виникнення, розвиток і занепад.

Найбільш ранні літературні свідчення про кулінарію ми виявляємо в комедіях Плавта (III – II ст. до н.е.) та в трактаті Катона Старшого «Про землеробство» (II ст. до н.е.). Рецепти жертвового римського хліба у Катона врівноважуються рецептами солодкої випічки з грецькими назвами. Саме в той час формується ставлення до кухні як до мистецтва. Енциклопедисти Цельс і Пліній Старший в I ст. н.е. теж часом наводять деякі кулінарні рецепти, але вони, як правило, мають, у першу чергу, медичне призначення і складені за популярними тоді дієтологічними рекомендаціями, а написаний трактат лікаря Анфима *De observatione ciborum* VI ст. н.е., в якому теж присутні рецепти, цілком присвячений зв'язку їжі та здоров'я. Кулінарія і медицина в античному сприйнятті були тісно пов'язані між собою. Отже, історія розвитку кулінарної терміносистеми з самого початку характеризувалася постійним припливом запозичень (латинізмів і неолатинізмів), а також поповненням словникового складу за рахунок значного числа інтернаціоналізмів.

Становлення кулінарного апарату в німецькій мові також відбувається в період розвитку кулінарії і медицини. Німецька кулінарна лексика, так само як і кулінарні терміни в будь-якій мові, отримує специфічну область функціонування. Протягом усієї історії існування кулінарного мистецтва в Німеччині основною характеристикою понятійного апарату кулінарії була інтеграція кулінарного словникового фонду і загальноживаної лексики, а також пов'язані з нею тенденції до диференціації та спеціалізації.

Перше видання «Про кухарську справу» було випущено в 1542 р. лікарем-гуманістом Г. Гумельбергом в Цюріху. Коментар М. Листера, лейб-медика британської королеви Анни, до його лондонського (1705 р.) й амстердамського (1709 р.) видань, на думку дослідників, заслуговує на інтерес. Х.Т. Шух видає книгу «Про кухарську справу» в Гейдельберзі (1867 р. і 1874 р.), доповнивши текст великою кількістю рецептів у тих місцях, де йому це здавалося необхідним. Перше критичне видання виходить у видавництві *Teubner* в Лейпцигу в 1922 р. зусиллями К. Джарратано. У 1958 р. в Лондоні виходить видання Б. Флауер і Е. Розенбаум, засноване на тексті Джарратано-Фольмер з урахуванням зауважень Е. Брандта, яке Ж. Андре вважав одним з кращих (вони серйозно розглядають практичні кулінарні проблеми тексту). Сам Ж. Андре випускає своє видання в Парижі в 1965 р. (перевидання в *Belles Lettres* 1987 р.), з детальним дослідженням всіх реалій, які стоять за позначеннями інгредієнтів, а в 1969 р. в Лейпцигу у видавництві *Teubner* виходить нове видання «Про кухарську справу», підготовлене М.Е. Мілхем.

Розпочатий в середні століття процес термінологізації кулінарних понять продовжує набирати силу. При вузькій спрямованості досліджень кулінарної термінології не можна не відзначити той факт, що вивчення еволюції кулінарної термінології є лакмусом змін, що відбуваються в лексичній системі німецької мови на тій підставі, що лексична складова кулінарії, як і лексичні складові інших галузей, органічно входить в лексичну макросистему німецької мови в якості мікросистеми. Остання характеризується як притаманними лише їй властивостями, так і властивостями всієї німецької лексичної системи.

У процесі становлення кулінарна термінологія стикалася з низкою певних проблем, пов'язаних з особливостями структурного оформлення даної терміносистеми. Наявність у лексемі декількох значень суттєво ускладнювала, але разом з тим мотивувала лінгвістичний пошук. Основною причиною появи полісемії в терміносистемі є статус кулінарної терміносистеми як мікросистеми в масиві загальноживаної лексики. Внаслідок цього одні й ті ж звукографічні комплекси виступають в якості номінантів різних референтів. Другою причиною багатозначності є «відставання» самої термінологічної одиниці від розвитку переданого їй поняття. Далі, по мірі розвитку, одне і те ж поняття членується на кілька самостійних, а звукографічний вигляд номінанта залишається аналогічним, як наприклад, термін *Messer*, *m* – 1. *Месник та Messer*, *n* – 2. *ніж, kochen* – 1. *варити (суп)*, 2. *готувати* 3. *куп'ятити воду, Brühe*, *f* – 1. *бульйон* 2. *відвар* 3. *соус* 4. *жижа* 5. *погано зварена кава*. Таким чином, відбувається постійне вдосконалення мови за допомогою розвитку багатозначності. Це явище і є полісемією, оскільки домінянти позначають два пов'язаних поняття в межах однієї терміносистеми – терміносистеми кулінарії [4].

Окрім полісемії, ще однією важливою лінгвістичною проблемою дослідження кулінарної термінології можна назвати номінацію явищ багатокомпонентними термінологічними словосполученнями, які є характерними для опису. Постійна складова таких словосполучень визначає основне родове поняття, а варіативні частини володіють уточнюючою функцією і висловлюють видові поняття. В якості прикладів можна навести такі терміни: *tauene Eis* – *морозиво, що тане, gekochte Eier* – *варене яйце, gemischte Komponenten* – *змішані інгредієнти, weich-gekochte Eier* – *яйце не в круту, geschlagene Sahne* – *збиті вершки*. Однак значення термінологічних словосполучень однозначно не визначено. Д.С. Лотте стверджує, що «великою гідністю терміну є його стислість» [5, с. 30]. Дану точку зору поділяє і С.В. Гриньов: «Слід віддавати перевагу і всіляко прискорювати впровадження коротких термінів» [6, с. 182]. Як зазначає Л.В. Попова, наявність складних багатокомпонентних термінів є реакцією на те, що короткі прості терміни не здатні відповідати потребам номінації складних понять [7, с. 74].

Можна сказати, що кулінарія – одна з найбільш давніх наукових областей. Відповідно, завдяки історії її становлення вона володіє цілим рядом якісних особливостей. У даний час досліджуються різні аспекти кулінарної терміносистеми, як, наприклад, вплив іншомовної лексики на формування кулінарної термінології німецької мови в усі періоди її існування. «Велика питома вага в утворенні нових термінів становлять запозичення, оскільки саме термінологічна лексика є тим шаром словникового складу, який найбільш інтенсивно обмінюється і показує тенденцію до інтернаціоналізації» [8, с. 154]. Терміни, які пройшли процес асиміляції в німецькій мові, є французькі запозичення, наприклад, *Entrée*, *n* (з франц. «entrée»), *f*) – *антре*,

закуска; *Strudel*, m (з франц. «stroudele», m). О. Бегагель також вказує на те, що природничі науки широко використовували терміни іншомовного походження в усі періоди свого розвитку [9, с. 140]. Так, в термінології німецької мови зустрічається багато асимільованих запозичень, які прийшли зі східних мов. Наприклад, першоджерелом слова *alkohol* «алкоголь, спирт» є арабська мова. Пізніше воно потрапило в середньовічну латину, а приблизно в XVI ст. – в західноєвропейські мови. У слов'янські мови це слово прийшло, можливо, з німецької.

Говорячи про кулінарну терміносистему, необхідно відзначити, що термінологічні одиниці даної сфери приходять в систему як вже готові мовні одиниці в комплексі з поняттями і реаліями, які є для них референтами номінації. Їхня основна функція для становлення кулінарної терміносистеми не обмежувалася тільки тим, що своєю появою вони насичували понятійний апарат. Іноземні лексичні вкраплення несли за собою і новий спосіб упорядкування наукових понять, організацію їх внутрішньо-системних відносин. Таким чином, іншомовні лексеми одночасно наповнювали терміносистему поняттями і принципами її функціонування.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Вивчення кулінарної термінології зумовлене соціальною важливістю цієї галузі знань для збереження і зміцнення здоров'я людини і суспільства в цілому. Дослідження становлення і розвитку мови кулінарії, її терміносистеми дозволяє зрозуміти шляхи розвитку самої кулінарії, її зв'язки з іншими науками, технікою, історією суспільства. Кулінарна термінологія є цілісним об'єктом, що володіє системними ознаками. Їх вивчення має принципове значення для створення теорії про системність лексики і робить певний внесок у розвиток теорії термінознавства. Поява кулінарних термінів у німецькій мові – процес, обумовлений даними історії розвитку кулінарії в усіх країнах світу.

Стрімка еволюція багатьох сучасних наукових напрямків, в тому числі і гастрономічних, відбувається в кореляції з удосконаленням їх понятійного апарату та терміносистем. При цьому спеціальний словниковий склад так званих термінологічно розвинених мов поповнюється за рахунок відповідної лексики. Кулінарна терміносистема – це сукупність найменувань (слів і словосполучень) для однозначного і точного позначення спеціального наукового поняття в системі спеціальних понять. Системна організація кулінарної терміносистеми є віддзеркаленням нелінгвістичної системності (системи реалій і понять) і власне мовної системності, яка знаходить вираз у семантичних відносинах в лексиці і особливостях терміноутворюваних моделей. Таким чином, розвиток науки просувається без відриву від вдосконалення його термінологічного апарату, який, у свою чергу, розвивається в унісон еволюції наукового напрямку.

Щодо перспектив подальших пошуків, ми вважаємо за доцільне проведення семантичного аналізу кулінарних термінів, виділення тематичних груп кулінарної термінології та дослідження запозичення, шляху утворення нових кулінарних термінів в німецькій та українській мовах.

Література:

1. Лотте Д.С. Образование и правописание трехэлементных научно-технических терминов / Д.С. Лотте ; АН СССР, Ком. техн. терминологии. – Москва : Наука, 1969. – 119 с.
2. Wüster, E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie / E. Wüster. – Wien : Technische Universität : in Kommission bei Springer, 1979. – Т. 1: Textteil ; Т. 2: Bildteil. – 145, 70 s.
3. Виноградов В.В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – Москва : Высш. шк., 1986. – 640 с.
4. Гринев С.В. Введение в терминоведение / С.В. Гринев ; МГУ им. М.В. Ломоносова, Моск. пед. ун-т. – Москва : Моск. лицей, 1993. – 309 с.
5. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики [Текст] / Д.С. Лотте ; АН СССР, Ком. техн. терминологии. – Москва : АН СССР, 1961. – 158 с.
6. Гринев С.В. Терминоведение: Итоги и перспективы / С.В. Гринев. – М., 1993. – С. 141.
7. Попова Л.В. Проблемы номинации в терминологии [Текст] / Л.В. Попова // Функциональные особенности лексики английского языка. – Омск, 1986. – С. 73–79.
8. Stepanova M.D. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache [Text] / M.D. Stepanova, I.I. Černyševa. – 2., verb. Aufl. – Moskva, 1986. – 247 s.
9. Behagel O. Die deutsche Sprache [Text] / O. Behagel. – Halle (Saale): Niemeyer, 1968. – 313 s.

Гусейнов А. С. История развития кулінарной терміносистемы как микросистемы научной терминологии (на материале немецкого языка)

Аннотация. В статье представлен обзор теоретических положений современных исследований в области терминологии, а также определены основные пути формирования кулінарной терміносистемы в немецком языке.

Ключевые слова: термин, кулінарная терміносистема, терминологическая единица, языковая единица, полисемия.

Guseinov A. The history of culinary term system development as a microsystem of scientific terminology (on the basis of the German language)

Summary. The article focuses upon theoretical propositions of modern research in the sphere of terminology as well as defines the principal ways of the culinary term system formation in the German language.

Key words: term, culinary term system, term unit, language unit, polysemy.

Дмитренко О. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької мови
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА «ЛЮДИНА СОЦІАЛЬНА» ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті зосереджено увагу на вивченні людини у суспільстві, її соціальному статусі, різних аспектах її життя та діяльності на матеріалі фразеології сучасної німецької мови.

Ключові слова: біосоціальна істота, соціальний суб'єкт, соціальні зв'язки, соціальні групи, соціальна стратифікація, соціальна нерівність, соціологія сім'ї, соціальний статус, соціальна мобільність.

Постановка проблеми. Феномен людини не був нецікавим для філософів, мислителів, видатних дослідників різних часів та епох. Вперше людина як особливий предмет вивчення розглядається софістами. Вихідним принципом розуміння людини у софістів було розуміння світу через людське сприйняття. Висловлювання «Людина є мірою всіх речей» походить з античних часів (V ст. до н.е.) та належить давньогрецькому філософу-софісту Протагору (480–410 рр. до н.е.). Вихідним принципом філософського пізнання людини Сократ вважав самопізнання: «Пізнай самого себе!». У своїх осягненнях людини Платон спирався на філософську теорію про вічний світ реального буття, світ ідей та тимчасовий світ речей. Людину він розглядав як єдність смертного тіла та безсмертної душі, сутністю людини Платон вважав її душу. Аристотель, як і всі філософи-попередники, вважав людину розумною, політичною (тобто суспільною). Середньовічна західноєвропейська філософія у своєму трактуванні людини акцент ставить на її душі та духовності й вважає їх головними у своїх трактуваннях. У добу Відродження людину розглядають як індивідуальність, що активно діє та пізнає світ, як вищу цінність, що поєднує тілесне та духовне у собі в одне ціле. У європейській філософії Нового часу людину розглядають як своєрідний досконалий механізм. Так, наприклад Р. Декарт розглядав людину як єдність тіла та душі, як складний механізм, що виявляє мислення та волю. У добу Просвітництва людину розглядають як таку, що здатна раціонально та глибоко мислити, оцінювати ідеї, моральні вчинки та передбачати їх наслідки. У філософії І. Канта людину представлено як єдність природного та соціального, оскільки вона одночасно належить світу природи та світу соціуму. У XVII ст. нідерландський учений Христіан Гюйгенс (1629–1696 рр.) поєднував діяльність людини з Космосом. Пізніше цю ідею у своїй концепції ноосфери розвинув вітчизняний учений В.І. Вернадський (1863–1945 рр.). Стислий екскурс у філософську думку різних часів свідчить про те, що проблема людини є одвічною філософською проблемою. Людину вивчають природничі й суспільні науки, спеціальні наукові установи. Не залишилася осторонь цієї проблеми й соціологія, основною метою якої є дослідження людини у суспільстві крізь призму со-

ціальних відносин. Найпростішу узагальнену характеристику людини знаходимо у філософії, яка визначає її як біосоціальну і духовну істоту, тобто істоту, в якій суперечливо поєднується біологічне та соціальне, що тісно переплетені та взаємодіють між собою.

Одним із лідируючих напрямів гуманітарних наук сьогодення є антропоцентризм, згідно з яким людина є центром та найвищою метою Всесвіту. Антропоцентризм покликав до життя нові гуманітарні дисципліни, такі як ергономіку, аксіологію, евристику та міждисциплінарні науки: етнолінгвістику, лінгвокультурологію, когнітивну лінгвістику, лінгвокраїнознавство, соціолінгвістику, мета яких полягає в тому, що дослідити якомога глибше людину в багатьох її аспектах та проявах.

Мова, яку людина отримує з перших хвилин своєї появи на світ, яка формує її світогляд, її ставлення до оточуючого світу, яка, врешті-решт, формує людину як істоту розумну – homo sapiens, відіграє надзвичайно важливу роль у житті людини, тому мова є тим єдиним засобом, здатним допомогти розкрити сутність та феномен людини, «проникнути у приховану від нас сферу ментальності, вона (мова) визначає спосіб членування світу в тій чи іншій культурі» [5, с. 320]. Мова, мовні одиниці усіх рівнів уможливають реконструювання людини в її основних рисах. В.А. Маслова зазначає, що «будь-яку людину, що володіє природною людською мовою, можна моделювати як мовну особистість, в якій можна виокремити три структурних рівня: структурно-мовний (відображення ступеня володіння мовою), когнітивний (відображення мовної моделі світу особистості, її тезауруса та культури) і мотиваційний чи прагматичний» [5, с. 47–51]. Великий німецький мовознавець В. Гумбольдт зазначав: «Немає нічого всередині людини настільки глибокого, настільки тонкого і всеохоплюючого, що не переходило б у мову і не було пізнане за допомогою мови» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших у вітчизняному мовознавстві до проблеми вивчення людини у всіх її аспектах на матеріалі російської мови звернувся В.В. Виноградов. У подальшому ця ідея знайшла своє втілення у працях багатьох видатних лінгвістів-дослідників, таких як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, І.К. Білодід, Т.В. Булигіна, В.Г. Гак, В.І. Карасик, Ю.Н. Караулов, І.І. Огієнко, О.О. Потєбня, Ю.С. Степанов, А.А. Уфимцева. Це питання тезисно висвітлювалося також й автором цієї статті на базі фразеологічних одиниць сучасної німецької мови, оскільки фразеологія є тією сферою мови, в якій найвиразніше, найповніше, найяскравіше віддзеркалюються уявлення людини про саму себе, про світ, що її оточує, і в якій вона живе та діє [3; 4].

Дослідження «людського чинника у мові» є та залишається вже тривалий час актуальним. Актуальності цьому пошуку додає також й те, що «людський чинник» у царині фразеологічного фонду сучасної німецької мови є недостатньо дослідженим. Вивчення літератури з цієї проблеми засвідчило, що «Людина соціальна» ще не була предметом розгляду на основі фразеологічного фонду сучасної німецької мови.

Метою статті є характеристика людини як соціального суб'єкта, демонстрація різних аспектів її життя та діяльності у суспільстві на базі фразеологічного фонду сучасної німецької мови. Об'єктом пошуку є «Людина соціальна», вербалізована фразеологічними одиницями сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Поняття «людина» є загально-родовою ознакою. За своєю сутністю людина є біосоціальною істотою, оскільки вона є частиною природи і водночас нерозривно зв'язана з суспільством. Суспільство існувало в усі часи та епохи. Проте лише у XVIII ст. поняття «суспільство» почали розглядати як абстрактну категорію. У сучасній науці існує багато теоретичних парадигм суспільства, вчені по-різному тлумачать його сутність, проте спільним для них є те, що вони розглядають та аналізують суспільство як особливий тип соціальної системи, «основою якої є індивіди, соціальні дії, взаємодії та відносини, що є стійкими та відтворюються в історичному процесі, переходячи з покоління в покоління» [2, с. 130]. Будь-яке суспільство складається з великої кількості соціальних груп, які посідають різні місця в ієрархії суспільства. Так, сучасні словники німецької мови фіксують різні найменування поняття “Das Geld” – гроші різними верствами суспільства: *die Geldmittel, die Kapitalien, Nervus Rerum (bildungssp.)*. Наступні назви грошей, вживані нижчими суспільними класами чи групами людей, як правило, шахраями, пройдисвітами, злодіями, несуть відтінок зневажливості, грубості, фамільярності: *der Mammon (abwert.), das Emmchen, die Puste (salopp), der Knast (gaunerspr.) die Flöhe (salopp), der Zaster (salopp)*. Так, наприклад, остання назва грошей *der Zaster (salopp)* потрапила у злодійський жаргон з циганського лексикона. Фразеологічна одиниця *Borsten haben* (жарг.) – «бути при грошах» [7, с. 118] є жаргонізмом, що переважно вживається у сільській місцевості. У суспільстві люди посідають різні суспільні позиції та виконують різні суспільні ролі, беруть неоднакову участь в економічному, політичному та державному житті. Все це разом породжує відмінності та нерівності між людьми у суспільстві. Для опису системи нерівностей між людьми у соціології використовують термін «соціальна стратифікація» [2]. Соціальна стратифікація – це диференціація деякої певної сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі, що відображається в існуванні вищих та нижчий верств населення. Так, у фразеологічному фонді сучасної німецької мови вищі класи суспільства позначаються як *alles, was gut und teuer ist* – «сильні світу цього; вершки суспільства» [7, с. 288]; *die Crème der Gesellschaft* – «сильні світу цього» [7, с. 135], а найнижчі верстви населення у суспільстві як *Krethi und Plethi* – «сусякий набір» [10, с. 436]; *die Hefe der Gesellschaft* (або *des Volkes*) – «покидьки суспільства» [7, с. 318]. Виявом соціальної нерівності у суспільстві є бідність та багатство соціальних суб'єктів. Високий ступінь бідності певних прошарків населення відображено такими фразеологічними одиницями (далі – ФО): *nichts zu leben haben* – «не мати засобів існування» [8, с. 13]; *j-d ist Baron von Habenicht* – «у кого-н. ні кола, ні двора» [7, с. 293]; *j-d hat weder Haus noch Hof* – «у кого-н. ні кола, ні двора»

[7, с. 315]; *nackt und bloß wie ein gerumpfter Hahn* – «голий як бубон» [7, с. 294]. Багатієв відображено як *Geld und Gut haben* – «людина з великими статками» [9, с. 581]; *ein gemachter Mann sein* – «людина з достатками» [8, с. 41]; *wie ein Pascha leben* – «жити в розкошах» [8, с. 97]. Люди мають різні джерела доходів та різний їх рівень: а) високий рівень доходів виражено такими ФО: *j-n sticht der Hafer* – «хто-н. нависніє з розкошів, з жиру казиться» [7, с. 294]; *Geld machen* – «загрібати гроші» [7, с. 252]; *j-d schwimmt im Geld* – «у кого-н. грошей хоч греблю гати» [7, с. 252]; *Geld scheffeln* або *das Geld in vollen Scheffeln (scheffelweise) einheimsen* [9, с. 1310]; б) низький рівень доходів: *blank sein* – «не мати зовсім грошей» [9, с. 264]; *schwach auf der Brust sein* – «мати мало грошей» [9, с. 287]; *von der Hand in den Mund leben* – «ледве зводити кінці з кінцями, ледве перебуватися» [7, с. 296]. Нерівність серед соціальних суб'єктів виявляється також: а) у розподілі прибутків та добробуту: *sich (D) Lövenanteil nehmen / Lövenanteil davontragen* або *heimbringen* – «забрати собі левову пайку» [8, с. 32]; б) у можливості досягти бажаних цілей: *mehrere Eisen im Feuer haben* – «мати багато можливостей досягти свою мету, ціль» [1, с. 184]; *die Flinte ins Korn werfen* – «відступити від мети в останній момент, спасувати перед труднощами» [9, с. 518]; *Himmel und Hölle / Erde in Bewegung setzen* – «робити все можливе й неможливе, щоб досягти своєї мети» [9, с. 708]; *alles auf eine Karte setzen* – «ризикувати всім, щоб досягти мети» [9, с. 816]; в) у відмінностях у якості та тривалості освіти: *etwas anstudiert sein* – «мати поверхові знання» [7, с. 41]; *halbwegs gebildet sein* – «бути недоуком» [7, с. 296]; г) у наявності чи відсутності власності: *die ganze Habe* – «усе майно» [7, с. 291]; *fahrende* (або *bewegliche*) *Habe* – «рухоме майно» [7, с. 291]; *liegende* (або *unbewegliche*) *Habe* – «нерухоме майно» [7, с. 291]; *keinen Halm besitzen* – «не мати нічого» [7, с. 296].

Соціологія сім'ї досліджує індивіда крізь призму соціокультурних внутрішньосімейних ролей, сімейної належності. У сім'ї індивід постає як чоловік або дружина, батько або мати, син або дочка. Велике значення німецький етнос надає родинним зв'язкам: *Blut ist dicker als Wasser* – «родинні зв'язки є сильнішими, ніж будь-які інші» [10, с. 124]. Про виховану, освічену, з хорошими манерами людину говорили, що вона «походить з хорошого дому»: *aus gutem* (або *besseren*) *Hause sein* (або *stammen, kommen*) [7, с. 315]. Мати свій власний дім, збудувати його є важливим у житті кожного індивіда: *das eigene Nest* або *Haus und Hof haben* або *Haus und Herd haben* – «мати родинне вогнище, дім» [10, с. 330]; добropорядний сім'янин дбає про свою сім'ю та піклується про те, щоб ніщо її не зганьбило: *das eigene Nest rein halten* [10, с. 534]. Трапляються випадки, коли в сім'ї панують чвари та розбрат: *der Haussegen hängt schief* [10, с. 331], а також *wie Hund und Katze zusammenleben* [7, с. 352]. Непоодинокими є випадки, коли один із членів родини негативно висловлюється про власну сім'ю: *das eigene Nest beschmutzen* [10, с. 534].

На певній території соціальні суб'єкти мають спільне мирне проживання: *mit jmdm. unter einer Decke stecken* – «з кимось робити спільну справу» (ugs.) [9, с. 323]. Проте люди можуть мати найрізноманітніші стосунки та відносини один з одним, з групою чи групами людей, із суспільством. Стосунки між людьми можуть бути: а) шанобливими: *jmdn. Behandeln wie ein rohes Ei* – «ставитися до кого-н. надто обережно» [10, с. 165]; б) ворожими: *auf Hauen und Stechen* – «бути на ножах, ворогувати з ким-н.» [7, с. 313]; *sich* (або *einander*) *in die Haare greaten*

(або *kommen, fahren, kriegen*) – «битися, учепитися одне одному у волосся» [7, с. 291]; *sich (einander) in den Haaren liegen* – «сваритися, ворогувати» [7, с. 291]; *j-m j-n auf den Hals schicken / hetzen* – «підбурити кого-н. проти кого-н., нацькувати кого-н. на кого-н.» [9, с. 98]; в) недоброзичливими: *j-m die Hapfen im Munde zählen* – «дорікати кому-н. шматком хліба» [7, с. 311]; г) зневажливими: *jmdn. wie ein Stück Dreck / wie den letzten Dreck / wie einen Hund behandeln* [10, с. 97]. Проживаючи у суспільстві, люди можуть мати конфлікти з суспільством, з соціальними групами, один з одним, наприклад: *das Heft ergreifen / in die Hand nehmen* – «взяти владу в свої руки» [7, с. 318]; *j-m das Heft aus der Hand nehmen / reißen / drehen / entwinden* – «вирвати, забрати владу з чий-н. рук» [9, с. 678]; *das Heft aus der Hand geben* – «передавати владу в інші руки» [9, с. 678].

Складовою частиною концепції соціальної стратифікації є теорія соціального статусу. Соціальний статус – це позиція людини у суспільстві, що пов'язана з іншими позиціями через систему прав та обов'язків. Кожна людина може бути членом різних соціальних груп, а отже, мати різні соціальні статуси. Сукупність статусів людини називають статусним набором. Критеріями соціального статусу людини є: а) її зовнішній вигляд: *eine sieghafte Schönheit* або *schön wie die Sünde* – «надто красива жінка» [10, с. 664]; б) поведінка та манери: *sich (D) eine gute Haltung angewöhnen* – «засвоїти хороші манери» [7, с. 300]; *seine / die Beherrschung verlieren* – «втрачати самовладання, роздратовуватися» [10, с. 97]; *gute Miene zum bösen Spiel machen* – «не показувати роздратування у неприємній ситуації» [9, с. 1013]; *keine Miene verziehen* – «не показувати глибокого внутрішнього хвилювання» [8, с. 52]; в) в манері мовлення: *j-d hat den Mund (або das Maul) auf dem rechten Fleck* – «у кого-н. язик добре підвішений» [7, с. 215]; *den Faden verlieren* – «не вміти логічно висловлюватися, відхилятися від теми» [9, с. 478]; г) у її одязі: *etw. (D) passt wie eine Halskrause zur Baumkatze* – «що-н. личить, як корові сідло» [7, с. 299]; *etw. beleidigt den Geschmack* – «що-н. виражає відсутність смаку» [7, с. 88]; г) у її внутрішніх якостях: *das Herz auf dem rechten Fleck haben* – «чуйний, співчутливий, готовий допомогти» [10, с. 40]; *den großen Mund haben* – «нахаба, зухвалець» [9, с. 700]; д) у стані в суспільстві: *im Hanf sitzen* – «сидіти на тепленькому місці» [7, с. 310].

Характерною рисою соціального статусу є його соціальна мобільність. У плінні життя індивід може змінювати свій статус та набувати іншого. За певних обставин людина може перетворитися із вільної, законслухняної у в'язня та перебувати у місцях позбавлення волі: *ins Loch kommen* – «попасти за ґрати» [7, с. 315]; *j-n ins Loch stecken* – «посадити кого-н. у в'язницю» [7, с. 315]. Змінюється соціальний статус людини й тоді, коли вона втрачає постійне місце роботи, постійний заробіток: *in Lohn und Brot stehen* [10, с. 479], й тоді, коли хтось забирає в неї її роботу: *jmdn. um Lohn und Brot bringen* [10, с. 479]. Втративши постійну роботу, постійне джерело доходу, людина отримує статус безробітного: *auf dem Pflaster liegen / sitzen* [10, с. 568]. Соціальний суб'єкт, що має міцний економічний стан (*festen Boden unter den Füßen haben / unter die Füße bekommen* [10, с. 128]), може втратити свої міцні економічні позиції та стати банкрутом, як у серії фразеологічних одиниць: *pleite sein, Pleite machen, bei jmdm. sitzt der Pleitegeier auf dem Dach* [10, с. 574].

Соціальний суб'єкт, який успішно виконує усі основні суспільні функції, має особливий вид відносин між людьми,

високі моральні якості, є компетентним, користується повагою та довірою у колективі, має загальне визнання та популярність, користується авторитетом. Об'єктивною умовою суспільного визнання індивіда є його реальний вклад у загальну справу соціальної чи професійної групи чи суспільства, його соціально-ціннісні характеристики, що впливають із порівняння їх з іншими: а) освіта / знання / кваліфікація: *ein gelertes Haus* – «учена голова, учений муж» [7, с. 315]; *Grütle im Kopf haben* – «бути тямущим» [7, с. 285]; *auf / hinter dem Mond leben* – «бути непоінформованим» [9, с. 1032]; б) вміння та навички: *wissen, jmdm. zeigen, wie der Hase läuft* – «знати, показати іншим, як робиться справа, щоб досягти бажаного результату» [10, с. 327]; *etwas aus dem Ärmel schütteln* – «уміння здобути, придбати щось швидко й без труднощів» [10, с. 57]; *Berge bewegen (versetzen)* – «вершити великі справи» [7, с. 88]; *mit einem blauen Augen davon kommen* – «уміння вистояти небезпеку з малими втратами» [10, с. 74]; в) розум / обдарованість / талант: *viel Geist haben* – «бути розумним, кмітливим»; *Grütle im Kopf haben* – «бути тямущим» [7, с. 285]; *nicht auf den Kopf gefallen sein* – «бути розумним, кмітливим» [9, с. 881]; г) професіоналізм / майстерність: *in einer Sache zu Hause sein* – «бути добре обізнаним з чим-н., знатися на чому-н.» [7, с. 315]; *sein Handwerk / sich auf sein Handwerk verstehen* – «бути майстром, знавцем своєї справи» [10, с. 323]; *den Handel verstehen* – «бути майстром, знавцем своєї справи» [7, с. 308]; г) слава: *sich einen Namen machen* – «стати відомим» [9, с. 1061]; *gut (або übel) beleumdet sein* – «що має добру славу, славнозвісний (або горезвісний)» [7, с. 88].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що людина як соціальна сутність нерозривно пов'язана із суспільством. Вона стає людиною лише тоді, коли живе, діє, вступає у суспільні відносини, активно, свідомо, цілеспрямовано змінює світ та себе в ньому. Людина динамічно розвивається, змінює свій соціальний статус, отримує нові огранування, викликані часом та обставинами. Людина, вихована суспільством, сім'єю та самостійно удосконалена, належить до системи загальносоціальних, культурно-історичних досягнень людства. Звичайно, цей пошук не є довершеним чи правильним в останній інстанції. Це – спроба автора за допомогою великого потенціалу фразеологічних одиниць сучасної німецької мови показати Людину, що розумно живе, розвивається та діє у суспільстві та на його благо. Зазначена тема є невичерпною у плані порівняльно-зіставних, когнітивних досліджень.

Література:

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М., 1984. – 448 с.
2. Дворецька Г.В. Соціологія : [навч. посібник] / Г.В. Дворецька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
3. Дмитренко О.П. Намітки до портрету «НОМОЕCONOMICUS» засобами фразеологічного фонду сучасної німецької мови / О.П. Дмитренко // Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27–28 грудня 2013 р., м. Львів). – Львів, 2013. – С. 69–74.
4. Дмитренко О.П. Рис характеру людини через призму фразеологічних одиниць сучасної німецької мови / О.П. Дмитренко // Каразинські читання: ЛЮДИНА. МОВА. КОМУНІКАЦІЯ. Тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю (7 лютого 2014 р.). – Х., 2014. – С. 93–94.

5. Маслова В.А. Homolingualis в культурі / В.А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
6. Словопедія. Уроки державної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/39/53407/26467.html>.
7. Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981– . Т. 1. – 1981. – 416 с.
8. Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Рад. шк., 1981– . Т. 2. – 1981. – 425 с.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hersg. und bearb. vom Rat der Dudenredaktion. [Red. bearb. Matthias Wermke...]. – 3., völlig neu. bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2002. – 1816 s.
10. Duden (in 12 Bänden) Band 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Idiomaticsches Wörterbuch der deutschen Sprache. Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Zürich, 1992. – 864 s.

Дмитренко Е. П. Штрихи к портрету «человек социальный» средствами фразеологического фонда современного немецкого языка

Аннотация. В статье сконцентрировано внимание на изучении человека в обществе, его социальном статусе, различных аспектах его жизни и деятельности на материале фразеологии современного немецкого языка.

Ключевые слова: человек, биосоциальное существо, социальный субъект, социальные связи, социальные группы, социальная стратификация, социальное неравенство, социология семьи, социальный статус, социальная мобильность.

Dmytrenko O. The traits to the portrait of “social person” be means of the phraseological fund of modern german

Summary. The article focuses on the study of a person in the society, his socio-economic status, various aspects of his life and practical activities on the base of phraseology of modern german.

Key words: biosocial creature, social subject, social connections and relations, social groups, social stratification, social inequality, sociology of family, social status, social mobility.

Жигоренко І. Ю.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Мелітопольського державного педагогічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ *KLOSTER* У ТВОРАХ Г. ГЕССЕ

Анотація. У роботі підкреслюється, що в сучасній лінгвістиці спостерігаються різні підходи до вивчення концептів, які є найважливішими складниками культури. Особистісна картина світу відбивається одиницями тезаурусного рівня, які перебувають у підрядно-координативних відносинах (генералізовані висловлювання, дефініції, афоризми, прислів'я). Завдяки об'єднанню цих семантично складних угруповань мовна особистість висловлює «вічні», непорушні для неї істини, які значною мірою визначають її життєву домінанту.

Ключові слова: Герман Гессе, картина світу, концепт, мотиваційні орієнтири, мовна особистість.

Постановка проблеми. Згідно зі структурою мовної особистості, запропонованою Ю.М. Карауловим, на кожному з трьох рівнів (нульовому (вербально-семантичному), тезаурусному (лінгво-когнітивному), мотиваційному (комунікативно-діяльнісному)) ця структура складається зі специфічних типових елементів: одиниць відповідного рівня, відносин між цими одиницями та стереотипних поєднань, властивих кожному рівню комплексів [1, с. 52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних робіт щодо вивчення мовної особистості свідчить про те, що мовна особистість – це об'єкт, який не можна безпосередньо спостерігати, але наявність якого гіпотетично передбачається, це область поєднання когнітивних, психічних і мовних сторін людини. Мовна особистість проявляється в тому, як людина розпоряджається в мовленні мовними засобами. В психолінгвістиці вважається, що досліджувати мовну особистість можна, вивчаючи її мотиваційні орієнтири [2, с. 123].

Ю.М. Караулов уживає термін «мотиваційний орієнтир» у психолінгвістичному значенні при описі одного з рівнів мовної особистості. На мотиваційному рівні «мовна особистість» як об'єкт дослідження зливається з особистістю в глобальному соціально-психологічному змісті» [1, с. 38]. Важливу роль при цьому відіграє емоційно-афективний складник, який характеризує особистість в комунікативно-діяльнісній сфері [1, с. 45–46].

Мотиваційний рівень в організації мовної особистості виявляється, на його думку, найбільш важкодоступним для дослідника, оскільки мотиви, інтереси, устремління, інтенційність, цілі, як і творчі потенції людини, у значній частці будуються на афектах і емоціях, а мовне вираження останніх, не говорячи вже про психічну сутність, досліджене недостатньо [1, с. 211]. Учений відзначає, що прийоми лінгвістичного аналізу мотиваційної сфери особистості на основі її дискурсу слабо розроблені, однак ця прогалина у технології має буде ліквідована внаслідок виходу в область прагматики [1, с. 87].

Метою статті є виявлення особливостей формування та трансформації у діахронії стійкого мотиваційного комплексу –

концепту *KLOSTER* (монастир), котрий часто зустрічається у творах Германа Гессе.

Виклад основного матеріалу. На думку відомих концептологів З.Д. Попової та І.А. Стернина, існує два основні напрями в методиці лінгвокогнітивного аналізу. Перший припускає, що дослідження починається з деякого обраного концепту, підбираються всі можливі мовні засоби його вираження, які потім і аналізуються. Згідно з другим напрямом дослідження починається з ключового слова, до якого підбираються різноманітні контексти його вживання. Це дає змогу вивчити семантику обраного слова та виявити набір семантичних ознак [5, с. 96]. Отже методикою аналізу авторського світобачення в роботах Г. Гессе різних років.

Для розгляду концепту *KLOSTER* було відібрано шість творів Германа Гессе: «Erwin» / «Ервін» (1899 р.) [3, с. 2–18], «Der Erzähler» / «Оповідач» (1903 р.) [3, с. 114–128], «Der Städtebauer» / «Будівельник міст» (1905 р.) [3, с. 334–339], «Unterm Rad» / «Під колесом» (1906 р.) [4], «Narziss und Goldmund» / «Нарцис і Златоуст» (1930 р.) [5], «Das Glasperlenspiel» / «Гра у бісер» (1943 р.) [6]; мотивацією стала наявність фрагментів опису монастиря.

Пояснення щирого ставлення письменника до монастирів зустрічаємо в одному з нарисів Г. Гессе під назвою «Всесвітня література» (1927 р.): «Особливо привертало мене монастирі, але не через їхній аскетизм, а тому, що в їхнім мистецтві й літературі я виявив чудові скарби, тому, що життя орденів і монастирів, цих центрів культури й ученості, притулків набожної зосередженості, видавалося мені найвищою мірою зразковим» [7, с. 115].

Дослідники біографії Г. Гессе вважають, що монастирем, який залишив глибокий відбиток у свідомості майбутнього письменника, став цистеріанський монастир Маульбронн у землі Баден-Вюртемберг на околиці однойменного містечка. Розкішний архітектурний комплекс, заснований у 1147 р. папою Євгеном II, внесено у 1993 р. до переліку ЮНЕСКО.

Часи навчання в семінарії, розташованій на території монастиря Маульбронн з його садом, колодязем, фонтаном у хрестовому ході, з великою бібліотекою й середньовічним укладом життя, стали для Г. Гессе символом освяченого століттями архетипу «книги» взагалі; він увійшов у багато добутоків письменника як образ ініціації у внутрішній світ [7, с. 184].

До маульброннської семінарії Г. Гессе вступає у 1891 р., тому не дивно, що описи монастиря зустрічаються у творах Г. Гессе вже в найпершому оповіданні «Ервін», написаному в 1889–1890 рр. У різних контекстах – то як мимохідь помічена споруда («Деміан», «Петер Каменцинд»), то як порівняння («Курортник»), то як місце розвитку подій твору («Виправлення Казанови») – монастир зустрічається в оповіданнях та романах

часто, однак найбільш мальовничо і зворушливо він виявився описаним у таких творах, як «Ервін», «Оповідач», «Будівельник міст», «Нарцис і Златоуст», «Під колесом» та «Гра у бісер», тому вони і були обрані для детального вивчення.

Застосування екстралінгвістичного аналізу, який передбачає збір інформації про суб'єкт вивчення (біографічних даних, відомостей про події суспільного життя), дає змогу розглядати твір як відзеркалення сукупності фактів: контекстів епохи, літературного напрямку, індивідуальної авторської системи.

З наведеного далі детального зображення стародавньої споруди автор починає твір «Ервін», від самого початку занурюючи читача у глибину спогадів головного героя про нещодавно минулу юність. Герман Гессе не зміг довго перебувати у монастирі і через рік втік додому, однак велична споруда залишилася у пам'яті майбутнього письменника назавжди.

Письменнику тут лише 22 роки, однак вжита лексика характеризує оповідача як молоду людину, яка звикла спостерігати природу навколо, яка здатна майстерно передати у слові не тільки тонкощі емоцій (*kann mich des schnelleren Herzschlags nicht erwehren*), видовищність архітектури (*die Wölbungen der gotischen Kreuzgänge, aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers*), а й незабутній дзвін стародавніх переходів за допомогою звукопису (*und hörte nur den Klang und Widerhall meiner Schritte und aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers*).

Використані метафори та порівняння говорять про критичне ставлення до минулих подій (*Wildnissen meiner Jünglingszeit, wie ein dunkler Grenzurm*). На синтаксичному рівні простежується тенденція до складних поширених та складнопідрядних речень, довжина яких досягається за рахунок довгих атрибутивних сполучень та інфінітивних конструкцій (*accusativus cum infinitivo: Ich sehe seine Mauern und Säulen trotzig stehen und lange Schatten in mein Jugendleben werfen*); постпозитивних означень (*sah ich die weiten Gebäude des Klosters unter Schieferdächern stattlich beieinander gelagert*).

Через чотири роки, у 190 р., з'являється наступний твір, де знову зустрічається опис монастиря – оповідання «Der Erzähler» / «Оповідач». Стиль письменника суттєво змінюється: атрибутивні сполучення поширюються, з'являються переліки у вигляді низки додатків, складні іменники, прикметники та дієприкметники. В описі споруди та внутрішнього устрою можна впізнати монастир з описаного вище твору, однак вказівка «hochgelegenen Kloster im toskanischen Apennin» примушує згадати про відвідану, за даними біографів Г. Гессе, у 1901 р. незрівнянну Павійську Чертозу в Італії, поблизу Мілану.

У наступному творі, «Будівельник міст» / «Der Städtebauer» (1905 р.), де читач також впізнає описи вже знайомих монастирів, а саме Маульбронн та Чертозати Павія, зустрічаємо ще більш ускладнені синтаксичні конструкції, поширені за рахунок поєднання кількох прийомів: переліку додатків, кожен з яких ускладнений низкою прикметників; складних іменників, постпозитивних прикметників, які також розташовані групами.

У цьому оповіданні Г. Гессе не просто описує споруду та її убрання, тут вже містяться думки-мрії головного героя щодо майбутнього певної монастирської колонії та винятково талановитих людей, які будуть жити у пречудовому місці.

Через рік, у творі «Під колесом» / «Unterm Rad» (1906 р.), автор дає назву описаному монастирю – Маульбронн і змальовує його ще майстерніше. В опис залучено змалювання природи, на лексичному рівні письменник використовує більшу

кількість прислівників як епітетів; довгі низки прикметників та постпозитивні означення надають стилю відтінки піднесеності та урочистості.

Ще через 25 років, у творі «Нарцис і Златоуст» / «Narziss und Goldmund» (1930 р.), зустрічаємо ще більш вишуканий опис, в якому знов неважко впізнати відвідану Германом Гессе у 1901 р. величну Павійську Чертозу. Люди в описаній місцевості вже живуть з покоління в покоління, займаються всякого роду мистецтвами й науками, духовними, мирськими, світлими й темними.

Щодо мовних особливостей стилю Г. Гессе у зазначеному творі, слід підкреслити ще більшу ускладненість синтаксису за рахунок поширених атрибутивних сполучень, які перетворюються у низки підрядних речень. Лексика автора стає більш поетичною, синонімія ускладненою, частими є історизми, архаїзми та складні іменники.

Через 13 років, у знаменитій «Грі в бісер» / «Das Glasperlenspiel» (1943 р.), маємо справу з відшліфованими синтаксичними конструкціями, надмірна поширеність яких не сприймається як обтяжлива, лексичне наповнення звичних для Гессе атрибутів складається з конкретних іменників, часто складних, але не дуже довгих, кожен з яких прикрашений влучними епітетами. Яскравим прикладом може служити таке речення, обсягом у 120 слів:

“Es erfreute ihn die Frische und Kraft der Landschaft, einer rauhen Berglandschaft mit schroffen Felswänden und saftigen Weiden voll schönen Viehes dazwischen; es beglückte ihn die Wucht und Weiträumigkeit der alten Bauten, welchen die Geschichte vieler Jahrhunderte abzulesen war; es gewann ihn die Schönheit und einfache Behaglichkeit seiner Wohnung, zweier Räume im oberen Stockwerk des langen Gästeflügels, es behagten ihm die Forschungsgänge durch den stattlichen kleinen Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen, mit ausgedehnten Stallbauten voll wohlgehaltenen Viehes, sprudelnden Brunnen, gewölbten riesigen Wein- und Obstkellern, mit zwei Refektorien, dem berühmten Kapitelsaal, den gepflegten Gärten sowie den Werkstätten der Laienbrüder, des Böttchers, Schuhmachers, Schneiders, Schmiedes und so weiter, welche um den größten Hof ein kleines Dorf bildeten”.

Детальна вибірка лексики з творів різних років та групування її за семантичними класифікаторами показали типовість описів та їх модифікацію залежно від набуття досвіду автором.

Опис місцевості, де монастир розташований:

“Erwin” (1899): *“Das Kloster liegt zwischen mehreren Hügeln im Tal”*; “Der Erzähler” (1903): *“Weiter <...> grüne, fruchtbare Täler; in deren Gärten Oliven, Mais, Obst und Reben gediehen”*; “Der Städtebauer” (1905): *“<...> und hinten schloss ein ummauerter Park das Ganze ab”*; “Unterm Rad” (1906): *“<...> zwischen waldigen Hügeln und kleinen stillen Seen <...> Malerische Mauern, Erker, Tore, Gärtchen, eine Mühle, Wohnhäuser umkränzen behaglich und heiter die wuchtigen alten Bauwerke”*; “Das Glasperlenspiel” (1943): *“Frische und Kraft der Landschaft, einer rauhen Berglandschaft mit schroffen Felswänden und saftigen Weiden voll schönen Viehes dazwischen; es beglückte ihn die Wucht und Weiträumigkeit der alten Bauten, welchen die Geschichte vieler Jahrhunderte abzulesen war...”*.

Внутрішні особливості архітектури:

“Erwin” (1899): *“<...> festen Mauern des «Paradieses» und die Wölbungen der gotischen Kreuzgänge <...> aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers”*; “Der

Erzähler" (1903): "<...> festungsartigen Hof, <...> verschlafenen Kreuzgang <...> fallenden Tropfen unsichtbar auf eine klingende Wasserfläche schlügen"; "Der Städtebauer" (1905): "Zwei aneinander lehrende Kirchen, eine große und eine kleinere, bildeten die Mitte und schlossen von zwei Seiten den nicht sehr großen Kreuzgang ein <...> zwei Brunnen"; "Unterm Rad" (1906): "<...> ein malerisches, die hohe Mauer öffnendes Tor auf einen weiten und sehr stillen Platz <...> Ein Brunnen läuft dort"; "Narziß und Goldmund" (1930): "<...> stand zwischen den alten Mauern, Säulen und Gewölben als in seiner natürlichen Heimat; <...> in tiefe Brunnen voll dunkler Melodie"; "Das Glasperlenspiel" (1943): "<...> Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen sprudelnden Brunnen".

Опис та перелік приміщень:

"Erwin" (1899): "steinernen Vorhallen, zwei Refektorien, Oratorium, Hörsaal und Dormente"; "Der Erzähler" (1903): "<...> verließ die Stube und schritt durch die kühlen Dormente in den verschlafenen Kreuzgang"; "Der Städtebauer" (1905): "Vorhallen, Refektorien, Lehrsaale, Wohnungen, Wirtschaftsgebäude"; "Unterm Rad" (1906): "Der unversehrte Kreuzgang, selber ein schönes Werk, enthält als Kleinod eine köstliche Brunnenkapelle; das Herrenrefektorium mit kräftig edlem Kreuzgewölbe, weiter Oratorium, Parlatorium, Laienrefektorium, Abtwohnung und zwei Kirchen schließen sich massig aneinander"; "Narziß und Goldmund" (1930): "die Dormente, Kirchen und Schulsäle erfüllte"; "Das Glasperlenspiel" (1943): "<...> durch den stattlichen kleinen Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen, mit ausgedehnten Stallbauten voll wohlgehaltenen Viehes, sprudelnden Brunnen, gewölbten riesigen Wein- und Obstkellern, mit zwei Refektorien".

Наведені приклади демонструють, що від твору до твору автор вживає одні й ті ж архаїзми, історизми та архітектурні терміни, стилізуючи описи стародавніх споруд (*Dormente, Wölbung, Maulbrunn, Paradies, Kreuzgang, Turm, Mauer*). Однак аналіз вибірки засвідчив, що понятійний складник концепту, вербалізований у синонімах та асоціатах, зазнає суттєвих модифікацій з часом, тобто можна говорити про наявність стійкого процесу формування авторського концепту.

Особистісна картина світу відбивається одиницями тезаурусного рівня, які знаходяться у підпорядкувально-координативних відносинах: генералізованими висловлюваннями, дефініціями, афоризмами, прислів'ями. Завдяки поєднанню цих семантично складних угруповань мовна особистість висловлює «вічні», непорушні для неї істини, котрі у значній мірі визначають її життєву доміную. Тільки починаючи з цього (лінгво-когнітивного) рівня стає можливим індивідуальний вибір, віддання переваги одному поняттю перед іншим, вибір моральних цінностей, які відрізняються від пануючих в стандартно-пересічному тезаурусі мовного колективу.

Висновки. Аналіз формування ядерного та периферійного складників концепту МОНАСТІР у творах Г. Гессе дав змогу виявити мотиваційні орієнтири (лексичний, тематичний, концептуальний), тобто слова й образи, навколо яких будується мовлення, до яких автор повертається увесь час, які викликають найсильніший відгук, яким він приділяє найбільше уваги.

Попередній огляд процесу поступового ускладнення синтаксичних конструкцій свідчить про вдосконалення кількох суттєвих прийомів: 1) поширення за рахунок словоскладання,

2) нанизання прикметників, 3) вживання постпозитивних означень та прислівників у ролі епітетів, 4) утворення ускладнених атрибутивних словосполучень, 5) використання полісиндетону у межах складнопідрядних речень.

Незважаючи на те, що примусове перебування у монастирі завдало юному Герману Гессе страждань, монастир увійшов у авторську картину світу окремим концептом, в результаті чого у найвеличнішому творі «Гра в бісер» перед читачем постає розгалужена система значень, яка потребує окремого детального вивчення не тільки на рівні лексики, а й на рівні синтаксису.

Література:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 7-е изд. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
2. Нестерова О.А. К инструментализации исследования языковой личности: методика психолингвистического анализа / О.А. Нестерова // Вопросы психолингвистики. – 2015. – № 4 (26). – С. 122–135.
3. Hesse H. Die Erzählungen 1900–1906 / H. Hesse. – Sämtliche Werke. – Berlin: Suhrkamp, 2001. – 506 s.
4. Hesse H. Unterm Rad. – 35 / H. Hesse. – Auflage. – Berlin: Suhrkamp Taschenbuch, 1997. – 78 s.
5. Hesse H. Narziß und Goldmund: Erzählung / H. Hesse. – Berlin: Suhrkamp, 2012. – 304 s.
6. Hesse H. Das Glasperlenspiel: Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften / H. Hesse. – Berlin: Suhrkamp, 2012. – 608 s.
7. Гессе Г. Магия книги: Эссе, очерки, фельетоны, рассказы и письма / Г. Гессе. – М.: Книга, 1990. – 325 с.
8. Стернин И.А. Контрастная лингвистика: проблемы теории и методики исследования / И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 282 с.

Жигоренко И. Ю. Трансформация концепта KLOSTER в произведениях Г. Гессе

Аннотация. В работе подчёркивается, что в современной лингвистике наблюдаются разные подходы к изучению концептов, которые являются важнейшими составляющими культуры. Личностная картина мира отражается единицами тезаурусного уровня, которые находятся в подчинённо-координативных отношениях (генерализованные высказывания, дефиниции, афоризмы, пословицы). Благодаря объединению этих семантически сложных группировок языковая личность высказывает «вечные», незблемые для нее истины, которые в значительной степени определяют ее жизненную доминанту.

Ключевые слова: Герман Гессе, картина мира, концепт, мотивационные ориентиры, языковая личность.

Zhyhorenko I. Transformation of the concept KLOSTER in the works of fiction by H. Hesse

Summary. The paper points out that in modern linguistics there are different approaches to the study of concepts which are essential parts of culture. Personal worldview is reflected through thesaurus level units that are in subordinate-coordinative relations between each other (general statements, definitions, aphorisms, proverbs). Due to combining these semantically difficult groups linguistic persona expresses "eternal" unshakable truths which largely determine its life dominant.

Key words: Hermann Hesse, worldview, concept, motivational orientations, linguistic persona.

Калініченко О. М.,
аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: НАПРЯМИ ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття присвячена аналізу основних напрямів лінгвопоетологічних досліджень мультимодальності художнього тексту, представлених у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Розглянуто роль та подальші перспективи цих наукових розвідок для сучасних стилістичних студій. Продемонстровані мультимодальні та інтермедіальні елементи в романі В. Вулф "To the Lighthouse" («На маяк»).

Ключові слова: модус, мультимодальність, інтермедіальність, мультимодальна стилістика.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних лінгвостилістики і лінгвопоетики характеризується дією конвергентних і дивергентних процесів, що, з одного боку, приводять до їх розгалуження на низку напрямів і течій, а з іншого – сприяють їх інтеграції [2, с. 47] на основі тієї чи іншої проблематики, що потребує для свого вирішення міждисциплінарних зусиль. Однією з таких проблем, що впливає з феноменології поєднання різних семіотичних модусів буття об'єкта дослідження, є явище мультимодальності [17, с. 117].

Нещодавно на стику стилістики і соціальної семіотики виникла нова галузь досліджень – мультимодальна стилістика, яка фокусується на вивченні способів конструювання значень і породженні смислів у ракурсі не лише власне вербальних, а й аудіальних, просторових, візуальних та інших модусів [16]. Об'єктом дослідження мультимодальної стилістики, окрім різноманітних дискурсивних утворень, до яких належать комікси, реклама, кінофільми, театральні вистави, пісні, є й власне художній текст в інтерсеміотичній поліаспектності його візуальних, графічних і поліграфічних параметрів [2, с. 47].

Актуальність цієї статті зумовлена стрімкою тенденцією до інтеграції різноманітних сенсорних модусів, що відбивають присутність різних видів мистецтва у межах художнього дискурсу, що стає дедалі більш багатомірним, поєднуючи різноманітні мистецькі техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимодальність як окреме явище не привертала уваги вчених-гуманітаріїв до кінця ХХ століття, проте вся практика комунікації і написання мистецьких творів (художніх текстів, картин, музики, фільмів тощо) завжди була мультимодальною [12, с. 79]. Г. Кресс визначає мультимодальність як процес спілкування із залученням різних модусів (письма, усного мовлення, жестів, візуальних образів тощо). Власне модус, за Г. Крессом, є каналом комунікації, культурно впізнаваним шляхом передачі інформації від одного співрозмовника до іншого [12, с. 114].

Е. Болдрі і П. Тібо наголошують на тому, що семіотичні ресурси (модуси), використані для створення мультимодальних текстів, не є протиставленими один одному, проте, навпаки, об'єднані у комплексній цілісності тексту, який не можна спростити чи пояснити лише як набір окремих частин [9, с. 18].

Метою статті є визначення ролі мультимодальності у сучасній англійській художній літературі та окреслення подальших перспектив розбудови мультимодальних студій. Оскільки аспект мультимодальності є порівняно новим у стилістиці, важливими є огляд основних напрямів лінгвопоетологічних досліджень мультимодальності художнього тексту та виявлення лакун у дослідженнях цього явища.

Основними завданнями роботи є такі:

- уточнити зміст поняття мультимодальності у лінгвістиці;
- окреслити основні напрями й підходи до аналізу мультимодальності художнього тексту у вітчизняних та зарубіжних стилістичних студіях;
- визначити роль мультимодальності у сучасних англійських художніх текстах;
- намітити перспективні напрями досліджень у галузі мультимодальної стилістики.

Виклад основного матеріалу. Близьким до поняття мультимодальності художнього тексту є його інтермедіальність, яка розглядається як особливий тип внутрішньотекстових взаємозв'язків у художньому творі, що є заснованим на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтв [8, с. 153].

Нині і мультимодальність, і інтермедіальність художнього тексту залишаються предметом інтересу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Більшість дослідників вивчає мультимодальність художньої прози з позицій соціальної семіотики [9; 12; 16; 18; 19].

Серед таких праць варто відзначити розгляд Г. Крессом і Т. вен Люеном функцій колористичного модусу в художньому творі [13]. Так, Т. вен Люен не лише аналізує семіотичне, філософське, культурно-історичне, релігійне, естетичне підґрунтя у сприйнятті модусу кольору в мистецтві, літературі та повсякденному житті, але й розробляє власну «параметричну теорію кольору». У межах цієї теорії запропоновано нову класифікацію кольорів відповідно до гармонії чи контрасту їхніх рис у різних вимірах колористичного модусу завдяки застосуванню спеціальних кодувальних схем [19, с. 58–60].

Об'єктом досліджень Е. Болдрі і П. Тібо є взаємодія модусів мовлення, музики та звуку у їх інтеграції. Подібно до Г. Кресса та Т. вен Люена, вони спираються на соціальну семіотику М. Халлідея, застосовуючи «принцип інтеграції ресурсів» (resource integration principle) для аналізу способів взаємодії модусів у тексті [9, с. 4]. Ще один запропонований ними принцип – «принцип компресії значень» (meaning-compression principle) – «стосується ефекту взаємодії семіотичних засобів нижчих [текстових] рівнів, що відбувається на більш високих рівнях, де значення утворюється та інтерпретується» [9, с. 19].

Іншу течію у мультимодальних розвідках представляє Ч. Форсевіл, який використовує когнітивний підхід у дослідженнях. У своїх працях він не лише виявляє картинковий,

візуальний (pictorial) тип метафор у рекламному дискурсі, але й пропонує схему для їх аналізу [10, с. 165–180]. На думку Н. Нойгард, праці Ч. Форсевілла, присвячені мультимодальній реалізації концептуальних метафор, доповнюють теорію метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, заповнюючи в ній певні лакуни [17, с. 118].

Мультимодальні дослідження когнітивного гатунку, як вже було зазначено, завдяки своїй поліаспектності, охоплюють не лише художні тексти, а й драматичні твори [14], кіно і телебачення [15], а також так звану цифрову, або дигітальну, прозу [11].

Аналіз художнього тексту в мультимодальному аспекті є предметом дослідження й деяких вітчизняних [3; 4; 6] і російських лінгвістів [5; 7], серед яких слід відзначити праці О.П. Воробйової [1; 2; 20], якій належить класифікація виявів мультимодальності в англомовному художньому тексті. Так, згідно з цією класифікацією мультимодальність поділяється на експліцитну (зовнішню), імпліковану (вбудовану, приховану) та інтегровану [2], а її вияви можуть набувати вигляду конфігурацій різних семіотичних модусів (візуального, аудіального, смакового, тактильного тощо), художньої імітації інших видів мистецтва (екфрасис, музичність тощо), трансгресії між матеріальним і ментальним, «реальним» і віртуальним художніми світами або словесної голографії [1; 2; 20].

Особливе місце у цих роботах займає аналіз модусу музичності у художньому тексті. На думку О.П. Воробйової, музичність прози знаходить свій вияв щонайменше в п'яти маніфестаціях: експлікованій словесній, фоносемантичній та / або синтаксичній імітації звукового ряду, певних музичних жанрів або напрямів; імітації музичних форм; домінантному чи контрапунктному мотиву, що слугує сюжетним стрижнем або фоном для розгортання художньої оповіді та в прихованій присутності музичного ритму і мелодики [1, с. 34], а також художній репрезентації сприйняття музики оповідачем чи персонажем художнього твору.

Мультимодальні дослідження відіграють важливу роль в аналізі поезії художнього тексту. Розглянемо прояви мультимодальності у відомому романі англійської письменниці Вірджинії Вулф "To the Lighthouse" («На маяк»). Цей твір належить до епохи літературного модернізму, характерними рисами якого є розмитість форм під впливом імпресіонізму та постімпресіонізму [2, с. 3], фрагментарність, ускладнення структур, використання техніки потоку свідомості, а також інтеграція таких видів мистецтва, як живопис і музика, у художньому тексті.

Образотворча естетика В. Вулф у цілому подібна до імпресіоністичних та постімпресіоністичних замальовок. Описи природи, людей та предметів відзначаються детальністю, акцентом на дрібних, але важливих для автора речах. Завдяки техніці потоку свідомості ці описи набувають хаотичності та розмитості; картинка стає більш об'ємною, наповненою переливами палітри емоцій оповідача.

"But outside a great storm was raging and blowing so hard that he could scarcely keep his feet; houses and trees toppled over; the mountains trembled, rocks rolled into the sea, the sky was pitch black, and it thundered and lightened, and the sea came in with black waves as high as church towers and mountains, and all with white foam at the top" [21, с. 28];

"So with the house empty and the doors locked and the mattresses rolled round, those stray airs, advance guards of great armies, blustered in, brushed bare boards, nibbled and fanned, met

nothing in bedroom or drawing-room that wholly resisted them but only hangings that flapped, wood that creaked, the bare legs of tables, saucepans and china already furred, tarnished, cracked" [21, с. 62].

Гармонійність таких описів можна побачити лише «на відстані», тобто абстрагувавшись від детальних «мазків» та «штрихів» і піднявшись на більш високий щабель сприйняття тексту. Це дає змогу охопити загальну картину, що перебуває в нечіткій, але яскравій «димці».

Присутність музичних мотивів у романі є експліцитно вираженою у багатьох аспектах. Для проведення більш детального аналізу використаємо зазначену вище класифікацію музичності прози за О.П. Воробйовою. Відповідно до неї у романі В. Вулф "To the Lighthouse" експлікована імітація музичних технік і жанрів виражається у застосуванні таких стилістичних прийомів, як:

– алітерація та асонанс (для створення «музичного» звуку): "*she was stern, she was searching, she was beautiful like that light*" [21, с. 30]; "*The fatal sterility of the male plunged itself, like a beak of brass, barren and bare*" [21, с. 17];

– ономотопея (наслідування звуків природи – «природної музики»), наприклад, використання звуку [ʃ] для створення «музики» хвиль: "*And Andrew shouted that the sea was coming in, so she leapt splashing through the shallow waves on to the shore*" [21, с. 36];

– повтори усіх видів (включаючи анафору, епіфору тощо) на рівні окремих слів, речень та абзаців: "*He had thought of it, often and often*" [21, с. 10]; "*Odious little man, thought Mrs. Ramsay, why go on saying that? ... This going to the Lighthouse was a passion of his, she saw, and then, as if her husband had not said enough, with his caustic saying that it would not be fine tomorrow, this odious little man went and rubbed it in all over again*" [21, с. 6].

Імітація музичних форм знаходить вираження в наслідуванні фуги, для якої характерні багатоголосся та повтор теми у різних голосах: "*the Swiss girl, who would rather go without a bath than without fresh air; but then at home, she had said, «them mountains are so beautiful»*". "*She had said that last night looking out of the window with tears in her eyes. «The mountains are so beautiful»*". "*Her father was dying there, Mrs. Ramsay knew. He was leaving them fatherless... He had cancer of the throat. At the recollection – how she had stood there, how the girl had said, «At home the mountains are so beautiful»*" [21, с. 16]. Фраза "*the mountains are so beautiful*" (а гори такі красиві) повторюється у різних голосах з дещо різною інтонацією, що створює «поліфонію» (багатоголосся) тексту.

Домінантним (контрапунктним) музичним мотивом, що слугує сюжетним стрижнем для розгортання художньої оповіді в аналізованому романі, є форма сонатного алегро, яка подібна до тричастинної форми роману. Його перша частина ("The Window") відповідає класичній сонатній експозиції. Головна тема розгорається у м'якому, спокійному ключі, основної «тональності» твору, тоді як побічна тема виражена, як і в сонатному алегро, більш драматично, в тональності «домінанти», а не «тоніки».

Друга частина сонатного алегро (розробка) зазвичай базується на протиставленні головної та побічної тем. Те ж саме відбувається у другій частині роману ("Time Passes"). Темі, представлені у першій частині, вступають у конфлікт, збільшуючи загальну напруженість роману.

У третій частині сонатного алегро (репризи) теми, що протиставлялися одна одній, знову набувають єдності та звучать у головній тональності, так само як і теми, що також повертаються до м'якого, ліричного звучання.

До *прихованих музичних мотивів* у романі можна віднести «звучання» пісні з її рефренами та розвинутою системою образів: “*All of this danced up and down, like a company of gnats, each separate but all marvelously controlled in an invisible elastic net – danced up and down in Lily’s mind*” [21, с. 11]. Декламація вірша подібна до звучання маршу: “*Stormed at by shot and shell, boldly we rode and well, flashed through the valley of death, volleyed and thundered*” [21, с. 14].

Художня репрезентація сприйняття музики простежується протягом усього твору. Здебільшого музика слугує об’єктом виконання: спів персонажів, декламація віршів, переказ казки, слова вірша, що пролунали «неначе музика», хоча й не з вуст героїні, але виразили її душевний стан і здалися їй власними словами [21, с. 50].

Таким чином, роман В. Вулф “*To the Lighthouse*” інтегрує всі вищезазначені типи музичності в художній прозі. Не менш значущою є присутність у ньому образотворчих технік. Це дає підстави вважати роман імпліковано мультимодальним і таким, що потребує додаткових досліджень у напрямі поєднання мультимодальності й інтермедіальності.

Остання становить значний інтерес для сучасних стилістичних студій, стаючи дедалі більш експлікованою, часто новаторською і неочікуваною, зокрема завдяки появі нових видів мистецтв і літературних жанрів, зумовлених розвитком Інтернету і соціальних мереж. До того ж, значна кількість сучасних художніх текстів знаходить продовження, доповнення і додаткову інтерпретацію в екранізаціях і театральних постановках, що підсилює їх мультимодальність.

Перед мультимодальною стилістикою як новою галуззю стоїть низка завдань. По-перше, видається необхідним з’ясувати, чим є власне модус. Наприклад, модуси усного та писемного мовлення не є однорідними й не можуть бути віднесені до однієї модальної категорії. Кожен з них, у свою чергу, поділяється на підмодуси (слова і звук для усного мовлення; надруковані слова, шрифт, колір та інші типографічні параметри для письмового мовлення), які теж потребують додаткової класифікації [17, с. 118–119]. Вимагають розрізнення і модуси окремих жанрів та стилів усного й писемного мовлення.

По-друге, проблемою залишається вибір способу інтерпретації мультимодального дискурсу: аналіз модусу за модусом чи їх цілісної взаємодії. Хоча більшість сучасних лінгвістів схиляється до думки, що нові смисли в мультимодальному дискурсі виникають лише в результаті комплексної інтеракції модусів, а не їх окремої присутності у тексті, це питання продовжує спонукати вчених до подальших розвідок у цьому напрямі. Існує думка, що мета створення комплексної «граматики мультимодальності», яка б охоплювала всі наявні модуси та їх взаємодію, може так і залишитися недосяжною [17, с. 119].

Висновки. Таким чином, сучасні мультимодальні й інтермедіальні дослідження є перспективною галуззю стилістичної інтерпретації художнього тексту, що потребує удосконалення термінологічного апарата, створення нових класифікацій та розробки нових теорій. До цього спонукають технологічний прогрес, стрімкий розвиток мистецтв та їх інтеграція, а також зацікавленість учених у цій досить новій галузі лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Воробйова О.П. Спокушання музикою: емоційна аура музичних мотивів у художній прозі (когнітивний етюд) / О.П. Воробйова // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст. Дискурс : тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О.П. Воробйової (27 вересня 2012 р.). – К., 2012. – С. 34.
2. Воробйова О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии / О.П. Воробйова // Когніція, комунікація, дискурс : електронний збірник наукових праць. Серія «Філологія». – №1. – X., 2010. – С. 47–74. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-nol-2010>.
3. Град Н.Я. Сучасні мультимодальні студії: модальна лінгвістика та мультимодальна стилістика / Н.Я. Град // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 4. – С. 49–51.
4. Гудзь Н.О. Мультимодальність як визначальна риса веб-сайтів екологічної тематики / Н.О. Гудзь // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу : тези доповідей всеукраїнської наукової конференції пам’яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича. – 2014. – С. 24–27.
5. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика / А.А. Кибрик [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ilingran.ru/kibrik/Multimodal@Cog_Studies_2010.pdf.
6. Макарук Л.Л. Специфіка сучасного англомовного мультимодального дискурсу / Л.Л. Макарук // East European Journal of Psycholinguistics. – 2014. – Вип 1. – № 2. – С. 70–78.
7. Мещеряков В.Н. К вопросу о модальности текста / В.Н. Мещеряков // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 99–105.
8. Синяя А.В. Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века / А.В. Синяя // К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана : материалы международной научной конференции (18 мая 2001 г., г. Санкт-Петербург). Серия “Symposium”. – СПб., 2001. – № 12. – С. 149–156.
9. Baldry A. Multimodal Transcription and Text Analysis / A. Baldry, P.J. Thibault. – London ; Oakville : Equinox, 2006. – 270 p.
10. Forceville Ch. Pictorial Metaphor in Advertising / Ch. Forceville. – London ; New York : Routledge, 1996. – 233 p.
11. Gibbons A. “I contain multitudes”: Narrative modality and the book that bleeds / A. Gibbons / New Perspectives on Narrative and Multimodality / Ed. by R. Page. – New York ; London : Routledge, 2010. – P. 99–114.
12. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / G. Kress. – New York : Routledge, 2010. – 212 p.
13. Kress G. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication / G. Kress, Th. van Leeuwen. – Oxford, UK : Oxford University Press, 2001. – 142 p.
14. McIntyre D. Integrating multimodal analysis and the stylistics of drama: A multimodal perspective on Ian McKellen’s Richard III / D. McIntyre // Language and Literature. – 2008. – № 17 (4). – P. 309–334.
15. Montoro R. Cinematic mind style and modal systems / R. Montoro // Telecinematic Discourse: An Introduction to the Fictional Language of Cinema and Television / Ed. by R. Piazza, F. Rossi, M. Bednarek. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2011. – P. 69–83.
16. Murray J. Composing multimodality / J. Murray // Multimodal Composition: A Critical Sourcebook / Ed. by Claire Lutkewitte. – Boston : Bedford, 2013. – P. 41–48.
17. Key Terms in Stylistics / [N. Nørgaard, B. Busse, R. Montoro]. – London ; New York : Continuum, 2010. – 269 p.
18. Nørgaard N. Multimodality and the literary text: Making sense of Safran Foer’s Extremely Loud and Incredibly Close / N. Nørgaard // New Perspectives on Narrative and Multimodality / Ed. by R. Page. – New York ; London : Routledge, 2010. – P. 115–126.
19. Leeuwen Th. van The Language of Colour: an Introduction / Th. van Leeuwen. – London : Routledge Publishing Co., 2011. – 120 p.
20. Vorobyova O. Music, mobility, intermediality: an affective dimension / O. Vorobyova // 32-stPALAConference “Mobile Stylistics”. Book

of Abstracts. University of Heidelberg, 31 July–4 August, 2013. – Heidelberg : University of Heidelberg, 2013. – P. 151.

21. Woolf V. To the Lighthouse / V. Woolf [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.books.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/tothe_lighthouse.

Калиниченко О. М. Мультиmodalность художественного текста: направления лингвопоэтологических исследований

Аннотация. Статья посвящена анализу основных направлений лингвопоэтологических исследований мультиmodalности художественного текста, представленных в работах отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрена роль и дальнейшие перспективы подобных научных разработок для современных стилистических студий. Продемонстрированы мультиmodalные и интермедийные элементы в романе В. Вулф “To the Lighthouse” («На маяк»).

Ключевые слова: модус, мультиmodalность, интермедийность, мультиmodalная стилистика.

Kalinichenko O. Multimodality of literary text: vectors of linguopoetic research

Summary. The article focuses up on the analysis of the main trends in linguopoetic research of literary text multimodality, addressed by Ukrainian and foreign scholars. It examines the significance and further prospects of such research for contemporary stylistic studies with a special emphasis on the multimodal and intermedial elements in V. Woolf’s “To the Lighthouse”.

Key words: mode, multimodality, intermediality, multimodal stylistics.

Коропатницька Т. П.,
асистент кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного фінансово-економічного університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОРІВНЯННЯ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті визначено лінгвістичний статус і встановлено поняттєвий зміст мовної категорії порівняння в писемному науковому дискурсі, розкрито дискурсивний, комунікативний потенціал, особливості функціонування порівняння у мові науки.

Ключові слова: порівняння, науково-популярні тексти, комунікативні стратегії адресанта, комунікативний потенціал порівняння, ступінь прояву ознаки.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань комунікації, що реалізується в дискурсі, є передача інформації [11, с. 42], базу якої утворюють комунікативні наміри адресанта. Порівняння – один із найяскравіших мовних засобів у науковій сфері, оскільки воно становить одну з форм логічного мислення, встановлює зв'язки й відносини між предметами і явищами дійсності. «Без порівняння немає пізнання», – говорить В. Русанівський [12, с. 91], тим самим підкреслює роль порівняння в науковому осмисленні дійсності. Людина сприймає, усвідомлює світ, аналізує, синтезує, порівнює і тим самим створює свою систему уявлень про світ. Ці зв'язки дають змогу наочно представити предмети і явища, які порівнюються, глибше зрозуміти й пізнати їх і передати за допомогою мови. Питання лінгвістичного статусу категорії порівняння залишається контроверсійним, що, зокрема, пов'язане із відсутністю сучасної лінгвістичної теорії порівняння [9, с. 4], її особливим когнітивно-оціночним потенціалом [10, с. 3], а також існуванням термінологічної розгалуженості у трактуванні порівняння, що відображається у представлених словникових дефініціях. Отже, порівняння трактують як:

- «співставлення, що передбачає вивчення предметів задля віднаходження їхніх спільних і відмінних рис» [15, с. 540];
- «процес зіставлення, спрямований на виявлення схожих, подібних якостей і характеристик порівнюваних предметів» [19, с. 299];
- «фактичне або ментальне співвіднесення предметів задля виявлення сутнісних спільностей і відмінностей» [18, с. 710];
- «співставлення декількох предметів для встановлення й акцентування їхніх спільних і відмінних рис» [21, с. 462].

Внаслідок аналізу словникових дефініцій можна зробити очевидний висновок, що глибинна сутність порівняння полягає у зіставленні предметів з метою фіксації їхніх спільних і відмінних рис, що репрезентує двоєдину онтологічну природу цього складного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняння як елемент тексту/дискурсу – це мовне явище, соціально й лінгвопрагматично важливе в плані реалізації мовцем його комунікативних намірів. Вивчення лінгвістичного аспекту порівняння (С. Мезенін, 1969 р.; Т. Шульдешова, 1970 р.; М. Черемісіна, 1972 р.; Н. Размахніна, 1976 р.; Л. Байсара, 1975 р.; О. Соломарська, 1988 р.; М. Райнер, 1990 р.; Л. Голоух, 1996 р.; Н. Шаповалова, 1998 р.; Ч. Кеннеді, 2006 р.; Л. Ікалюк, 2010 р.; Р. Хаддлстон, 2006 р.; Т. Захарова, 2009 р.; О. Шаля, 2011 р.;

Н. Іванюк, 2006 р. та ін.) та гносеологічного аспекту порівняння (І. Сіна, 1980 р.; Г. Гегель, 1998 р.; Ф. Енгельс, 1964 р.; К. Ушинський, 1950 р.; В. Бартон, 1978 р.; В. Жеребкін, 2004 р.; Н. Кондаков, 1971 р.; Н. Мозгова, 2006 р. та ін.) широко висвітлено в літературі, однак це явище потребує лінгвопрагматичного опису у функціональному плані щодо ролі порівняння у будові наукового дискурсу як комунікативно-діючої знакової системи. Проаналізувавши лінгвістичні особливості науково-популярної літератури, які були досліджені на матеріалі російської мови (Л. Баташева, 1985 р.; І. Баранова, 1995 р.; Т. Ковтун, 1990 р.; М. Кожина, 1971 р.; Н. Масвський, 1978 р.; О. Морова, 1997 р.; Н. Позднякова, 1995 р.; А. Стельмашук, 1987 р.), англійської мови (Г. Васюченко, 1980 р.; С. Кислицина, 1984 р.; С. Костигіна, 1987 р.), німецької мови (Г. Айтмуханова, 1997 р.; Е. Будассі, 1992 р.; О. Волкова, 1988 р.; Л. Стергер, 1990 р.), робимо спробу лінгвопрагматичного опису у функціональному плані порівняння в науково-популярному тексті.

Метою статті є дослідження категорії порівняння з огляду на дискурсивну, комунікативну, функціональну специфіку її реалізації у німецькомовному науковому дискурсі. Поставлена мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

- визначити лінгвістичний статус і встановити поняттєвий зміст мовної категорії порівняння в писемному науковому дискурсі;
- розкрити дискурсивний, комунікативний потенціал, особливості функціонування порівняння у мові науки.

Предметом дослідження є масив різнорівневих вербальних та невербальних засобів вираження категорії порівняння у сучасній науковій німецькомовній прозі.

Емпіричним матеріалом послуговували сучасні німецькі енциклопедичні статті (6 400), які містяться в корпусі німецької мови COSMASII (Corpusrecherche-und- analysesystem).

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства, у століття значного збільшення й ускладнення наукової інформації, а також підвищення рівня освіченості людей, роль науково-популярної літератури зростає. Найважливішою ознакою науково-популярних текстів є їхня направленість на певного читача, особливості якого враховуються авторами й у відборі наукового матеріалу, і у виборі лінгвістичних засобів для його реалізації, тому що від розуміння адресатом змісту тексту залежать умови вдалої комунікативної діяльності. Із проблемою адресата пов'язаний один з найважливіших аспектів вивчення й аналізу науково-популярної літератури – експресивний аспект. Експресивні засоби становлять характерну ознаку науково-популярної літератури, допомагають виділити найбільш істотні сторони поняття або явища, які описуються, сприяють роз'ясненню наукового матеріалу, полегшують його засвоєння й запам'ятовування. «Загальна експресивність тексту є емотивністю, оцінкою, образністю, інтенсивністю, стилістичною маркованістю, струк-

турно-композиційною особливістю» [13, с. 7]. В науково-популярних текстах функціонує весь набір художніх засобів, однак ми погоджуємося з В. Крюковою [7] в тому, що більш об'ємно і яскраво все ж представлене порівняння.

Для проаналізованих нами науково-популярних текстів характерне функціонування образних порівнянь, які мають свої особливості змісту, логічного наповнення, структуру яких становлять [5, с. 90]: 1) *те, що порівнюють* – **референт** (І. Румянцева, 2007), об'єкт (С. Гулига, Є. Шендельс, 1969), тема (В. Іскандерова, 1982; Г. Денисова, 1989; М. Аринов, 1972) порівняння, *comparandum* (О. Потебня, 1894/2012); 2) *те, із чим порівнюють* – **агент**, (І. Румянцева, 2007), еталон (С. Гулига, Є. Шендельс, 1969; М. Аринов, 1972), образ, стандарт або база (С. Ганеманн, 1999) порівняння, *comparatum* (О. Потебня, 1894/2012); 3) *основа порівняння* – **ознака** (С. Гулига, Є. Шендельс, 1969), модуль (В. Іскандерова, 1982; Г. Денисова, 1989; М. Аринов, 1972), аспект (С. Ганеманн, 1999) порівняння, *tertium comparationis* (О. Потебня, 1894/2012).

Образність у подібних порівняннях досягається тим, що агент і референт порівняння належать до різних предметно-понятійних сфер. Чим більше об'єктивна кількісна різниця між ознаками референта й агента, тим вище ступінь суб'єктивної оцінки автора й тим яскравіше проявляється експресивність образного порівняння.

Грамматичне вираження образних порівнянь в науково-популярній літературі представлено такими формами:

- 1) речення зі зворотами обставини;
- 2) підрядні порівняльні речення із суб'юнкторами *als, wie*;
- 3) гіпотетичні порівняльні речення із суб'юнкторами *als, alsob, als wenn, wie wenn*;
- 4) підрядні речення наслідку, що вводяться суб'юнкторами *als dass, so dass*;
- 5) підрядні речення пропорційного порівняння з подвійними суб'юнкторами *je – je, je – desto, je – um (so), so – so, wie – so, in dem Masse wie*;
- 6) речення, що вводяться сполучно-порівняльними сполучниками *wie, sowie, sowohl ... wie (auch), sowohl ... als (auch)*;
- 7) субстантивні словосполучення, що складаються із двох іменників, один з яких уживається в родовому або давальному відмінку із прийменником *von*.

Найпоширенішою формою вираження порівняння в проаналізованих науково-популярних текстах є порівняльний зворот, що, як правило, має розгорнуту структуру.

Комунікативні стратегії адресанта спрямовані на вибір мовних засобів, здатних оптимальним чином донести до адресата авторську концепцію і встановити контакт з ним, створюючи своєрідну атмосферу довірливої бесіди. Адресант також прагне досягти однієї з найважливіших прагматичних цілей – переконання адресата у валідності інформації. Так, Р. Якобсон зазначає, що будь-яка мовна поведінка є цілеспрямованою, тобто характеризується інтенціональністю. Він також говорить про актуальність проблеми співвіднесення мовних засобів, що використовуються, та бажаного ефекту, котрого прагне досягти адресант «Будь-яка мовна поведінка є цілеспрямованою, хоча цілі можуть бути досить різними; відповідність між засобами, які використовуються, й бажаним ефектом, тобто поставленою метою, – це проблема, що все більше й більше турбує вчених, які досліджують різні типи мовної комунікації» [14, с. 201].

Комунікативний потенціал порівняння у дискурсі реалізується через низку комунікативних стратегій автора, спрямованих

на вибір оптимальних шляхів вербалізації думки, що залежить від факторів, серед яких важливе місце посідають когнітивні уявлення носіїв певної мови, а також прагматичні установки учасників мовної інтеракції, їхнє прагнення до дотримання норм комунікативної етики, прийнятих у певному мовному колективі [3, с. 277]. «Особливість взаємодії автора й читача в науковій комунікації полягає ще й в тому, що науковий текст читається й сприймається не пасивно, а творчо, критично, тобто з відповідною реакцією, що, у свою чергу, прагне передбачити автор. Лише при такому діалозі автора й читача можна говорити про ефективність наукового спілкування» [6, с. 277]. Це допомагає при виборі певних семантично еквівалентних одиниць у реальній ситуації спілкування, а також використання контекстуальних можливостей.

Науковий текст характеризується високим рівнем оцінки. Ця властивість наукового мовлення зумовлена відображенням в ній аксіологічного компонента епістемічної ситуації, що безпосередньо співвідноситься, по-перше, з оцінною природою пізнавальної діяльності, по-друге, із ціннісною орієнтацією вченого-автора на наявні (старі) знання і знання, які здобуваються (нові). Відомо, що здатність оцінювати споконвічно властива людській свідомості. Однак у науково-пізнавальній діяльності оцінка набуває особливого значення, тому що за її допомогою здійснюється пошук, кваліфікація й апробація знання. Справді, оцінка регулює засвоєння, систематизацію й перетворення наявного знання; стимулює висунення нових ідей і пошук нових наукових результатів; мотивує програму конкретного дослідження – одним словом, супроводжує знання на всьому шляху його виникнення, розвитку й кристалізації в тексті. Проявляючись в науково-популярному тексті, найважливішими нормами якого є обґрунтованість міркувань і висновків, їхня несуперечність і значимість, новизна й вірогідність, оцінка активно «бере участь» в аргументації, поясненні, узагальненні й інших пізнавальних процедурах дослідника.

Експліцитне порівняння й оцінка супроводжуються значенням приблизності. Таке бачення є цілком виправданим, оскільки саме за допомогою операції порівняння встановлюється близькість стосовно певного еталона. Так, К.-Є. Зоммерфельдт і Г. Штарке виділяють приблизність як одну із зон поля порівняння. Поле порівняння в їхній концепції складається із двох мікрополей: мікрополя рівності, подібності й мікрополя нерівності, контрасту. Приблизна рівність, на думку К.-Є. Зоммерфельдта й Г. Штарке, виражається порівняльними конструкціями з модифікаторами й без них [20].

У ролі модифікаторів зареєстровані такі модальні частки: *fast* (майже), *beinahe* (майже), *nahezu* (майже), *etwa* (приблизно) та ін. [20, с. 132–133].

Zwischen 1998 und 2000 stiegen sie jedoch um 3,6% und damit fast so stark wie diejenigen für die Höchstqualifizierten (+3,8%) (COSMASII).

Und das ist doch beinahe so viel wie im ehemaligen Jugoslawien, wo rund fünf Prozent aller Tiere krank sein sollen (COSMASII).

Когнітивні процеси, закладені у процедуру порівняння, репрезентуються у вигляді семантичної шкали Н. Арутюнової: тождність – неідентичність – подібність – несхожість [2, с. 283], на якій рух процесу ментальної обробки інформації спрямований від схожості до відмінності.

Ступінь прояву ознаки одного об'єкта градується відносно ступеня прояву тієї ж ознаки в іншого. Для вираження цих відношень застосовуються релятивний позитив, релятивний компа-

ратив та релятивний суперлатив. Модифікатори, які вживаються при цьому, модифікують компаративне відношення.

Рівність виражається переважно позитивом (+ wie + еталон), при цьому повна рівність передається за допомогою конструкції *so + Positiv + wie + еталон*, наприклад: *Es ist eine dreiprotonige, mittelstarke Säure und etwa so stark wie Phosphorsäure* (COSMAS II).

У такій конструкції виражається ступінь прояву ознаки, позначеної лексемою в *Positiv*, через прирівнювання до ступеня прояву тієї ж ознаки в іншого об'єкта. Відповідно, такий релятивний *Positiv* отримав назву *Equativ*.

У препозиції до *so ... wie* можливі і інші модифікатори, які допомагають трансформувати значення конструкції від подібності до відмінності: **тотожність** (*gleichfalls, ebenso/eben so, genau* (27083), *gerade* (1562,47)) > **подібність** (*doppelt* (77444,6), *halb* (20373,1), *nicht ganz* (26517,7), *einfach* (10796,8), *annähernd* (2345,28), *mindestens* (2481,57), *ungefähr* (2940,91), *ganz* (17858,1), *fünfmal* (1551,28), *zehnmal* (2280,18), *eben* (3005,78)) > **несхожість** (*bei weitem nicht* (2912,23), *nicht* (186891), *gar nicht* (38371,7), *noch nicht* (10663), *nicht mehr* (30770,6)). Проте еквативне значення може реалізуватись й за вживанням *ebenfalls* (*ebenfalls deutlich* (1018,75), *stark* (827,39), *gut* (743,44), *positiv* (651,47), *einstimmig* (628,05), *gesorgt* (584,53), *beschädigt* (512,55), *leicht* (468,38), *schwer* (427,93), *möglich* (418,72), *kräftig* (351,6), *sehr gut* (340,89), *kostenlos* (336,53), *erfolgreich* (252,5), *gratis* (195,43), *klar* (194,68)), *gleichfalls, ebenso/eben so, genauso/genau so, auch*.

“Netective präsentiert das Netzwerk *genau so, wie* ein Hacker es analysieren würde”, beschreibt Produktmanager David Chaloner die Funktionsweise (COSMAS II).

Im Inneren der Kathedrale ist das Kirchenschiff *beinahe doppelt so wie breit* (COSMAS II).

Подібну функцію виконують субстантивні словосполучення *in gleichem Maße, in gleicher Weise usw.*, прислівник *gleich*.

Наприклад: *Die Höhe des neuen Baums y ist nach einer Einfügeoperation gleich wie die von x vor der Operation, während sie nach einer Löschoption um vermindert oder unverändert ist, je nachdem ob y rechtslastig war oder nicht* (COSMAS II).

Релятивний компаратив маркується в морфематичній структурі прикметника (суфіксом – *er ±Umlaut: Der Toleranzbereich von Pflanzen ist meist etwas größer als der von Tieren*), може мати аналітичну форму із застосуванням компаративної незмінної форми прикметника *viel*, а саме *mehr* (*möglich* (13184), *zeitgemäß* (4613,6), *wert* (5483,8), *viel* (3460,75), *tragbar* (3414,7), *rechtzeitig* (2811,26), *nötig* (2529,96), *übrig* (2407,83), *so viel* (1624,44), *richtig* (1570,58)) та *weniger* від *wenig*.

Наприклад: *Grundsätzlich soll eher getrennt als zusammen und mehr groß als klein geschrieben werden* (COSMAS II).

Ступінь відмінності може інтенсифікуватись/деінтенсифікуватись вживанням модифікаторів інших груп. З грамею *Komparativ* вживаються модифікатори зі значенням максимізації, деінтенсифікації, інтенсифікації, а також зі значенням додатковості *noch*.

Модифікатори зі значенням максимізації вказують на високий ступінь відмінності порівнювальних об'єктів (*viel besser, viel schwerer: mehr* (58004,5), *besser* (27370,6), *zu wenig* (14816,3), *weniger* (9944,47), *schlimmer* (9304,72), *zu viel* (7677,6), *stärker* (7555,81), *zu früh* (6627,17), *schneller* (6375,5), *zu lange* (6157,17), *mehr als* (5505,62), *einfacher* (5444,92), *wichtiger* (5265), *höher* (5231,77), *früher* (5173,15), *zu spät* (5100,01), *größer* (4807,24), *zu hoch* (4734,89), *leichter* (3801,58), *länger* (3770,25), *versprechend*

(3144,63), *schwieriger* (2956,68), *schwieriger* (2956,68)), а зі значенням деінтенсифікації – на незначний ступінь відмінності порівнювальних об'єктів (*etwas länger, etwas günstiger: mehr* (30606,3), *mehr als* (15107,8), *weniger* (9037,11), *länger* (8285,25), *besser* (6773,48), *ruhiger* (4880,74), *höher* (3350,03), *genauer* (2781,33), *größer* (2516,45), *schwächer* (2345,08), *näher* (2171,18), *langsamer* (2159,27), *stärker* (2030,45), *kleiner* (1925,14), *teurer* (1823,09), *tiefer* (1789,7), *später* (1734,42), *kürzer* (1639,4)). Частина *noch* підсилює інтенсифікуюче значення *viel* (*noch so viel* (3543,72), *noch viel mehr* (14770,8)) та інтенсифікує рух по шкалі в напрямі до області семантичної преференції. Таку ж функцію має частка *noch* у безпосередній взаємодії з прикметником (*noch weiter: mehr* (70058,6), *weiter* (19614,5), *schlimmer* (18603,6), *besser* (18362,1), *stärker* (16715,9), *länger* (6171,29), *größer* (5351,29), *höher* (5320,77), *deutlicher* (5046,5), *weniger* (4154,94), *tiefer* (3727,67), *schlechter* (3661,85), *attraktiver* (3560,04)).

Використання модифікаторів дає мовцеві змогу додержуватися постулатів «кількості» й «якості», але при цьому він усвідомлено зневажає постулатами «взаємовідносин» й «манери». У такому випадку мовець керується сформульованим Р. Лакоффа принципом ввічливості, суть якого зводиться до трьох основних положень: 1) не нав'язувати свою думку співрозмовникові; 2) надавати співрозмовникові право вибору; 3) бути дружлюбним [17].

Дотримуючись постулатів «кількості» й «якості» П. Грайса [16], й принципу ввічливості Р. Лакоффа [17], адресант вибирає з усього різноманіття мовних засобів вираження приблизної подібності ті з них, які є, на його думку, найбільш доречними в певній мовній ситуації, і завдяки їхньому використанню у своєму мовленні, з одного боку, адекватно позначає елементи денотативної ситуації й, з іншого боку, згладжує категоричність своїх суджень й оцінок, у чому, власне, і проявляється прагматична значимість приблизної подібності.

Вибір конкретних засобів вираження порівняння в кожній мовній ситуації носить як об'єктивно, так і суб'єктивно причинний характер. Причини використання модифікаторів при порівнянні можна вважати основними критеріями для виділення найбільш типових мовних ситуацій уживання засобів вираження приблизності [1].

Аналіз контекстів з модифікаторами в науково-популярних текстах на матеріалі німецької мови дав змогу виявити різноманітні причини їх вживання у мовленні й на підставі цього виділити такі найбільш типові ситуації, де використовують різні модифікатори.

1. Об'єкти навколишньої дійсності, їх кількісні і якісні характеристики, абстрактні сутності, процеси, стани тощо нечітко сприймаються адресантом, тому він за допомогою модифікаторів намагається адекватно відобразити дійсність і надати реципієнту можливість вибору найбільш прийняттого варіанта. Наприклад: *Seinem letzten Comeback als Chef auf der Trainerbank der Austria war etwas mehr Erfolg als früher beschieden* (COSMAS II).

2. Адресант не володіє достатньою інформацією про предмет розмови; використовуючи модифікатори, він прагне зауважувати недолік своїх знань. Наприклад: *Dagegen gilt die Entstehung homosexueller Identitäten heute als das Resultat von Entwicklungen der modernen Gesellschaft, die ungefähr im 18. Jahrhundert unserer Zeitrechnung einsetzen, wie Städtewachstum, Bürokratisierung und die kapitalistische Versachlichung sozialer Beziehungen* (COSMAS II).

3. Адресант не цілком упевнений у правдивості інформації, яку він повідомляє, він намагається підстрахувати себе на випа-

док, якщо ця інформація виявиться невірною. Оскільки в нього немає достатніх підстав наполягати на правомірності того, що він повідомляє, мовець не нав'язує свою думку слухачеві (принцип увічливості). Наприклад: *Nachdem er mehr als 50 Drehbücher geschrieben hatte, führte er 1943 zum ersten Mal selber Regie (COSMAS II).*

4. Адресант заокруглює число, коли йдеться про велику кількість (великі грошові суми, велика кількість людей, велика відстань тощо), для створення приблизного уявлення про певну кількість (постулат «кількості») і для більше зручного сприйняття (принцип увічливості). Наприклад: *Fast zweimal größer als Sam, fettleibig und von unleidigem Temperament, macht sich George immer wieder über ihn her (COSMAS II).*

5. Використання модифікаторів обумовлено особистісним фактором мовця: його квапливістю, безпам'ятністю, зневажливим відношенням до предмета розмови тощо. Наприклад: *“Deswegen arbeite ich fast wie ein Sänger und benutze Instrumente”*. У цій ситуації мовець порушує постулати П. Грайса й до деякої міри зневажає принципом увічливості, не приділяючи належну увагу створенню дружнелюбної обстановки спілкування, але все ж таки не залишаючи співрозмовнику можливості вибору найбільш прийнятної для нього точки зору.

Висновки. Вживання модифікаторів значення при порівнянні процесів, явищ, якостей тощо, безумовно, слугує фокусуванню уваги адресата на правдивості, істинності висловлювання. Відповідно, комунікативний потенціал категорії порівняння реалізується через низку таких комунікативних стратегій адресанта, як балансування впевненості адресанта в істинності висловлювання, наведення прикладів задля пояснення і розтлумачення, залучення адресата до активної участі у процесі пізнання, привертання уваги адресата до стрижневих моментів тексту.

Ці стратегії спрямовані на виконання певних прагматичних інтенцій та комунікативних настанов адресанта, що полягають в зменшенні категоричності представлення інформації, полегшенні сприйняття і привертанні уваги адресата, залученні адресата до співпраці у процесі пізнання.

Порівняння виступає засобом поліпшення ефективності комунікації, що сприяє успішному декодуванню адресатом комунікативно-прагматичної інтенції мовця, надає при цьому висловлюванню смислову диференціацію і виразність.

Адресат є чинником постійної орієнтації автора тексту і значною мірою впливає на характер його мовлення, на розгортання тексту, на текстову архітектоніку, а також на функціонально-стилістичні особливості науково-популярного тексту. Таким чином, адресат виступає найважливішим екстралінгвістичним фактором, що визначає авторську стратегію, пов'язану зі створенням тексту.

Наступним кроком буде дослідження еквівалентності засобів вираження приблизності в процесі порівняння в німецькій та українській мовах.

Література:

- Адамович С. К вопросу о корреляции аппроксимации и неопределенности / С. Адамович // Лингводидактика и методика обучения иностранным языкам: к новой парадигме: материалы докл. Междунар. науч.-практ. конф., (Минск, 19–20 декабря 2006 г.). – Минск: МГЛУ, 2007. – С. 81–85.
- Арутюнова Н. Язык и мир человека / Н. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
- Баженова Е. В поисках единицы смысловой структуры научного текста / Е. Баженова // Textus: Принципы и методы исследования в филологии: конец XX века. – Ставрополь, 2001. – С. 279–284.
- Жеребило Т. Словарь лингвистических терминов / Т. Жеребило. – Назрань: Пилигрим, 2010. – 486 с.
- Коропатницька Т. Семантичне градування порівняння у дискурсі / Т. Коропатницька // Науковий вісник ЧНУ. Германська філологія. – 2015. – Вип. 740–741. – С. 88–93.
- Котурова М. Культура научной речи: текст и его редактирование / М. Котурова, Е. Баженова. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
- Крюкова В. Лингвостилистические особенности языка научно-популярной литературы по лингвистике: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Крюкова. – Белгород, 2001. – 26 с.
- Леонтьев А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. Леонтьев. – М.: КомКнига, 2007. – 312 с.
- Огольцев В. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии / В. Огольцев. – М.: Либроком, 2010. – 178 с.
- Панкова И. Сравнение как смыслообразующая доминанта рекламного текста: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.М. Панкова. – Ставрополь, 2006. – 23 с.
- Ракитина С. Когнитивно-дискурсивное пространство научного текста: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.В. Ракитина. – Волгоград, 2007. – 44 с.
- Русанівський В. Структура лексичної і граматичної семантики / В. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
- Телия В. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / В. Телия. – М.: Наука, 1991. – 214 с.
- Якобсон Р. Структурализм: «за» и «против» / Р. Якобсон. – М.: Прогрес, 1975. – 325 с.
- Dictionary of allusions / associate editor M.H. Manser, D.H. Pickering. – N.Y.: Facts On File, 2009. – 545 p.
- Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 26–47.
- Lakoff R. The logic of politeness; or, minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – 1973. – Vol. 9. – P. 292–305.
- The American Heritage Dictionary of the English Language. – 4th ed. – Houghton Mifflin Harcourt, 2006. – 2112 p.
- The Random House Dictionary of the English Language / ed. by J. Stein, L. Urdang. – New York: Random House Inc., 1966. – 1088 p.
- Sommerfeldt K.-E. Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart / K.-E. Sommerfeldt, G. Starke // Linguistische Studien. – Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1984. – 180 s.
- Wiki Answers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wiki.answers.com>.

Коропатницька Т. П. Функціонування порівняння в науково-популярному тексті

Анотація. В статті визначено лінгвістичний статус і встановлено понятійне значення мовної категорії порівняння в письмовому науковому дискурсі, розкрито дискурсивний, комунікативний потенціал, особливості функціонування порівняння в мові науки.

Ключові слова: порівняння, науково-популярні тексти, комунікативні стратегії адресанта, комунікативний потенціал порівняння, ступінь проявлення ознаки.

Koropatnitska T. Comparison functioning in the popular scientific texts

Summary. The linguistic status and conceptual content of language comparison category in written academic discourse is defined. Also, investigated the discursive, communicative potential and peculiarities of comparison functioning in the language of science.

Key words: comparison, popular scientific texts, sender's communicative strategies, communicative potential of the comparison, degree of manifestation of the mark.

Косович О. В.,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ЛЕКСИЧНИЙ НОВОТВІР У КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються проблеми лексичного новотвору сучасної французької мови з погляду міжмовної взаємодії. Розглянуто процес запозичення, спираючись на різні точки французьких лінгвістів. Виокремлено різні типи запозичень.

Ключові слова: інновація, новотвір, запозичення, типи запозичень, англіцизм, адаптація.

Постановка проблеми. У контексті даної проблеми необхідним видається розгляд дихотомії *пуризм – запозичення*. Оскільки, з одного боку, пуризм у мові – це пошук засобів забезпечення її «чистоти», звільнення від елементів, які вважаються такими, що сприяють збідненню мови і є загрозою для її чистоти та недоторканості. Сьогодні такими елементами вважаються англіцизми (англо-американізми), неологізми, нові синтаксичні звороти і семантичні новотвори, так звані надмірні вживання чи зловживання мови.

Сьогодні існують різні точки зору лінгвістів на дефініцію та процес запозичення. У сучасних наукових дослідженнях представлені класифікації різних типів запозичень, розглядається «шлях» запозичених лексем від мови-донора до мови-реципієнта.

Метою статті є вивчення лексичного новотвору, зважаючи на міжмовну взаємодію. Для нас є важливим представити ієрархічну типологію, починаючи зі запозичених лексем, менш інтегрованих у французьку мову, і завершуючи прегнантними запозиченими одиницями.

Виклад основного матеріалу. З наукової точки зору пуризм є необґрунтованою дією, оскільки жодна мова не є незмінною, її словник не може бути закритим для входження будь-яких нових елементів, відтак аргументи, що зазвичай наводяться для відхилення чи неприйняття нових елементів, є необґрунтованими.

Пуризм дозволяє визначити «коректну» і «неправильну» мову: таким чином, використовуючи елементи, які є чужими для мови, людина «говорить/пише некоректно», і, навпаки, при вживанні слів, аналогічних до даних, але які присутні у мові, і створених за правилами, людина «говорить/пише коректно». Так, наприклад, на офіційному сайті Французької Академії окремий розділ присвячено вказівкам щодо правильності вживання інновацій сучасної французької мови:

ON PEUT DIRE	AU LIEU DE
mot-dièse	hashtag
données ouvertes	open data
éreinage	bashing
recueil légal	kafala
recyclage valorisant	upcycling
moléculture	biopharming

Джерело: <http://www.academie-francaise.fr/>

Французька Академія прагне будь-якими методами «перекрити» потік англіцизмів, однак жодні заборони не можуть вплинути на цей процес. Створено сайт wikilf.culture.fr, на якому користувачі пропонують свої варіанти перекладів. Французький уряд (спеціальний відділ зі співробітництва та франкофонії) спеціально запровадив конкурс «Francotot», суть якого полягає в тому, що для деяких лексем пропонується кілька еквівалентів (напр., *unfriend – élaminer* (за взірцем *éliminer*), *excaminiér (excommunier)*, *amicider (trucider)*, *amiradier, désamister, désamilister, radiamier, désamiller, dénami*), з-поміж яких потрібно вибрати найкращий. Так, саме для цього англіцизму в системі *Twitter* було оголошено конкурс на французький еквівалент: *buter, couper, décamarader, déchumer (vid chum, ami), déblonder (vid blonde, amoureuse), décopiner, se délier, délister, dépoter, désamifier, détaler, enlever (un ami), flusher, foutre la paix, nettoyer, rompre, saquer, soustraire (un ami), virer, désamicaliser*.

Трапляються, звичайно, й абсолютно абсурдні пропозиції – наприклад, пуристи пропонують замінити слово «*blogueur*», яке вже адаптувалось у французькій мові на «*paparazzi d'Internet*», або на «*cahieur*», або на «*carnettiste*» (за аналогією до слова «*journaliste*»). Кращі переклади вносяться до *Journal Officiel* і рекомендуються до використання, а всі офіційні переклади подаються на іншому сайті – <http://www.culture.fr/franceterme>.

Загалом для з'ясування питань процесу запозичення необхідно, передусім, розпочати з дефініції лексичного запозичення.

У структурі знань про мову численні складові цієї структури присвячені питанням теоретичних розробок лексичного запозичення. «Лексичне запозичення», загалом, описується, як процес, що полягає у введенні в лексику певної мови нового терміну з іншої мови. Згідно із законами прямого чи непрямого введення запозичення вважається лінгвістичним способом, призначеним для збільшення лексичного «репертуару» носія мови таким чином, який передбачає граматичне використання деривації, а також неологізма і катахрези. Саме в цьому напрямку будуються положення Ж. Мунена, який стверджує, що «інтеграція в одну мову елемента з іншої мови в протилежність кальці, запозичення в іншій мові лексичної одиниці у формі мови-донора: «Проблеми, які виникають в зв'язку з запозиченням, – інтеграція в фонологічну систему мови-реципієнта, модифікації значення і корекція лексичних парадигм, викликаних новим словом. Численні запозичення можуть модифікувати лексичний склад мови, таким самим чином, як це відбувалося у випадку запозичень з англійської мови у французьку мову впродовж XII – XV ст.» [6, с. 124].

На думку М. Арріве, Ф. Гаде і М. Гальміша, «...запозичення є процесом, завдяки якому збагачується інвентар елементів (головним чином, лексичних) мови. Запозичення полягає у появі

в лінгвістичній системі – наприклад, французької мови – елемента, який прийшов з іншої мови – латинської, італійської, англійської і т.д. Запозичення є (разом з ономапоєю, правду кажучи, менш продуктивною) процесом появи нових одиниць, без звертання до лексичних елементів, які вже існують в мові. Саме цим дана методика відрізняється від способів утворення слів, таких як деривація чи словоскладання» [1, с. 244].

Необхідно констатувати, що мова країни, яка в політично-му аспекті, в галузі економіки, культури чи науки домінує, стає постачальником нових слів. З цієї причини словник термінів кулінарії французької мови, що складає такі слова, як *julienne*, *fricassée*, *macaron*, також є присутніми в інших мовах. Окрім цього, англійська мова сьогодні є потужним донором лексем, пов'язаних з інформатикою (*flasher*, *open source*, *QR code*, *troll*), які не мають існуючих еквівалентів у французькій мові. Англійська мова є донором словника економічних термінів (*économie collaborative*, *business plan*, *back office*, *B to B*).

Проте потрібно зазначити надмірні використання запозичень, обгрунтованих надлишковим узагальненням, коли мова, яка запозичує, має у своєму складі означувальні, які необхідні для вираження реальності, що описується. Таким чином, використання іменника *wine maker* замість *vigneron*, *œnologue*, *maître de chai*, *maître de cave* є невиправданим і вносить семантичну неясність. Насправді, французькі іменники *vigneron*, *œnologue*, *maître de chai*, *maître de cave* точно передають змістовий зміст знака, тоді як значення іменника *maître de cave* відрізняється від значення англійського іменника *wine maker*.

Серед причин використання запозичень потрібно вказати і певну моду їх вжитку, пов'язану з бажанням імітувати культуру, яка сприймається як більш авторитетна. Такі лінгвістичні практики виходять інколи з проблем смаків чи слабкості висловлювань щодо нормативних практик. Натомість запозичення з французької мови, такі як *beau monde*, насичують літературну англійську мову.

Феномен запозичення вивчався тільки в рамках лексики. Саме в цій галузі він отримав найширші тлумачення.

Проте можна визначити феномен запозичення в інших сферах лінгвістики: фонології та синтаксисі. У фонології часто розглядають той факт, що з недавнього часу французька мова збагачується (після закінчення Другої світової війни) елементом, який часто описується як фонема: назальний задньо-піднебінний звук /ŋ/. Проте цей факт стосується тільки закінчення *-ing* запозичених слів (чи створених за моделлю таких лексем, наприклад, *footing*, яке не існує в англійській мові в тому значенні, що у французькій мові, та йдеться про *jogging*).

У синтаксисі деякі феномени, якщо вони не є запозиченням у вузькому значенні, принаймні показують вплив іншої мови на синтаксичні структури. Серед новітніх фактів адвербіальне використання прикметника (*mangez facile*, *voyagez économique*) або іменника – власної назви (*roulez Peugeot*, *volez AirFrance*) є, без сумніву, частково обумовленим впливом англійської мови.

Щодо різних типів запозичень ми підтримуємо точку зору А. Вальтера, яка виокремлює сім типів запозичень [10, с. 103–105]: ксенізми, «натуралізовані» ксенізми, чисті та прості запозичення, граматично і семантично модифіковані запозичення, псевдозапозичення, кальки, оказіональні (часові) запозичення і запозичення, які «вдалися».

Ксенізми є запозиченнями, які відносяться до самого початкового рівня. Ці лексем мають не тільки більш-менш таку саму форму, яку вони мали у мові-донорі, але й специфічно

й виключно відображають реалії країни, де практикується дана мова. Наприклад, запозичення з англійської мови: *burger*, *kouign-amann*, *cookie cup*, *duffin*, *puffin*, *brookie*, *cragel*, *cronut*, які присутні у французькій мові, відносяться до реалій типово англійських.

«Натуралізовані» ксенізми є дуже близькими до чисто ксенізмів та позначають запозичення, які, зберігаючи свою вихідну форму, практично незмінно, позначають нові реалії у мові-реципієнті. Як приклад можна навести лексему *putsch*, запозичену з німецької мови, що позначає як і в мові-донорі, так і у французькій мові «переворот, який здійснюється для взяття влади з допомогою зброї», а в оригіналі пов'язану з подіями в Німеччині або в Австрії.

Чисті та прості запозичення – слова, в яких є той самий позначник, більш-менш фонетично і графічно адаптований, і той самий референт у мові-донорі і у мові, що запозичує. Наприклад, французька лексема *garage*, яка перейшла до англійської, італійської, іспанської, датської, нідерландської, угорської, хорватської, чеської, баккської, ірландської, сучасної грецької, арабської, турецької та до інших мов без модифікації значення.

Щодо граматично і семантично модифікованих запозичень спостерігається просування та пристосування іншомовної лексики у мові, яка запозичує, додається нове значення або присвоюються їй інші граматичні функції. Наприклад, у французькій мові *jogging* відноситься одночасно до виду спорту і до споривного взуття, що підтверджує розширення значення порівняно з тією ж формою даної лексеми в англійській мові. І, навпаки, звуження значення, яке супроводжується граматичною перебудовою, що констатуємо у формах, які стали французькими: *parking* або *lifting* (в англійській мові, відповідно *car park*, *parking lot* або *face lift*) [10, с. 104].

Псевдозапозичення – слова, які здаються запозиченнями з іншої мови, але які не існують в цій мові. З-поміж псевдоангліцизмів можна назвати *recordman* і *tennisman*, які мають вигляд лексем англійського походження, але не існують в англійській мові, де використовуються відповідно такі форми: *record holder* і *tennis player*. У цьому випадку йдеться про утворення чисто французькі, які вводять в оману.

У рамках нашої статті ми аналізуємо єдиний тип псевдозапозичення – псевдоангліцизм, оскільки англіцизм є сьогодні найчастішим типом запозичення і одночасно важливим стимулом створення псевдозапозичень у середовищі французької мови. Потрібно підкреслити, що незважаючи на численні дослідження даного типу запозичення, деякі питання все ж залишаються недостатньо вивченими, оскільки розмежування псевдоангліцизму і запозичення є проблемним. Більш того, велика кількість лінгвістичних дефініцій ще більше ускладнює ситуацію. Так, ми підтримуємо визначення англіцизму і псевдоангліцизму, ґрунтуючись на положеннях Й. Мрозовської: «Англіцизм розглядається як «слово англійського походження, яке розміщується в системі французької мови до того моменту, коли воно буде готовим до процесів деривації. Псевдоангліцизм – це слово, створене у французькій мові з допомогою морфем або слів англійського походження, яке не існує в цій мові, за винятком випадку перезапозичення цього слова англійською мовою» [7, с. 107].

Ці псевдозапозичення, які належать до системи французької мови, є здатними до нових формальних і семантичних еволюцій. Ось декілька прикладів псевдоангліцизмів, які здаються асимільованими за запозиченнями, проте насправді не є

такими, і навіть тоді, коли їх англійський (зовнішній) вигляд сприяє їх класифікації серед англіцизмів. Наприклад, декілька таких лексем, взятих зі словника *Англійські слова французької мови* (*Les Mots anglais du français*) Ж. Турньє: *média + -tique = médiatique* (за аналогією з *informatique*), *performance = performant* (за Ж. Дюбуа це – регресивна деривація: форми на *-ance* можуть прямо запозичуватися з латинської чи з англійської мов, без того, що прикметник на *-ant/-ent* є наявним у французькій мові).

Відзначимо той факт, що створення псевдозапозичень інколи супроводжується утворенням лексичних парадигм, таких як парадигми, що виникли від лексеми *google*, англіцизма, який фонетично інтегрувався у французьку мову. Парадигма є об'ємно центрованою на семантичній характеристиці конструкції *google: googliser, googliseur*.

Крім розвитку на формальному рівні, псевдозапозичення зазнають семантичної еволюції. Згідно з дослідженням Й. Мрозовської [7, с. 108] серед 367 виявлених псевдозапозичень 56 еволюціонували семантично. Автор стверджує, що в більшості випадків спостерігається узагальнення значення слова (*birotor* є єдиним прикладом звуження значення: «*moteur possédant deux rotors*» і потім «*aéronef à deux rotors*» (*Le Petit Larousse* 2003). Й. Мрозовська також відзначає, що спочатку значення запозичення залишається близьким до тієї сфери, з якої воно запозичилось, а згодом, завдяки семантичній неології, воно узагальнюється. Існує дві групи псевдоангліцизмів, значення яких стає більш узагальненим; деякі з-поміж них залишаються в тій самій галузі: *parlementaire, relatif au Parlement britannique* (який відноситься до британського парламенту) = *relatif aux assemblées législatives d'autres pays* (що відноситься до законодавчих асамблей інших країн); *liberty, tissu de satin à petites fleurs* (атласна тканина з малюнком в маленькі квіточки) = *tissu de coton de même motifs* (бавовняна тканина з таким самим малюнком), *brief, réunion d'information* (інформаційні збори), *destroy*, англійське дієслово, французький прикметник, який означає «підірваний, непридатний». Він також означає «анормальний, понівечений, розбитий, бридкий, маячний або божевільний» і т.д.

Таким чином, псевдозапозичення складають елемент мови і, незважаючи на всі протиріччя, відображають як у своєму утворенні, так і в своїх формальних і семантичних еволюціях загальні тенденції французької неології. Відтак дані лексеми є доказом мовних можливостей і творчості мовців. Поки носії французької мови зможуть створювати нові слова згідно з дериваційними правилами французької мови, до тих пір сама французька мова буде не піддаватися зовнішнім впливам інших мов, процесам інтерференції.

Щодо кальок, то Ж. Мунен визначає їх так: «Форма запозичення з однієї мови в іншу, яка полягає у використанні питомих лексичних одиниць. Так, рекламна вивіска *Rivoli Tricots Boutique* відтворює англійську структуру, в якій додатки-іменники ставляться спереду, як в конструкції *Piccadilly Knitwear Shop*. Переклад слово в слово є формою кальки, як і буквальный, дослівний переклад стійких словосполучень (галицизмів, англіцизмів, германізмів, ...)» [6, с. 58].

Приклади *table ronde, papier monnaie, prêt à porter* є у французькій мові кальками з англійської мови. Проте слід зазначити, що тільки *table ronde* і *prêt à porter* – реальні переклади лексем *round table* і *ready to wear*, перекладені форми яких відповідають структурам французької мови.

Щодо оказіональних (випадкових) запозичень та запозичень, які «вдалися», А. Вальтер підкреслює таке: «Стосовно них пропонується питання про подальшу долю запозичень. Деякі з них є одноденними, оказіональними (наприклад, *fashionable* або *computer*), які не витримали випробування часом у французькій мові, як і *doping*, яке сьогодні замінено *dopage*, або з галузі футболу запозичення *goal*, яке поступово заміщається лексемою *gardien*.

На відміну від запозичень без можливості поганої реєстрації у мові, деякі лексеми, навпаки, легко входять у мову-реципієнт і навіть слугують основою для нових деривацій у мові, яка запозичує. Наприклад, лексична одиниця *sucré* (з арабської мови), стала основою для *sucrer* і *sucrier*, від *thé* (з малайської мови) створено *théier, théière* і *théine, (...)*» [10, с. 105].

Щодо інтеграції запозичень важливо зазначити, що означником запозиченого знака, наприклад, французькою мовою з англійської мови не є французьким тим, що позначає, і тим більше англійським позначником, що утворює запозичення. Англійські слова, уведені в початковій фонетичній формі або в адаптованій формі у французьку лексику, негайно рефонетизуються згідно з моделями силабічної таблиці французької мови. Більшість англійських слів достатньо швидко забезпечуються орфографією французької мови, що підтверджує їхню фонологічну інтеграцію.

Відзначимо також, що деякі мови створюють без проблем нові ресурси завдяки різним способам, які надають мотивований характер лексиці. Інші мови менше використовують внутрішні механізми лексичного збагачення і надають перевагу запозиченню. Французька мова – багата запозиченнями з класичних і сучасних мов, що сприяє меншій мотивованості її лексики. Очевидно, що в більшості випадків різні засоби поповнення лексичного складу можуть співіснувати у мові. Так, французька мова володіє різними методами деривації.

Проте важливо підкреслити, якщо навіть мова володіє різними техніками для створення нових слів, вибір використання одного чи другого способу не залежить тільки від можливостей, запропонованих системою. Існують інші чинники, які діють в процесі створення інновацій, про що каже А. Мартіне: «Лексика французької мови є відносно гнучкою і розтяжимою» [5, с. 59].

Висновки. У будь-якому випадку, з метою збереження одноманітності і багатства мова повинна віддавати пріоритет власній лексиці. Саме тому потрібно виявляти уважність щодо нових слів, що приходять з інших мов, якщо їхня необхідність не є обгрунтованою.

Так, констатуємо те, що французька мова запозичує дуже часто слова, еквівалентне значення яких вже існує в лексичних фондах. Запозичення, зрештою у своїй початковій функції, передбачає збереження орфографії і вимови, властивих мові-донору, для того щоб, як підкреслював Етьємбль «(...) сприяти побудові, а не переробці мови» [4, с. 313].

У подальшому планується дослідження проблем адаптації запозичених одиниць-англіцизмів у складі сучасної французької мови

Література:

1. Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui : guide alphabétique de linguistique française / M. Arrivé, F. Gadet, M. Galmiche. – Paris : Flammarion, 1986. – 720 p.
2. Baquet P. L'étymologie anglaise. Que sais-je? / P. Baquet. – n° 1652. – Paris: P.U.F., 1976. – 128 p.

3. Dubois J., Dubois-Charlier F. La Dérivation suffixale en français / J. Dubois, F. Dubois-Charlier. – Paris: Nathan, 1999. – 303 p.
4. Etienne R. Parlez-vous français? / R. Etienne. – Paris, 1991. – P. 8–15.
5. Martinet A. Peut-on dire une langue est belle? // Revue d'esthétique / A. Martinet. – Paris: P.U.F. – P. 227-239.
6. Mounin G. Dictionnaire de la linguistique / G. Mounin. – Paris: P.U.F., 2004. – 384 p.
7. Mrozowska J. Formation des pseudo- emprunts et leur évolution sémantique. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.editorialaxac.com/catalogo/otras-publicaciones-2.html>.
8. Tournier J. Les mots anglais du français. Dictionnaire thématique des emprunts du français à l'anglais / J. Tournier. – Paris : Belin, 1998. – 624 p.
9. Walter H. Dictionnaire des mots d'origine étrangère, 2e éd. / Henriette Walter. – Paris, Larousse, 1998. – 427 p.
10. Walter H. Les emprunts lexicaux et leur devenir // Actes du XXVIIIème Colloque de la Société internationale de linguistique fonctionnelle, Saint-Jacques de Compostelle et Lugo, 20-26 septembre 2004 / H. Walter. – P. 103–111.

Косович О. В. Лексическое новообразование в контексте языковой интерференции

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы лексического новообразования современного французского языка с точки зрения межъязыкового взаимодействия. Изучен процесс заимствования на основании изучения различных точек зрения французских лингвистов.

Ключевые слова: инновация, новообразование, заимствование, типы заимствований, англицизм, адаптация.

Kosovych O. Lexical neologism in the context of language interference

Summary. The article deals with the problems of lexical neologism of Modern French language from the points of view of interlingual interaction. The process of borrowing is examined taking into consideration different points of French linguists particularity.

Key words: innovation, neologism, borrowing, loan words types, anglicism, adaptation.

Котова І. А.,
аспірант кафедри англійської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДИСКУРСИВНА ПОВЕДІНКА ГЕРОЯ ТА АНТИГЕРОЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ

Анотація. У статті герой та антигерой розглядаються як дискурсивні особистості. Їх дискурсивна поведінка є індикатором властивості їм системи цінностей і реалізується у наборі певних стратегій і тактик. Установлено, що для дискурсивної поведінки героя характерні стратегії домінування, дискредитації, переконання, зближення, підтримання автономії, дистанціювання та орієнтування, а для антигероя – стратегії домінування, дискредитації та маніпулювання. Виокремлено вербальні та невербальні засоби реалізації відповідних стратегій і тактик.

Ключові слова: антигерой, герой, дискурсивна особистість, дискурсивна поведінка, стратегія, тактика.

Постановка проблеми. Питома вага продукту США у глобальному культурному просторі постійно зростає [1, с. 36–37], і одним із наслідків цієї тенденції є виникнення нового типу міфології, нової героїки, пов'язаної з образом *супергероя*. Для супергероїв характерні наявність певної (інколи латентної) чесноти і системи загальноприйнятих позитивних цінностей та готовність їх захищати. З іншого боку, такі характеристики у значній мірі властиві й лиходіям (у термінах нашого дослідження – антигероям) через упевненість останніх у правильності власних вчинків [2, с. 16–17].

Водночас кінофілм можна розглядати як особливий тип художнього тексту, створений колективним автором [3, с. 32]. Отже, кінодискурс є різновидом художнього дискурсу, де образи героя та антигероя значним чином розкриваються через їх мовленнєву діяльність та комунікацію з оточуючими. Таким чином, для всебічного дослідження засобів портретування відповідних персонажів доцільно звернути увагу на особливості їх комунікативної поведінки, маніфестованої за допомогою вербального та невербального коду в кінодискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасним науковим розвідкам властивий науковий інтерес до особистості, яка виражає себе у мові та мовленні, тобто мовної особистості (далі – МО) [4]. Так, досліджуються МО учасників різних типів дискурсів: політичного дискурсу [5; 6] або медіа-дискурсу [7], мовців певного віку (наприклад, дитини [8]) або статі [9].

Літературознавчий погляд на персонажа літературного твору як певну модель людини дає змогу розглядати його як самостійну особистість. Більш того, реконструювання такої «художньої моделі людини» містить перспективи для лінгвокультурологічного аналізу, оскільки окремі образи персонажів корелюють з національними концептосферами [10, с. 4, 183]. Персонажів художнього дискурсу можна розглядати як носіїв окремих свідомостей: «Автор стає супутником своїх героїв. Він не тільки виражає своє до них особисте ставлення: він починає розуміти та оцінювати дійсність крізь призму їх свідомості, але ніколи не зливаючись із ними» [11, с. 208]. Персонаж як мовець є за своєю сутністю соціальною людиною, ідеологом у певній мірі, оскільки його слова виконують функцію ідеологом та ви-

дображують певний світогляд [12, с. 146]. Так, наприклад, аналіз МО жінки у драматургії вікторіанської доби [13] дає змогу реконструювати відповідний культурно-специфічний гендерний стереотип відповідного часового періоду.

Враховуючи специфіку кінодискурсу як складної семіотичної системи, де поєднуються різні коди [3], уважаємо за доцільне розглядати героя та антигероя як дискурсивні особистості (далі – ДО). ДО визначається як «особистість, яка діє в континуальному комунікативному просторі і здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона включена в певні моменти спілкування» [14, с. 127]. Поняття ДО дає змогу уточнити поняття мовної особистості в тому, що воно акцентує індивідуальну здатність МО виявляти гнучкість у реакції на комунікативне оточення, а також враховувати компоненти мовного та немовного характеру, які є складовими комунікативного процесу та здатні впливати на його перебіг [14, с. 127]. Так, для аналізу взаємодії вербального та невербального (просодичного, кінесичного, проксемічного) кодів поняття ДО залучається у дослідженні дискурсивної поведінки сіблінгів [15], учасників міжкультурної комунікації [16] та мовця, що обманює співрозмовника [17].

ДО маніфестується у використанні певного набору стратегій та тактик для досягнення певної комунікативної мети. Поняття стратегії і тактики співвідносяться з поняттями мовленнєвої поведінки, тобто вербально вираженої частини комунікативної поведінки (яка є доступною для емпіричного спостереження та сприйняття адресатом зовнішнього виявлення комунікативної діяльності), та мовленнєвого вчинку, який розглядається як мотивована, умисна, адресована, контекстуально та соціально зумовлена комунікативна дія індивіда у ситуації мовленнєвої взаємодії, пов'язана з вибором та використанням мовних засобів відповідно до комунікативного завдання [18, с. 10]. Підґрунтям для формування стратегії є властива для мовця система цінностей, переконань, соціальних норм [19, с. 73]. Таким чином, доцільно припустити, що використання персонажем тієї чи іншої стратегії у художньому дискурсі є індикатором системи цінностей, яку автор пов'язує з образом відповідного персонажа.

Через безпосередній зв'язок між когнітивним планом стратегії, ціллю, певною «програмою», яку мовець складає задля досягнення бажаної мети під час комунікації, та вибором засобів для її реалізації дискурсивна стратегія визначається як «комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і мовна об'єктивація цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами» [20, с. 85].

В рамках дослідження доцільно звернутися саме до дискурсивної стратегії, оскільки, на нашу думку, дискурсивність

стратегії визначається маніфестацією всієї сукупності лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів дискурсу як мисленево-комунікативного феномена, формами існування якого можуть виступати як діалог, так і монолог [21, с. 25, 28].

Метою статті є вивчення комунікативно-дискурсивного аспекту портретування героя та антигероя в американському кінодискурсі шляхом аналізу дискурсивної поведінки відповідних персонажів, актуалізованої у дискурсивних стратегіях і тактиках.

Матеріалом дослідження слугували дискурсивні фрагменти, відібрані методом суцільної виборки зі скриптів кінострічок, що відображують сучасну американську героїку: “The Dark Knight”, “Spider-Man”, “Superman: the Movie”, “The Avengers”, “Star Wars: Episode I – The Phantom Menace”, “The Matrix”.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям дискурсивної стратегії є комунікативна настанова – базове для прагмалінгвістичних досліджень поняття, яке характеризує стратегію як знаряддя досягнення певних цілей [22, с. 246]. Відповідно до комунікативної настанови комуніканта у дискурсивній поведінці героя та антигероя було виділено такі стратегії: *домінування, дискредитація, переконання, зближення, підтримання автономії іншого, маніпулювання, дистанціювання та орієнтування*, які характеризуються різним ступенем залучення особистого простору адресата і різною (конфронтаційною, коопераційною чи нейтральною) дискурсивною спрямованістю.

Стратегії домінування та дискредитації в лінгвістиці також розглядаються як локальні стратегії глобальної стратегії конфронтації [23, с. 20]. Ми розглядаємо їх як конфронтаційно спрямовані стратегії.

Стратегія *домінування* властива дискурсивній поведінці героя і антигероя. Це пояснюється тим, що сюжет кінофільму найчастіше розгортається навколо конфліктної взаємодії центральних персонажів-антиподів, кожен з яких прагне здобути перемогу над іншим. В рамках дослідження для стратегії домінування виокремлено такі тактики: демонстрація своєї переваги (реалізована через підкреслення своєї упевненості та обізнаності за допомогою формул *I know, I can, I will* та лексем з позитивною конотацією: *expert, genius* тощо); спонування до дії (наказовий спосіб, в окремих випадках інтенсифікований просодичними засобами), порушення простору співрозмовника (переривання, недоречні коментарі та фамільярність, часто у поєднанні з проксемічним невербальним компонентом, який виявляється у порушенні комфортної дистанції або у небажаному для співрозмовника фізичному контакті); залякування (використання лексем з негативною конотацією для опису наслідків конфліктної взаємодії між персонажами: *time to die, misery, to finish smb., to piss smb. off* тощо).

У прикладі антигерої Зелений Гоблін з кінострічки “Spider-Man” розлучений тим, що герой Спайдермен відмовився перейти на його бік, і погрожує героєві та його коханій смертю (*death*) й стражданнями (*slow and painful*), інтенсифікуючи ефект багатократним повторюванням лексеми *misery*:

(1) GREEN GOBLIN (CONT'D): *Ahhh, misery, misery, misery. Again and again I've tried to make my case, but you won't oblige. Had you not been so determined, your sweetheart's death would have been quick and painless, but now, now that you've really pissed me off, I'll see to it that it's slow and... painful.*

(*moving in for the kill*)

...just...like...yours („Spider-Man”).

Використання стратегії домінування героєм ілюструє такий приклад. Герой Бетмен зі стрічки “The Dark Knight” під час бійки з антигероєм Джокером дізнається, що тому вдалося якось використати прокурора Гарві Дента, який є символом надії для усього міста через свою запевнену боротьбу зі злочинністю. Прагнучи отримати інформацію про те, що саме зробив Джокер, Бетмен демонструє йому свою панівну позицію в цій дискурсивній ситуації, реалізуючи домінування через вторгнення в особистий простір супротивника, виражене за допомогою невербального проксемічного коду (*nose to nose*):

(2) THE JOKER: *You didn't think I'd risk losing the battle for the soul of Gotham in a fist fight with you? You've got to have an ace in the hole. Mine's Harvey.*

(*Batman hauls the Joker up, nose to nose.*)

BATMAN: *What did you do?* („The Dark Knight”).

Застосування стратегії *дискредитації* також спостерігається як у антигероїв, так і у героїв, оскільки кожен з них уособлює цінності, проти яких виступає інший. Стратегія дискредитації реалізується у тактиках асоціювання з негативною дією або результатом (вербалізується за допомогою особистого займенника *you* у поєднанні з лексемами на позначення негативно оцінки: *monster, garbage who kills, threaten the safety* тощо), демонстрації неповаги (використання образливих номінацій: *freak, slime, slime-ball, creep, squealer* тощо, характеристик: *over grown, not complicated* та порівнянь: *ant, virus* тощо), глузування / іронії (використання засобів комічного).

Живання стратегії дискредитації ілюструє приклад. Антигерої Локі з кінострічки “The Avengers”, який планує захопити Землю та поневолити людство, відмовляється вести перемовини з Ніком Фьюрі, координатором загону героїв, покликаних зупинити агресію Локі. Конфронтаційна стратегія дискримінації в репліці антигероя представлена тактикою демонстрації неповаги. Він порівнює людство з мурахами (*ant*), зазначаючи, що точка зору мурахи не має жодного значення для чоботу, що його давить:

(3) NICKFURY: *We have no quarrel with your people.*

LOKI: *An ant has no quarrel with a boot* („The Avengers”).

До стратегій, підґрунтям яких є комунікативні настанови кооперативного характеру, відносимо стратегії *переконання, зближення та підтримання автономії іншого*. Такі стратегії характерні для дискурсивної поведінки героїв, які можуть поєднувати ці три стратегії в межах однієї комунікативної ситуації для максимальної гармонізації стосунків.

Стратегія *переконання* реалізується в тактиках надання поради (вербалізується через зазначення бажаної для мовця дії та мовленнєвих формул із різним ступенем залучення особистого простору адресата *you'd better, you should, I'd* тощо) та аргументації (надання пояснень для своїх дій чи бажаності дій адресата). Ілюстрацією обох тактик може слугувати приклад зі стрічки “Superman: the Movie”. Герой Супермен, який у повсякденному житті ховається за образом дружнього та трохи незграбного журналіста Кларка Кента, переймається, що його подруга та колега Лоїс Лейн, у яку він таємно закоханий, забагато палить, тому використовує стратегію переконання, щоб умовити її кинути шкідливу звичку. Тактика поради палити менше має форму стверджувального речення (*you smoke too much*). Попри імпліковане несхвалення, репліка героя не носить критичного характеру, оскільки, по-перше, його основною метою є турбота про кохану, а не надання оцінки її діям, по-друге, про це говорить реакція Лоїс, яка сприймає репліку саме як раду

(*I appreciate the advice*), але не вважає за потрібне до неї дослухатися, посилаючись на журналістське розслідування, яким їй необхідно зайнятися. Кларк зменшує інтенсивність залучення особистого простору Лоїс за допомогою фраз *I'm just thinking* та *if you don't mind*. Кларк також використовує тактику аргументації, говорячи Лоїс, що через паління її легені не в найкращому стані (*you should see what the inside of your lungs look like*):

(4) CLARK: *I'm just thinking that you smoke too much, if you don't mind my saying so. (she stares) Lois, you should see what the inside of your lungs look like.*

LOIS: *I appreciate the advice, okay? I've got a story to do („Superman: the Movie”).*

Дискурсивні стратегії зближення та підтримання автономії іншого корелюють з категорією ввічливості, зокрема мовленнєвими стратегіями позитивної та негативної ввічливості [24], а також стратегіями зближення й дистанціювання [25]. Але в дискурсологічних термінах поняття комунікативної настанови виходить за межі досягнення мовленнєвих цілей та поширюється на всю дискурсивну діяльність [22, с. 246]. Отже, вважаємо, що стратегії зближення та підтримання автономії іншого можуть як слугувати допоміжними стратегіями (мета-стратегіями) для реалізації кооперативної стратегії переконання (див. приклад (4)), так і виступати окремими стратегіями з власними комунікативними настановами.

Стратегія зближення у дискурсивній поведінці героя реалізується за допомогою тактик висловлення інтересу або розуміння (втілюється у питальних реченнях, що стосуються важливих для співрозмовника тем або згадування відповідних фактів, опису таких фактів за допомогою лексем *familiar, too*, фрази *you know*, розділових питальних речень тощо); демонстрації солідарності (лексеми на позначення згоди: *right, yes, surething* тощо); демонстрації схвалення або оптимізму (використання лексем з позитивною конотацією для опису особи адресата або його теперішньої чи майбутньої діяльності: *fan, hope, bright future, optimistic, safe, to love, to give credit* тощо); персоналізації та інтимізації відносин (уживання імен, прізвищ, неформальних звертань, використання проксемічної та кінесичної складової невербального коду тощо); надання деталей або пояснень (представлення конкретної інформації та оочних прикладів замість більш загальної інформації).

У прикладі з кінострічки “The Avengers” героїня Чорна Вдова (справжнє ім'я Наташа Романов) прагне допомогти іншому героєві – докторові Беннеру – почуватись більш вільно та невимушено. Вона використовує стратегію зближення, реалізовану за допомогою тактик персоналізації та інтимізації відносин (неформальне прізвище *Doc*), демонстрації оптимізму (використання дієслова *to love* для опису майбутніх вражень доктора від співпраці) та надання деталей (наочний приклад того, що докторові стане до вподоби, а саме найновітнішого устаткування лабораторії: *the toys*):

(5) NICK FURY: *Agent Romanoff, would you show Dr. Banner to his laboratory, please.*

(*Natasha nods and walks off, leading Banner down the hall.*)

NATASHA: *You're gonna love it, Doc. We got all the toys („The Avengers”).*

Стратегія підтримання автономії іншого у дискурсивній поведінці героя реалізується за допомогою тактик хеджингу (використання модальних слів, умовного способу та мовленнєвих формул, що знижують інтенсивність залучення особистого простору адресата: *if you don't mind, I guess, I think, well* тощо),

непрямої презентації інформації (евфемізмів, безособових конструкцій тощо), формалізації відносин (уживання титулів, прізвищ, формальних етикетних мовленнєвих формул).

У наведеному далі прикладі найкращий друг Пітера Паркера, героя фільму “Spider-Man”, просить свого батька, голову великої корпорації, знайти для Пітера роботу. Батько готовий використати своє положення, щоб допомогти Пітерові, проте той відмовляється, знижуючи категоричність відмови за допомогою модального дієслова *couldn't* як реалізації тактики хеджингу:

(6) HARRY: *(to change the subject) Hey, Pete you're probably looking for work now. Dad, maybe you can help him find a job?*

(*Peter shakes his head makes his way toward the kitchen*)

PETER: *Oh, no. I appreciate it, but I'll be fine.*

OSBORN: *It's no problem. I'll make some phone calls.*

PETER: *No. I couldn't accept it. I like to earn what I get. I can find work („Spider-Man”).*

Наступною стратегією, характерною для дискурсивної поведінки антигероя, є стратегія маніпулювання. Комунікативною настановою в цьому випадку є «приховане від адресата спонукання до прийняття рішень, необхідних ініціаторові для досягнення своїх власних цілей» [26, с. 404]. У дискурсивній поведінці антигероя така стратегія реалізується за допомогою тактик провокування на бажану реакцію (використання номінацій та фраз з емоційним забарвленням для апеляції до емоційної сфери співрозмовника), дозування інформації (стисле подання важливої інформації у короткій репліці та відмова надати подальшу інформацію), ухиляння від прямої відповіді (відсутність прямого зв'язку між змістом запитання та відповіді), зазначення схожості або спорідненості та дистанціювання від інших (використання особових та присвійних займенників як маркерів внутрішньогрупової ідентичності), подання своєї думки як істини (використання лексичних одиниць із гіперсемою «істинність», «правильність», а також стверджувальних речень), пропонування вигоди (акцентування цінності, унікальності, виключності за допомогою лексичних одиниць із відповідними гіперсемами), покладання відповідальності на іншого (використання особових та присвійних займенників для створення асоціації з певними діями або наслідками, акцентуація ролі або наслідків дій співрозмовника за допомогою лексичних засобів на позначення провини або відповідальності), погрози (детальний опис ситуації з акцентуацією різних її аспектів за допомогою лексичних засобів, уживання лексичних одиниць із негативною конотацією для підкреслення небажаності такої ситуації для співрозмовника), удавання симпатії або позитивної оцінки (вибачення, самозасудження, використання лексичних одиниць з позитивною конотацією для експліцитного вираження схвалення). Тобто стратегія маніпулювання «маскується» під інші дискурсивні стратегії зі ступенем залучення особистого простору від максимального (покладання відповідальності на іншого) до мінімального (ухиляння від прямої відповіді).

Прикладом може слугувати приклад з кінострічки “Star Wars: Episode I – The Phantom Menace”. Сенатор Палпатин прагне необмеженої влади над галактичною Республікою, проте йому необхідно для цього перемогти на виборах на посаду канцлера. Для досягнення своєї мети він, приховуючи свою справжню особистість, через підвладних йому політиків („The Trade Federation”) ініціював політичний та згодом військовий конфлікт на мирній планеті Набу. Діючий канцлер не зумів розв'язати конфлікт ефективно, тому було ініційовано

позачергові вибори, на яких було запропоновано кандидатуру Палпатина. Використовуючи тактику пропонування вигоди (*I will bring democracy, I will put an end to corruption, people will be freed*), сенатор мотивував сенат та особисто королеву Набу, чия підтримка була надзвичайно важливою для успіху, обрати його на посаду:

(7) *CAPT. PANAKA: Your Highness, Senator Palpatine has been nominated to succeed Valorum as Supreme Chancellor.*

PALPATINE: A surprise, to be sure, but a welcome one. I promise, Your Majesty, if I am elected, I will bring democracy back to the Republic. I will put an end to corruption. The Trade Federation will lose its influence over the bureaucrats, and our people will be freed („Star Wars: Episode I – The Phantom Menace”).

У дискурсивній поведінці героя було також виділено нейтральні стратегії *дистанціювання* та *орієнтування*, які характеризуються мінімальним ступенем залучення особистого простору адресата, оскільки спрямовані на безконфліктне розмикання або уникнення контакту або ж на здобуття більш широкого інформаційного контексту у незнайомій ситуації.

Стратегія *дистанціювання* реалізується за допомогою тактик самозахисту (вербалізується за допомогою заперечних конструкцій), ухиляння (зміна теми, проксемічна складова невербального коду) та стислого викладу інформації (короткі відповіді, номінативні речення). Ілюстрацією може слугувати такий приклад. Фанати героя Бетмена з кінострічки “The Dark Knight” намагаються допомогти йому у боротьбі зі злочинністю, вдягнувши схожі костюми та полюючи на дрібних злодюг. Їх спроби приводять до того, що Бетменові доводиться рятувати своїх помічників. Він намагається дистанціюватися від них та припинити контакт, використовуючи заперечну конструкцію з часткою *not*.

(8) “*BATMAN*”: *We’re trying to help you!*

BATMAN: I don’t need help („The Dark Knight”).

Стратегія *орієнтування* реалізується в тактиках розпитування (вербалізується за допомогою загальних та спеціальних запитань) та уточнення (перепитування, повтори окремих елементів отриманої інформації). У наведеному далі прикладі героя Нео з кінофільму “The Matrix” має пройти довгий шлях, перш ніж стати справжнім героєм. Він потрапляє у зовсім нове для себе комунікативне середовище, де йому треба швидко зорієнтуватися. Він намагається досягти своєї мети, ставлячи загальні та спеціальні (з питальним словом *what*) запитання Трініті – людині, яка колись вже мала схожий досвід:

(9) *NEO: Did you have to do this?*

TRINITY: Yeah.

NEO: What did she tell you?

TRINITY: Lots of things.

NEO: Any of them true? („The Matrix”).

Висновки. Аналіз дискурсивної поведінки героя та антигероя в американському кінодискурсі дав змогу виділити в ній стратегії *домінування*, *дискредитації*, *переконання*, *зближення*, *підтримання автономії іншого*, *маніпулювання*, *дистанціювання* та *орієнтування*. Перелічені стратегії характеризуються різним ступенем залучення особистого простору адресата і різною (конфронтаційною, коопераційною чи нейтральною) дискурсивною спрямованістю. Дискурсивній поведінці героя властиві стратегії *домінування*, *дискредитації*, *переконання*, *зближення*, *підтримання автономії*, *дистанціювання* та *орієнтування*, залежно від адресата та комунікативної ситуації. Для антигероя властиві стратегії *домінування*, *дискредитації* та *маніпулювання*.

Виокремлені стратегії реалізуються за допомогою набору відповідних тактик. Отже, стратегія *домінування* реалізується за допомогою тактик демонстрації своєї переваги, спонукання до дії, порушення простору співрозмовника, залякування. Стратегія *дискредитації* маніфестується у тактиках асоціювання з негативною дією або результатом, демонстрації неповаги, глузування / іронії. Стратегія *переконання* реалізується в тактиках надання поради та аргументації; стратегія *зближення* – у тактиках висловлення інтересу або розуміння, демонстрації солідарності, демонстрації схвалення або оптимізму, персоналізації та інтимізації відносин, надання деталей або пояснень; стратегія *підтримання автономії іншого* – у тактиках хеджінгу, непрямой презентації інформації, формалізації відносин. Стратегія *маніпулювання* реалізується за допомогою тактик провокування на бажану дію, дозування інформації, ухиляння від прямої відповіді, зазначення схожості або спорідненості та дистанціювання від інших, подання своєї думки як істини, пропонування вигоди, покладання відповідальності на іншого, погрози, удавання симпатії або позитивної оцінки. Стратегія *дистанціювання* реалізується за допомогою тактик самозахисту, ухиляння та стислого викладу інформації, а стратегія *орієнтування* – тактик розпитування та уточнення.

Перспективи дослідження вбачаємо в дослідженні дискурсивної поведінки інших ДЮ у кінодискурсі та інших типах художнього дискурсу.

Література:

- Ritzer G. Assessing McDonaldization, Americanization and Globalization / G. Ritzer, T. Stillman // Global America?: The Cultural Consequences of Globalization / [ed. by U. Beck, N. Sznajder, R. Winter]. – Liverpool : Liverpool University Press, 2003. – P. 30–48.
- Fingerth D. Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society / D. Fingerth. – New York ; London : Continuum, 2004. – 192 p.
- Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
- Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 7-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
- Петлюченко Н.В. Мовна особистість харизматичного політичного лідера в німецькому та українському апеллятивному дискурсі (зіставний аспект) / Н.В. Петлюченко // Записки з романо-германської філології. – 2009. – Вип. 23. – С. 172–180.
- Славова Л.Л. Мовна особистість політика у дзеркалі образно-асоціативного сприйняття: США – Україна / Л.Л. Славова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47 (2). – С. 335–345.
- Каптюрова О.В. Репертуар мовленнєвих тактик інтерв'юера (на матеріалі ток-шоу “Larry Kinglive”) / О.В. Каптюрова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2012. – С. 141–148. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43702/17-Kapturova2.pdf>
- Гусева Г.Г. Комічний дискурс мовної особистості дитини в сучасному лінгвокультурному просторі Великої Британії і США : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.Г. Гусева. – Х., 2013. – 20 с.
- Приходько Г.І. Особливості стратегій мовленнєвої комунікації чоловіків і жінок / Г.І. Приходько // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 109–111. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2014/NV_2014_2/22.pdf.

10. Чурилина Л.Н. «Языковая личность» в художественном тексте / Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., стереотип. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 240 с.
11. Виноградов В.В. Избранные труды: О языке художественной прозы / В.В. Виноградов – М. : Наука, 1980. – 360 с.
12. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
13. Морозова І.І. Мовна особистість жінки у драматургії вікторіанської доби / І.І. Морозова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. – 2009. – Вип. 11. – С. 644–649.
14. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л.В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
15. Зверева О.Г. Комунікативні стратегії сблингів в англomовному сімейному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Г. Зверева. – Х., 2014. – 258 с.
16. Котов М.В. Адаптивні стратегії полікультурної дискурсивної особистості в англomовному комунікативному просторі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Котов. – Х., 2014. – 264 с.
17. Рибалко М.М.-О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.М.-О. Рибалко. – К., 2008. – 20 с.
18. Борисова И.Н. Русский разговорный диалог: Структура и динамика / И.Н. Борисова. – 3-е изд. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 320 с.
19. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы : сб. ст. – Калинин : Изд-во Калинин. гос ун-та, 1986. – С. 71–77.
20. Фролова І.С. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.С. Фролова. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
21. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / за заг. ред. І.С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.
22. Фролова І.С. Дискурсивна стратегія як організуючий конституент вербально-соціальної інтеракції / І.С. Фролова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 242–249.
23. Фролова І.С. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.С. Фролова. – Х., 2015. – 36 с.
24. Brown P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S.C. Levinson // The discourse reader / [ed. by A. Jaworski, N. Coupland]. – 2nded. – London ; New York : Routledge, 2006. – P. 311–323.
25. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В. Ларина. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 512 с.
26. Мизецкая В.Я. Особенности вербальной коммуникации в конфликтном дискурсе / В.Я. Мизецкая // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Т. 12. – С. 402–407.
27. Spider-Man (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Spider-Man.htm>
28. StarWars: Episode I – The Phantom Menace (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Star-Wars-The-Phantom-Menace.html>
29. Superman: the Movie (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scifiscripts.com/scripts/superman_I_shoot.txt
30. The Avengers (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Avengers,-The-%282012%29.html>.
31. The Dark Knight (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Dark_Knight.HTM.
32. The Matrix (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Matrix,-The.html>

Котова И. А. Дискурсивное поведение героя и антигероя в американском кинодискурсе

Аннотация. В статье герой и антигерой рассматриваются как дискурсивные личности. Их дискурсивное поведение является индикатором свойственной им системы ценностей и реализуется в наборе определенных стратегий и тактик. Установлено, что для дискурсивного поведения героя характерны стратегии доминирования, дискредитации, убеждения, сближения, поддержания автономии, дистанцирования и ориентирования, а для антигероя – стратегии доминирования, дискредитации и манипулирования. Определены вербальные и невербальные средства реализации соответствующих стратегий и тактик.

Ключевые слова: антигерой, герой, дискурсивная личность, дискурсивное поведение, стратегия, тактика.

Kotova I. The hero's and antihero's discursive behavior in American film discourse

Summary. The article considers the hero and antihero as discursive personalities. Their discursive behavior is indicative of their characteristic systems of values and takes the form of certain strategies and tactics. The hero's discursive behavior is represented by domination, discrediting, persuasion, establishing a closer relationship, supporting the addressee's autonomy, distancing, finding direction, while the antihero's typical strategies are domination, discrediting, and manipulation. The research looks into verbal and non-verbal means of implementing the corresponding strategies.

Key words: antihero, discursive behavior, discursive personality, hero, strategy, tactics.

Кривенець І. В.,
викладач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРРЕАЛЬНОГО В ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА “L’EMPIRE DES ANGES”)

Анотація. У статті представлено аналіз мовних особливостей творів сучасного французького письменника-фантаста Бернара Вербера. Виокремлено лексико-семантичні та стилістичні риси його авторського стилю. Розкрито поняття ірреального в художньому просторі жанру фентезі. Особлива увага приділяється виявленню засобів актуалізації ірреального. Окреслено семантичний простір роману “L’Empire des anges”.

Ключові слова: можливий світ, ірреальний, семантичний простір, мовні особливості, фентезі.

Постановка проблеми. На сьогодні французька наукова фантастика стрімко розвивається і посідає чільне місце серед інших жанрів художньої літератури. Популярність цього жанру сягає такого рівня, що з’являються методичні розробки щодо викладання фантастики у шкільних закладах, куди запрошуються письменники-фантасти. Серед сучасних французьких представників цього літературного різновиду відомі імена Сержа Лемана, П’єра Бордажа, Ролана Вагнера, Жана-Клода Дюн’яка, Лорана Женефора та ін. Одним з найбільш популярних авторів у науковій фантастиці є Бернар Вербер, твори якого перекладені тридцятьма мовами світу та безперервно стають бестселерами.

Незважаючи на велику кількість вже здійснених лінгвістичних досліджень жанру наукової фантастики та фентезі (О.І. Стужук, К.Ю. Комісаренко, І.В. Александрук, Н.С. Угольнікова, Є.В. Цветков), досі недостатньо вивченим залишається саме французький фентезійний простір сучасності. Усе вище викладене зумовлює актуальність нашого дослідження й визначає необхідність вивчення мовних особливостей індивідуально-авторського стилю Б. Вербера, що слугують для вербалізації ірреального у його творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ірреальності у статті ми уподібнюємо з можливим світом (за А.П. Бабушкіним), різнобічне вивчення якого стало предметом ґрунтовних досліджень таких вітчизняних та іноземних мовознавців, як Г.О. Олейнікова, О.М. Кагановська, Г.М. Каратєєва, Р.І. Савчук, А.П. Бабушкін, А.А. Новичков, Е.А. Лебедева.

Метою статті є визначення мовних засобів вираження ірреального у творчості Б. Вербера на матеріалі роману “L’Empire des anges”.

Об’єктом дослідження виступає ірреальний світ як художній простір сучасного науково-фантастичного роману, що створюється авторськими мовними засобами.

Виклад основного матеріалу. Наша робота присвячена дослідженню художнього простору Б. Вербера, світову популярність якого можна пояснити його індивідуальним та креативним мисленням, баченням людини у всесвітньому просторі.

Роман “L’Empire des anges” є одним з творів дилогії “Les Thanatonautes”, філософсько-фантастичної антиутопії, що описує мандри у потойбіччі групи авантюристів-дослідників, які називали себе танатонавтами. У творі Б. Вербер створює та детально змальовує життя людини, а точніше людської душі, після смерті, описує процеси реінкарнації, чим породжує окремих потойбічний світ (Paradis), в якому існує власний суспільно-політичний лад, своя ієрархія. Таку репрезентацію художнього твору визначаємо як ірреальний світ, адже, керуючись словником іншомовних слів, розуміємо, що лексема «ірреальний» має таке значення: «нереальне, те, що не існує в дійсності» [3]. Послугуючись дослідженнями А.П. Бабушкіна, у яких дослідник вважає, що серед різноманіття світів є один реальний світ, той, в якому ми живемо, а інші є «можливими світами» [1, с. 6], вважаємо за можливе виокремити ірреальний можливий світ як той, що має контрфактичне наповнення, тобто факти, події, актанти, простір, що не підлягає науковій експлікації, суперечить усім науковим законам. У тексті роману “L’Empire des anges” йдеться про позаземне життя головного героя. Твір починається зі смерті Мішеля Пенсона, який вирішує стати ангелом-охоронцем трьох немовлят. Одразу ж після смерті персонаж Б. Вербера спостерігає відділення своєї душі: “L’autre moi” observe mon ancien corps” [1, с. 15]. У цьому прикладі словосполучення “mon ancien corps” вказує на бінарність людської істоти, натякає на існування «теперішнього тіла» а вираз “L’autre moi” визначаємо як метонімію людської душі, яка покинула тіло головного героя, але той ще цього не усвідомив або вагається з визначенням. Саме така бінарність сприйняття свого тіла свідчить про існування іншого, ірреального світу у творі Б. Вербера.

У роботі розглядається поняття ірреальності як когнітивної складової актуалізації можливих світів у літературному просторі. Вивчення мовних засобів вербалізації ірреального у жанрі фентезі доцільно розділити за трьома основними складниками будь-якого художнього прозового твору: часу, місця та актантів. У дослідженні композиційно-мовленнєвих засобів вираження інших світів англійського науково-фантастичного тексту Г.О. Олейнікова вдається до методу індуктивного «узагальнення в цілісну теоретичну концепцію структурування відображеного іншосвіття, підкореного єдиному принципу очуднення простору, часу й актантів» [2, с. 8]. Цей метод є актуальним і для вивчення мовних особливостей зображення ірреального у французькій науковій фантастиці, зокрема у творах жанру фентезі Б. Вербера.

Просторові характеристики роману “L’Empire des anges” є бінарними, події відбуваються у двох світах: реальному та ірреальному, потойбічному, себто можливому. Це обумовлює

наявність у романі подвійної сюжетної лінії, яка проходить у створеному письменником ірреальному світі і є предметом нашого дослідження. Типовим для творів жанру фентезі є зсув «просторових координат удалину від звичної локації людей» [2, с. 7]. Г.О. Олейнікова виділяє два типи місця нарації подій у науково-фантастичному творі: планетарно-космічний та надземно-підземний / підводний [2, с. 8]. У романі “L’Empire des anges” ірреальним світом виступає Рай (*Paradis*) або континент мертвих (*le continent des morts*), який письменник розташовує в центрі Чумацького шляху нашої Галактики, що й визначає планетарно-космічний тип розглянутого нарративу. Але дослідник виділяє «ще один прийом очуднення – зсув опозиції між відкритим і закритим простором» [2, с. 9]. За цією класифікацією визначаємо простір досліджуваного роману як відкритий, адже макроконцепт ірреальний світ, яким у романі виступає Рай, не має маркерів на позначення меж чи граней цього контрфактичного простору. Такі лексичні одиниці, як *mur* (m), *porte* (f), *couloir* (m), *tunnel* (m), визначаємо як маркери обмеження та лімітування зсередини контрфактичного простору можливого ірреального світу, оскільки вони вказують на просторові перетини (стіна, двері, коридор, тунель).

Часовий простір нарації обмежено сьогоденням, оповідачем є головний герой, який описує події, що з ним відбуваються. Але подекуди актантами в тексті виступають персонажі часів Античності або інших історичних епох, яких зустрічає Мішель Пенсон у потойбіччі:

1) *en remontant la foule, je remonte l’histoire et découvre les héros de batailles homériques apprises dans mes livres de classe, des philosophes grecs, des rois de pays depuis longtemps effacés de la carte* [5, с. 23];

2) *le bonhomme se présente: Emile Zola* [5, с. 30].

У наведених прикладах використання письменником лексичних одиниць *les héros de batailles homériques* (герої гомерівських битв), *des philosophes grecs* (давньогрецькі філософи), *des rois de pays depuis longtemps effacés* (королі вже давно неіснуючих країн), а також антропонімів відомих людей (Еміль Золя), яких немає в живих у реальному світі, тобто стилістичного прийому алюзії, визначаємо як один із засобів вербалізації ірреального у жанрі фентезі, зокрема у романі “L’Empire des anges”. Також, можна виокремити ще одну використану автором твору стилістичну фігуру – літоту. Головний герой ділиться своїми враженнями від мандрівки його душі неосяжними космічними просторами: *La Terre n’est plus qu’une poussière au loin* [5, с. 17]. Автор навмисно зменшив величину Земної кулі (*Terre*), порівнявши її із пилинкою (*poussière*), що не є ірреальним з часів освоєння космосу людиною. Але за сюжетом ця думка взята з внутрішнього мовлення душі померлого, душі, наділеної свідомістю, яка описує свої враження від польоту та оцінює дистанційно-просторові співвідношення. Саме тому вважаємо цю стилістичну фігуру одним із мовних засобів передачі ірреального у фентезійному тексті. Крім того, у тексті досліджуваного роману зустрічаються інші стилістичні фігури, з-поміж яких можна виокремити метафору. У момент, коли душа Мішеля Пенсона покидає його тіло, він порівнює її із кораблем: *C’est moi, le petit navire* [5, с. 15]. Окрім вище наведених тропів, задля створення своєрідного контрасту та зіставлення двох світів, реального та ірреального, автор вдається до використання антитези: *L’Enfer c’est la Terre* [5, с. 27]. Цей троп не лише вміщує протилежні за значенням поняття (Пекло – Земля), а й передає думку письменника, що Пекла як можливого ірреального світу

не існує, є лише Земля та Рай. Отже, виходячи з розглянутого фактологічного матеріалу, вважаємо стилістичні фігури складниками процесу вербалізації ірреального у фентезійному романі “L’Empire des anges”.

Побудова контрфактичного світу у фентезійному романі “L’Empire des anges” має чітко окреслені письменником складові частини (*Les Sept Ciel*s). Кожне з небес Б. Вербер наділяє певними функціями та розрізняє за кольором, іноді формою: *Premier Ciel. C’est un territoire conique bleu* [5, с. 18]; *le Deuxième Ciel. Le territoire noir* [5, с. 20]; *le monde rouge <...>* *Troisième Ciel* [5, с. 22]; *Quatrième Ciel: le territoire orange* [5, с. 23]; *Cinquième Ciel. Le territoire jaune* [5, с. 24]; *le Sixième Ciel. Le territoire vert* [5, с. 24]. В наведених прикладах числівники (*premier, deuxième, troisième, quatrième, cinquième, sixième*) відіграють визначальну роль при передачі ірреального в тексті, кількісно демонструючи множинність можливих світів.

Як доводить фактологічний матеріал, одним із способів зображення ірреального може бути використання категорії числа іменника, а саме множини: *On a beau être aventurier, on a beau se sentir explorateur, pionnier des mondes nouveaux...* [5, с. 13]. У цьому прикладі спостерігаємо вживання іменника *monde* (m) у множині (світи), що наголошує на існуванні певної кількості (більше ніж один) альтернативних світів, тоді як прикметник *nouveau* (adj.) у формі множини (нові), підкреслює можливість появи та зникнення світів загалом. Цікавим, на нашу думку, у цьому прикладі видається використання контекстуальних синонімів *aventurier* (m), *explorateur* (m), *pionnier* (m), які поєднані єдиним семантичним полем дослідника: “Personne qui fait un voyage de découverte dans un pays lointain, une région inconnue”[4]. У значенні дослідника підкреслено прагнення людини до пізнання нового. Як бачимо, в контексті пошуків нових незвіданих світів головний герой демонструє саму можливість розкриття нових світів.

Лексико-семантичне наповнення твору найширше розкриває ірреальність у фентезійному романі. Так, наприклад, герої роману “L’Empire des anges” мають можливість пересуватися не традиційним людським способом, а іншим, ірреальним: *Je poursuis mon vol* [5, с. 15]; *Mon corps flotte* [5, с. 15]; *Je vole* [5, с. 15]; *Rose, Amandine et moi survolons les morts* [5, с. 15]. Як видно з прикладів, автор використовує для опису пересування лексичні одиниці зі спільною семою «політ»: *poursuivre le vol* (продовжувати політ), *flotter* (триматись на поверхні), *voler* (летіти), *survoler* (пролітати).

Однією з мовних особливостей творення ірреального в романі “L’Empire des anges” є використання лексики теологічного прошарку, а саме антропонімів на позначення архангелів (*Gabriel, Michel, Raphaël*), а також таких лексичних одиниць, як *ange* (m) – ангел, *ange gardien* (m) – ангел-охоронець, *archange* (m) – архангел, *Paradis* (m) – Рай, *Purgatoire* (m) – Чистилище, *plateau* (m) *du Jugement* – плато Страшного суду, які мають спільне значення «Рай». У запропонованій роботі не ставиться під сумнів і не спростовується існування потойбічного життя чи можливість існування/реінкарнації людської душі після смерті. Ірреальним вважаємо власне створений Б. Вербером фантастичний світ, головними героями якого виступають дійові особи з різних світових релігій. Письменник описує процес підрахунку добрих та поганих, за біблійськими законами, вчинків та справ, зроблених головним героєм протягом життя, що не вважаємо ірреальним. Тоді як суспільно-політичний устрій у країні ангелів, судову систему та побут її жителів відносимо до

ірреального: *Certaines âmes sont pressées de comparaître devant le tribunal des archanges* [5, с. 423].

Вагомим мовним засобом вираження ірреального в романі "L'Empire des anges" виступають лексичні одиниці на позначення артефактів, створених уявою письменника. Розглянуті у статті артефакти мають окрему класифікацію. Ми їх розподілили на артефакти-явища: *existence précédente* (колишнє існування), *cycle des réincarnations* (цикл реінкарнації), *carrière d'ange* (кар'єра ангела), *cycle végétal* (цикл реінкарнації в рослину), *recette d'une âme* (рецепт душі); артефакти-предмети: *petites ailes dans le dos* (маленькі крила на спині), *auréole* (ореол), *œuf de Venus* (яйце Венери), *porte de Saphir* (Сапфірові двері), *sphères de contrôle* (сфери для здійснення контролю), *lac des Conceptions* (озеро Зачать) та артефакти-процеси: *être réincarné* (бути реінкарнованим), *transformé en vin* (перетворений на вино), *pénétrer dans leur corps* (проникнути у тіло), *Nous communiquons par l'esprit* (Ми спілкуємось за допомогою духу).

Висновки. Отже, дослідивши лінгвостилістичні особливості роману "L'Empire des anges", можемо окреслити мовні засоби творення ірреального у фентезійному романі, з-поміж яких виділяємо вживання лексичних одиниць на позначення тих предметів, явищ і процесів, які не існують у реальному світі; їх визначаємо як артефакти. У творі Б. Вербера використано антропоніми давно померлих людей, які у тексті виступають актантами. Виокремлюємо наявність стилістичних фігур, які підкреслюють ірреальність поняття, до якого відносяться і слугують мовними засобами його актуалізації у тексті. Серед морфологічних засобів вираження ірреального у романі виділяємо вживання числівника у формі множини по відношенню до поняття, яке є одиничним. Цікавими видаються авторські поєднання у словосполучення слів, які до того разом ніколи не вживались, адже за своїм семантичним наповненням є протилежними за значеннями, наприклад *carrière d'ange*.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо розгляд нарративного простору французького жанру фентезі як ірреального світу.

Література:

1. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка: [монография] / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
2. Олейнікова, Г.О. Композиційно-мовленнєві засоби вираження інших світів в англomовному науково-фантастичному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.О. Олейнікова ; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 20 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53392-0.html>
4. Словник Larousse [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.larousse.fr>.
5. WerberB. L'Empire des anges / B. Werber [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knigger.org/b.werber/about/lempire-des-anges?hl=fr>.

Кривенец І. В. Языковые средства выражения ирреального в жанре фэнтези (на материале романа Бернара Вербера "L'Empire des anges")

Аннотация. В статье представлен анализ языковых особенностей современного французского писателя-фантаста Бернара Вербера. Определены лексико-семантические и стилистические черты его авторского стиля. Раскрывается понятие ирреального в художественном пространстве жанра фэнтези. Особое внимание уделяется выявлению средств актуализации ирреальности, очерчено семантическое пространство романа "L'Empire des anges".

Ключевые слова: возможный мир, ирреальный, семантическое пространство, языковые особенности, фэнтези.

Kryvenets I. Expression's language means of unreal in the fantasy (based on the novel of Bernard Werber "L'Empire des anges")

Summary. The article presents the analyze is of the linguistic features of modern French science fiction writer Bernard Werber, namely, lexical-semantic, stylistic and other features of his writing style. It opens up the concept of unreality in the literary genre of fantasy. Great attention is paid to detection means actualization of unreality, outlined semantic space of the novel "L'Empire des anges".

Key words: possible world, unreal, semantically space, language features, fantasy.

*Кулина О. В.,
асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»*

КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАПОВІТУ

Анотація. У статті проаналізовано погляди на вивчення мовленнєвого жанру у різних підрозділах мовознавства, запропоновано «паспорт» мовленнєвого жанру заповіту та описано основні конститутивні ознаки цього жанру.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, мовленнєвий жанр заповіту, конститутивна ознака, «паспорт» мовленнєвого жанру.

Постановка проблеми. Поняття мовленнєвого жанру (далі – МЖ) посідає вагомe місце в сучасній дискурсології. Науковці по-різному підходять до дослідження МЖ та по-різному його інтерпретують. Визначення мовленнєвого жанру заповіту (далі – МЖЗ), його основних ознак, функцій і його місця у жанровій палітрі правового дискурсу є актуальним питанням дискурсивних досліджень. Не досягнуто єдності поглядів стосовно основних ознак МЖ та їхньої типології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему жанру як мовленнєвої категорії досліджували такі українські та зарубіжні науковці, як М. Бахтін, В. Демет'єв, Т. Шмельова, Ф. Бацевич, Х. Дяків, Т. Яхонтова, Н. Кравченко, П. Бергер, Т. Лукманн, Б.-Л. Гуннарссон, К. Мілер, Дж. Свейлз, М. Хеллідей, Р. Хасан, Дж. Мартін.

Дослідження МЖ спирається переважно на теорію МЖ М. Бахтіна. У 1978 році М. Бахтін публікує статтю «Проблема мовленнєвих жанрів», яка зробила революційний прорив у дослідженнях МЖ. У цій статті автор поділяє жанри на первинні (прості) та вторинні (складні) [3, с. 239]. До перших він відносить щоденне спілкування, а до других – такі, що в процесі формування «вбирають в себе і переробляють» різноманітні первинні жанри [3, с. 239]. М. Бахтін визначає МЖ як одиницю мовлення, яка є «відносно стійкою нормативною формою висловлень» [3, с. 260]. Автор виокремлює такі характеристики висловлень: 1) наявність предметно-сміслового змісту, яка визначає композиційно-стилістичні особливості висловлень; 2) експресивність, яка визначає композицію та стиль; 3) чіткі межі, які визначені зміною мовців [3, с. 264–274]. О. Селіванова справедливо зауважує, що М. Бахтін ототожнив мовленнєві жанри із висловленнями і називає це суперечливим моментом його концепції [7, с. 357].

Ф. Бацевич у своїй статті «Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу» розглядає МЖ як єдність змісту, стилю, композиції та низки соціальних позамовних чинників [1, с. 30–34]. У той же час Ф. Бацевич зазначає, що МЖ відіграють значну роль у дискурсі й саме вони організують людське мовлення [2].

Т. Яхонтова виділяє низку підходів до вивчення концепції жанру в сучасних філологічних науках, зокрема в новій риторичній, функціональній стилістиці, лінгвістиці тексту, когнітивній лінгвістиці та прикладній лінгвістиці [9, с. 17–72]. Вона вважає, що ці підходи мають спільні та відмінні риси. До спільних рис вона відносить «соціокомунікативну і функціональну

зумовленість жанрів та її примат у формуванні різноманітних жанрових ознак», а відмінність полягає у підходах до трактування сутності категорії «жанр», що спричинене особливостями предмета дослідження в різних науках [9, с. 71–72].

Нова риторика розвинулась у 50–60 роках ХХ ст. у США, і є американським феноменом. Її особливістю є тісний зв'язок з теорією і практикою письма та зростання інтересу до соціальних та комунікативно-орієнтованих досліджень. Представники нової риторичної (П. Бергер, Т. Лукман, Б.-Л. Гуннарссон) розглядають жанри як «типизовані риторичні дії, що відображають повторювальні соціальні інститути» [9, с. 11]. Вони стверджують, що жанри невід'ємні від цих ситуацій та різноманітних контекстів свого функціонування (зокрема професійних, інституційних та культурних). К. Мілер децю переосмислює соціальні аспекти мовленнєвих жанрів і визначає жанр як соціальну дію, яка виникає в результаті ситуативного контексту та спонукальних мотивів [12, с. 151–167]. Контекстом він називає типизовані чи повторювальні риторичні ситуації як результат людської інтерпретації навколишнього матеріального світу. Т. Яхонтова зазначає, що така інтерпретація формується і відображається у свідомості, мові та риторичі (стратегіях усного мовлення та письма, спрямованих на досягнення визначених цілей у певних суспільних умовах) [9, с. 29].

Функціональна стилістика визначає жанр як взаємодію тексту та ситуативного контексту його функціонування. Такий підхід використовує австралійська системно-функціональна лінгвістика. До цього напрямку належать К. Хеллідей, Р. Хасан, Дж. Мартін. Головною теоретичною рисою австралійської системно-функціональної лінгвістики є визначення соціальної природи мови, яку К. Хеллідей та його послідовники називають «соціальною семіотикою» [14, с. 659–661].

Лінгвістика тексту розглядає жанр як функціонально-комунікативний феномен або як тип тексту з певними комунікативно-прагматичними параметрами і специфічними засобами вербального оформлення [9, с. 11]. До представників цього напрямку відносять К. Гаузенблаза, Дж. Камбереліса. Лінгвісти цього напрямку визначають комунікативну спрямованість жанру та його характеристики [9, с. 11]. До цих характеристик відносять суспільну сферу та типову ситуацію спілкування, особливості адресанта та адресата, тип каналу комунікації. Жанрознавчі дослідження у лінгвістиці тексту поєднують функціонально-стилістичні та лінгвотекстові підходи і розглядають жанри як види цілісних мовленнєвих висловлень з певною комунікативною орієнтацією, які можна змоделювати у вигляді деяких загальних текстових конструкцій [9, с. 54].

Соціориторичну концепцію жанрів запропонував американський лінгвіст Дж. Свейлз. Він розглядає жанр як засіб досягнення комунікативних цілей, що належать відповідним дискурсивним спільнотам. Він вводить поняття «дискурсивна спільнота» і виділяє п'ять головних моментів у цьому понятті:

1) жанр як узагальнення певного класу подій, у яких важливу роль відіграє мова; 2) комунікативні події стають жанрами за умови набуття спільних цілей для усіх учасників подій; 3) варіативність різноманітних жанрових рис; 4) комунікативна мета жанру обмежує структурування змісту і форми його конкретних текстових реалізацій; 5) визначення ролі членів дискурсивних спільнот у створенні найменувань жанрів і жанрових номенклатур [13, с. 45–49].

Метою статті є аналіз конститутивних ознак МЖЗ. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- 1) дати огляд поглядів на МЖ у сучасному мовознавстві;
- 2) проаналізувати складники «паспорту» МЖЗ;
- 3) описати основні конститутивні ознаки англомовного МЖЗ.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що заповіт як правовий документ спадкового права відіграє значну роль та посідає особливе місце в житті сучасного суспільства усіх розвинених країн. Однак висвітлення цього питання з погляду лінгвістики є недостатнім і потребує подальшого вивчення. Тому виникає потреба здійснення наукових розвідок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Впродовж історії Англії існувало багато законів про заповідання особистої власності за заповітом у церковному праві, некодифікованому законодавстві та англосаксонському праві. Заповідання нерухомості в Англії вперше юридично затверджує Закон про заповіти (Statute of Wills, 1540 рік) [10, с. 92]. У 1677 році прийнято закон про шахрайство (Statute of Frauds), за яким волевиявлення спадкодавця щодо розподілу нерухомості слід оформляти в письмовій формі. На початку XIX ст. правила щодо укладання заповітів ускладнилися. Закон про заповіти (Wills Act, 1837 рік) забезпечує право заповідання свого особистого рухомого та нерухомого майна кожному повнолітньому мешканцю Сполученого Королівства [16]. Заповіт набуває чинності після смерті спадкодавця. За життя спадкодавець може його змінити. Більшість приписів акта 1937 року чинні дотепер в Англії та Уельсі. Відповідно до ст. 9 цього акта заповіт має бути зроблено в письмовій формі, підписано заповідачем (або іншою особою за його вказівкою) і посвідчено не менше ніж двома свідками в його присутності [16].

Закон 1837 року містить визначення терміна «заповіт». Останній відноситься до основного тексту заповіту та додаткових розпоряджень до нього, письмових документів, які можна віднести до заповідальних. Заповітом називається також волевиявлення стосовно опікунства над дитиною відповідно до акта 1660 року та актів, прийнятих парламентом Ірландії на 14 та 15 роках правління короля Карла II [16].

З погляду сучасного мовознавства мовленнєвий жанр є «одиницею мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями» [7, с. 356].

МЖ є предметом досліджень багатьох науковців, розроблено багато моделей для пошуку вагомих параметрів для визначення жанру на основі досліджень М. Бахтіна. Т. Шмельова для опису та систематизації МЖ пропонує «анкету мовленнєвого жанру» [8, с. 88–99]. Дослідник виокремлює сім пунктів, які вона називає «ознаками, необхідними і достатніми для розпіз-

нання, характеристики та конструювання МЖ»: комунікативна мета, концепція автора (адресанта), образ адресата, образ минулого, образ майбутнього, тип диктумного (подійного) змісту, мовленнєве втілення МЖ.

В. Дементьєв зазначає, що «анкета МЖ» Т. Шмельової створювалась як дедуктивна модель і значно пізніше пройшла апробування на практиці, хоча її застосування потребувало значної модернізації [4, с. 112–113].

Варто зазначити, що український дослідник Н. Кравченко використовує «анкету МЖ» Т. Шмельової для виділення компонентів жанрової моделі міжнародного правового дискурсу. Вона виділяє такі компоненти жанрової моделі правового дискурсу: 1) комунікативна мета адресанта; 2) концепція адресанта; 3) концепція адресата; 4) комунікативне минуле; 5) комунікативне майбутнє; 6) інтерактивний стратегічний предикат; 7) стандартна композиція у формі жанрових фрагментів; 8) специфіка комунікативної організації жанрових фрагментів у формі мовленнєвих актів, їхніх іллокутивних характеристик, експліцитності / імпліцитності пропозиційного змісту; 9) визначення локальних когнітивно-комунікативних ролей та завдань ними різновидів локальних інтерактивних моделей; 10) набір тематичних структур; 11) параметр мовленнєвого втілення; 12) критерій типового графічного оформлення; 13) характеристика гібридності міжнародно-правових жанрів [6, с. 149–150].

Х. Дяків виділяє дев'ять критеріїв паспорта МЖ: 1) комунікативна мета – спонукати адресата до певної дії, до відповідної поведінки, до зміни поведінки на краще або застерегти адресата від неналежної поведінки; 2) загальний комунікативний смисл, що передбачає вплив на поведінку адресата та вплив на ставлення адресата до певної події; 3) модель адресанта; 4) модель адресата; 5) диктумний зміст; 6) чинник комунікативного минулого; 7) чинник комунікативного майбутнього; 8) жанрова тональність, яка залежить від манери спілкування, ставлення мовця до адресата, сприйняття адресата та ситуації спілкування; 9) засоби реалізації (лексичні, граматичні та синтаксичні вербальні засоби) [5, с. 111–120].

Аналіз текстів англомовних заповітів дає змогу зробити висновок, що заповіт належить до вторинних жанрів, оскільки його передумовою є різноманітні життєві комунікативні ситуації. Предметно-смісловий зміст заповітів визначає предмет заповідання. Ним є заповідання нерухомої та особистої власності, відкликання попереднього заповіту, призначення виконавців чи опікунів. Експресивність композиції та стилю теж притаманна заповітам, підтримує увагу і надає їм урочистості: *“This is the Last Will and Testament of me Charles Robert Darwin of Down near Buckingham in the Country of Kent, I hereby revoke all former wills by me made; In witness whereof, I have hereunto set my hand and seal this 9th day of February, 1912; And I hereby revoking all my former wills and other testamentary dispositions I declare this only to be my last will and testament; in witness whereof I have hereunto set my hand this twenty seventh day of September in the year of our Lord one thousand eight hundred and eighty one”* [14].

На основі досліджень, матеріалом якого є 200 заповітів, складено «паспорт» МЖЗ, що виражає його конститутивні ознаки.

1. **Комунікативна мета** є головною конститутивною ознакою МЖ. Основна комунікативна мета заповітів полягає в тому, щоб повідомити останню волю заповідача. Для вербального втілення мети існують чітко встановлені законодавством форма та низка структурно-синтаксичних моделей та термінів

спадкового права: *I give and bequeath; I hereby order and direct; then I order and direct; I direct; I appoint; I give to; I hereby declare that; I subject all my other property to; I revoke all former wills by me heretofore made; I declare that* [14]. Для пояснення чи уточнення заповідачі використовують такі вислови: *provided that; as hereinafter directed; I hereby make the following provisions for; the above mentioned; Considering the insolvent state of affairs of* [14]. Подання власної думки чи волі засвідчують такі фрази: *it is my opinion that; It is my wish that* [14].

2. Модель адресанта представлена у заповітах експліцитно та імпліцитно. У першій частині заповіту адресант представляє себе: *This is the Last Will and Testament of me Charles Robert Darwin of Down near Beckenham in the Country of Kent; I Jane Austen of the Parish of Chewton* [14]. Заповіти містять інформацію про вік, стать, соціальний стан та особистість заповідача. Наприклад, той факт, що пані Сміт заповідає створити школу, детально описує освітні напрями та розписує витрати бюджету, вказує на те, що вона любить дітей, є освіченою людиною, яка продумує найменші деталі. Фраза *“I give and bequeath to each of my friends Sir Joseph Dalton Hooker and Thomas Henry Huxley Esquire the legacy or sum of one thousand pounds sterling free of legacy duty as a slight memorial of my life long affection and respect for them”* [14] говорить про те, що Ч. Дарвін вміє цінувати дружбу.

3. Модель адресата є вагомою конститутивною ознакою заповіту. Він може мати одного або декілька адресатів. На основі того, що і кому заповідач дарує, можна вибудувати уявлення про його / її стосунки із заповідачем і сформувані певне враження про адресата. Так, фраза *“And I give and bequeath to my son Francis Darwin my Scientific library that is all book relating to Science”* [14] вимальовує образ сина-науковця.

4. Чинник комунікативного минулого включає ситуативні фактори, які передують заповіданню. Заповіт належить до ініціативних МЖ. Автор виражає своє ставлення самим фактом дарування чи позбавлення майна. Наприклад, фраза *“And whereas under and by virtue of the settlement executed previously to my marriage with my said wife Emma Darwin and which Settlement bear date on or about the thirty first day of December one thousand eight hundred and thirty eight I have the right of appointment and disposition of the sum of ten thousand pounds therein expressed to be secured by the bond of my late father Robert Darwin and to the interest of which I am entitled for my life and my said wife is also entitled for her life in case she shall survive me”* [14] відтворює історію родинних стосунків, які визначили волю заповідача.

5. Чинник комунікативного майбутнього включає ситуативні фактори, які обумовлюють подальший розвиток мовленнєвих дій і які реалізуються у виникненні інших МЖ: *I recommend to my daughter, Martha, the maintenance and care of my well-beloved sister Anne Scott Marks, and trust confidently that from affection to her, as well as for my sake, she will never let her want a comfort* [14]. Спадкоємець після смерті заповідача може прийняти спадщину або відмовитись від неї, може виконати приписи заповіту або знехтувати ними.

6. Диктумний зміст виражає, що хотів сказати автор та що сприйняв адресат. Як зазначає Т. Шмельова, диктумний зміст перебуває у площині «позамовної дійсності» [8, с. 87]. Автор заповіту очікує на успішне виконання останньої волі.

7. Жанрова тональність передає спектр лексичних та граматичних ресурсів жанру, які позначають полюси (клішованість / індивідуальність, мінімальність / максимальність словесного

висловлювання). Усі ці характеристики присутні у заповіті. Так, наприклад, усі заповіти використовують такі фрази, як *I direct; I give and bequeath; I declare; I give and devise; I have the right of appointment and disposition; I hereby declare and direct; I direct and it is my will* [14]. Заповіт Джейн Остін складено на одній сторінці, тоді як заповіт Чарльза Дарвіна становить вісім сторінок. Більшість заповітів характеризуються стислістю та чіткістю викладу (1–2 сторінки).

8. Стандартна композиція у формі жанрових фрагментів є невід’ємною особливістю англійських заповітів. Їм притаманна стандартна композиція у такій послідовності: назва (Last Will and Testament), представлення адресанта, заповідання, відкликання попередніх заповітів (якщо були), призначення виконавця та засвідчення. Наведемо приклад.

9. LAST WILL AND TESTAMENT of Jane Austen

10. I, Jane Austen of the Parish of Chawton, do by this my last will. I testament give and bequeath to my dearest sister Cassandra Elizabeth everything of which I may die possessed, or which may be here after due to me, subject to the payment of my funeral expenses, and to a Legacy of £50 to my Brother Henry, and £50 to M-dede Bigeon – which I request may be paid as soon as convenient. And I appoint my said dear sister the executrix of this my last will and testament.

11. Jane Austen

12. April 27 1817[14].

13. Специфіка комунікативної організації жанрових фрагментів у формі мовленнєвих актів, їх іллокутивних характеристик експліцитності / імпліцитності пропозиційного змісту визначають цілеспрямованість мовленнєвої дії, виражають комунікативну інтенцію адресанта. У досліджених заповітах виявлено мовленнєві акти різних типів. Наприклад, декларатив *“I have the right of appointment and disposition of the sum of ten thousand pounds therein expressed to be secured by the bond of my late father Robert Waring Darwin”* [14], комісив *“I appoint my sons to be the executors and trustees of this my will”* [14] та директив *“I wish to be buried after a service in my local church”* [14] зобов’язують до виконання певної дії у майбутньому.

14. Параметр мовного втілення є мовним оформленням, за допомогою якого заповіти доходять до адресата. Основними лексичними засобами реалізації заповітів є велика кількість юридичних термінів (*bequest, codicil, decedent, devise, executor, testate, testator*) та типових фраз (*of sound mind, I hereby nominate*).

15. Ситуативний контекст відіграє важливу роль при складанні заповітів. Наближення смерті, хвороби, певні конфліктні ситуації у родині є головними мотиваторами для складання заповітів. Ситуативний контекст визначає виконавців заповіту, що і кому дарувати та значною мірою впливає на мовні засоби вираження. Заповіт укладають із зазначенням місця і часу, його підписує особисто заповідач у присутності свідків і нотаріально завіряють. Місце, час, присутність заповідача, свідків та нотаріуса також обумовлюють ситуативний контекст.

Висновки. Дослідження доводить, що мовленнєвий жанр заповіту належить до юридичного дискурсу і є вторинним жанром. На основі аналізу поглядів на вивчення мовленнєвого жанру визначено основні конститутивні ознаки та складено «паспорт» англійського мовленнєвого жанру заповіту: 1) комунікативна мета; 2) модель адресанта; 3) модель адресата; 4) чинник комунікативного минулого; 5) чинник комунікатив-

ного майбутнього; 6) диктумний зміст; 7) жанрова тональність; 8) стандартна композиція у формі жанрових фрагментів; 9) специфіка комунікативної організації жанрових фрагментів; 10) параметр мовного втілення; 11) ситуативний контекст. Зважаючи на брак наукових розробок, предметом яких є заповіді, наголошуємо на доцільності проведення подальших лінгвістичних досліджень цього жанру.

Література:

1. Бацевич Ф. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф. Бацевич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 30–34.
2. Бацевич Ф. Речевої жанр и коммуникативный смысл / Ф. Бацевич // Жанры речи. – 2005. – Вып. 4. – С. 150–185.
3. Бахтин М. Проблема речевых жанров / М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
4. Дементьев В. Теория речевых жанров / В. Дементьев. – М.: Знак, 2010. – 594 с.
5. Мовленнєвий жанр «застереження» в аспекті міжкультурної комунікації / [Х. Дяків, Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін.]. – Львів: ПАІС, 2010. – 450 с.
6. Кравченко Н. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н. Кравченко. – К.: Реферат, 2006. – 320 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Шмельова Т. Модель речевого жанра / Т. Шмельова // Жанры речи. – 1997. – Вып. 1. – С. 88–99.
9. Яхонтова Т. Лінгвістична генологія наукової комунікації: [монографія] / Т. Яхонтова. – Львів: Видавничий центр ЛІНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.
10. Halliday F.E. England: a concise history / F.E. Halliday. – London: Thames & Hudson Ltd., 2000. – 240 p.
11. Martin P. A genre-based investigation of abstract writing in English and Spanish / P. A. Martin // Revista Canaria de Estudios Ingleses. – 2002. – № 44. – P. 47–64.
12. Miller C.P. Genre as social action / C.P. Miller // Quarterly Journal of speech. – 1985. – Vol. 70. – P. 151–167 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www4.ncsu.edu/~crmiller/Publications/MillerQJS84.pdf>.
13. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
14. The National archives [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.nationalarchives.gov.uk>.
15. Urban G. Reviewed work on ‘Language as social semiotics: the social interpretation of language and meaning’ by M.A.K. Halliday / G. Urban // American Anthropologist, New Series. – 2005. – Vol. 83. – № 3. – P. 659–661. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/676785>.
16. Wills Act 1837 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nzlii.org/nz/legis/consol_act/wa1837121.pdf.

Кулына О. В. Конститутивные признаки англоязычного речевого жанра завещания

Аннотация. В статье проанализированы взгляды на изучение речевого жанра в разных сферах языковедения, предложен «паспорт» речевого жанра завещания и изложены главные конститутивные признаки этого жанра.

Ключевые слова: речевого жанр, речевого жанр завещания, конститутивный признак, «паспорт» речевого жанра.

Kulyna O. Constitutive features of the English speech genre of last will and testament

Summary. The article analyzes different points of views on the speech genre in linguistics, the “passport” of the English speech genre of last will and testament is designed and the main constitutive features of this genre are determined.

Key words: speech genre, speech genre of last will and Testament, constitutive feature, “passport” of speech genre.

*Ланчуковська Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ІНВЕРСІЇ ЯК СПОСОБУ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті представлені результати перцептивного дослідження просодичної організації інверсії як засобу створення комічного. У роботі описаний мовний механізм створення інверсії, а також запропонований детальний гендерний аналіз показників гучності, висоти, темпу і мелодійних характеристик промови в англомовному художньому дискурсі.

Ключові слова: інверсія, просодія, гендерний аналіз, висота, гучність, темп, тональне завершення.

Постановка проблеми. Комедія – один з основних жанрів театрального мистецтва. Різноманіття природи комічного закономірно обумовлює існування в сміховій культурі величезної кількості прийомів і художніх засобів: перебільшення; пародіювання; гротеску; травестіювання; зменшення; оголення контрасту; несподіване зближення явищ, які є взаємовиключними; анахронізму тощо [1; 2; 3; 4]. На фонетичному рівні комічний ефект досягається шляхом порушення вимовної норми. Одним із прийомів створення комічного ефекту є інверсія.

Інверсія – стилістичний прийом, що складається в навмисній зміні звичайного порядку слів з метою емоційного, значеннєвого виділення якої-небудь частини висловлення. Вона є сильним стилістичним засобом створення емпатичної інтонації [5, с. 24].

Тема роботи становить великий інтерес з погляду вживання і дослідження різних особливостей інверсії в англійській мові. Просодичні особливості інверсії в англійській мові є маловивченою областю, але релевантною для реалізації емоційно-експресивного компонента комунікації.

Метою статті є виявлення просодичних ознак інверсії як способу створення комічного в драматургічних творах.

Матеріалом дослідження є комічні фрази, вимовлені чоловіками й жінками, у яких ключовим для створення комічного ефекту є інверсія. Джерелами мовного матеріалу цього дослідження є твори англомовної драматургічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Методика проведення дослідження інтонації переважно визначається його задачею, яка, в свою чергу, залежить від теми дослідження. В цій роботі за основу його було взято метод експериментально-фонетичного дослідження інтонації, спрямований на комплексний аналіз акустичних параметрів (гучності, темпу, висотного рівня, а також фінального тону вимови) комічних фраз, які містять інверсію.

Системний підхід та пов'язаний з ним комплексний характер аналізу об'єкта дослідження визначили в основних рисах методологію проведення експерименту в декілька стадій, таких як планування експерименту, підбір експериментального матеріалу, його дикторська репрезентація, аудиторський аналіз, а також статистична інтерпретація одержаних результатів.

При плануванні експерименту першочергове значення мають питання, пов'язані зі структурною організацією експериментального матеріалу, що призначений забезпечити реалізацію цілей, які висувуються на кожному етапі дослідження. При постановці цих питань необхідно виходити з того, що ступінь навантаження інтонації при реалізації інверсії та різних змістових відтінків у складі одного семантичного компонента неоднакова. Інтонаційну маркованість висловлювання тим важче співвіднести з його змістом, чим складніше структура аналізованого фрагменту мовної реалізації в плані змісту та вираження. Чим більш різноманітним є арсенал мовних та немовних засобів, які залучаються в цю структуру, чим сильніше виражена їх взаємодія, тим в більшій мірі проявляється посередній характер участі інтонації в передачі семантичного змісту, що розглядається, і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних та семантичних одиниць [6, с. 23].

Фактично кінцевою метою всіх поставлених в цій роботі задач є відшукування типу взаємодії між інтонаційною структурою інвертованої фрази та комічним значенням, яке в ній передається.

Для проведення аудиторського аналізу був відібраний експериментальний матеріал у кількості 50 комічних інвертованих висловів, узятих з фільму по однойменній п'єсі Оскара Уайльда «Ідеальний чоловік». Після прослуховування і первинного відбору записаний матеріал був перенесений на робочу плівку для первинного експертного аналізу.

У задачі аудиторського аналізу входило виявлення структурних особливостей експериментальних фраз, визначення на слух сприйманих акустичних ознак інвертованих комічних фраз: висотних характеристик, гучності і темпу з метою подальшого виявлення характеру взаємодії просодичної інформації і інших мовних рівнів, що беруть участь в створенні комічного ефекту, оскільки перцептивний аспект фонетичного опису є необхідною ланкою в характеристиці звукового сегменту та найбільш тісно пов'язаний з функціональними властивостями звукової одиниці.

Аудиторами виступили 5 викладачів фонетики англійської мови факультету РГФ ОНУ ім. Мечникова, перед якими був поставлений ряд задач в процесі трьохразового прослуховування відібраних фраз.

При проведенні експерименту аудитори отримали чотири карти, на яких потрібно було позначити характеристики фраз, що промовляються, за такими мовними категоріями:

- 1) гучність: голосно, норма, тихо;
- 2) темп вимовлення: швидко, норма, повільно;
- 3) висотний рівень: високо, середньо, низько;

4) тип фінального тону: низький низхідний, низький висхідний, високий низхідний, високий висхідний, низхідно-висхідний, висхідно-низхідний.

Аудиторський аналіз досить ефективно використовується при формулюванні гіпотези. В рамках статистичного методу передбачається метод не тільки статистичної обробки, але і статистичного аналізу, який дає можливість виділити значущі для об'єкту дослідження фізичні властивості, а потім співвіднести їх з певними мовними значеннями. Дослідницька цінність такого аналізу полягає в тому, що в ньому експериментальним шляхом визначається характер актуалізації фонетичних феноменів при вживанні такої стилістичної фігури, як інверсія.

У завдання аудиторів входило оцінювання кожного висловлення за такими фонетичними ознаками, як гучність проголошення, висота проголошення, темп проголошення.

На *першому етапі* проведення експериментального аналізу аудиторам були надані комічні фрази, у кожній з яких їм необхідно було виділити інверсію.

Другий етап містив у собі перегляд епізодів з фільму, що містять ці фрази. Цей етап був проведений з метою більш глибокого ознайомлення аудиторів з робочим матеріалом, у цьому випадку це означає розуміння суті комічної ситуації. Потім аудитори мали можливість прослухати фрази достатню кількість

раз для визначення параметрів гучності, висоти й темпу проголошення.

Третім етапом стало ще одне прослуховування з метою визначення емоційного фарбування – тонів проголошення – аналізованих фраз.

У роботі приводяться таблиці, що демонструють результати розрахунків акустичних характеристик комічних висловлень. Дані таблиці заповнювалися аудитором в процесі прослуховування фраз. Також аналіз містить у собі визначення шкал, які використовувалися в досліджених висловленнях. Аналіз завершується порівняльною характеристикою результатів перцептивного й аудиторського видів аналізу.

Таблиці 1 та 2 відображують результати першого й другого етапів аудиторського аналізу і є кількісним співвідношенням фраз, розподілених за трьома основними фонетичними особливостями їх проголошення з урахуванням гендерних ознак диктора.

Наведена нижче таблиця містить інвертовані фрази з дослідженого твору, що були вимовлені чоловіками. Наведемо приклади.

And thunderingly well they do it (Lord Goring).

The God of this century is wealth (Sir Robert Chiltern).

Secrets from other people's wives are a necessary luxury in modern life (Lord Goring).

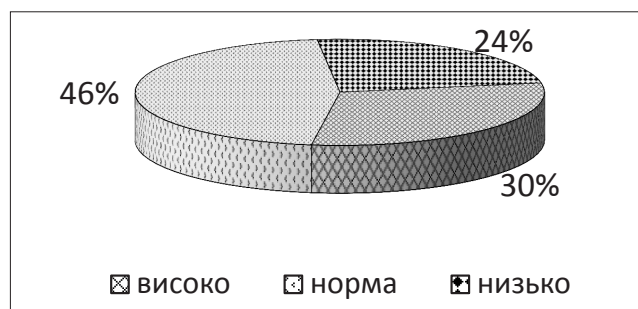

Рис. 1. Результати обчислення висоти комічних фраз, які містять інверсію, у чоловічій реалізації

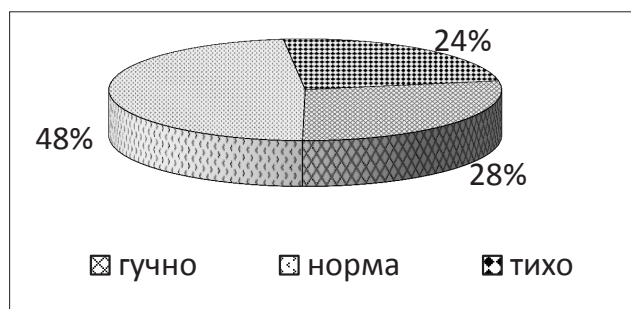

Рис. 2. Результати обчислення гучності комічних фраз, які містять інверсію, у чоловічій реалізації

Таблиця 1

Результати визначення сприйманих акустичних характеристик досліджених висловлювань, вимовлених чоловіками

	Висота			Гучність			Темп		
	високо	норма	низько	голосно	норма	тихо	швидко	норма	повільно
Аудитор № 1	2	6	2	2	5	3	3	4	3
Аудитор № 2	2	5	3	2	5	3	4	2	4
Аудитор № 3	5	3	2	3	4	3	3	5	2
Аудитор № 4	4	5	1	3	5	2	4	3	3
Аудитор № 5	2	4	4	4	5	1	4	2	4
Середнє арифметичне	3	4,6	2,4	2,8	4,8	2,4	3,6	3,2	3,2

Таблиця 2

Результати визначення сприйманих акустичних характеристик досліджених висловлювань, вимовлених жінками

	Висота			Гучність			Темп		
	високо	норма	низько	голосно	норма	тихо	швидко	норма	повільно
Аудитор № 1	5	4	1	4	4	2	4	3	3
Аудитор № 2	4	4	2	4	3	3	4	2	4
Аудитор № 3	4	4	2	5	3	2	5	2	3
Аудитор № 4	5	3	2	4	4	2	4	3	3
Аудитор № 5	4	2	4	5	4	1	5	3	2
Середн.арифметич.	4,4	3,4	2,2	4,4	3,6	2	4,4	2,6	3

З цієї таблиці випливає формування такого процентного співвідношення частотності розглянутих просодичних характеристик, відображених у рисунках № 1–3.

Рисунок № 1 відображує перевагу нормальної висоти (46%) над високим (30%) і низьким (24%) проголошеннями цих фраз.

Рисунок № 2 показує, що більшість фраз було вимовлено з нормальною гучністю (48%); 28% фраз – голосно й 24% розглянутих фраз було вимовлено тихо.

Згідно з рисунком № 3 швидкий темп проголошення (36%) у розглянутих фразах переважає над нормальним (32%) і вповільненим (32%).

Аналогічна таблиця (№ 2) і малюнки (№ 4–6) були складені за результатами аналізу фраз, вимовлених дикторами-жінками. Наведемо приклади.

To sane people she is not reminiscent of any work of art (Mabel Chiltern).

Sooner or later we have all to pay for what we do (Mrs. Chevelu).

Обчисливши середнє арифметичне за результатами аудиторського аналізу, одержуємо відсоткове співвідношення досліджуваних характеристик.

Серед жінок-дикторів аудитори відзначили тенденцію до проголошення фраз на високих тонах (44%); 34% фраз звучали нормально й 22% – низько (див. Рис. 4).

Більшу кількість фраз було вимовлено голосно – 44%. На другому місці – нормальна гучність проголошення (36%), а на третьому – фрази, що вимовлені тихо – 20% (див. Рис. 5).

Переважним видом темпу є швидкий – 44%. Менш часто були зафіксовані фрази, вимовлені в уповільненому темпі – 30%. Найбільш рідко жінками-дикторами вживався нормальний темп проголошення – 26% (див. Рис. 6).

Використовуючи дані таблиці № 1 і таблиці № 2, малюнків № 1–6 і порівнявши дані відносно найбільш часто вживаних фонетичних феноменів при використанні інверсії в жінок і в чоло-

віків, ми доходимо висновку, що у жінок-дикторів спостерігається перевага таких характеристик, як голосна мова, швидкий темп і високий тон проголошення. У чоловіків же показники проголошення наближені до середнього рівня, за винятком прискореного темпу мови. Такі результати свідчать про те, що для жіночих голосів характерна більша патетичність і емоційна забарвленість при проголошенні інвертованих фраз, ніж для чоловічих. Чоловічі ж голоси відображують більшу стабільність і невелике відхилення від середнього рівня мовлення.

Перший і другий етапи аудиторського аналізу дали можливість провести порівняльну характеристику результатів, визначених у ході суб'єктивного дослідження, проведеного автором роботи, й дослідження, проведеного аудитором. Порівняльний аналіз показав, що такі фонетичні ознаки, як гучність і висота, мають аналогічні показники, однак, згідно з думкою аудиторів, більшість синтагм були вимовлені у швидкому темпі, що незначно перевищує дані перцептивного дослідження темпоральних характеристик.

Користуючись результатами двох перших етапів дослідження, можна зробити так висновки:

Розглянуті комічні фрази, що містять інверсію, у більшості випадків вимовляються з нормальною гучністю, тому що інверсія є досить експресивно пофарбованим стилістичним заходом і не вимагає особливого виділення гучністю проголошення.

Незважаючи на те, що фрази комічного змісту зазвичай характеризуються підвищенням висотного рівня проголошення, наявність інверсії не вимагає додаткової зміни діапазону проголошення.

Третій етап аудиторського аналізу полягав у визначенні характеру мелодії (див. таблицю № 3). Аудитори дійшли висновку, що досліджувані фрази, що містять інверсію, у більшості випадків характеризувалися використанням спадних тонів. При цьому найбільш характерним для чоловіків є низький спадний тон (51,4%). Меншу частотність вживання

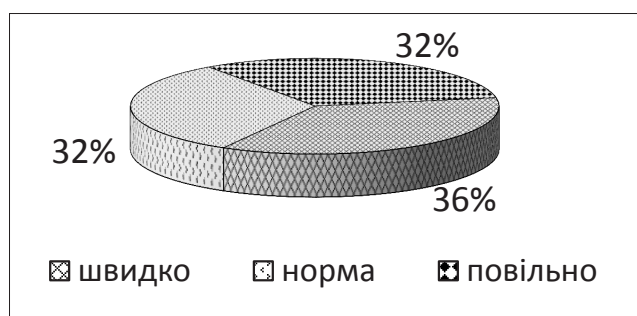

Рис. 3. Результати обчислення темпу комічних фраз, які містять інверсію, у чоловічій реалізації

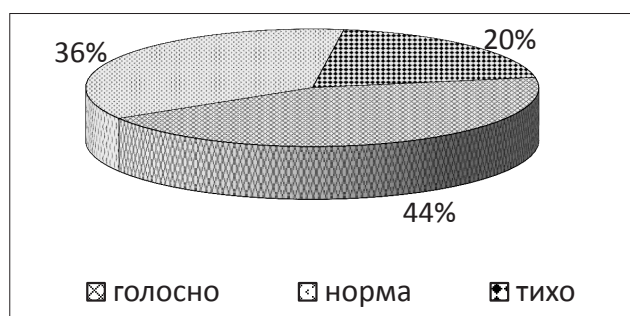

Рис. 5. Результати обчислення гучності комічних фраз, які містять інверсію, у жіночій реалізації

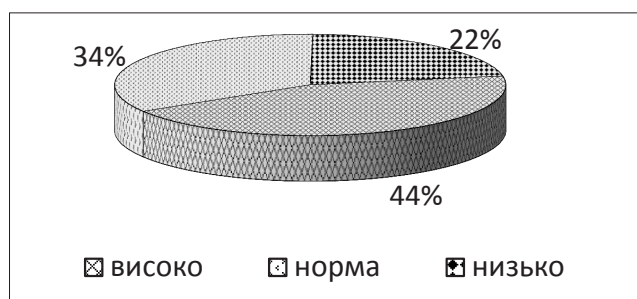

Рис. 4. Результати обчислення висоти комічних фраз, які містять інверсію, у жіночій реалізації

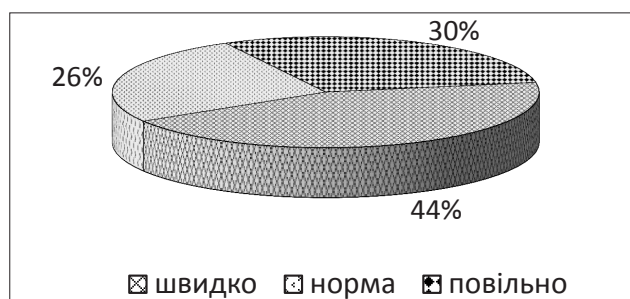

Рис. 6. Результати обчислення темпу комічних фраз, які містять інверсію, у жіночій реалізації

Частотність вживання тонів вимови в інвертованих комічних реченнях

	Тональні контури					
	НН	ВН	НВ	ВВ	Н-В	В-Н
Графічне відображення						
Фрази чоловіків	51,4%	22,2%	–	–	12%	14,4%
Фрази жінок	23,5%	5%	51,9%	5%	–	14,6%

у чоловіків має високий спадний (22,2%), низхідно-висхідний (12%), висхідно-низхідний (14,4%) тони. Жінки частіше використовують низький висхідний (51,9%) фінальний тон. Рідше зустрічаються такі тони, як низький спадний (23,5%), висхідно-спадний (14,6%), високий висхідний (5%) і високий спадний (5%). Серед прослуханих фраз аудитором не було відзначено вживання рівного тону. Аналогічна ситуація спостерігається й зі змішаними тонами. Високий висхідний і низький висхідний тони було відзначено тільки у жінок, а висхідний – тільки у чоловіків. Такий результат говорить про те, що жіночі голоси несуть у собі більшу емоційність і експресивність, ніж чоловічі.

У більшості випадків при проголошенні комічних фраз із інверсією спостерігається зміщення ядра висловлення на початкову позицію, що характеризується відсутністю шкали проголошення. У мовленні спостерігається інтонаційне виділення ядра висловлення з метою акцентування його логічного центру й, відповідно, залучення уваги читача. Цей процес характеризується зсуванням синтаксичного наголосу на користь логічного. Мелодика такої фрази залежить більшою мірою від комунікативного типу речення. Інверсія є стилістичною фігурою, яка містить особливі конотації емоційності й експресивності, отже, при промові спирається на зміст, який у собі несе.

Висновки. Проведений аудитором аналіз фраз дає змогу говорити про наявність найбільш характерних для інверсії просодичних параметрів і доводить, що прийом інверсії в комічних висловленнях сприймається як ключовий й найбільш важливий з боку конотативної цінності.

Література:

1. Ковалёв В.П. Выразительные средства художественной речи / В.П. Ковалёв. – К., 1985. – 122 с.

2. Коншина С.Г. Комический текст в аспекте его структурирования и понимания / С.Г. Коншина. – М., 2006. – 25 с.
3. Кошелев А.Д. О природе комического и функции смеха / А.Д. Кошелев. – М., 2007. – 326 с.
4. Приходько В.К. Выразительные средства языка / В.К. Приходько. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.
5. Дземидок Б. О комическом / Б. Дземидок. – М.: Прогресс, 1974. – 165 с.
6. Бровченко Т.А. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т.А. Бровченко, В.Г. Волошин. – О.: ОГУ, 1986. – 48 с.

Ланчуковская Н. В. Просодическое оформление инверсии как средства создания комического в англоязычном художественном дискурсе

Аннотация. В статье представлены результаты перцептивного исследования просодической организации инверсии как средства создания комического. В работе описан языковой механизм создания инверсии, а также предложен подробный гендерный анализ показателей громкости, высотных, темпоральных и мелодических характеристик речи в англоязычном художественном дискурсе.

Ключевые слова: инверсия, просодия, гендерный анализ, высота, громкость, темп, тональное завершение.

Lanchukovskaya N. Prosodic organization of inversion as a means of comical effect in the English language belles-lettres discourse

Summary. The article presents the results of the study of perceptual prosodic organization of inversion as a means of comical effect. The paper describes the phenomenon of linguistic inversion, provides a detailed gender analysis of loudness, pitch level, as well as melodic and temporal characteristics of speech in the English language belles-lettres discourse.

Key words: inversion, prosody, gender analysis, pitch level, loudness, tempo, nuclear tones.

Лисова К. А.,
аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛІМІНАЛЬНОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ

Анотація. У статті розглянуто феномен образності лімінального в лінгвальному вираженні на матеріалі сучасної англомовної поезії (Е. Секстон, С. Плат), визначено функції та засоби вираження лімінального часу та простору.

Ключові слова: лімінальність, лімінальний час, лімінальний простір, лімінальний стан.

Постановка проблеми. Сучасний англомовний поетичний дискурс розвивається доволі парадоксально [3], в ньому спостерігаються різноспрямовані тенденції, переплітаються найрізноманітніші типи образності, що породжують неоднозначні трактування одного і того самого поетичного тексту як результату, або продукту поетичного дискурсу. За декілька останніх десятиліть погляд на поетичний дискурс суттєво змінився: поетичні тексти більше не розглядаються ізольовано, вони стали сприйматися в контексті всієї творчості автора, його життєвого шляху та як ключ до розуміння багатьох важливих ментальних процесів людини. Це привело до переосмислення поняття образності поетичного дискурсу, засобів її вираження та домінуючих тенденцій функціонування з погляду зв'язку поетичного мовлення та мислення [1]. Мистецтво творення образності полягає в тому, щоб активізувати у свідомості читача за допомогою лінгвальних засобів такі ментальні образи, які не залишать його байдужим, розбудять його емоції, змусять переживати разом із ліричним героєм, привернуть увагу й сформулюють інтерес до зображуваного.

Через те, що сьогодні на авансцену художньої естетики входять категорії інакшості, неможливості та парадоксальності, у фокусі уваги когнітивно-поетологічних студій опиняються нові типи поетичної образності: колоративна [1], ідіотипна та кенотипна [1], парадоксальна [3] тощо.

Через зазначене актуальності набуває вивчення образності лімінального у художньому, зокрема поетичному, дискурсі. Дослідження сучасного англомовного поетичного дискурсу в контексті лімінальності дає змогу наблизитись до «розкриття таємниці» ірраціональної складової свідомості людини, її інтуїтивного сприйняття світу, зображеного в поетичному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття лімінальності входить до вжитку на початку ХХ ст. у галузях культурології та етнографії. Вперше воно згадується у праці французького фольклориста, етнографа та антрополога Арнольда ван Геннепа «Обряди переходу», в якій він обґрунтував координаційну роль лімінальності в процесі зміни індивідуального стилю життя людини та запропонував поняття *лімінальних зон*. Останні витлумачено як простір, перебуваючи в якому, герой втрачає певні якості, не набуваючи інших, але після виходу із зазначеного простору є можливість набутти нові якості. Перебування в лімінальних зонах зумовлює трансформаційні статуси та стани героїв [2]. У свою чергу, Дж. Фрезер у роботі «Золота

гілка» не згадує поняття лімінальності, але чітко описує лімінальні зони та стани, зафіксовані у проходженні обрядів різних, не пов'язаних між собою, культур [9]. У подальшому теорію лімінальності розвинуто В. Тернером в роботі «Символ та ритуал» [8].

Загалом можна сміливо стверджувати, що поняття лімінальності набуло статусу міждисциплінарності. З'явившись у культурології та етнографії, воно вживається у психології, філософії, нарешті дослідження лімінальності потрапляють у фокус уваги лінгвістики. У лінгвістичній термінології цей термін використовують на позначення лінгвістичних явищ у якості характеристики їх перехідного стану між двома стадіями розвитку. Так, поняття лімінальності застосовується у дослідженні дипломатичного дискурсу [5]. У бретонському фольклорі на матеріалі текстів народних пісень, казок і переказів висвітлюються феномени лімінальних зон та станів [4].

З позиції лінгвофілософії лімінальність (англ. *liminality*) трактується як стадія переходу людини, відносин тощо з одного стану в інший, пов'язана із втратою структури, ієрархії, статусу елементів [5, с. 109]. В динаміці осмислення й словотворення найбільш складним для рефлексії є перехід від однієї визначеності до іншої, одного стану системи в інший, що передбачає певну стадію деструктивності, втрати визначеності. Подібні процеси характеризуються як лімінальні [5, с. 109]. Феномен, що описується, неодмінно включає певні зміни соціального статусу, цінностей та норм, ідентичності та самосвідомості, осмислення й розуміння, свідомості, мовної практики [5, с. 109]. Концепція лімінальності описує такі стани системи, коли вона змінює свої структурні, ідентифікаційні та функціональні властивості на інші, але на цьому переході не завершується [7]. Система перебуває на порозі змін, що породжує цілу низку нестійких та надто конфліктних ситуацій [5, с. 109].

Метою статті є визначення лінгвальних засобів вираження лімінального часу та простору в сучасному англомовному поетичному дискурсі та окреслення тенденцій їх функціонування. Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- визначити місце образності лімінального в поетичному дискурсі;
- виявити специфіку вираження лімінального часу та простору в сучасному англомовному поетичному дискурсі;
- встановити функції образності лімінального в сучасному англомовному поетичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У статті образність лімінального трактуємо в ракурсі варіативності виявів лімінальності в поетичному дискурсі ХХ – ХХІ ст., що обумовлено лінгвокогнітивною специфікою творення такої образності. У поняття образності лімінального включасмо поетичні образи лімінальної персони, відображення лімінального стану ліричного героя, лімінального часу та лімінального простору [2, с. 135–138].

Когнітивною основою образності лімінального вважаємо стан емоційної дезорієнтації [2], розмитості та дифузних емоцій ліричного героя [2; 3; 10]. Зокрема, *лімінальний стан* вважається чи не єдиним з найбільш суперечливих та неосязних станів, у яких може перебувати людина. Перебуваючи «на межі», індивід, безсумнівно, мислить, реагує, сприймає все, що відбувається довкола, абсолютно інакше [2]. Межовий стан відкриває ті сторони людського ества, які за жодних умов не стали б очевидними в повсякденному житті.

Лімінальний час, так само, як і *лімінальний простір*, виражає, з одного боку, надзвичайно складний процес відділення індивіда від упорядкованої, хронологічної системи [6, с. 117–121], а з іншого – його приєднання до альтернативної, антихронологічної, антитемпоральної системи [6, с. 117–121]. Отже, особливе значення для нашої роботи набувають категорії лімінального простору і часу, що виступають невід’ємною частиною образності лімінального та за допомогою яких окреслюються межі лімінальних станів.

Зупинимось на лінгвальних засобах втілення лімінального часу й простору, що, створюючи фон *лімінальної ситуації*, якнайкраще увиразнюють особливості лімінального стану ліричного героя.

Через те, що лімінальність передбачає ізоляцію конкретної індивідуальної форми чи обраного індивіда від фіксованої соціальної чи культурної структури, ліричний герой відривається від реального часопростору [6]. За твердженням В. Тернера, у лімінальному часопросторі актори стають «тимчасово невизначеними, поза нормативною соціальною структурою. Це послаблює їх» [8, с. 27]. У нашій статті в аспекті часу лімінальність визначаємо як деякий період переходу, точніше, процес, що характеризується розривом з попереднім станом, але не закінчений повністю. *Лімінальний час* – це період незвичайного часу, фактично «безчасовості», відходу від лінійної проєкції часу, коли існування у лімінальній ситуації стає постійним і неперервним [11, с. 475].

Лімінальний простір – це пограничні та витіснені на периферію (маргінальні) зони людського існування, які не можна охарактеризувати певними соціально-територіальними, суто соціальними, культурними, політичними, гендерними, національними та іншими особливостями, для них притаманні невизначеність та змішування рис. Лімінальні простори доволі різноманітні: ними можна охарактеризувати країни, розташовані між іншими країнами, території пограниччя, анклавів, такі витіснені соціальні простори, як концтабори, в’язниці, гетто, місця існування лімінальних культур. В соціально-моральних параметрах лімінальність означає втрату соціально-морального статусу, соціальної, національної, культурної ідентифікації й визнання. Те, що раніше називалося «декласованими елементами», нині набуває характеристик «маргінальних», «пограничних», «контркультурних» груп. За визначенням В. Тернера, це – інші, які виникають у лімінальний період як «неструктуровані або рудиментарно структуровані й відносно недиференційовані *communitas* – *суспільства*» [8, с. 96]. Отже, лімінальна фаза вбачається проміжною, перехідною, непевною кондицією («ні там, ні тут») [2, с. 117], у надрах якої індивід віддаляється від нормативного контексту й шляхом трансформації створює опозиційно протилежний світ. У поетичному дискурсі амбівалентні риси останнього виражаються розмаїттям словесних символів. З огляду на те, що лімінальність досить часто вподоблюється *смерті, сну, існуванню в череві, невидимості, тем-*

ряві, двоспрямованості, пустелі, затемненню сонця чи місяця, стає можливим виокремити лінгвальні засоби вираження лімінального простору та часу.

Так, у вірші “*Tulips*” – «*Тюльпани*» С. Плат героїню оточує спокій лікарні, де усе біле й невиразне. Яскраві квіти втручаються в цей застиглий простір: “*The tulips are too excitable, it is winter here*”, створюючи контрастивний метафоричний образ, що виступає деструктивним елементом у цій ситуації. *Тюльпани* уособлюють *радість життя*, тоді як героїня прагне спокою: “*I didn’t want any flowers, I only wanted To lie with my hands turned up and be utterly empty*”. Отже, хвора перебуває у лімінальному стані, унапівсні: “*They bring me numbness in their bright needles, they bring me sleep. Now I have lost myself I am sick of baggage...*”, “*I am nobody...*”, “*And I have no face*”, хоча квіти мали б, навпаки, пробудити жінку. *Лікарню* в цьому випадку можна вважати власне межовим простором між *життям* та *смертю*, а *вікно* – лімінальною зоною, межею цих світів: “*The tulips turn to me, and the window behind me Where once a day the light slowly widens and slowly thins...*” (“*white walls, this bed*”). Символіка кольору створює гротескний ефект, а образ стіни виступає ще однією, більш «міцною» лімінальною зоною. Ліжко теж можна розглядати увиразненням лімінального простору зокрема та лімінальної ситуації взагалі. Тоді як лімінальним часом у наведеному прикладі є *тривалість сну* або *марень* (лімінальних станів) героїні.

Зазвичай закоханість можна розглядати як приклад лімінального стану, коли емоції настільки сильні, що людина не знає спокою, почувається весь час непевно, вдаючись до крайнощів. Лімінальність тому й привертає увагу В. Тернера, що в ній виявляються риси деякої альтернативи у структурі, й учений намагається побачити ці риси чіткіше, щоб краще зрозуміти структуру як таку. У лімінальних станах людині дається мить у часі та поза ним, а також всередині та поза секулярною соціальною структурою [8]. Відповідно, лімінальна фаза набуває значення спеціальної, безсумнівно, сакральної, просторово-часової зони. Процес «містичної подорожі», «транзитності», «таємничого переміщення» сполучається з символікою смерті й народження, в’янення та розквіту [8, с. 118].

Містичність лімінальної ситуації загалом та лімінального часопростору зокрема можна простежити у вірші Енн Секстон “*Music Swims Back to Me*”. Персоніфікована музика, влітаючи у пейзаж та середовище, набуває всіх рис лімінального простору, а час, протягом якого героїня перебуває в полоні звуків, можна трактувати як лімінальний. “*Imagine it. A radio playing and everyone here was crazy*”.

Отже, музика, наповнюючи простір особливими звуками, надзвичайно сильно впливає на героїню та тих, хто перебуває поруч із нею. *Звуки* змінюють стан свідомості акторів та їхні думки. “*I liked it and danced in a circle. Music pours over the sense and in a funny way music sees more than I*”.

Висновки. Таким чином, лімінальність у сучасних мовознавчих дослідженнях трактується як проміжна, перехідна, амбівалентна кондиція «ні там, ні тут», у надрах якої індивід віддаляється від нормативного контексту й шляхом трансформації створює опозиційно протилежний світ, який знаходить своє відображення як у вербальній, так і в невербальній площинах.

У статті виявлено, що в сучасному англomовному поетичному дискурсі лімінальний часопростір актуалізується за допомогою образів *ночі, сутінок*, через особливі словесні поетичні образи *музики, вікна, стін, лікарні й ліжка* та виконує функцію

розкриття глибинного стану свідомості героя між головними, перехідними моментами його життя.

Перспектива подальших досліджень вбачається у визначенні лінгвокогнітивних механізмів формування образності лімінального в різних видах художнього дискурсу.

Література:

1. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
2. Геннеп А. ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп. – М. : Восточная литература ; РАН, 1999. – 198 с.
3. Маріна О.С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.С. Маріна ; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2004. – 21 с.
4. Мурадова А.Р. Выражение концепта «мир» в языке бретонского фольклора : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.Р. Мурадова ; Институт языкознания РАН. – М., 2002. – 208 с.
5. Пономаренко О.В. Понятие лиминальности в лингвофилософской детерминации дипломатического дискурса / О.В. Пономаренко // Universum: Филология и искусствоведение. – 2014. – № 12 (14). – Режим доступа : <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1819>.
6. Проективный философский словарь. Новые термины и понятия / под ред. Г.Л. Тульчинского, М.Н. Эпштейна ; предисл. М.Н. Эпштейна. – СПб. : Алетей, 2003. – 512 с.
7. Сморгунов Л.В. Политическое «между»: феномен лиминальности в современной политике / Л.В. Сморгунов // Полис. Политические исследования. – 2012. – № 5. – С. 159–169.
8. Тэрнер В. Символ и ритуал / В. Тэрнер. – М. : Наука, 1938. – 278 с.
9. Фрэйзер Д.Д. Золотая ветвь: исследования магии и религии / Д.Д. Фрэйзер. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 703 с.
10. Beech N. Liminality and the Practices of Identity Reconstruction / N. Beech // Human Relations. – 2011. – Vol. 64. – № 2. – P. 315–330.
11. Neumann I. Introduction to the Forum on Liminality / I. Neumann // Review of International Studies. – 2012. – Vol. 38. – № 2. – P. 470–492.

Лысова Е. А. Лингвальные средства выражения лиминального времени и пространства в современной англоязычной поэзии

Аннотация. В статье рассмотрен феномен образности лиминального в лингвальном выражении на материале современной англоязычной поэзии (Э. Секстон, С. Плат), выявлены функции и средства выражения лиминального времени и пространства.

Ключевые слова: лиминальность, лиминальное время, лиминальное пространство, лиминальное состояние.

Lysova K. Lingual means of liminal time and space expression in modern Anglophone poetry

Summary. The article focuses on the phenomenon of liminality in modern English poetry on the material of Anne Sexton's and Sylvia Plath's poetry. Functions and means of liminal time and space expression have been determined.

Key words: liminality, liminality time, liminality space, liminality state.

Маркіна С. В.,

викладач кафедри германської філології

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

РОЛЬ СЕМАНТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ В УТВОРЕННІ СКЛАДНОГО ФРЕЙМА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті описано спосіб утворення складної семантичної структури художнього тексту, що передбачає зміну фрейма і перехід до розуміння глибинного змісту твору через злам семантичної ізотопії.

Ключові слова: семантична ізотопія, фрейм, порушення когерентності тексту, зміна фрейма, глибинний зміст.

Постановка проблеми. Вивчення семантики художніх текстів, що містять прихований зміст, може бути успішним лише тоді, коли дослідник точно знає, в якому напрямку слід проводити пошук. Аналіз семантичних ізотопій тексту дає змогу, з одного боку, виявити засоби кодування змісту, а з іншого – його декодування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки на матеріалі художніх текстів різних епох та жанрів досі залишаються в центрі уваги філологів, про що свідчить поява нових спостережень та термінології, яка застосовується для опису одних і тих самих явищ семантичного порядку. Порівняння та узагальнення наявних методів семантичного аналізу має практичне значення, що може задати конкретний напрям для лінгвістичних спостережень.

Метою статті є опис способу утворення складної семантичної структури художнього тексту, що містить зміну фрейма та потребує відповідного декодування прихованого змісту тексту шляхом виявлення точки зламу семантичної ізотопії та подальшого аналізу семантичного зсуву.

Виклад основного матеріалу. Термін «ізотопія» був уведений у семантику А.Ж. Греймасом і використовується у лінгвістичних та літературознавчих дослідженнях семантики художніх текстів. Опору на теорію А.Ж. Греймаса було зроблено німецькими дослідниками В. Ульріхом, Й. Лінком і Б. Марфуртом при вивченні пуантованих анекдотів-жартів [1, с. 90].

Слідом за М.О. Габ, що дослідила роль семантичної ізотопії в адекватній інтерпретації тексту, ми розглядаємо семантичну ізотопію як «один з основних лінгвістичних засобів, що забезпечують адекватне сприйняття комунікативного наміру автора» [2, с. 2]. На думку М.О. Габ, семантична ізотопія тексту є багатаспектним явищем, що передбачає наявність еквівалентних або близьких за змістом елементів у тексті. Вона характеризується стосунками кореференції, рекурентності, еквівалентності, парафрази, стосунками антонімії і контрасту. У художньому тексті відтворюються декілька сем. Ці семи утворюють окремі ізотопії, що розвиваються паралельно. Ізотопія може утворюватися як повторенням видової семи, властивої семемі в самій системі мови, так і ітерацією контекстуальної семи, яка надається цій одиниці контекстом. На рівні фрагмента тексту і цілого тексту семантична ізотопія виконує інтегруючу, тематичну і розділову функції, функцію прогнозування сюжетного розвитку. Семантична ізотопія знаменує свого роду проміжний етап між «поверхневою» і «глибинною» структурами тексту [2, с. 5–20].

Виявлення семантичних ізотопій тексту є найважливішою операцією в межах внутрішньотекстового семантичного аналізу пуантованого художнього тексту, оскільки воно дає змогу визначити семантичні сегменти, що зіставляються та протиставляються, які становлять основу стильового пуанта. Першим етапом цієї операції може бути виявлення стосунків семантичного зіткнення між окремими лексемами тексту, яке є обов'язковим кроком аналізу в лінгвістиці тексту. Ці стосунки розглядаються К. Брінкером при описі імпліцитних підхоплень, які забезпечують когерентність тексту і відображають його тематичну прогресію [3, с. 35–37]. Відмінність імпліцитних підхоплень від експліцитних полягає в тому, що в перших відновлюване слово / словосполучення і те, що поновлює, не мають ідентичної референції. Проте між ними виникають певні стосунки, найважливішими з яких є стосунки частини і цілого. Посилання на Р. Харвіга К. Брінкер вказує, що стосунки семантичного зіткнення можуть мати, окрім інших, онтологічне, логічне або культурне обґрунтування [3, с. 35–37].

Порушення когерентності тексту виявляється в зламі семантичної ізотопії. «Злами ізотопії ґрунтуються на тому, що текст, який був до певного моменту когерентним, розвивається з цієї миті на іншому змістовому рівні. Обидва змістові рівні або ізотопії є при цьому гетерогенними» [4, с. 70]. П. Венцель називає це явище дисоціацією поняття [5, с. 82–83]. Саме на цьому принципі, який є відхиленням від мовної норми, на думку молодих дослідників, ґрунтується пуант в жарті, у найпростіших формах якої використовуються можливості омонімії і полісемії [5, с. 82–83], що дають змогу легко провести зміну фрейма. «Найзагальнішим елементом для всіх видів гумору є несподівана зміна фреймів: спочатку сцена описується з однієї точки зору, а потім несподівано (для цього вистачає одного-єдиного слова) постає абсолютно в іншому ракурсі» [6, с. 293–294].

Поняття фрейма, що використовувалося спочатку в психології, було введено в лінгвістику Ч. Філлмором. Фрейми є свідомими і активними процесами, які конституюють зміст. Вони не складаються з окремих елементів, а утворюють цілісні структури, що репрезентують комплексне знання. У фрейми інтегровані не лише когнітивні, але і соціальні складники знання [7, с. 478]. На думку Ч. Філлмора, фрейм активується, коли інтерпретатор, намагаючись виявити зміст фрагмента тексту, виявляється спроможним приписати йому інтерпретацію, помістивши зміст цього фрагмента в модель, яка відома незалежно від тексту. Фрейм активується текстом, якщо деяка мовна форма або модель зазвичай асоціюється з цим фреймом [8, с. 65]. К.-П. Конердінг вказує, що після того, як фрейм активований, він управляє процесом розуміння за допомогою викликаних ним очікувань [8, с. 16].

Поняття «фрейм» останнім часом почало частіше застосовуватися вітчизняними філологами при аналізі художніх текстів. Раніше дослідники використовували поняття семан-

тичного поля тексту [9, с. 513–520], асоціативних полів, що «відображають систему еталонів-уявлень і автора тексту, і реципієнта» [2, с. 13], вкладаючи в них, очевидно, той же або дуже близький зміст, який відповідає поняттю фрейма. А.М. Науменко пропонує розуміти під терміном «фрейм», вживаним у лінгвістиці, широкий контекст, ситуацію, фонові знання. На його думку, таке тлумачення фрейма «дає змогу легко долати перешкоди в тих випадках, коли форма ситуації в тексті національно забарвлена» [10, с. 57].

Явище зміни фрейма описувалося Л.А. Прозоровою, що використала для його позначення термінологічний вираз «розрив пресу позиції». На її думку, якщо одна або декілька пресупозицій у тексті спростовуються, відбувається не проста заміна однієї або декількох пресупозицій на протилежні твердження або пресупозиції, а набагато складніший процес. Разом з пресупозиціями також спростовується і вся даність художнього твору до «розриву». В разі «розриву» завжди «переважає» і затверджується друга частина, що спростовує раніше задану пресупозицію. «Розриви» створюють ефект фантастичності, інакомовлення та / або символізування. Зв'язок, що виникає при заповненні «розривів» пресупозиції, виконує ретроспективну й інтеграційну функції, впливає на текстову модальність і безпосередньо сприяє створенню змістовно-підтекстової інформації» [11, с. 105–113]. Поняття розриву пресупозиції, запропоноване Л.А. Прозоровою, можна співвіднести з «дисоціацією поняття», яка намічається в точці зламу ізотопії, а зв'язок, що виникає при заповненні «розриву пресу позиції», – з «консоціацією поняття» згідно з термінологією П. Венцеля. Обидва явища утворюють діалектичну єдність, у якій важко визначити домінуючий компонент. У разі, коли це можна зробити, можна говорити про два типи пуантування художнього тексту: 1) пуант з ефектом обманутого очікування, що руйнує початковий фрейм; 2) пуант, що створює фрейм, у якому ефект несподіванки виникає в результаті нового повороту в оповіді [5, с. 44–45]. Обидва типи зводяться П. Венцелем до єдиної моделі зміни фрейма, якій в структурній семантиці відповідає поняття «модуляції ізотопії» [5, с. 16, 44–45, 83]. Принцип зміни фрейма, який лежить в основі пуантування, передбачає ущільнення, зокрема ущільнення за рахунок стилістичних прийомів, заснованих на семантичних девіаціях.

Для ілюстрації застосовності принципу зміни фрейма в пуантованому художньому тексті розглянемо приклад аналізу семантичної ізотопії короткої історії Р. Кунерта „Zentralbahnhof“ [12, с. 129–131].

Вже другий синтагматичний сегмент тексту містить речення, що намічає гетерогенну ізотопію за допомогою наявної в ньому точки зламу: „*Sie haben sich, befiehlt der amtliche Druck auf dem grauen, lappigen Papier, am 5. November des laufenden Jahres morgens acht Uhr in der Herrentoilette des Zentralbahnhofes zwecks Ihrer Hinrichtung einzufinden*“. Лексема „Zentralbahnhof“ підхоплює заголовок і при нормальному в семантичному відношенні (тобто одноплановому) оповіданні повинна була б служити розвитку теми тексту – розповіді про певну подію на центральному вокзалі. Проте вона включена в рематичну частину висловлення, в рамках якої між словосполученнями „*der Herrentoilette des Zentralbahnhofes*“ і „*zwecks Ihrer Hinrichtung*“ виявляється абсурдна суперечність, яка і є точкою зламу ізотопії. Якщо „Zentralbahnhof“ – це вокзал, тоді там не страчують (вокзал – не місце для страти), якщо там страчують, то це не вокзал (страчувати повинні в іншому міс-

ці). Таким чином, може бути сформульована пресупозиційна частина висловлення, яка вступає в суперечність з твердженням, що міститься в аналізованому реченні: якщо пресупозиція достеменна, то твердження помилкове; твердження може бути достеменним, якщо пресупозиція інша.

Наведене з тексту короткої історії речення має дві властивості, виділені Ч. Філлмором: по-перше, воно незвичайне в тому сенсі, що його поява в нормальному спілкуванні можлива тільки за наявності абсолютно особливих прагматичних умов; по-друге, воно може використовуватися для передачі якогось повідомлення, що передається в ситуаціях міжфреймового заперечення [8, с. 88].

У лексеми „Zentralbahnhof“ виявляється змінений зв'язок позначального і позначуваного. Вона стає полісемічною в цьому контексті, причому домінуюча роль відводиться контекстуальній семі (місце страти), яка активується при її ітерації в завершальному синтагматичному сегменті. Якщо впродовж усього тексту підтримувався фрейм, в основі якого лежало розуміння лексеми „Zentralbahnhof“ в її основному значенні (а ізотопія «центрального вокзалу» активно підтримується в 4-му синтагматичному сегменті – в епізоді відвідин адвоката), то в завершальному синтагматичному сегменті міститься імпліцитне заперечення цього значення і затвердження контекстуальної семі як домінуючої, наслідком чого стає зміна фрейма: „*Eine Viertelstunde später kommen zwei Toilettenmänner herein, öffnen mit einem Nachschlüssel Kabine 18 und ziehen den leichtbekleideten Leichnam heraus, um ihn in die rotziegeligen Tiefen des Zentralbahnhofes zu schaffen, von dem jeder wusste, daß ihn weder ein Zug jemals erreicht noch verlassen hatte, obwohl oft über seinem Dach der Rauch angeblicher Lokomotiven hing*“. При цьому заперечення відноситься лише до плану змісту, а не до плану вираження, тобто вокзал як архітектурна споруда за формою був вокзалом, а по суті – крематорієм. Та ж властивість поширюється на лексему „Zentralbahnhof“ (мовний знак): одному сигніфікату відповідають насправді два сигніфікати, один з яких у певний момент заперечується. Очевидно, ми маємо справу з ситуацією, коли відомо, що пресупозиція помилкова, тоді негативне речення може використовуватися для заперечення застосовності фрейма до цієї ситуації. Те, що пресупозиція помилкова, стає відомим в завершальному синтагматичному сегменті короткої історії, тобто є відомим від початку лише при вторинному прочитанні, коли оповідь сприймається реципієнтом як безперечна алегорія. При цьому відбувається розмежування метамови параболічної оповіді і природної мови, в якій слова мають звичні значення.

Висновки. Виходячи з викладених вище міркувань та прикладу аналізу семантичної ізотопії художнього тексту, можна зробити висновок про необхідність навчання філологів-початківців практичному застосуванню результатів наукових досліджень, які можуть бути основою для розробки обґрунтованих та ефективних методик внутрішньотекстового семантичного аналізу, що уможливають адекватне сприйняття найскладніших для інтерпретації художніх творів різних жанрів.

Література:

1. Müller R. Theorie der Pointe / R. Müller. – Paderborn : Mentis, 2003. – 341 s.
2. Габ М.А. Семантическая изотопия и ее роль в адекватной интерпретации текста : автореф. дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / М.А. Габ ; МГПИИЯ им. М. Тареза. – М., 1990. – 22 с.

3. Brinker K. Zur Analyse der narrativen Themenentfaltung am Beispiel einer Alltagserzählung / K. Brinker // Hennig J. / Meier J. (Hrsg.) *Varietäten der deutschen Sprache. Festschrift für D. Möhn.* – Frankfurt, Berlin : Lang, 1996. – S. 279–289.
4. Schulte-Sasse J. Einführung in die Literaturwissenschaft / J. Schulte-Sasse, R. Werner. – München : Fink, 1997. – 245 s.
5. Wenzel P. Von der Struktur des Witzes zum Witz der Struktur: Untersuchungen zur Pointierung in Witz und Kurzgeschichte / P. Wenzel. – Heidelberg : Winter, 1989. – 291 s.
6. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 281–309.
7. Nünning A. Metzler-Lexikon Literatur-und Kulturtheorie: Ansätze, Personen, Grundbegriffe / A. Nünning. – Stuttgart [u. a.] : Metzler, 1998. – 593 s.
8. Филмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филмор // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.
9. Konerding K.-P. Frames und lexikalisches Bedeutungswissen: Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie / K.-P. Konerding. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – 492 S.
10. Золян С.Т. Семантическая структура слова в поэтической речи / С.Т. Золян // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1981. – Т. 40. – № 6. – С. 509–520.
11. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : [навч. посібник для вузів] / А.М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 416 с.
12. Прозорова Л.А. Функционально-коммуникативные аспекты пресупозиции в художественном тексте / Л.А. Прозорова // Прагматика и стилистика. – 1985. – Вып. 245. – С. 102–113.
13. Kunert G. Zentralbahnhof / G. Kunert // Durzak M. (Hrsg.) *Erzählte Zeit. 50 deutsche Kurzgeschichten der Gegenwart.* – Stuttgart : Philipp Reclam jun., 1980. – S. 129–131.

Маркина С. В. Роль семантической изотопии в создании сложного фрейма

Аннотация. В статье описан способ создания сложной семантической структуры художественного текста, который предполагает смену фрейма и переход к пониманию глубинного содержания произведения с помощью слома семантической изотопии.

Ключевые слова: семантическая изотопия, фрейм, нарушение когерентности текста, смена фрейма, глубинное содержание.

Markina S. Role of the semantic isotope in the creation of the compound frame

Summary. A way of the creation of the compound semantic structure of a fiction text is described in the article. This way assumes the change of the frame and conversion to understanding of the work's latent sense by means of semantic isotope breaking up.

Key words: semantic isotope, frame, breach of the text's coherence, change of the frame, latent sense.

Мельничук Р. І.,

аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія ФедьковичаСПЕЦИФІКА ФОНОЛОГІЧНИХ ОЗНАК
СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО ВОКАЛІЗМУ

Анотація. У статті розглянуто специфічні ознаки голосних фонем сучасної німецької мови. Встановлено, що особливою рисою сучасного німецького вокалізму є наявність огублених голосних переднього ряду, а у голосних високого та середнього підняття відбувається зближення. Охарактеризовано особливості вимови відповідних голосних звуків.

Ключові слова: вокалізм, фонема, німецька мова, огубленість, напруженість, підняття, ряд, палаталізація.

Постановка проблеми. Мова, її знаки та системи, пізнання світу за допомогою мови, дослідження значення на певному мовному структурному рівні – перераховані категорії і явища лінгвістики розглядалися на всіх етапах розвитку лінгвістики у різних аспектах.

Звуки мови у своїй сукупності утворюють систему, під якою ми розуміємо сукупність одиниць, у якій кожна складова визначається симбіозом решти одиниць, які функціонують у ній [2, с. 138]. Враховуючи цей момент і те, що вже тисячоліттями ведуться дискусії щодо наявності фоносемантичних універсалій у системі мови, ми вирішили розглянути фонетичну вокалічну систему сучасної німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження звукового складу німецької мови пов'язане з вивченням звукових явищ у власне історичному аспекті, що знаходить своє хронологічне відображення в таких наукових працях: В.М. Жирмунський «История немецкого языка» (1956 рік), В.Т. Адмони «Исторический синтаксис немецкого языка» (1963 рік), Л.Р. Зиндер, М.В. Строева «Историческая фонетика немецкого языка» і «Практикум по истории немецкого языка» (1965 рік), В. Шмідт «Geschichte der deutschen Sprache» (1969 рік), Клаус К. «Grundlagen der Germanistik» (1977 рік), Ю.О. Жлуктенко, Т.А. Яворська «Вступ до германського мовознавства» (1986 рік). Проблемою кількісних та якісних показників відмінностей фонемного складу германських мов на сучасному етапі розвитку мовознавства займаються як українські вчені (В.І. Кушнерик, О.І. Стеріополо), так і зарубіжні (Л.В. Бондарко, С.В. Князев, У. Хіршфельд).

Метою статті є розкриття функціональних і структурних аспектів мовних і мовленнєвих голосних одиниць у німецькій мові, оскільки досліджувана нами мова поряд із українською відноситься до мов вокалічного типу. Ми поставили таку мету, адже що фонема існує не сама по собі, а у мовному потоці, виконуючи смислорозрізнявальну функцію у процесі спілкування. У мовленні фонема реалізується у своїх численних відтінках або алофонах, які залежать від фонетичних умов: наголосу, місця у слові, характеру складу, консонантного оточення [8, с. 200].

Виклад основного матеріалу. Сучасна вокалічна система німецької мови налічує 15 одиниць, 3 дифтонги та 4 голосних ([œ], [ø:], [ɣ], [ɣ:]), які притаманні тільки німецькій мові.

Найважливіші класифікації голосних, які зустрічаються у фонетичній літературі, можна поділити на два види. Перша (за А. Беллом) подає систему фіксованих і чітко відокремлених артикуляцій, яка базується перш за все на основі двох напрямків руху язика: вперед-назад, вгору-вниз, що, відповідно, зумовило поділ голосних на передні, середні та задні. Другий вид класифікації ще наприкінці XVIII ст. запропонував Х. Гельвег, зобразивши вокалізми у вигляді трикутника з вершиною вниз, у кутах якого розташовані голосні з найбільш крайніми артикуляціями: [i], [a], [u]. Усі інші голосні, на думку науковця, посідають проміжне положення між цими звуками [6, с. 45] (див. рис. 1).

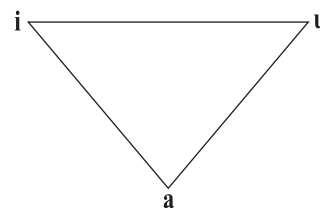

Рисунок 1

Голосні, які є об'єктом нашого дослідження, на сучасному етапі розвитку науки протиставляються між собою відповідно до трьох диференційних ознак, в основі яких лежать артикуляційні або акустичні особливості голосних. Якщо виходити з артикуляційних особливостей, то голосні класифікуються відповідно до *ряду, підняття та лабіалізації*. Ця фонематична класифікація загалом співпадає з артикуляційною.

Голосні німецької мови утворюються складеним способом, оскільки складаються з одного основного тону та різних так званих обертонів. Це акустичні звучання, які відрізняються один від одного обертонами та кольором звучання та класифікуються за ступенем відкритості, місцем артикуляції та округленням губ [5, с. 20].

Ступінь відкритості означає відстань між язиком та піднебінням.

Місце артикуляції – це місце контакту або зближення активних і пасивних органів артикуляції.

Під округленням розуміють округлення (вип'ячування) губ. *Залежно від місця артикуляції розрізняють:*

1) палатальні (передньоязикові) голосні, які належать до переднього ряду: [i:] – [i], [e:] – [ε] – [ε:], [y:] – [y], [ø:] – [œ];

2) центральні (середньоязикові або голосні середнього ряду): [a:] – [a], [ə], [R];

3) велярні (задньоязикові або голосні заднього ряду): [u:] – x[u], [o:] – [ɔ].

4) Залежно від ступеня відкритості голосні поділяються на:

5) закриті голосні високого піднесення [i:] – [i], [y:] – [y], [u:] – [u];

- 6) напівзакриті середнього піднесення язики [e:], [ø:], [o:];
 7) напіввідкриті голосні середнього піднесення язики [ɛ:], [ɔ], [œ], [ə], [R];
 8) відкриті голосні низького піднесення язики [a:], [a]

[1, с. 7].
 Голосний [u:] (наприклад, *gut, rufen, Uhr*) довгий, вузький, лабіалізований, заднього ряду, високого підняття. При артикуляції цієї фонемі язик відтягнутий дещо назад, кінчик язика далі віддалений від передніх нижніх зубів, ніж при [ʊ]. Його звучання складає 240–360 Гц (за результатами експериментальних досліджень О. Цахера). Важливим для висоти звучання німецького довгого [u:] є напруження м'язів під час артикуляції.

Короткий [ʊ] (наприклад, *dumm, kurz, stumm*) лабіалізований, заднього ряду, високого підняття. При артикуляції цього звука язик відтягнутий дещо назад, а спинка язика піднята вище, ніж у [o:]. Кінчик язика не торкається нижніх передніх зубів. Звучання короткого [ʊ] складає 320–480 Гц, тобто значно вище, ніж [u:]. Це пояснюється тим, що отвір ротової порожнини дещо більший, губи не дуже округлені та витягнуті вперед. Головна відмінність між двома голосними – різні ступені відкритості ротової порожнини.

Звучання довгого [o:] (наприклад, *Boot, loben, Ohr*) становить 340 – 510 Гц. Його артикуляція вимагає більшої округленості губ, ніж при вимові короткого [ɔ], губи дещо витягнуті вперед, розкриття рота незначне. Язик менш втягнутий назад і дещо піднятий [18, с. 130].

Голосний [ɔ] (наприклад, *Box, fort, Wort*), звучання якого складає 480–600 Гц, – це короткий, лабіалізований, заднього ряду, середнього підняття звук. При вимові цього звука губи ледь розімкнені, але не витягнуті вперед, язик дещо втягнутий назад, а задня спинка язика піднята. Цей звук схожий за звучанням на російський [о].

Звучання довгого німецького [a:] (наприклад, *Kahn, kahl, sagen, Saal, Wahl*) та короткого [a] (наприклад, *backen, fast, Pass, Satz, Takt*) співпадають, складаючи 960–1200 Гц. Під час їх вимови язик не відтягнутий назад, його кінчик торкається внутрішньої сторони нижніх зубів, а середня частина трішки піднята.

Звук [i:] (наприклад, *hier, ihr, ziehen*), порівняно з усіма німецькими голосними фонемами, має найвище звучання, а саме 3040–3400 Гц. Він вимовляється з більшим підняттям середньої частини язика, ніж [e:], кінчик язика знаходиться на нижніх передніх зубах, язик просунутий більш вперед. Губи утворюють вузьку щілину. За звучанням [i:] схожий на російський [и].

Звучання короткого німецького [ɪ] (наприклад, *Kind, still*) глибше, ніж довгого [i:] і становить 2520–3060 Гц. Язик просунутий дещо більше вперед, ніж при [e:]. Кінчик язика знаходиться на нижніх передніх зубах, губи розставлені, щілина між ними менша, ніж при вимові [ɛ].

Довгий закритий [e:] (наприклад, *Beet, geben, sehr*) вимовляється в Німеччині неоднаково. На півночі він наближається до [i:] і має світліше звучання, на півдні – навпаки, темніше. Сила звучання [e:] утворює 2720–3040 Гц. Вимовляється [e:] так, що кінчик язика впирається у нижні передні зуби, язик просунутий вперед, а середня частина спинки язика піднята вгору до піднебіння так, що звучання [e:] більш подібне до [i:] [7, с. 36].

При вимові голосних [ɛ] (наприклад, *Bälle, besser, fest*) та [ɛ:] (наприклад, *klären, spät, wählen*) язик подається дещо вперед, середня частина спинки язика піднята вище, ніж при [a],

губи розставлені, а отвір між ними овальної форми. Звучання [ɛ] становить 1792–2012 Гц, а [ɛ:] – 1870–2280 Гц.

Звук [ʌ] (наприклад, *malen, raten, schreiben*) – особливий редукований звук, який функціонує в ненаголошених складах. При вимові цього звука мускули не напружені, губи нейтральні, а середня та задня частини спинки язика дещо підняті. Це нелабіалізований звук середнього ряду, середнього підняття, який схожий на ненаголошений [e] у слові «годен».

У німецькій мові існує ще чотири голосних, які притаманні тільки німецькій мові, тому, враховуючи те, що вони не мають аналогів у інших мовах, подамо їхні основні параметри.

Довгий закритий німецький [y:] (наприклад, *rühren*) по праву називають округленим довгим закритим [i:], оскільки позиція язика схожа на позицію при [i:], проте губи округлені, як при довгому закритому [u:]. Його звучання становить 1320–1540 Гц, є нижчим, ніж звучання [i:] та вищим, ніж звучання [i:], що пояснюється округленням губів. Отвір ротової порожнини невеликий, позиція язика нижча, ніж при [i:] [2, с. 137].

Німецький короткий відкритий [ʏ] (наприклад, *wünschen*) – це округлений короткий [ɪ]. Позиція язика така ж, як при [ɪ], губи округлені, як при короткому [ʊ]. Його звучання складає 1020–1320 Гц.

Фонема [ø:] – довга, вузька лабіалізована переднього ряду, середнього підняття (наприклад, *böse, Höhle*).

Її звучання складає 1020–1360 Гц. Цей голосний звучить глибше, ніж [e:], оскільки губи округлені і отвір ротової порожнини незначний, та вище, ніж [o:], тому що передня частина язика піднята. Губи округлені, як при довгому закритому [o:].

Короткий, відкритий, лабіалізований голосний переднього ряду, середнього піднесення [æ] – це короткий округлений [ɛ], оскільки позиція язика при артикуляції обох фонем однакова. Губи округлені, як при короткому відкритому [ɔ]. Різниця у вимові [œ] та [ɛ] полягає лише в тому, що при [œ] передня частина язика дещо округлена через округлення губів. Звучання [œ] становить 960–1320 Гц.

Крім названих та охарактеризованих вище голосних, у німецькій мові використовуються три дифтонги: [ae], [ao], [ɔø], які є спадними, тобто другий звук дифтонга короткий, слабкий та нечіткий. Всі вони мають аналогічну подібність до англійських варіантів. При вимові [ae] язик переходить з середньої [a]-позиції у передню [e]-позицію, при чому тут неможливо провести чітку межу між двома складовими дифтонга. При артикуляції [ao] язик переходить з середньої [a]-позиції у задню [o]-позицію; при [ɔø] – із задньої [o]-позиції у передню [ø]-позицію [8, с. 29].

Дифтонги – це поєднання монофтонгів у одному складі [4, с. 81].

У фонемі [ae] розрізняють два звучання: низьке – 1020–1320 Гц і високе – 2720–3400 Гц. Низьке звучання вище, ніж у а-звуків, високе охоплює область частоти довгого закритого [e:] та [i:]. При артикуляції першого елемента язик більш відтягнутий вперед, ніж при [a:] та [a], крім того, передня частина язика не так сильно опущена, як при вимові а-звуків. При артикуляції другого елемента дифтонга язик знаходиться у схожій позиції, як при [e:] та [i:]. Язик піднесений майже так високо, як при [e:], проте, на відміну від [e:], його передня частина не опущена, а кінчик язика знаходиться вище, ніж при [i:].

Перший елемент дифтонга [ao] звучить нижче, ніж перший елемент дифтонга [ae] і навіть нижче, ніж а-звуки, маючи звучання 840–960 Гц, другий, звучання якого відповідає звучанню ко-

роткого відкритого [ɔ], становить 320–480 Гц. Низьке звучання першого елемента можна пояснити тим, що язык, наближаючись до вимови другого елемента, дещо відтягнутий назад. Позиція языка при вимові другого елемента дифтонга не співпадає з позицією языка при [o:]. Язык відтягнутий назад, як при [ɔ] чи [ɔ], піднесення языка вище, ніж при [ɔ], проте нижче, ніж при [ɔ].

Звучання першого елемента дифтонга [ɔø] – 600–960 Гц, другого – 1 120–1 320 Гц. Початок дифтонга звучить дещо вище, ніж короткий [ɔ], кінець – як довгий закритий [ø:]. Позиція языка при вимові першого елемента схожа на позицію при [ɔ], при вимові другого – як при [ø:]. Проте тут піднесення передньої частини языка при [ø] у [ɔø] нижче. Також при артикуляції другого елемента губи не так сильно округлені, як при [ø:] [1, с. 7].

Висновки. Проаналізувавши інвентар німецьких голосних фонем, можна зробити висновок, що восьми довгим голосним [i:, y:, u:, e:, ø:, o:, a:, ε:] протиставляються сім коротких голосних [ɪ, ʏ, ʊ, ɐ, œ, ə, a]. Для німецьких голосних характерне поєднання відкритого характеру голосних із «короткістю» та закритого – з «довготою». Наприклад, *irren – ihren, bitten – bieten, füllen – fühlen, Bett – Beet, voll – wohl, offen – Ofen, Schluck – Schlug*. Таким чином, «короткість-довгота» характеризує всю групу вокалізму та набуває фонематичного значення. Німецьким голосним притаманний сильний приступ (гортанний вибух): *Knacklaut* або *fester Einsatz*.

Подальші перспективи наукового дослідження специфічних диференційованих ознак голосних фонем сучасної німецької мови полягають у розкритті функціональних і структурних аспектів мовних і мовленнєвих одиниць та їх порівнянні у неспоріднених мовах та мовних сім'ях з використанням зіставного та порівняльно-історичного аналізу кожної розрізняльної ознаки фонем відповідних мов.

Література:

1. Бондарко Л.В. Основы общей фонетики / Л.В. Бондарко. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2000. – 225 с.
2. Кушнерик В.І. Фонетичні універсалії та їх функціонування в германських і слов'янських мовах / В.І. Кушнерик // Науковий вісник

Чернівецького університету. – 2008. – Вип. 407: Германська філологія. – С. 136–146.

3. Левицкий В.В. Семантика и фонетика. Пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований / В.В. Левицкий. – Черновцы : Издво Черновиц. унта, 1973. – 103 с.
4. Лисенко Е.І. Вступний курс фонетики німецької мови : [навч. посіб. для студентів вищ. та серед. навч. закладів] / Е.І. Лисенко. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 120 с.
5. Becker Th. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen / Th. Becker. – Darmstadt : WBG, 2012. – 130 s.
6. Bunk J.S. Phonetik aktuell. Deutsch als Fremdsprache / J.S. Bunk. – Ismaning : Hueber Verlag, 2006. – 86 s.
7. Einführung in die Sprechwissenschaft. Phonetik, Rhetorik, Sprechkunst / [I. Bose, U. Hirschfeld, B. Neuber, E. Stock]. – Tübingen : Narr, 2013. – 288 s.
8. Essen O. von. Allgemeine und angewandte Phonetik / O. von Essen. – Berlin : Akademie-Verlag, 1962. – 228 s.

Мельничук Р. И. Специфика фонологических признаков современного немецкого вокализма

Аннотация. В статье рассмотрены специфические признаки гласных фонем современного немецкого языка. Установлено, что особенной чертой современного немецкого вокализма является наличие огубленных гласных переднего ряда, а в гласных высокого и среднего подъема происходит сближение. Рассматриваются особенности произношения соответствующих гласных звуков.

Ключевые слова: вокализм, фонемы, немецкий язык, огубленность, напряженность, подъем, ряд, палатализация.

Melnychuk R. Specific phonological features of vowels in contemporary German

Summary. The article is devoted to the problem of specific features of vowels in contemporary German. The distinguishing features of German vocalism are round front vowels. There is rapprochement in the vowels of the high and middle raising. In the research the articulation of the vowels is considered as well.

Key words: vocalism, phonemes, German, labialization, density, height, backness, palatalization.

Молгамова Л. О.,

викладач кафедри германської філології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАРАТИВНОГО ДЕЙКСИСА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ G. FORMAN "IF I STAY")

Анотація. В межах наукового дослідження доведено, що проєкції дейксиса реалізуються в синтагматиці художнього тексту, встановлено можливість проєктування дейксиса на його сильні позиції, виявлено відповідність між дейктичними проєкціями та структурними параметрами художнього тексту. Проаналізовано проєкції дейксиса на парадигматичну вісь художнього тексту, встановлено зв'язок між дейктичними проєкціями і головними семантико-змістовними категоріями художнього тексту, визначено залежність розуміння та інтерпретації тексту від дейктичних проєкцій – позиції спостерігача «близько – далеко» в часі і просторі.

Ключові слова: дейксис, дейктичні проєкції, синтагматика тексту, парадигматика тексту, хронотоп, художній текст.

Постановка проблеми. Незважаючи на досить нечасту уживаність, поняття «дейксис» не нове. Ще за часів античності древньогрецькі граматики чітко окреслили семасіологічну різницю між називними і вказівними словами та зробили висновок, що перші тільки характеризують свій предмет як сутність того чи іншого роду, тоді як останні, за Аполлонієм Дисколом, слід вважати дейксисом (від грец. *deiktikos* – «вказування») до того, що вони позначають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новий час дослідження дейксиса було розпочато німецьким мовознавцем К. Бругманом (1904 р.) і привернуло увагу багатьох науковців кінця XIX – середини XX століття, таких як Ч. Пірс, А. Норен, О. Єсперсен, К. Бюлер, О.М. Пешковський, Б. Рассел, Г. Рейхенбах, Е. Бенвеніст, У. Вайнрайх, П.О. Флоренський, М.М. Бахтін, Л.В. Щерба, Р.О. Якобсон [1; 2; 4; 6; 10].

Довгий час дейксис був предметом вивчення прагматики, бо саме значення дейктичного слова або елемента не можна визначити без звернення до ситуації мовлення, тобто до мовця [8, с. 245]. Можливо, цим пояснюється відсутність єдиної назви цієї вказівної одиниці (Б. Рассел, 1940 р. – егоцентрик (*egocentric particular*), Дж. Бар-Хілел, 1954 р. – індексикал (*indexical expression*), О. Єсперсен, 1923 р. – шифтер (*shifter*), Ч. Пірс, 1940 р. – індексальний знак (*index*), Г. Рейхенбах, 1947 р. – рефлексивний символ (*token reflexive word*)). Деякі сучасні науковці уникають вузько спрямованого терміна «дейксис» та класифікують мовні одиниці самовираження відносно до бінарних відмінностей між *indexicals* (особисті та вказівні займенники) і *non-indexicals* (певні описи та власні імена), зокрема професор К. Яшольт (Cambridge University, 2013р.).

Серед сучасних дослідників дейксиса слід назвати У. Чейфа, Дж. Лайонза, У. Віземанна, С. Левінсона, Д. Грін, Р. Перкінса, Х. Дісселя, Н.Д. Арутюнову, Т.В. Булігін, Ю.Д. Апресяна, В.З. Дем'янова, О.В. Падучеву, О.Є. Кібрика, О.М. Вольф, І.А. Стерніна та багато інших вчених [6; 8].

Як ми бачимо, у сучасній лінгвістиці дейктичні слова і елементи як основні засоби здійснення референції і ядро егоцентричних елементів мови піддавались дослідженню з точки зору вивчення механізму функціонування мовних одиниць у мовленні, при якому різнорівневі (лексичні, морфологічні, синтаксичні) мовні засоби об'єднуються на підставі спільності семантичних функцій. Таким чином, новітній погляд на дейксис полягає в розумінні його як універсальної категорії, яка функціонує на всіх рівнях мови, і є актуальною проблемою таких напрямів лінгвістики, як теорія мовних актів, прагматики, теорія референції, семіотики, лінгвістики тексту, семантики, теорії комунікації.

Проте ж функціонування дейксиса в тексті досліджено недостатньо, враховуючи багатосторонність явища. Текст, що включає все більш дрібні одиниці, містить і дейксис цих одиниць разом з їх семантикою і функціями. Дейксис морфем, слів та речень – це не просто сума дейктичних особливостей і функцій більш дрібних одиниць. Текст, особливо художній текст, настільки багатогранний, що дейксис, переходячи на більш високий мовний рівень, проєктується на характеристики та категорії тексту, беручи участь у текстоутворенні.

Метою статті є виявлення особливостей вираження наративного дейксиса в сучасній англійській літературній мові художнього тексту (матеріалом для дослідження був обраний роман Гейл Форман "If I Stay" як показовий з точки зору наявності в ньому дейктичних проєкцій).

Досягнення мети потребувало вирішення таких завдань: визначити основні характеристики дейксиса і з'ясувати можливості їхнього проєктування на художній текст; окреслити межі й структуру наративного дейксиса як вторинного дейксиса художнього тексту; виявити типові засоби вираження дейктичної категорії у художньому тексті з точки зору дейктичних проєкцій.

Методи дослідження базуються на загальнотеоретичних методах наукового пізнання. У процесі роботи були використані такі методи: аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел з наступним синтезом здобутих результатів у цілісну систему поглядів на проблему теорії дейксиса; порівняльно-інтерпретувальний – для порівняння сформульованих в межах лінгвістики поглядів щодо поліваріантного поняття «дейксис» та обґрунтування авторського підходу до категорії наративного дейксиса; контекстуального аналізу – для встановлення особливостей вираження дейктичної категорії у художньому тексті з точки зору дейктичних проєкцій; семантико-стилістичного аналізу, який полягає у виявленні співвідношення використаних мовних засобів до змісту інформації.

Виклад основного матеріалу. Дейксис художнього тексту створює просторово-часові межі твору, впливає на оцінку

подій і персонажів з точки зору спостерігача, розташованого певним чином у часі і просторі. О.В. Падучева вводить поняття вторинного дейксиса, або наративного, який не пов'язаний безпосередньо з мовленнєвою ситуацією. Це дейксис переказу художнього твору, особливість якого полягає в розбіжності місця мовця з просторовою точкою відліку [8, с. 265].

Втілення нарративного дейксиса в художньому тексті відбувається за допомогою низки характерних особливостей, так званих дейктичних проєкцій. Дейктичні проєкції реалізуються через такі загальнофілософські поняття, як людина, простір, час; через точку зору спостерігача; через опозицію «близько – далеко» по відношенню до тексту з точки зору спостерігача; через сфокусоване значення антропоцентризму в тексті, через участь у створенні хронотопу тощо. Дейктичні проєкції пов'язані зі структурними та змістовими параметрами тексту та беруть участь у формуванні синтагматики та парадигматики художнього тексту.

Для зручності аналізу зв'язків дейктических проєкцій в художньому тексті в рамках нашої роботи був прийнятий такий розподіл категорій, запропонований Н.А. Срібрянською [9], які можуть обов'язково або факультативно бути присутні в художньому тексті. В будь-якому тексті реалізуються загальнофілософські і мовні категорії. Серед текстових категорій виділяються семантико-прагматичні та структурні. Крім того, присутні і змістовні категорії, властиві тільки художньому тексту: персонаж, хронотоп, спостерігач.

Дейктичні проєкції беруть участь у формуванні сильних позицій тексту: заголовка, початку тексту, початку розділів і частин, рамки.

Заголовок тексту пов'язаний з певними характеристиками дейксиса, однією з яких є дейктична функція заголовка. Так, заголовок досліджуваного роману містить дейктичні проєкції, а саме містить особовий займенник І особи однини "I". Особливість дейксиса заголовка полягає в тому, що він може знаходитися і в катафоричних, і в анафоричних відношеннях з текстом. До знайомства з текстом він вказує на нього (катафорично): прочитавши назву тексту ми робимо припущення, що в ньому розповідатиметься про особу, яка буде вести оповідь. Після знайомства заголовка не стільки вказує на текст (анафорично), скільки в стислому вигляді повідомляє інформацію про його зміст, а саме про сумнівні особи (*if*), яка веде оповідь (*I*), стосовно певних дій, місць або обставин (*stay*).

Проводячи паралель між функціями дейктиків і заголовка, слід зазначити, що і ті, і інші створюють цілісність і зв'язність тексту, але заголовок робить це семантичними засобами, забезпечуючи логічну зв'язність усього тексту, а дейктики – синтаксичними, забезпечуючи структурну зв'язність. Як ми бачимо, заголовок містить вказівки на персонаж, місце і час дії, тобто містить дейктичні проєкції.

Таким чином, дейктичні проєкції активно беруть участь у формуванні однієї із сильних позицій тексту – заголовку. Заголовок містить особовий займенник, який співвідноситься з категоріями дейксиса: особистий, просторовий і часовий. Це посилює роль дейксиса і його проєкцій в художньому тексті та є підтвердженням того, що дейктичні проєкції беруть участь у формуванні його композиційної структури і текстотворення.

Початок художнього тексту і його кінець є опорними, або сильними, позиціями тексту. Це рамка тексту, яка складається

з двох елементів: початку і кінця. Початок тексту, будучи його сильною позицією, має свої засоби формування, свої функції і свою внутрішню структуру. Якщо роль початку і кінця тексту в його структурі досить добре вивчена, то їх семантика не піддавалася достатньому вивченню. Сильні позиції тексту визначаються не тільки позиційними факторами. Вони повинні бути семантично навантажені. Головними семантичними початку художнього тексту є семи людини (персонажа), місця і часу дії. Це дейктичні семи.

В аналізованому нами романі вже в першому абзаці ми бачимо експліцитні вказівки на персонаж (*I*), місце (*snow = outdoor*), час події (*7:09 a.m. = morning*).

7:09 a.m. Everyone thinks it was because of the snow. And in a way, I suppose that's true... [13, с. 1].

Ці вказівки представлені з точки зору спостерігача, який може в подальшому збігатися з оповідачем, а може і не збігатися. Вказівки на особу, місце і час з позиції спостерігача є характеристиками дейксиса, і це дає можливість говорити про важливу роль дейксиса і його проєкцій у створенні структури художнього твору та його текстотвірні можливості.

Класичну рамку твору можуть утворювати і покажчики на персонаж, місце або час дії. Такий покажчик, як *7:09 a.m.*, є інформативною координатою. Всі просторово-часові координати символічні, за всіма з них стоїть історична епоха, повна читачьких асоціацій. Роль подібних координат в кодуванні реального світу та створенні художніх образів твору надзвичайно велика: вони окреслюють межі простору і часу у творі. В результаті художній текст має як мінімум дві рамки: ідейно-змістову і просторово-часову.

Не тільки самі твори починаються з дейктичних вказівок, але і початки глав формуються з їх же допомогою. Згідно з отриманими даними кожна глава досліджуваного тексту починається з вказівки на місце, час або персонаж.

8:17 a.m. We pile into the car... [13, с. 8].

10:12 a.m. When my ambulance gets to the nearest hospital... [13, с. 23].

8:12 p.m. I watch Kim and Adam disappear down the hall... [13, с. 103].

Змінюваність однієї з координат є підставою для початку нової глави. Таким чином, частини і розділи формуються за участю дейктичних проєкцій, тому останні можна розглядати як засіб членування тексту.

Зазначені сильні позиції тексту, сформовані з участю дейктичних проєкцій, співвідносяться з категоріями цілісності, зв'язності і членування тексту. Будь-яка рамка скріплює об'єкт, робить його міцним. Просторово-часова рамка забезпечує цілісність тексту. За рахунок локалізації подій у просторі і в часі і постійного посилення на координати дії, а також постійних повторів, у тому числі анафоричних, просторово-тимчасових покажчиків забезпечується зв'язність тексту. Шляхом вказівки на зміну персонажа, місця або часу дії формуються початки розділів та частин, що співвідносяться з категорією членування тексту.

Таким чином, дейктичні проєкції беруть участь у формуванні синтагматичної осі художнього тексту. Вони беруть участь в утворенні заголовка, початку тексту, його рамки, початку розділів та частин твору.

Парадигматика художнього тексту передбачає розбиття тексту на рівні і групи за рівнями семантичних фрагментів «образи героїв». Дейктичні проєкції беруть участь у пара-

дигматичі художнього тексту через його змістові категорії: образ, хронотоп, спостерігач. Релевантна позиція спостерігача в просторі і в часі формується з урахуванням опозиції «близько – далеко» по відношенню до події у тексті. Спостерігач – одна з характеристик дейксиса. Його присутність у тексті, його позиції «далеко – близько» в просторі і в часі при сприйнятті тексту можна розглядати як проекції дейксиса на художній текст.

Роль дейктичних проекцій парадигматики тексту полягає в тому, що вони, по-перше, реалізують за допомогою різних мовних засобів поняття «людина», «простір», «час» і опозицію «близько – далеко» в художньому тексті. По-друге, використання дейктичних проекцій при оцінці образів і подій твору може розглядатися як підхід до інтерпретації художнього тексту. Інтерпретатор, або спостерігач, може посідати різні позиції в просторі і в часі. Використовуючи основну дейктичну опозицію «близько – далеко», можна скласти матрицю для виявлення основних точок зору, що включає чотири позиції спостерігача: близько в часі, близько в просторі, далеко в часі, далеко в просторі.

В романі “If I Stay” спостерігається позиція спостерігача «близько» до зображених подій. Він знаходиться всередині просторово-часової межі. Автор розташовує спостерігача присутнім у всіх подіях роману, наділяє його здатністю коментувати позиції всіх персонажів (хоча він сам при цьому знаходиться в комі і не може бути присутнім при зображених подіях).

Gran and Grams left a while ago, but I stayed here in the ICU... As they walked out the ICU, with the following, Grams turned to Gran and asked... [13, с. 76].

Присутність автора робить можливим художнє оповідання, яке приводить читача до відчуття присутності. Завдяки цьому відчуттю оповідання виглядає реальним, цілком визначеним і конкретним. Події виглядають так, ніби автор близько спостерігав їх.

Деякі приклади сприйняття текстів минулого з позиції «близько» демонструють, наскільки може змінюватися точка зору реципієнта залежно від форм суспільної свідомості, які, в свою чергу, залежать від часу і простору. Позиція спостерігача «далеко» у часі передбачає значну різницю між часом і місцем створення тексту та часом і місцем його сприйняття. Цікаво, що автору вдалося організувати композицію роману таким чином, що події подані водночас і «близько», і «далеко»: зображуються моменти минулого життя спостерігача та його батьків.

When mom had Teddy (4 years ago), Dad was still playing drums in the same band he'd been in since college... [13, с. 162].

Таким чином, проблема інтерпретації художнього тексту з різних позицій у часі і просторі має вихід в проблему міжкультурної комунікації, яка передбачає не тільки особисту взаємодію, але і взаємодію через літературу, мистецтво, звичай – все, що є тією або іншою формою суспільної свідомості.

Висновки. Результати проведених досліджень дають змогу зробити висновок про те, що дейксис і його проекції беруть участь у формуванні парадигматичної осі художнього тексту. Семантико-змістові категорії героя, хронотопу і спостерігача є основними категоріями для парадигматики художнього тексту. Образи і події можуть бути інтерпретовані по-різному залежно від позиції спостерігача в просторі і в часі.

Методика інтерпретації тексту з використанням характеристик дейксиса сприяє формуванню сферичного і об'єктивного бачення образів і подій і забезпечує оптимальне розуміння тексту.

Наше дослідження не є вичерпним. Отримані результати мають перспективу для подальшого дослідження опозиції «перша особа – не перша особа» в межах загальної структури граматичної категорії персональності, що відображає концептуальний поділ світу мовця на *я* та *не-я*. В свою чергу, ідентифікація та адекватне тлумачення культурного розмаїття та лінгвістичної універсальності «Я»-концепції вимагає, щоб кросс-культурні дослідження цього феномена розглядалися в тому культурному контексті, у рамках якого вони отримані. Коректність при веденні досліджень, спрямованих на вивчення соціокультурної детермінації «Я»-концепції, потребує чіткого визначення ономазіологічного поля концепту, тому необхідним є розмежування універсальних виявів «Я»-концепції (таких, що забезпечують тотожність досліджуваного явища в будь-якій мові) та різноманітних виявів, які є відбитком культурної специфіки концепту.

Література:

1. Бахтин М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М.М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. – Львів : Літопис, 1996. – 318 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 294 с.
3. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. – Л., 1990. – 320 с.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М. : Прогресс 2000. – 502 с.
5. Виноградов В.А. Дейксис / В.А. Виноградов // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 128–167.
6. Даркевич О.В. Проблемы теории дейксиса / О.В. Даркевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.URL: http://nadoest.com/problemi-teorii-dejksisu](http://nadoest.com/problemi-teorii-dejksisu).
7. Новожилова А.А. Временная референция. Дейксис и анафора / А.А. Новожилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www.URL:http://www.litportal.ru](http://www.litportal.ru).
8. Падучева Е.В. Семантические исследования. Семантика времени и вида. Семантика нарратива / Е.В. Падучева. – М., 1996. – 288 с.
9. Палійчук А.Л. Інтимізуючі властивості особових дейктичних займенників you / we / А.Л. Палійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [www.URL: http://boOk.net/index.php?p=achapter&bid=20083&chapter=1](http://boOk.net/index.php?p=achapter&bid=20083&chapter=1).
10. Сребрянская Н.А. Статус дейктических проекций в художественном тексте / Н.А. Сребрянская // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2005. – № 1. – С. 79–94.
11. Якобсон Р.О. Язык и бессознательное / Р.О. Якобсон ; [пер. с англ., фр., К.В. Голубович, Д.М. Епифанова, Д.В. Кротовой, К.А. Чухрукидзе, В.В. Шеворошкина] ; составл., вст. слово К.В. Голубович, К.А. Чухрукидзе ; ред. пер. Ф.М. Успенский. – М. : Гнозис, 1996. – 248 с.
12. Breht R.D. Deixis in embedded structures / R.D. Breht // Foundations of Language. International Journal of Language and Philosophy. – Dordrecht-Holland : D. Reitel Publishing Company. – 1974. – Vol. 11, № 4. – P. 489–518.
13. Fillmore Ch.J. Lectures on Deixis / Ch.L. Fillmore. – CSLI Publications, Stanford, California, 1997. – 145 p.
14. Forman G. If I Stay / G. Forman // CPI Group (UK) Ltd, 2014. – 223 p.

Молгамова Л. А. Средства выражения нарративного дейксиса в современном английском литературном языке (на материале романа G. Forman "If I Stay")

Аннотация. В рамках научного исследования доказано, что проекции дейксиса реализуются в синтагматике художественного текста, установлена возможность проектирования дейксиса на его сильные позиции, выявлено соответствие между дейктическими проекциями и структурными параметрами художественного текста. Проанализированы проекции дейксиса на парадигматическую ось художественного текста, установлена связь между дейктическими проекциями и главными семантико-содержательными категориями художественного текста, определена зависимость понимания и интерпретации текста от дейктических проекций – позиции наблюдателя «близко – далеко» во времени и пространстве.

Ключевые слова: дейксис, дейктические проекции, синтагматика текста, парадигматика текста, хронотоп, художественный текст.

Molhamova L. Means of realization of narrative deixis in the modern English literary language (based on the novel "If I Stay" by G. Forman)

Summary. The article deals with the study of deixis realization in the literary text. In the process of investigation the influence of deixis projections on its strong positions has been established, a correspondence between deictic projections and structural parameters of a literary text has been revealed, connection between deictic projections and the main semantic and meaningful categories of literary text has been established, the dependence of the understanding and interpretation of the text on deictic projections, namely, position of the observer "near – far" in time and space, has been defined.

Key words: deixis, deictic projections, syntagmatic of text, paradigmatic of text, chronotope, literary text.

Нагорна О. П.,
аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету

СТРАТЕГІЯ Й ТАКТИКИ УСУНЕННЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ

Анотація. Стаття присвячується дослідженню стратегій і тактик усунення неоднозначності висловлень, які за критерієм належності диференціюються на тактики мовця та слухача.

Ключові слова: діалогічний дискурс, висловлення, метакомунікативний сигнал, неоднозначність, усунення неоднозначності.

Постановка проблеми. Як відомо, основна мета комунікантів у спілкуванні – встановити порозуміння, якому сприяє ясне, чітке вираження думки. Однак практика спілкування показує, що часто комуніканти вдаються до неоднозначних висловлень, що призводить до ряду наслідків. Дослідженню явища неоднозначності присвячено чимало лінгвістичних праць, які зосереджуються на різних аспектах неоднозначності: лексичному [1; 6], синтаксичному [2], стилістичному [3; 6], когнітивному [2; 5]. Однак це явище не отримало належної уваги в аспекті упрозорення дискурсу. Актуальність розгляду усунення неоднозначності як дискурсивної стратегії комунікантів викликана необхідністю використання засобів підвищення якості спілкування, зокрема усунення перешкод на шляху передачі повідомлення, яке б виражало наближене до первозданного, закладеного автором значення і у який спосіб забезпечувало порозуміння між учасниками дискурсу.

Метою статті є виокремлення способів реалізації стратегії усунення неоднозначності висловлень комунікантами.

Виклад основного матеріалу. Успішна реалізація комунікативної стратегії усунення неоднозначності однаковою мірою залежить від позиції обох учасників діалогічного дискурсу, що, в свою чергу, зумовлено рядом екстралінгвальних факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру: 1) ступенем зацікавленості автора неоднозначного висловлення у розвитку прозорого, позбавленого неоднозначностей діалогу; 2) рівнем готовності комунікантів до кооперації у дискурсі; 3) забезпеченням зворотного зв'язку.

Мовець несе відповідальність за активізацію діалогу, а кінцеве розгортання мовленнєвої взаємодії в конкретному напрямі відбувається лише після респонсивної репліки слухача [2, с. 3]. Отже, в діалогічному дискурсі слухач по праву виступає не просто пасивною стороною, а суб'єктом мовленнєвої діяльності, який дає власну оцінку перебігу комунікації та сприяє її подальшому розвитку [1, с. 22; 3, с. 35; 4, с. 78; 5, с. 142]. Вищепописаний стан речей доводить паритетність взаємодії обох сторін комунікативного процесу як рівноправних співрозмовників, які роблять однаково важливий вклад до встановлення порозуміння.

Усунення неоднозначності з боку мовця пов'язане з регулятивною стороною спілкування, оскільки, уточнюючи значення власних слів, мовець не просто заповнює інформаційну лакуну, але й у такий спосіб проявляє турботу про розуміння слухачем сказаного з метою забезпечити безперерйне спілкування, що

безпосередньо чинить позитивний вплив на характер відносин між комунікантами. Усунення неоднозначності допомагає домогтися взаєморозуміння (*rappor*t) – взаємовідносин, що будуються на гармонії у спілкуванні.

Стратегія усунення неоднозначності, що реалізовується слухачем, має спонукальну силу, тобто її призначенням є привертання уваги співрозмовника до неясного висловлення і підштовхування його до пояснення сказаного, що свідчить про дискурсотворчий потенціал цієї стратегії. Внутрішньо притаманна усуненню неоднозначності комунікативна установка на продовження конструктивного діалогу за умов успішної реалізації означеної стратегії підтверджується тим, що сигнал про необхідність уточнення змісту викликає реакцію респонсивного мовлення, в результаті чого формується суміжна пара висловлювань «запит – уточнення».

Як правило, в процесі усунення неоднозначності мовці вживають мовленнєві формули, які відрізняються за формулюванням, проте є ідентичними за своєю природою – вони призначені для усунення бар'єрів для порозуміння комунікантів у діалогічному дискурсі. В нашій роботі ми називаємо такі формули метакомунікативними сигналами усунення неоднозначності. Вжиток таких формул свідчить про високий рівень залученості комунікантів у процес спілкування, налаштованість на мовленнєвий контакт. В термінах прагматики такі дії свідчать про ведення кооперативної лінії мовленнєвої поведінки, оскільки при цьому комуніканти виконують вимоги Принципу Кооперації, зокрема дотримуються максим Релевантності, Кількості та Якості інформації [3, с. 67].

Нижче розглянемо ряд мовленнєвих тактик, якими послуговуються для реалізації стратегії усунення неоднозначності.

1. Тактики усунення неоднозначності в дискурсі мовця.

1.1. Тактика застереження невірною сприйняття висловлення.

Тактика застереження невірною сприйняття призначена для елімінації нерелевантних значень висловлень, які слухач може потенційно вивести. Технічно ця тактика реалізується за допомогою таких метакомунікативних сигналів, як *Don't get me wrong, Don't misunderstand me, I'm not saying this to..., Don't think that I'm trying to say (that)..., I have some apprehension that you may misconstrue my words*. Застосовуючи ці сигнали, мовець показує, що дотримується максими Релевантності, тобто його лінія мовленнєвої поведінки не відхиляється від заданого вектору дискурсу. Ці тотожні за своєю прагматикою синтаксичні утворення містять заклик ігнорувати значення висловлення, що не відповідають комунікативному наміру мовця. Наведемо приклад.

(1) Leonard: Good afternoon Penny, so hi, hey. Uh... I was wondering if you had plans for dinner. There is an inherent ambiguity in the word dinner. Technically it refers to the largest meal of the day whenever it is consumed, so, to clarify here, by dinner I mean supper.

Penny: Supper?

Leonard: Or dinner. I was thinking six thirty, if you can go, or a different time.

Penny: Uh, six thirty's great.

Leonard: Really? Great! („The Big Bang Theory”, episode 5, 10 min.).

Слово “dinner” позначає найбільший прийом їжі протягом нечітко окресленого інтервалу, що починається вдень та закінчується ввечері. Цей уривок дискурсує прикладом миттєвої оцінки Леонардом власного висловлення, яка актуалізується в дискурсі у вигляді метамовного коментаря про неоднозначність лексеми “dinner” та поясненні значення, яке він мав на увазі.

1.2. Тактика усунення хибного розуміння.

Поверхнева структура висловлення репрезентує значно менше значень, ніж воно фактично містить у своїй глибинній структурі. Цей факт є основним поясненням асиметрії вкладання та виведення смислу висловлення комунікантами. Так, типовою є ситуація, коли слухач ідентифікує лише одне значення з ряду можливих, причому таке, що відрізняється від закладеного мовцем значення, й у такий спосіб наражає спілкування на невдачу. У такому разі мовцеві доводиться роз'яснювати значення власного висловлення, щоб усунути хибне розуміння висловлення слухачем та нормалізувати хід дискурсу.

(2) Sheldon: May I say something?

Leonard: Not right now, Sheldon.

Sheldon: But I think it would be comforting.

Leonard: Ok.

Sheldon: When I lost my own father, I didn't have any friends to help me through it. You do.

Leonard: I really thought he was gonna say let it go („The Big Bang Theory”, episode 2, 16 min.).

Неоднозначність висловлення “May I say something?” викликана вживанням широкозначного займенника “something”, який не співвіднесений з конкретним референтом. Така інформаційна лакуна спонукає слухача встановити референційний зв'язок самостійно. Маючи певні знання про негативні особливості манери спілкування Шелдона, його друзі забороняють йому брати слово на похороні матері його друга, оскільки побоюються, що його слова можуть звучати нетактовно. Шелдону доводиться «відстоювати» своє право на висловлювання, пояснюючи, що його наміром було сказати дещо втішне.

1.3. Тактика повтору.

З боку мовця неоднозначність висловлення може усуватись шляхом повтору. Суть повтору полягає у спричиненні кумулятивного ефекту розуміння. Продубльоване висловлення сигналізує слухачеві про те, що він неправильно зрозумів значення висловлення та підштовхує його до пошуку іншого значення – того, яке мав на увазі мовець. Розглянемо такий приклад.

(3) Steve: Have you seen my jacket?

Mother: You can take your raincoat.

Steve: Oh, no. It doesn't go well with my jeans. (He goes outside without one).

Mother: You can take the raincoat.

Steve: I see. You're right, looks like it's going to rain. (He takes the raincoat) („The American Beauty”, 14 min.).

Висловлення “You can take your raincoat” може втілювати різні мовленнєві акти, серед яких слід назвати пропонування та пораду. Їхньою спільною інтендованою перлокуцією є спрямування співрозмовника до певних дій, проте вони відрізняються силою нав'язливості, впливу на нього. Так, Стів сприймає

висловлення матері “You can take your raincoat” як непряме пропонування і відхиляє його, хоча насправді це висловлення має іллокуцію настійної поради. Перлокутивний ефект висловлення матері досягається після того, як мати повторює своє висловлення – Стів бере з собою дощовик, оскільки розуміє, що наполягання матері вмотивоване тим, що збирається на дощ, і носить радше директивний характер.

1.4. Тактика конкретизації.

Однією з форм існування неоднозначності при ухильному мовленні є натяк. При натяканні мовець сподівається досягти задуманого перлокутивного ефекту, до кінця зберігаючи «мерехтіння» смислів висловлення [3, с. 262]. В ситуації, якщо реакція слухача на натяк не відповідає експекціям мовця, він може частково або повністю зняти неоднозначність, внести долю конкретики щодо свого комунікативного наміру. Також мовець здатний вдаватись до утримання теми розмови в потрібному йому ключі шляхом постановки навідних питань. Розглянемо такий приклад.

(4) Richard: So Monica let me ask you a question. Y'know, since we broke up do you ever think about me?

Monica: Uh yeah, I-I actually I thought about you a couple months ago.

Richard: Oh really?

Monica: Yeah but it was because I-I had an eye exam and I don't like my new eye doctor.

Richard: Who is it?

Monica: Edward Nevski?

Richard: Yeah he's no good. Do you ever (pause) think about me in a (pause) non-eye doctor way? („The Friends”, episode 20, 10 min.).

Питання Річарда “do you ever think about me?” може розумітись у два способи: а) чи згадує Моніка про нього загалом, в будь-якому зв'язку; б) чи згадує вона про нього в контексті їхніх колишніх стосунків. Насправді Річард вкладає друге, більш конкретне значення, але для того, щоб приховати самонадіяність, він обмежується загальним запитанням, сподіваючись, що Моніка зрозуміє його натяк у вірному ключі. Отримавши відповідь, що не задовольняє істинному запиту, Річард ініціює бічну секвенцію – ставить навідне питання, щоб «підвести» співрозмовницю до відповіді на інтендоване запитання.

2. Тактики усунення неоднозначності в дискурсі слухача

2.1. Тактика верифікації розуміння.

Тактика верифікації спрямована на спонукання автора висловлення підтвердити або спростувати його значення, як його розуміє слухач. В основі цієї тактики лежить реакція, що експлікує неоднозначне розуміння висловлення слухачем. Вона полягає у виведенні декількох значень і неможливості встановити, яке з них було інтендовано мовцем. Неоднозначному розумінню сприяє відсутність контекстуальних підказок чи невербальних сигналів, які «пояснюють», що мав на увазі мовець, тому виведені реципієнтом значення стають рівноможливими. Наведено приклад.

(5) Ross: No, no, don't. Why don't we?

Emily: Why don't we what?

Ross: Get married.

Emily: You are mad!

Ross: No! No! I'm not! It's-it's-it's perfect! I mean it's better than you just-just moving here, 'cause it's us together forever, and that's-that's what I want.

Emily: We've only known each other for six weeks! My parents will be really mad.

Ross: *Is that – are you saying yes? Is that yes no?*

Emily: *Yes* („The Friends”, episode 9, 20min.).

У висловленні *“My parents are going to be really mad”* не дотримано Максими Релевантності, тому Роса спантелічує такий неприхильний хід співрозмовниці, в якому не виражено чіткої згоди або відмови на пропозицію руки і серця. В результаті Рос не може з'ясувати, який зі змістів, що витікає з висловлення, є інтендованим співрозмовницею: а) батьки Емілі будуть розлучені, оскільки вона згодна одружитись з чоловіком, якого знає лише шість тижнів; б) батьки Емілі будуть розлучені, якщо вона погодиться одружитись з малознайомим їй чоловіком, тому вона має сказати Росу «ні». За допомогою метакомунікативного сигналу *“Is that – are you saying yes? Is that yes no?”* Рос створює вставну секвенцію, націлену на верифікацію правильності свого розуміння.

2.2. Тактика перепиту.

Застосування цієї тактики є способом маркування непрозорого для сприйняття висловлення. Ця тактика реалізується за рахунок висловлень, що повністю або ж частково повторюють лексико-структурний склад репліки-стимулу, але мають відмінний від неї питальний інтонаційний контур. Такі питання-повтори в лінгвістичній традиції отримали назву ехо-питань [3, с. 387; 1, с. 128; 5, с. 98] або декларативних питань (*declarative question*). У синтаксичному плані висловлення, що призначені для усунення неоднозначності, оформлюються як загальні питання, які передбачають стверджувальну або заперечну відповідь. Щоправда, в дискурсі такі респонсивні висловлення не тільки виконують функцію підтвердження чи заперечення, але й спонукають мовця надати додаткову інформацію, щоб прояснити зміст свого висловлення й у такий спосіб зняти неоднозначність. Розглянемо це положення на такому прикладі.

(6) Sheldon: *I've been seeing Penny behind your back.*

Leonard: *You've been seeing Penny behind my back? Like friends or in a different way?*

Sheldon: *I mean, we had dinner last night. She made me spaghetti with little hot dogs cut up in it. Well, little hot dog. I gave up the other five hot dogs to a real dog. A real, big dog. A hell hound. Tangential to the primary story. How about I circle back to it?*

Leonard: *Fine. Why did you have dinner with Penny?*

Sheldon: *I told you, she made spaghetti with little hot dogs. I like spaghetti with little hot dogs* („The Big Bang Theory”, episode 2, 16 min.).

Спонукання до роз'яснення неоднозначного висловлення здійснюється в межах вставного ходу за допомогою повного повторення висловлення із заміною елементів рольового дейсису *“I” – “you”*. Після перепиту адресат називає декілька варі-

антів розуміння, між якими він вагається, а саме *“like friends or in a different way”*, тобто Шелдон та Пенні бачаться за спиною Леонарда як друзі чи вони перебувають в іншому статусі. Отже, в цьому випадку тактика повтору комбінується з тактикою верифікації.

Висновки. Отже, стратегія усунення неоднозначності включає дії комунікантів, які звернені до прояснення змістовної сторони спілкування. Ця стратегія має репрезентацію у формі фіксованих та напівфіксованих метакомунікативних сигналів, що можуть підсилюватись невербальними сигналами. Стратегія усунення неоднозначності реалізується обома комунікантами за допомогою ряду тактик. На перспективу дослідження вноситься розгляд стратегічного застосування неоднозначності комунікантами.

Література:

1. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – 1978. – Вып. 8: Лингвистика текста. – С. 402–449.
2. Ларина Т. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т. Ларина. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 287 с.
3. Чхетиани Т. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка): автореф. дисс.... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. Чхетиани – К., 1987. – 20 с.
4. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, St. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 289 p.
5. Fredster E. On Semantic and Pragmatic Ambiguity / E. Fredster // Journal of Pragmatics, 1998. – № 30. – P. 527–541.
6. Grice H.P. Logic and Conversation / H.P. Grice // Syntax and Semantics.: Speech acts. – 1975. – Vol. 3 – P. 41–58.

Нагорная Е. П. Стратегия и тактики устранения неоднозначности

Аннотация. Статья посвящена исследованию стратегии и тактик устранения неоднозначности высказываний, которые за критерием принадлежности дифференцируются на тактики говорящего и слушающего.

Ключевые слова: диалогический дискурс, высказывание, метакоммуникативный сигнал, неоднозначность, устранение неоднозначности.

Nahorna O. Strategy and tactics of ambiguity elimination

Summary. The article deals with the analysis of the strategy and tactics of ambiguity elimination, which are differentiated into the speaker's and hearer's tactics by the criterion of use.

Key words: ambiguity, ambiguity elimination, dialogical discourse, metacommunicative signal, utterance.

Наумович Т. В.,
викладач кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ ZEIT/ЧАС У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Анотація. У статті проаналізовано ключове слово концепту ЧАС у німецькій мові на матеріалі словникових дефініцій з урахуванням асоціативного ряду на слово-стимул «час».

Ключові слова: концепт, ЧАС, ім'я концепту, семантичний аналіз, вербалізація, асоціація, словникова дефініція, національно-культурна специфіка.

Постановка проблеми. Час, як і простір, належить до фундаментальних основ життєдіяльності людини, є однією з головних буттєвих (онтологічних) і мовних категорій, які утворюють концептуальну картину світу і становлять основу будь-якої мовної системи. Завдяки своєму особливому онтологічному статусу, ціннісній ролі час не лише перетворився на форму, вимір буття, але і став змістом, тканиною людського існування.

Особливий інтерес у сучасному мовознавстві викликає вивчення універсальних понять загальнолюдської культури, таких як час та простір, крізь призму національних картин світу через особливості ключових слів або концептів культури, в яких фундаментальні категорії буття набувають додаткових інтерпретацій, специфічних етнічних рис.

Виходячи з положення про те, що значення слів «є важливими формуючими елементами свідомості: саме в них подана трансформована і згорнута в матерії мови ідеальна форма існування предметного світу, його якостей, зв'язків і відношень», вважаємо, що дослідження концепту закономірно розпочинати з вивчення семантики мовного знаку. Аналіз словникового відображення і втілення концепту вважається необхідним, оскільки система дефініцій в словниках сприяє пізнанню сутності свідомості народу, специфіки картини світу [5, с. 46]. Інтерпретація словникових тлумачень дає змогу виявити узагальнений прототип концепту, його змістовний мінімум, що створює базу для подальшого вивчення концепту на основі інших методик. Словникові дефініції розглядаються як достатньо повне та об'єктивне джерело формалізації змістової структури ідентифікаторів концепту.

Тому першим кроком до вивчення базової змістової структури концепту ZEIT/ЧАС, яка б показала національно-культурну специфіку його семантизації, є компонентний аналіз ядерного репрезентанту цього концепту на матеріалі словникових дефініцій німецькомовних лексикографічних джерел, адже лексична система у різних типах словників відображає специфіку фрагменту мовної картини світу, що стоїть за іменем концепту ZEIT/ЧАС. Дефініція може нечітко відбивати семантичну структуру слова, бути недостатньо інформативною, тому для отримання більш достовірних результатів дефініційний аналіз має бути доповнений результатами зіставлення даних кількох тлумачних словників або за допомогою зіставлення даних тлумачного словника з даними словників інших видів. Тому при аналізі доцільно порівняти дані кількох словників, щоб у повному обсязі висвітлити всі можливі лексико-семантичні варіан-

ти концепту ZEIT/ЧАС. Беручи до уваги те, що мова перебуває у стані динамічного розвитку, оновлюється та змінюється під впливом оточуючого середовища існування її носіїв, вважаємо необхідним і вивчення глибинного асоціативного потенціалу вербалізаторів концепту, бо ореол різних асоціативних інформантів навколо слова-стимула дає змогу здійснювати аналіз психологічної структури значення ключового слова як комплексного явища з емоційно забарвленими характеристиками.

Метою статті є здійснення семантичного та дефініційного аналізу вербалізаторів ключового слова концепту ZEIT/ЧАС у німецькій мові на матеріалі словникових дефініцій з урахуванням асоціативного фону цього мовного знака.

Виклад основного матеріалу. Лексема "Zeit" представлена в "Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache" («Електронному словнику німецької мови») дванадцятьма лексико-семантичними варіантами:

1. Сукупність секунд, хвилин, годин, днів, тижнів, що проходять (без множ.): *die Zeit vergeht schnell, rasch, wie im Fluge, allmählich, langsam, unmerklich. Sprichwörtlich kommt Zeit, kommt Rat // im Lauf(e) der Zeit, mit der Zeit langsam, nach und nach, allmählich im Laufe der Zeit wirst du es schon lernen.*

2. *dial.* Матеріалізм: поняття, яке охоплює тривалість та послідовність матеріальних процесів; основоположна форма існування матерії, чії особливості залежать від властивостей матерії: *die Existenz der Materie in Raum und Zeit.*

3. Частина, яка є в чийомусь розпорядженні: *ich habe heute keine, wenig, etwas, viel Zeit (für dich).*

4. Певна година або хвилина на годиннику (без множ.): *hast du (die) genaue Zeit?*

5. Місцевий (локальний) час: *es ist 19 Uhr Moskauer Zeit.*

6. Місцевий час певного меридіану: *die mitteleuropäische, osteuropäische Zeit.*

7. Час, відрізок часу: *Zeit und Ort der Zusammenkunft werden noch bekanntgegeben.* У цьому значенні лексема вживається у поєднанні з прийменниками *an, außer, auf, außerhalb, seit, von, vor, zu: es ist an der Zeit, dass... (es ist soweit, der Zeitpunkt ist gekommen, dass...); etw. auf unbestimmte Zeit vertagen, verschieben; außer der Zeit (abweichend vom üblichen Zeitpunkt); außerhalb der üblichen, gewöhnlichen Zeit kommen; seit der, dieser Zeit, von der, dieser Zeit an grüßt er mich nicht mehr; ich möchte nicht vor der Zeit dasein (ich möchte nicht vor dem festgelegten Zeitpunkt dasein); du bist mir zu jeder Zeit willkommen, kannst zu jeder Zeit zu mir kommen (du bist mir immer willkommen, kannst immer zu mir kommen).* Прислів'я: *wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen (essen, sehen), was übrigbleibt.*

8. Період часу: *es war eine schöne Zeit, die wir miteinander verbracht haben.* Словник наводить словосполучення слова "Zeit" тільки з такими прийменниками, як *auf, für, in, nach, seit, vor, während: er ist auf einige, längere, lange, kurze Zeit verreist; ich muss für einige Zeit verreisen; das Unglück ist in der Zeit deiner*

Abwesenheit geschehen; er ist nach kurzer Zeit zurückgekommen; seit einiger Zeit ist er wieder hier; vor einiger, langer Zeit war er einmal bei mir zu Besuch; während dieser Zeit war ich verreist.

9. Обмежений проміжок часу, який є в чимось розпорядженні з певною метою, термін: *für diese Arbeit hast du 14 Tage Zeit.*

10. *снопт.* Період часу, необхідний спортсмену для подолання певної відстані: *er ist eine gute Zeit gelaufen, geschwommen, gefahren.*

11. Період історичного розвитку, епоха: *zur Zeit des Sturm und Drang, des Absolutismus (in der Epoche).*

12. *мов.* Часова форма: *in welcher Zeit steht dieser Satz?* [6].

Десять лексико-семантичних варіантів лексеми “Zeit” подано в словнику Pons:

1) (без множ.) послідовність подій у певних відрізках, що піддаються вимірюванню: *Die Zeit vergeht.; Große Philosophen haben sich mit dem Phänomen der Zeit beschäftigt.*

2) (без множ.) години, дні, тижні тощо, які є в чийому розпорядженні: *Ich habe überhaupt keine Zeit jetzt.; seine Zeit gut einteilen; die Zeit mit Arbeit ausfüllen; Wir haben viel kostbare Zeit mit Warten verloren; Essens-, Jahres-, Tages-*

3) (без множ.) $\approx$ час за годинником: *Haben Sie die genaue Zeit?*

4) час у певній кліматичній зоні на землі: *es ist sieben Uhr mitteleuropäischer Zeit.*

5) момент часу або термін, строк для чогось: *Um diese Zeit frühstücken wir immer. Bitte halten Sie sich an die vereinbarten Zeiten!*

6) період часу: *eine längere Zeit im Ausland leben. Sie ist seit einiger Zeit krank. Er hat nach kurzer Zeit aufgegeben.*

7) період часу в особистому житті: *schöne/schwere Zeiten miteinander verbringen. Sie hat ihre große Zeit noch vor sich. Zu meiner Zeit war das noch ganz anders.*

8) ера або епоха в історії: *die Zeit der Aufklärung/der Romantik/ des Sturm und Drang. Das war die Zeit großer wissenschaftlicher Entdeckungen und Erfindungen. zur Zeit Augusts des Starken.*

9) сучасність, теперішнє: *Das ist halt der Geschmack der Zeit. die heutige Zeit.*

10) $\approx$ граматична форма дієслова: *In verschiedenen Sprachen gibt es verschiedene Zeiten des Verbs* [8].

Створений Інститутом німецької мови словник-тезаурус “Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch”, який узагальнює, систематизує та актуалізує дані, використовуючи матеріали багатьох інших лексикографічних джерел, пропонує два тлумачення або інтерпретації лексеми “Zeit”, які в досить узагальненому, схематичному вигляді ілюструють розуміння цієї лексеми носіями німецької мови. Наприклад, при тлумаченні часу як континууму мовець посилається на певну величину, яка розгортається незалежно та незмінно. І хоча кількісне вираження часу не є суттєвою характеристикою часу, людина все ж винайшла інструменти для вимірювання часу (годинник, календар), щоб збагнути сутність цього континууму [7].

Часом позначають також вказаний годинником або календарем уривок постійного перебігу. При цьому йдеться про чітко визначену точку, наприклад, точно виміряний у секундах, хвилинах або годинах короткий відрізок часу (при спортивних змаганнях) або про триваліші періоди (тижні, роки, десятиліття, століття), епохи.

Автори словника-тезауруса “Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch” вказують на взаємозв'язок між цими

двома видами прочитань. Тоді як лексема час при прочитанні «континуум» характеризується незліченністю (неможливістю знайти вираження у кількісній величині), для інтерпретації «відрізок» є вирішальним точно виміряний момент або відрізок континууму. Тому з лексемою час у значенні «континуум», на відміну від значення «відрізок», не використовуються кількісні прикметники та є неможливим вживання слова у множині. На відміну від часу як абстрактного поняття, конкретний час як відрізок або момент може, образно кажучи, бути точніше визначеним на осі подієвості.

Для того, щоб не просто виявити і зафіксувати факти мови залежно від їх розуміння людиною, але і з метою пізнання глибинних механізмів свідомості, які є основою функціонування мовних засобів, необхідно взяти до уваги дані асоціативних словників. У мовознавстві під асоціацією розуміють кожний вид необдуманого наперед, автоматичного зв'язку між двома психічними змістами. Доведено, що всі прояви того, що прийнято називати словом, мають асоціативну природу [3, с. 23]. У разі вільного асоціативного мислення можуть відбуватися відкриття прихованого змісту, зближення віддаленого, миттєве злиття різнорідних речей, руйнування зовнішньої оболонки явища для виявлення його сутності, оригінальне використання традиційного образного досвіду [1, с. 242]. Асоціативний ряд дає змогу виявити у вербальній формі знання, яке асоціюється з тілами мовних знаків, за допомогою мовних знаків, за допомогою яких можна відтворити образ [3, с. 72]. Асоціації відображають зв'язки між об'єктами і явищами реального світу, відіграють важливу роль у формуванні лексичної системи мови, яка піддається впливу асоціацій, які завдяки своїй частотності закріплюються у мовній свідомості.

Електронний словник синонімів та асоціацій німецької мови “Open Thesaurus” пропонує найбільш частотні лексеми-домінанти, які утворюють так зване макрополе асоціативних образів аналізованої лексеми. У свою чергу кожна з наведених лексем-домінант об'єднує навколо себе власні асоціативні мікрополя. Макрополе лексеми “Zeit” у німецькій мові утворюють такі лексеми-асоціати: *Aktualisierung, Chronometer, Datum, ausdehnen, 24-Stunden-Zählung* [9].

Ще на найдавніших етапах розвитку людства часові уявлення ґрунтувалися на спостереженні за явищами, що постійно змінювалися, тому можна припустити, що основу наївно-реалістичних роздумів про час утворювало поняття змін [4, с. 6]. Асоціативний ряд *Aktualisierung, Aufarbeitung, Erneuerung, Modernisierung, Renovation, Renovierung* свідчить про те, що і в сучасній мовній свідомості поняття змін, оновлення, перетворення відіграють, як і в давні часи, вагомую роль.

Загальновідомим є той факт, що з давніх-давен людина намагалася простежити перебіг часу, «охопити» його, що стало можливим завдяки поступовому виникненню найпростіших мір осягнення часу, зумовленому гострою суспільною необхідністю [2, с. 105]. Здатність часу піддаватися вимірюванню виступало запорукою розгортання буття в його усталеності і допомагало зорієнтуватися в часовому перебігу подій. У своєму прагненні до зручності та простоти людина використовувала при вимірюванні підручні предмети побуту і водночас створювала нові засоби, здатні членувати часо-просторовий континуум на менші відрізки. Тому не дивно, що носії німецької мови асоціюють час з такими поняттями, як *Chronometer, Marinechronometer, Schiffschronometer, atmosphärische Uhr, Armbanduhr, Chronograf, Chronograph, Wanduhr, physikalische Uhr, Sanduhr, Stundenglas,*

Taschenuhr. Такі уявлення, основою яких є раціональність, об'єктивність, що виражається у прагненні якомога точніше і повніше охопити часові явища, спираються на систему наукових понять та є наочним прикладом впливу наукового світогляду на формування темпоральних значень.

Поява засобів вимірювання часу уможливила поділ часу на менші відрізки або періоди. Іншими словами, створювалася певна «система координат», за допомогою якої люди, які належать до тієї чи іншої культури, ідентифікують, сприймають та створюють світ. Секунди переходять у хвилини, з хвилин утворюється година, сукупність яких складає день, який приходить на зміну ночі. Природні явища та їх циклічна зміна стали точками відліку, індикаторами, відносно яких сформувались граничні межі між порами року. Відлік часу у людському розумінні асоціюється з настанням певних явищ, з певними прикметами того чи іншого часового відрізка. Слід зазначити, що асоціативне поле навколо лексеми *“Datum”* є найбільш розгалуженим та об'єднує навколо себе не лише лексеми на позначення часу у їх «чистому вигляді» (*Wochentag, Feiertag, Festtag, Ruhetag, Jahr, Ära*), але й велику кількість лексем-комполит, значення є темпоральним лише «опосередковано», лише посилаючись на якийсь часовий відрізок (*Herbstanfang, Herbstbeginn, Baujahr, Herstellungsjahr, Lebensabschnitt, Wochenaufakt*). Це мовне втілення уявлень про час дає підстави стверджувати, що темпоральний сегмент мовної картини світу є не чим іншим, як реліктом архаїчних космологічних схем. Також він пов'язаний з первісними «наївними» спостереженнями природних явищ та з особливостями архаїчного світобачення, зокрема уявленнями про циклічний (а не лінійний одновимірний, як його тепер уявляють) час і його зв'язок із доступними безпосередньому спостереженню природними явищами. Саме ці мовні дані свідчать про позамовну культурно-міфологічну мотивацію семантики лексеми «час».

В асоціативній пам'яті носіїв німецької мови міцно закріпилися і такі поняття, як *24-Stunden-Zählung, astronomische Stundenzählung*, формулювання яких значною мірою відбувається під впливом наукового світогляду, що, на відміну від повсякденного, має доказовий характер, тобто має на меті найбільш об'єктивно та точно відобразити навколишню дійсність, закони природи та інші закономірності у сукупності їхніх системних взаємовідносин. Хоча представники давніх культур не мали сучасного наукового уявлення про рух космічних тіл і орієнтувалися на наївну геоцентричну картину світу, основними хронологічними одиницями часу виступали і виступають природні складові, визначені рухом Землі і небесних світил: день, місяць, рік, доба тощо. Періодичне обертання небесної сфери, повторення явищ сходу і заходу світил та їхніх кульмінацій дали людям природну одиницю лічби часу – добу. Зоряну добу, впродовж якої земля обертається навколо своєї осі, розділено на 24 зоряні години, у кожній з яких є 60 зоряних хвилин.

Закономірним є те, що час є не лише четвертим виміром простору, а й входить до всіх вимірів внутрішнього і зовнішнього просторів людини та її культурного буття, а отже, можна припустити, що в характеристиці часу у німецькій мові закріпилися життєвий досвід в організації праці, знання про швидкість руху людини у певних ситуаціях. Час поступово ставав невидимою сутністю, цінність якої неможливо недооцінювати, адже втрачений час повернути не можна. З часом та його постійною нестачею пов'язано багато негативних явищ, що стали так би мовити надбанням суспільної свідомості. Людство

постійно намагається відкласти справи, відстрочувати платежі, але при цьому подовжити часовий відрізок. Деякі події люди ні хотілося б пришвидшити, інші ж – «перенести на потім». Відлік часу став відбуватися відносно дій, що стабільно повторюються із певною періодичністю. Люди знайшли спосіб вимірювати час і уявили себе його господарем. Ці прагнення знаходять своє мовне втілення в мовних одиницях *ausdehnen, hinauschieben, hinausziehen, Laufzeit verlängern, stunden, Zahlungsfrist aufschieben, prolongieren*.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що дослідження концепту ZEIT/ЧАС як сформованого у свідомості носіїв німецької мови ментального утворення, що виражає закріплене у словесній формі осмислення феномена часу в німецькому суспільстві, закономірно розпочинати з розгляду його ядерного репрезентанта, або імені/ ключового слова однойменного концепту ZEIT/ЧАС. Використовуючи водночас фактуальні дані (дефініції тлумачних словників) та образний матеріал (реакції носіїв мови на слово-стимул «час» з асоціативних словників), можна здійснити спробу аналізу не лише ціннісного компонента концепта-універсалії ZEIT/ЧАС у німецькій мові, а і національно-культурної своєрідності семантичного наповнення та специфіки аксіологічного сприйняття концепту ZEIT/ЧАС.

Аналіз мовних засобів вербалізації імені концепту ZEIT/ЧАС на матеріалі лексикографічних німецькомовних джерел свідчить про мозаїчність, складне структурне, кількісне і якісне різноманіття часової картини світу, представлені великою кількістю мовних одиниць. Особливості відображення і мовного позначення часових циклів пов'язані з картиною світу, яка змінюється залежно від ступеня історичного розвитку тієї чи іншої групи носіїв конкретної мови та рівня пізнання ними дійсності. Вербалізатори, які формують зміст імені концепту ZEIT/ЧАС, можна об'єднати в дев'ять сем: 1) сукупність секунд, хвилин, годин, днів, тижнів, що проходять; 2) години, дні, тижні тощо, які є в чийомусь розпорядженні; 3) час за годинником; 4) час у певній кліматичній зоні на землі; 5) момент часу або термін, строк для чогось; 6) період часу; 7) період часу в особистому житті; 8) ера або епоха в історії; 9) сучасність, теперішнє. Вони по-різному відображають логіко-семантичну категоризацію цього фрагмента картини світу та є одиницями когнітивної і мовної діяльності народу, мотивованими особливостями його культури.

Варто зазначити, що асоціативний фон лексеми час у німецькій мові, за допомогою якого можна набагато краще уявити собі мозаїчний фрагмент дійсності під назвою «час», є достатньо різноманітним. У свідомості носіїв час як величина, яка постійно пов'язана з динамічністю процесів у суспільстві та житті в цілому, відіграє надзвичайно важливу роль. Тому у суспільстві, де все базується на дотриманні термінів, узгоджені дат, мовці прагнуть якомога точніше «охопити», виміряти часовий континуум сучасними технічними засобами, розуміючи, що час стає сутністю, цінність якої не слід недооцінювати, адже втрачений час неможливо компенсувати. Асоціативні інформанти навколо слова-стимула «час» зазнали впливу повсякденного світогляду, який спирається на життєвий, емпіричний досвід та апелює до чуттєвих образів.

Запропоноване дослідження є кроком до вивчення базової змістової структури концепту ZEIT/ЧАС у німецькій мові. Подальшу перспективу наукової розвідки вбачаємо у виокремленні та аналізі основних лексико-семантичних ва-

ріантів концепту ZEIT/ЧАС у німецькій мові, їх першорядних та периферійних семантичних ознак. Необхідними також є побудова ядроно-периферійної моделі та визначення лексико-семантичних мікрополів концепту ZEIT/ЧАС у німецькій мові, їх реалізації у конкретних текстах художньої літератури.

Література:

1. Лисиченко Т.Ю. Асоціативно-семантична типологія метафор у поетичному тексті Максима Рильського / Т.Ю. Лисиченко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – № 52. – С. 242–252.
2. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : [навчальний посібник для студентів вищих учбових закладів] / В.Г. Нестеренко. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
3. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) / Д.І. Терехова. – К. : КДЛУ, 2000. – 244 с.
4. Турсунов А. Познание эволюционных процессов во Вселенной: (на материалах космологии) / А. Турсунов. – М. : Знание, 1983. – 64 с.
5. Скаб М.В. Фразеологізми як концептовиражальний засіб / М.В. Скаб // Уч. записки Таврического национ. ун-та им. В.И. Вернадського. – Симферополь, 2007. – Т. 20 (50), № 6. – С. 42–48.
6. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
7. Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.owid.de>.
8. PONS Online-Wörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://de.pons.com>.
9. Wörterbuch für Synonyme und Assoziationen der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.openthesaurus.de>.

Наумович Т. В. Вербалізація імені концепта ZEIT/ВРЕМЯ в німецькоязычних лексикографічних джерелах

Анотація. В статті проаналізовано ключове слово концепта ВРЕМЯ в німецькому мові на матеріалі словарних дефініцій з урахуванням асоціативного ряду на слово-стимул «время».

Ключевые слова: концепт, ВРЕМЯ, семантический анализ, вербализация, ассоциация, словарная дефиниция, национально-культурная специфика.

Naumovich T. Verbalization of the concept name ZEIT/TIME in the German lexicographical sources

Summary. The article analyzes the name concept TIME in the German language on the material of word definitions, taking into account a number of associations the word-stimulus “time” suggests.

Key words: concept, TIME, semantic analysis, verbalization, association, dictionary definition, national-cultural specifics.

Пешкова О. А.,
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

ІМПЛІЦИТНІ ТА ЕКСПЛІЦИТНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СЕНСОРНИХ КОДІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОНА ФАУЛЗА “THE MAGUS”)

Анотація. У статті розглядаються лінгвальні маркери синестезії сприйняття в художньому творі на матеріалі роману Джона Фаулза “The Magus”. Мета статті полягає в ідентифікації і систематизації експліцитних та імпліцитних засобів вербалізації сенсорики сприйняття в межах художнього тексту. Для втілення поставлених цілей використовується метод нарративного та вербально-дискурсивного аналізу.

Ключові слова: сенсорний код, сприйняття, імпліцитні та експліцитні маркери, художній текст.

Постановка проблеми. Згадаємо вислів Дідро: «Наші чуття – клавіші, по яких ударяє оточуюча нас природа». Поняття «сприйняття» тісно пов'язане з поняттям «відчуття» (як ціле і його частка). Окремі властивості предметів і явищ, що безпосередньо впливають на органи чуття, віддзеркалюються у свідомості людини, утворюючи відчуття [2].

Таким чином, сприйняття (перцепція) – це віддзеркалення предметів і явищ в цілому при їх безпосередній дії на органи чуття. Наші відчуття і процеси сприйняття здатні до взаємодії. Пояснюється це тим, що в корі головного мозку всі рецепторні зони плавно переходять одна в одну, між ними немає різких меж. Це дає нам змогу сприймати тони як холодні чи теплі, мати гіркі чи солодкі спогади. Це явище синестезії – злиття декількох відчуттів в єдине ціле [2].

В межах художнього тексту, синестезія – це художній прийом, поєднання в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій, який впливає із природної властивості людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття, що приводить до синтезу кількох відчуттів.

Однією з цілей автора в створенні художнього тексту виступає передача особливої картини світу, яка б поєднувала в своїй сутності різні елементи сприйняття. Певні властивості свідомості автора створюють синестезійну основу, яка є багаторівневим феноменом і полягає в тому, що відчуття сенсорної модальності викликають вторинне відчуття іншої модальності [5, с. 13].

Останнім часом термін «код» виявився в центрі вивчення багатьох гуманітарних наук. У лінгвістиці тексту на базі розуміння тексту як вторинної моделюючої системи і як одиниці культури, тобто системи знаків культурних смислів, формується більш широке розуміння коду. Так, Р. Барт розуміє код як «асоціативні поля, понадтекстову організацію значень, які нав'язують уявлення про певну структуру», а також «конкретну форму» «вже баченого, вже прочитаного, вже зробленого» [1, с. 455–456]. У будь-якому художньому творі він виділяв п'ять кодів (культурний, герменевтичний, символічний, немічний, нарративний), через які йде виникнення смислів тексту. Будь-яке оповідання, на думку Р. Барта, існує в пе-

реплетенні цих кодів, їх постійної «перебивки» один одним [1, с. 455–456].

Дослідники вважають, що сенсорні коди – «сітки», які автор накидає на навколишній світ, членує, категоризує, структурує й оцінює його, – є універсальними [4, с. 232]. Сенсорний код має свої особливості переінтерпретації як «використання знаків однієї сфери на позначення іншої» [7, с. 122]. Сенсорний код знаходить своє відображення в мовному коді, який може бути відображеним в експліцитній та імпліцитній формі в тексті. Семантичне наповнення художнього тексту утворюється завдяки елементам, які належать до різних семіотичних кодів.

В сенсорному коді спостерігається перетин різних видів експерієнціального досвіду, отже, і в мовних засобах на рівні мовного коду це відображено в семантиці мовних одиниць: які використовуються для їх кодування, а в художньому тексті це ускладнюється тим, що це семіотична система складного типу з різномірними способами кодування.

Таким чином, в семантичному просторі кожне джерело інформації слугує для створення загального значення. На мовному рівні змішування кодів сприйняття відбувається в результаті активізації різних сенсорних систем.

Сьогодні все більшої актуальності набуває аналіз семантичного наповнення художнього тексту. Елементи, які виконують цю функцію, належать до різних семіотичних кодів. Проблеми кодування і перекодування семантичних одиниць набувають особливого значення.

Метою статті є ідентифікація й систематизація вербальних маркерів сенсорики сприйняття в межах художнього тексту. Для втілення поставленої мети використовується метод нарративного та вербально-дискурсивного аналізу. Об'єктом статті є мовні відповідники сенсорного коду в художньому тексті. Предметом цієї розвідки є специфіка вербалізації сенсорики сприйняття на матеріалі роману Джона Фаулза “The Magus”.

Виклад основного матеріалу. Фрагменти художнього тексту “The Magus” («Волхв») демонструють специфіку вербалізації результатів поєднання різних систем сприйняття. Мовні маркери сприйняття мають диференційований характер: вони можуть бути експліцитними та імпліцитними (неявними, прихованими та виявленими тільки через зв'язки з іншими об'єктами чи процесами) [3].

Експліцитні маркери сприйняття, в свою чергу, можуть поділятися на підгрупи залежно від залучення сенсорної системи (візуальні, тактильні, слухові, смакові, сомато-сенсорні тощо). Найчастіше в аналізованому тексті саме такого типу маркери мають синестезійний характер: “It was Sunday, *blue* as a bird's wing, *fresh, hot, in mint condition*” [6, с. 67]. В цьому

прикладі лексема “blue” є вербальним відповідником візуального коду, тоді як лексеми “fresh”, “hot” є маркерами тактильного відчуття. В текстовому фрагменті “*I have pictured a shift, rat-faced Greek Laval*” [6, с. 71] шляхом застосування обороту “*have pictured*” автор позначає ментальні процеси уяви, а лексема “*rat-faced*” номінує результат візуального сприйняття.

В текстовому фрагменті “*It was all peace <...> golden air and mute blue distances*” [6, с. 71] спостерігаємо перехрещення дії декількох сенсорних кодів і, як результат, – відповідного перехрещення на рівні вербального кодування мовними засобами шляхом поєднання декількох кодів, а саме візуального, представленого лексемами “*golden*” та “*blue*”, та слухового – “*mute*”.

“*It must have been singing <...> with a sobbing intensity, like a nightingale, but much more brokenly*” [6, с. 70]. На цьому прикладі ілюструється слуховий код.

“*The music came clearly out of the room, and flowed around me and out through the colonnade into the light*” [6, с. 82]. В наведеному прикладі автор за допомогою лексем “*music*” та “*flowed*”, відтворюючи атмосферу легкості, плавності, протяжності, застосовує синестезію таких кодів сприйняття: слуховий, тактильний, та візуальний (представлений лексемою “*light*”).

У фрагменті тексту роману “*I stood silently in a sea of insect sound*” [6, с. 78] лексичні одиниці “*silently*” та “*sound*” передають результат аудіального сприйняття, тоді як лексема “*sea*” відповідає візуальному коду. Аналогічне спостерігаємо і в текстовому фрагменті “*The silence and the stare were alarming and faintly comic*” [6, с. 80], де бачимо поєднання кодів слухового сприйняття та візуального.

Часто спостерігаємо поєднання засобів вербалізації досвіду поєднання смакового та ольфакторного сприйняття: “*I'd forgotten what a delicious meal tea could be*” [6, с. 81], де лексема “*delicious*” використана для передачі виключно смакового типу перцепції, а у фрагменті “*I smelt it, and it was the same scent a son the towel <...> old-fashioned like sandalwood, the sweet womanish perfume that puzzled me*” [6, с. 89] лексема “*sweet*”, що первинно позначає характеристику за результатом сприйняття на смак, синестезійно позначає тут запах.

“*I had a feeling someone was watching me. Do you feel that you are being watched?*” [6, с. 88]. В наведеному фрагменті подається приклад сомато-сенсорних кодів сприйняття, які вербалізуються через використання конструкцій “*I had a feeling, being watched*”. Вживання пасивного стану передає емоційну напругу героя, неконтрольованість емоційного стану та ситуації.

Імплицитні маркери сприйняття, на відміну від експлицитних маркерів, передають результат сенсорного сприйняття опосередковано. Наприклад, у фрагменті “*the sea and a strip of bleached stones finally shone*” [6, с. 68] спостерігаємо імплицитну вербалізацію слухового коду, який представлено лексемою “*bleached*”, через те, що процес шліфування пов'язаний з поступовим накатом хвиль, хоча сама лексема позначає результат візуального сприйняття.

“*A clear bell sounded <...> it clearly had a meaning, and it gave avoice to the peculiar state of tension that seemed to pervade both the place and it owner*” [6, с. 86]. Використовуючи лексеми

“*clear*”, автор передає відчуття чистоти та глибини звуку за рахунок синестетичного опису.

Отже, сприйняття – цілісний, складний, динамічний, цілеспрямований когнітивний процес відображення безпосередньо діючих на органи чуття об'єктів зовнішнього (об'єктивного) світу. Продуктом цього процесу є перцептивні образи, що утворюють суб'єктивну картину світу. Внаслідок перцептивної діяльності відбувається якби зняття зліпків з навколишнього середовища. Результатом сприйняття (перцепції) є перцептивні образи, які в своїх істотних властивостях повторюють оригінали, що їх викликали. Система перцептивних образів у мозку людини складає внутрішню картину світу [2]. Сприйняття відрізняється від уяви (фантазії) саме тим, що відтворює в свідомості людини образи реальності, віддзеркалює зовнішній світ. Таке відображення є результатом безпосередньої дії об'єктів реального світу на органи чуття. Цим перцептивні образи відрізняються від мнемічних, які зберігаються в пам'яті і можуть відтворюватися в уяві поза дією об'єктів реального світу на органи чуття, а також фантастичних, народжених безпосередньо під впливом діяльності уяви людини.

Сприйняття художнього твору може проходити кілька етапів: від поверхневого сприйняття до усвідомлення сутності, глибинного змісту твору. Поверхнєве сприйняття на лінгвальному рівні відбувається завдяки експлицитним конструкціям за допомогою мовних одиниць і не потребують додаткового декодування, тоді як глибинність змісту реалізується через вживання імплицитних маркерів, які містять приховані значення, і їх декодування вимагає від реципієнта додаткових фонових знань.

Висновки. Проаналізовані текстові фрагменти демонструють, що в романі Джона Фаулза “*The Magus*” автор найчастіше вдається до синестезії сенсорних кодів з метою створення художньої образності, а також в намаганні задіяння максимальної кількості сенсорних відчуттів для формування багатовимірної художньої картини світу. Аналіз текстових фрагментів дає змогу зробити висновок, що експлицитні та імплицитні маркери сприйняття залучають одні й ті самі сенсорні коди та їх перетин активізує різні види експерієнціального досвіду.

Література:

1. Барт Р. Текстовый анализ одной новеллы Эдгара По / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт. – М.: Прогресс, 1989. – С. 424–461.
2. Бицько О.К. Психологічні основи художнього сприйняття / О.К. Бицько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Психологічні_основи_художнього_сприйняття.
3. Енциклопедичний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru>.
4. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуро́логия / В.В. Красных. – М.: ИДТГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
5. Сабанадзе М.Я. Синестезия в подъязыке музыковедения (на материале английского языка) : автореф. дисс.... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.Я. Сабанадзе ; Ленингр. госуд. ун-т им. А.А. Жданова. – Ленинград, 1987. – 21 с.
6. Fowles J. *The Magus* / J. Fowles. – London : Vintage Books, 2010. – 672 p.
7. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : CUP, 1980. – 242 p.

Пешкова Е. А. ИмPLICITные и эксплицитные средства вербализации сенсорных кодов в художественном тексте (на материале романа Джона Фаулза “The Magus”)

Аннотация. В статье рассматриваются лингвальные маркеры синестезии восприятия в художественном произведении на материале романа Джона Фаулза “The Magus”. Цель статьи заключается в идентификации и систематизации эксплицитных и имплицитных средств вербализации сенсорики восприятия в пределах художественного текста. Для воплощения поставленных целей используется метод нарративного и вербально-дискурсивного анализа.

Ключевые слова: сенсорный код, восприятие, имплицитные и эксплицитные маркеры, художественный текст.

Pieshkova O. Implicit and explicit means of verbalization of sensory codes in literary text (based on the novel by John Fowles “The Magus”)

Summary. This article discusses lingual markers synaesthesia of perception in the artwork on the material of John Fowles’s novel “The Magus”. The purpose of the article is to identify and organize explicit and implicit means of verbalization sensory perception within a literary text. To implement these goals the method of narrative and verbal and discursive analysis.

Key words: sensory code, perception, implicit and explicit markers, literary text.

Попельнух Д. А.,

викладач кафедри педагогіки та іноземної філології

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

АРХЕТИПІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НІЧ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті досліджуються засоби вербальної актуалізації архетипів концепту НІЧ у поетичному дискурсі та документах Великої Британії VII – VIII ст. Вибір саме цього періоду пояснюється тим, що сприйняття світу в указаних темпоральних межах максимально наближено до міфо-епічного, що через особливості мислення передбачало відповідну інтерпретацію часу та його гіпоніму – ночі.

Ключові слова: архетип, концепт, поетичний дискурс, передконцептуальні підвалини.

Постановка проблеми. Час здавна слугує інструментом когнітивної діяльності людини, укоріненим у свідомості носія мови [1, с. 10–11; 2, с. 5; 3, с. 23–25; 4, с. 11–12]. Одним із проявів його походження як ментального конструкту є наявність передконцептуальних чи архетипичних ознак [5, с. 6–8; 6, с. 15; 7, с. 26].

Серед гіпонімів концепту ЧАС концепт НІЧ посідає особливе місце. Це пояснюється особливостями світосприйняття людини, яка пов'язувала темний період дня із певними емоціями, ритуалами, забобонами тощо. Всі вони слугують підґрунтям архетипу концепту НІЧ, яка, власне, і знаходиться в центрі уваги нашого дослідження.

Об'єктом роботи є архетипи, які слугують передконцептуальними підвалинами концепту НІЧ.

Предметом є засоби вербальної актуалізації відповідних архетипів у поетичному та інших типах (хроніках та інших документах) Великої Британії (VII – VIII ст.). Вибір саме цього періоду пояснюється тим, що сприйняття світу в указаних темпоральних межах максимально наближено до міфо-епічного, що через особливості мислення передбачало відповідну інтерпретацію часу та його гіпоніму, ночі [8, с. 118–127, 173–180].

Гіпотезою дослідження є припущення, що архетипові ознаки ночі присутні у засобах його вербальної реалізації відповідного концепту в будь-який період розвитку англійської мови, однак основу для формування архетипових ознак ночі закладено в межах міфо-епічного мислення. Відбиття останнього репрезентовано в поетичних творах та документах давньоанглійського періоду (VII – VIII ст.).

Метою статті є визначення засобів вербальної реалізації архетипових ознак ночі в межах різних типів дискурсу Великої Британії VII – VIII ст.

Досягнення мети можливо за умов розв'язання таких завдань:

- 1) визначити релевантні для лінгвокогнітивного напрямку лінгвістики ознаки архетипу;
- 2) виявити характеристики символів ночі, сформованих у межах міфо-епічного мислення різних культур та, зокрема культури Великої Британії;
- 3) описати процедуру виявлення архетипових ознак ночі, реалізованих в поетичному та інших типах дискурсу Великої Британії у VII – VIII ст.;

4) виявити та систематизувати архетипові ознаки ночі, що знайшли вербальне втілення у поетичних творах та інших документах Великої Британії у відповідний період.

Матеріалом дослідження слугували поема «Беовульф», а також статті словників-тезаурисів давньоанглійського періоду (“Thesaurus of Old English, “Old English Online”).

Актуальність дослідження визначається чільною роллю ментальних процесів людини у формуванні вербалізованих уявлень про час, у тому числі й в історичній перспективі.

Інструментом дослідження є національно-культурний концепт [9, с. 35, 37–38]. Концепт визначаємо як основу для архетипу, який за визначенням є культурно зумовленим явищем [10, с. 53; 11, с. 13–15].

Виклад основного матеріалу. У сучасній когнітивній науці загально визнаним є той факт, що людина свідомо використовує лише невелику частину ресурсів мозку. Інтелект переважно оперує з несвідомим, в якому присутнє і те, що К. Юнг називав «колективним несвідомим» [12, с. 2–3; 13, с. 5–6]. Останнє називається проформою свідомості, яка здатна впливати на внутрішній стан людини. У колективному несвідомому існують своєрідні когнітивні образи, на які орієнтується людина у своїй інстинктивній поведінці. Такі когнітивні образи описані К. Юнгом як архетипи [12, с. 3–4].

Поняття архетипу (в термінах когнітології) можна назвати передконцептуальною основою для формування структур уявлення знань [13, с. 2; 10, с. 13–14]. Це генетично найбільш давня форма мислення, що робить свій внесок в адекватну обробку інформації людиною. Важливо зазначити, що архетип є не тією чи іншою семантичною конструкцією, а апіорно-когнітивною умовою її формування. В цьому сенсі архетипи – це «чиста спрямованість мислення, базовий рівень ментальності людини, в якому весь досвід природної самоорганізації відбитий у вигляді передконцептуальних моделей структурування» [14, с. 5]. Архетипи колективного несвідомого можна розглядати як своєрідні когнітивні образи, на які орієнтуються людина у своїй інстинктивній поведінці [14, с. 6].

Систематизація поглядів К. Юнга та його послідовників щодо природи архетипу як колективного несвідомого та архетипного образу у формі виявлення свідомості дає змогу окреслити коло архетипів та розділити їх на психологічні та культурні [14, с. 2–3].

У зв'язку з когнітивною лінгвістикою психологічні архетипи постають як результат емоційного досвіду людства. Це передконцептуальні структури, довербальні концептуальні імплікації, певний набір яких складає зміст того чи іншого архетипу [14, с. 11]. Психологічні архетипи породжуються емоційним досвідом людини. Коло психологічних архетипів, окреслених К. Юнгом, було розширено і нині включає такі: Самість, Его, Дух / Бог / Сатана (кінцева реалізація психічної реалізації, спроектованої на зовнішній світ), Аніма (несвідома жіноча сторона чоловічої особистості (Жінка, Діва Марія, Мона Ліза)), Анімус

(несвідома чоловіча сторона жіночої особистості (Чоловік, Ісус Христос, Дон Жуан)), Мати / Жінка, Світло, Темрява / Тінь (несвідома протилежність того, що індивід наполегливо зміцнює у свідомості), Вогонь, Земля, Повітря, Море, Орієнтація, Регенерація, або Трансформація [14, с. 13].

Культурний архетип – це свідомо перероблений архетип у судженнях та оцінках індивідуумів. Його зміст складають концептуальні ознаки, які проявляються у словесних образах та символах через співвідношення з міфом, релігійним вченням, казкою. До культурних архетипів відносяться архетипи Трійці, Богоматері / Мадонни, Персони / Маски (соціальна роль людини, що впливає з громадських очікувань та навчання у ранньому віці), Героя / Трікстера, Вічного Мандрівника, Світового Дерева, Світового Яйця, Мудрого Старця / Старухи, Життя, Смерті, Розвитку, Метаморфози [14, с. 13–14].

Враховуючи той факт, що в культурі має місце інтерполяція психологічних та культурних архетипів, вважаємо, що цілком природним є спостереження, що архетипізація концепту НІЧ через його властивості йшла в обох напрямках. Це пов'язано також із іманентними особливостями ночі, що є і психологічним, і культурним архетипом, тобто невід'ємним компонентом психологічного досвіду, який знайшов відбиток у казках та міфах.

Архетипізація концепту НІЧ у різних культурах простежується в межах міфо-епічного мислення. Наприклад, санскритом ім'я ночі – Ліла – означає гру. В давньоіндійському світі володаркою ночі виступає дружина бога любові Ками – богиня задоволення і насолоди Раті. В індійській культурі представлений архетип Темрява, тут він має позитивний сенс, а саме ніч асоціюється з любов'ю та насолодою [15, с. 2–4].

Символіка ночі дуже різноманітна. У грецькій міфології Ніч, Нікта, завжди протиставляється Гемері, дню. Нікта походить з Хаосу і народжує бога смерті Танатоса, бога сну Гипноса, німфу Немесиду і бога лихослів'я Мома. Все це початкові древні сили, що ховаються в лоні ночі. Вона є проекцією Аїда (царства мертвих). Будинок ночі знаходиться в безоднях Тартар, де і зустрічаються Нікта і Гемера, змінюючи одна одну. Фігура персоніфікованої Ночі парує в небі, під блакитним склепінням, засіяним зірками. Вона може тримати немовля в кожній руці, причому один з них, білий, є Сном, а другий, чорний, – Смертю [15, с. 4]. Отже, у грецькій міфології ніч асоціюється із хаосом, смертю, сном, спокутою та лихослів'ям. Таким чином, у грецькій міфології представлені ознаки архетипу Аніма (що асоціюються з богинею ночі Ніктою) та архетип Тінь / Темрява (пов'язаний із царством мертвих, Аїдом).

У кельтів зміна сезонів асоціювалася зі зміною чільних божеств: бог Світла передавав своє життя богу Темряви під час Хеллоїну. Хеллоїн, що англійською мовою тлумачиться як переддень усіх святих (*All Hallows' Eve*, або *All Saints' Eve*), веде початок від кельтського ритуального свята Самайну, засвоєного німецькими племенами англів, саксів та ютів, що переселилися до Британії після VI ст. н. е. Хеллоїн також називають ніччю приводів чи безладу (*Pooky or Punkie Night*, або *Mischief Night – evil condition, misfortune, need, want*), або ніччю невдач, нещастя, диявольських сил [16, с. 2–3]. В цьому символі наявні двоїсті властивості ночі і дня, асоціації із царством живих і царством мертвих. Проте переважно спостерігаються ознаки архетипу Темряви, тому що Хеллоїн – це особлива ніч, та архетипу Смерті, що втілені через символи темних сил та царства мертвих [17, с. 22].

У християнстві ніч традиційно є часом небезпек і спокус: «Бог дарував день живим, а ніч віддав мертвим» [15, с. 11]. Одночасно

це час духовної битви і молитви для містиків і ченців. Саме вночі народився Христос, який приніс «світло істини тим, хто поневіряється в ночі омани» [15, с. 13]. Ніч – це час кохання і головних таїнств життя. Вона описується як містична і метафізична. Під час чарівної ночі багато що стає можливим. Є ночі ясного бачення, передбачення, передчуття [17, с. 7]. Таким чином, в християнській культурі ніч архетипізується як Дух / Бог / Сатана та Світло.

Для гуманістів Ренесансу ніч поставала руйнівним елементом, що символізує фізичну смерть, тому іноді вона зображувалася у вигляді чорного шура. Водночас вона наповнена життям духів, тіней, примар, перевертнів і відьом. Звичайні атрибути Ночі для цього періоду – це сова, маски і маки, останні іноді у вигляді вінка на голові [17, с. 8]. Таким чином, ренесансна ніч архетипована як Темрява / Тінь, Смерть і Дух.

В межах світосприйняття давньоанглійської людини, згідно з гіпотезою, концепт НІЧ має архетипові прояви, схожі на міфо-епічні. Процедура виявлення архетипових ознак концепту НІЧ, реалізованого у межах давньоанглійського дискурсу полягає, по-перше, у виявленні колокацій чи тестових пасажів із лексемою “night” у тексті поеми «Беовульф», а також у відповідних статтях словників тезаурусів давньоанглійського періоду. Другим етапом аналізу є групування знайдених колокацій за семантичними ознаками, що характеризують певні архетипи. Фінальним етапом дослідження є виявлення номенклатури архетипів та засобів їх вербальної реалізації.

В межах першого етапу виявлено 62 відповідні колокації, які структурно постають як номінативні, атрибутивні та вербальні сполучення, які мають денотат «ніч», чи співвідносяться із нею асоціативно. В останньому випадку це колокації, які позначені у відповідних статтях про ніч, але не мають темпорального денотата і взагалі не вказують на часовий проміжок. Такими є, наприклад, колокації, де ніч реалізується як сліпота або нечіткість бачення (*blindness; night-blindness; blind in one eye*); жива істота (*strode o'er floor the famed-in-strife, with his hand-companions, – he hall resounded, – wishing to greet the wise old king, Ingwines' lord; he asked if the night had passed in peace to the prince's mind*); смерть та причини смерті (*night is violent death, slaughter; sudden death; wound causing death; death-stroke; death-bringing tree*); вбивство та його засоби (*to slaughter an innocent; to commit murder / manslaughter; to kill, slay; death caused by sword; to kill by crushing; to kill by drowning; to kill by poison*); знищення (*night is destruction; deadliness, destructiveness; destruction of men*); руйнування домівки (*destruction of protection / shelter; destruction of life*); прокляття (*perdition*); втрата (*waste, desolate*); руйнівник (*as life-destroyer; as devourer*); поглинання (*to devour, engulf, consume*); спустошення (*to lay waste; (of person) to lay waste*); смертельні стосунки (*deadly bond, embrace*), а також як темна сторона людини або ворог (*when heaven's jewel had fled o'er far fields, that fierce sprite came, night-foe savage, to seek us out where safe and sound we sentried the hall*).

Другий етап дослідження передбачає аналіз конкретних проявів ознак архетипізації ночі. У його межах виявлені такі архетипи.

1) Архетип Аніма / Анімус проявляється в сполученні “Bridal night” (*Thesaurus of Old*). Тут ніч актуалізована як передвесільна. Людина (чоловік або жінка) знаходить споріднену душу, вони дають шлюбні клятви один одному.

2) Архетип Темрява вербалізується у таких колокаціях, що не мають темпорального денотата: *Defective vision; Blindness;*

Night-blindness; Dim-sighted; Blind; Born blind; Blind in one eye; Stone-blind; (Of sight) to grow dim (Thesaurus of Old English). Тут ніч асоціюється зі сліпотою, нечіткістю бачення.

3) Архетип Персона проявляється у прикладі: “*Strode o'er floor the famed-in-strife, with his hand-companions, – he hall resounded, – wishing to greet the wise old king, Ingwines' lord; he asked if the night had passed in peace to the prince's mind (Beowulf)*”. Тут ніч асоціюється з живою істотою, яка може рухатися.

4) У тлумачних словниках ніч асоціюється з такими явищами, як смерть або якась руйнівна сила. В таких прикладах реалізується архетип Смерть / Тінь, що актуалізований у сполученнях, що денотують смерть: *Night is Violent death, slaughter; Sudden death; As spirit of death; Killing, violent death*; причину смерті: *Act of drowning; Cause / occasion of death; Power causing death; Wound causing death; Death-stroke; Death-bringing tree; Deadly flame; Causing death*; вбивство: *To slaughter an innocent; To commit murder / manslaughter; To kill, slay; To cut down, slaughter; Fill / abundance of slaughter; Killed, slaughtered*; засоби вбивства: *Death caused by sword; To kill by crushing; To kill by drowning; To kill by poison; A killer; As murder*; знищення: *Night is destruction; Deadliness, destructiveness; Destruction of men; Destruction/killing by night; Ruin, destruction; Utter destruction, extirpation; Fallen, dilapidated; Damaged; To fall into ruins; Destroy, devastate; To tumble, fall down*; руйнування домівки: *Destruction of protection / shelter; Destruction of life*; місце вбивства: *Place of carnage*; прокляття: *Perdition*; руйнівника: *As life-destroyer; As devourer; Flood as destroyer*; втратою: *Waste, desolate; Fallen, spoiled, desolate*; поглинання: *To devour, engulf, consume*; послаблення: *(Of stones) loosened; To slip away, be loosened*; здатність спустошувати: *To lay waste; (Of person) to lay waste*; смертельні стосунки: *Deadly bond, embrace; (Thesaurus of Old English)*. Тут ніч асоціюється зі смертю або знищенням.

5) Архетип Бог проявляється у таких прикладах, де ніч – період посту: *Abstinence from food (Thesaurus of Old English)* чи переддень богоявлення: *Eve of Epiphany / Twelfth night (Thesaurus of Old English)*.

6) Архетип Дух (Сатана) виявляється у такому прикладі, де ніч визначається як темна сторона людини або ворог: *When heaven's jewel had fled o'er far fields, that fierce sprite came, night-foe savage, to seek us out where safe and sound we sentried the hall (Beowulf)*.

Висновки. Таким чином, передконцептуальні підвалини концепту НІЧ спостерігаються у таких архетипах, як Аніма / Анімус, Темрява, Персона, Смерть / Тінь, Бог, Дух / Сатана. Характеристика цих архетипів у поезії VII – VIII ст. мають актуалізацію через номінативні словосполучення, де ніч асоціюється зі сліпотою, нечітким баченням та живою істотою; через атрибутивні словосполучення, в яких ніч реалізована як передвесільна, та вербальні словосполучення, які реферують до знищення, руйнування, вбивства, смерті, поглинання, послаблення та спустошення.

Перспективу подальшого дослідження бачаємо у вивченні архетипізації концепту НІЧ в інші періоди розвитку англійської мови.

Література:

- Evans V. The Structure of Time: Language, Meaning and Temporal Cognition / V. Evans / Ed. John Benjamins, 2004. – 286 p.
- Langacker R.W. A usage-based model / R.W. Langacker // Topics in Cognitive Linguistics. – Amsterdam : Benjamins, 1988. – P. 127–161.
- Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира : [монография] / Е.В. Бондаренко. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 377 с.

- Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 300 с.
- Толстой Н.И. Времени магический круг / Н.И. Толстой // Логический анализ языка. Язык и время / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М. : Индрик, 1997. – С. 17–27.
- Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор ; пер. Н.В. Исаевой, С.А. Исаева. – М. : Республика, 1993. – 109 с.
- Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет // Дегуманизация искусства ; пер. С.Л. Воробьева. – М. : Радуга, 1991. – С. 479–517.
- Бондаренко Е.В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира : [монография] / Е.В. Бондаренко. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 304 с.
- Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
- Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М., 1975.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 300 с.
- Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 306 с.
- Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
- Белыхова Л.И. Архетип, архетипный смысл, архетипный образ у лингвокогнитивному висвітленні (на матеріалі віршованих текстів американської поезії) / Л.И. Белыхова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2015. – № 3. – С. 6–16.
- The Power of Myth / [J. Campbell, B. Moyers, B.S. Flowers] – New York : Anchor Books, 1991. – 293 p.
- Книга символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.symbolsbook.ru/Article.aspx?id=340>.
- Трессидер Д. Словарь символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/index.php.
- Thesaurus of Old English [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://libra.englant.arts.gla.ac.uk/oethesaurus>.
- Beowulf. Poem [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.poetryfoundation.org/poems-and-poets/poems/detail/50114>.
- Old English Online: English Meaning Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/eieol/engol-EI-X.html>.

Попельнух Д. А. Архетипизация концепта НОЧЬ в древнеанглийском языке

Аннотация. В статье исследуются способы вербальной актуализации архетипов концепта НОЧЬ в поэтическом дискурсе и документах Великобритании VII – VIII вв. Выбор именно этого периода объясняется тем, что восприятие мира в указанных темпоральных пределах максимально приближено к мифо-эпическому, что из-за особенностей мышления предполагало соответствующую интерпретацию времени и его гипонима – ночи.

Ключевые слова: архетип, концепт, поэтический дискурс, передконцептуальные основания.

Popelnukh D. Archotyping the NIGHT concept in Old English

Summary. The article focuses on different means of verbal implementing the archetypes of the NIGHT concept in poetic discourse, and other documents of the United Kingdom of the VII – VIII centuries. The choice of this period is described by the perception of the world within specified temporal limits as close to the myth-epic that because of special features of thinking it is involved relevant time interpretation and its hyponym, night.

Key words: archetype, concept, poetic discourse, preconceptual basis.

Прима В. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Київського національного торговельно-економічного університету

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В АНГЛОМОВНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТУРИЗМУ

Анотація. Стаття присвячена розгляду основних синонімічних відношень англомовної туристичної термінології. Розглянуто загальні характерні риси англомовних туристичних путівників та особливості функціонування у них туристичних термінів.

Ключові слова: термін, термінологія, синонім, путівник, функціонування.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується поглибленою зацікавленістю до вивчення підмов, які обслуговують різноманітні сфери професійної діяльності людини [2; 4].

Термінологія будь-якої галузі знання завжди знаходиться в стані кількісної і якісної зміни: застарівають і виходять із вживання одні терміни, виникають і впроваджуються інші; змінюється семантичний об'єм раніше відомих термінів; відбувається перерозподіл значень. Це говорить про активність лексико-семантичних стосунків в термінології, які протікають дещо відмінно від літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Якщо в загальній лексиці послідовно представлені такі явища, як полісемія, омонімія, синонімія, то в спеціальній лексиці вони мають свої особливості і обмеження. Так, як бажані вимоги для термінів виділяють однозначність, тобто одне слово – один сенс, що означає відсутність у терміна полісемантичних стосунків, омонімів, синонімів. На практиці справа йде інакше. Термін не може позбавитися від матеріальної мовної форми, де усі ці стосунки обов'язково є присутніми; проте термінологи роблять відбір синонімів, специфікацію омонімів, розділення полісемії для досягнення тих вимог, які пред'являються до терміна» [7; 5]. Розглянемо ці стосунки детальніше.

Метою статті є розгляд синонімічних відношень англомовної туристичної термінології у путівниках по Україні.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка з таких англомовних онлайн-путівників: "World Travel Guide" та "Travel to Ukraine (the Official Travel Website and Guide to Ukraine)".

Вклад основного матеріалу. Туристичний путівник (*travel guide*) визначається як друкована книга, електронний чи аудіовізуальний довідник, який присвячений певній країні чи місту, містить інформацію щодо географічних, історичних, культурних особливостей країни, її пам'яток, наявних видів проживання, харчування, транспорту та розваг і зазвичай супроводжується ілюстраціями, схемами, картами [6].

У лінгвістиці путівник розглядається як жанровий різновид туристичного дискурсу [8]. Характерними рисами туристичних путівників є високий ступінь узагальнення, точність, інформативність та імперсональність. Основними функціями путівників є інформативна (представлення фактуальної інформації) та рекламна (створення позитивного образу певного туристичного об'єкта, що має на меті зацікавити потенційного туриста

щодо його відвідання). Саме цими функціями зумовлений вибір лексичного складу туристичних путівників.

Для туристської термінології найбільш характерна синонімія, що з'являється через перші три причини. Так, прикладами термінів-синонімів, що виникли в результаті того, що паралельного, що термінує одного і того ж поняття різними дослідниками, можуть служити такі терміни.

Agrotourism – farm tourism.

Tourism in which tourists board at farms or in rural villages and experience farming at close hand. Agrotourism has different definitions in different parts of the world, and sometimes refers specifically to farm stays, as in Italy. Elsewhere, agrotourism includes a wide variety of activities, including buying produce direct from a farm stand, navigating a corn maze, picking fruit, feeding animals, or staying at a B&B on a farm. Agritourism is a form of tourism niche that is considered a growth industry in many parts of the world, including Australia, Canada, the United States and the Philippines. Other terms associated with agritourism are "agritainment", "value added products", "farm direct marketing" and "sustainable agriculture" [10].

Поява синонімів з другої причини не характерна для англомовної термінології туризму, оскільки багато термінів запозичуються в інші мови саме з англійської і отримують різні переклади.

Для туристичної термінології характерна наявність повного і короткого позначення одного поняття, оскільки багатослівні терміни незручні через свою громіздкість: «Вживання повних форм вступає в протиріччя з принципом мовної економії, згідно з яким в мові реалізуються лише окремі мовні форми, які оптимізують комунікацію» [5; 6]. Тому в текстах з'являються короткі варіанти терміна, усечені форми, аббревіатури, а також еліптичні конструкції, коли замість повної форми терміна вживається одна з його складових частин.

В англійській термінології більше місце в створенні коротких варіантів термінів посідає аббревіація:

- *DET – domestic escorted tour;*
- *DIT – domestic independent tour;*
- *FIT – foreign independent tour;*
- *GIT – group inclusive tour;*
- *VFR – visiting friends and relatives;*
- *VR – visiting relatives;*
- *RIH / LIT – rent it here, leave it there.*

Говорячи про повні і короткі варіанти термінів, необхідно визнати, що вони є особливим випадком. В останні десятиліття склалася авторитетна думка, що ці форми не слід розглядати як синоніми, оскільки короткий варіант є вторинним, залежить від повного і за значенням, і за формою, а істинні синоніми існують на рівних правах, формально і семантично не обумовлюючи один одного [6; 7].

Таким чином, подібні терміни ми відносимо до термінологічних варіантів, про які поговоримо нижче.

Серед причин, що обумовлюють наявність синонімів в термінології туризму, можна назвати і запозичення іншомовного терміна, коли функціонують терміни-дублети, один з яких є одвічним, а інший – запозиченим.

В англійській терміносистемі сфери туризму терміни-дублети іншомовного походження нечисленні:

- *conciierge* (фр.) – *head porter*;
- *sommelier* (фр.) – *wine waiter*;
- *platdujour* (фр.) – *dish of the day*.

Говорячи про абсолютну синонімію в терміносистемі, необхідно зупинитися і на питанні варіантності термінів, яке викликає підвищений інтерес сучасних термінологів. Існує дві протилежні точки зору на проблему термінологічної варіантності.

Перша пов'язана з Д.С. Лотте і послідовниками його школи С.І. Коршуновим, Г.Г. Самбуровою та ін. Суть цієї концепції полягає в тому, що будь-яке термінологічне слово пов'язане з поняттям ізоморфізму плану змісту і плану вираження спеціального знаку. Подібні погляди висловлювалися Є.М. Толикіною, яка характеризувала терміносистему як автономно функціонуючі в мові і утворюючі замкнуті системи, в яких семантично спеціальний знак не розвивається [1; 5].

Твердження про неможливість або небажаність варіантності в термінології характерне і для робіт зарубіжних учених. Так, ідеї ізоморфного облаштування терміносистеми підтримує В. Вілле, представник західнонімецької термінологічної школи О. Вюстера.

Друга точка зору, що визнає наявність термінологічної варіантності, склалася тільки в останні десятиліття і пов'язана з іменами таких фахівців, як Б.Н. Головін, В.П. Даниленко, В.І. Сифоров, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчик, І.С. Квітко. На сьогодні існує велика кількість класифікацій термінологічних варіантів.

У дослідженні ми використовуємо класифікацію, запропоновану С.В. Гриневим [6], яка, на наш погляд, є найповнішою і якнайкраще відбиває сучасне положення. Учений розглядає термінологічні варіанти всередині лексико-семантичної парадигми абсолютних синонімів. Так, він пише: «Існує думка, що синонімія і варіантність – це різні поняття, і варіантність не можна розглядати як різновид синонімії, але оскільки варіанти служать для назви одного поняття, то повністю відповідають ознакам абсолютних синонімів» [1, с. 109–110].

Грунтуючись на цих поняттях, ми класифікували англійські синоніми туристичної термінології і отримали такі дані. Аналіз вибірки англійських термінів сфери туризму показав, що 10% термінів від загальної вибірки мають варіанти в цій підмові.

З урахуванням рівня мовної системи відзначені такі види варіантів.

1) Графічні – терміни, що розрізняються тільки написанням. Подібного роду англійські синоніми представлені такими прикладами: *traveler* – *traveller*; *pressurization* – *pressurisation*; *familiarization trip* – *familiarization trip*; *ravel catalog* – *travel catalogue*; *traveler's check* – *traveller's cheque*; *appetizer* – *appetiser*; *camping site* – *camping site*.

Зазначимо, що в англійській туристичній термінології наявність графічних варіантів обумовлена насамперед відмінностями між британським і американським варіантами мови.

2) Фонетичні варіанти – це варіанти, що розрізняються тільки вимовою. Подібного роду синоніми представлені

в англійській мові у кількості 12,2% від загальних варіантів вибірки: *scheduled flight*, *valet parking*, *transit*, *boarding pass*, *hydrotherapy*.

Як і в попередньому випадку, варіанти різної вимови термінів виникають через відмінності між британським й американським варіантами мови, що приводить до збільшення кількості фонетичних варіантів в англійській термінології сфери туризму.

3) Фонетико-графічні варіанти – варіанти, що розрізняються вимовою і варіантним написанням однакових лексем. В англійській мові нами було виявлено декілька подібних варіантів (8%): *snorkeling* – *snorkelling*; *agrotourism* – *agritourism*; *barber's shop* – *barbershop*.

4) Словотворчі варіанти – варіанти, що розрізняються афіксами дериватів або порядком дотримання елементів. В англійській вибірці цей тип варіантності представлений менше, ніж інші класи – всього 5%: *shopping tour* – *shop tour*; *yachting tourism* – *yacht tourism*; *camping site* – *campsite*; *turning down* – *turndown*.

5) Синтаксичні варіанти – варіанти-словосполучення, що відрізняються синтаксичною моделлю освіти (порядком слів і відношеннями між ними). Подібного роду синоніми представлені у кількості 10%: *date of departure* – *departure date*; *date of arrival* – *arrival date*; *country of origin* – *origin country*; *tourism demand* – *demand for tourism*; *tourism infrastructure* – *infrastructure of tourism*.

6) Морфолого-синтаксичні варіанти – варіанти, один з яких є терміном-словосполученням або складним терміном, а інший – його коротким варіантом, що отриманий шляхом синтаксичних або морфологічних перетворень. Виділяються такі різновиди морфолого-синтаксичних варіантів:

– еліптичні, утворені пропуском одного з елементів багатоконтактного терміна без зміни його значення: *farm stay tourism* – *farm tourism*; *health care tourism* – *health tourism*; *ground hand ling operator* – *ground operator*; *day tripper* – *tripper*; *world round tour* – *world tour*; *scuba diving* – *diving*; *same day visitor* – *day visitor*; *open* – *date ticket* – *open ticket*.

– композитні, утворені складанням слів або основ багатоконтактного терміна: *agricultural tourism* – *agritourism*; *familiarization trip* – *famtrip*; *apartment hotel* – *aparhotel*.

– аббревіатурні, утворені складанням частин слів багатоконтактного терміна або букв (акронімні варіанти); терміни цього типу досить характерні для англійської системи: *floatel* – *floating hotel*; *corkage* – *cork charge*; *motel* – *motor hotel*; *VFR* – *visiting friends and relatives*; *GIT* – *group inclusive tour*.

У позиції багатьох лінгвістів є розбіжності в тому, чи виправдано існування синонімів в термінології. Одні вважають, що вони обов'язково ведуть до непорозуміння при сприйнятті тексту і є негативними чинниками (І.А. Ізергіна, Е.Ф. Скороходько, Є.М. Толикіна, С.П. Хижняк [8]).

Інші оцінюють наявність синонімів в термінології як факт позитивний, що свідчить про розвиток наукового мислення і оформлення іншими засобами фіксації сторін реальної дійсності, що знову відкрилися перед дослідником.

Треті визнають наявність синонімів явищем терпимим, але небажаним для термінології (В.П. Даниленко, В.П. Кузьмін, Б.Н. Головін, Р.Ю. Кобрин, Ф.А. Циткіна [8]).

Розділяючи третю точку зору мовознавців, ми розглядаємо синонімію як явище, що не заважає адекватному сприйняттю тексту фахівцями і вченими. Проте велика кількість термінів-дублетів в англійській системі сфери туризму вимагає впорядкування.

Висновки. Зібраний в ході дослідження матеріал свідчить про те, що в реалізації рекламної функції туристичного путівника велике прагматичне навантаження містять якісні прикметники, емоційно-експресивне забарвлення яких сприяє вихваленню обраного об'єкта. Семантичний аналіз англомовних термінів туризму показав, що характерним явищем досліджуваних одиниць є багатозначність.

Перспективи подальшого дослідження вбачасмо в детальному аналізі лінгвокультурологічних та функціонально-стильових параметрів англомовних путівників.

Література:

1. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання / Л.Г. Агафонова. – К. : Знання України, 2002. – 227 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 4-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
3. Богуславський С.С. Футбольна термінологія в німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.С. Богуславський – О., 2010. – 20 с.
4. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – 1939. – Т. 5. – С. 3–54.
5. Віт Ю.В. Англомовна офтальмологічна термінологія: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Віт. – О., 2006. – 21 с.
6. Киселёва Л.В. Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы / Л.В. Киселёва // Путеводитель как семиотический объект. – 2008. – С. 10–18.
7. Литвинко О. А. Словотвірні та семантичні характеристики англійської термінологічної підсистеми машинобудування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.А. Литвинко. – Х., 2007. – 20 с.
8. Прима В.В. Англомовний путівник як різновид туристичного дискурсу / В.В. Прима // Записки романо-германської філології. – 2015. – Вип. 2 (35). – С. 151–156.
9. Travel to Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.traveltoukraine.org>.
10. Ukraine // World travel guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldtravelguide.net/ukraine>.

Прима В. В. Синонимические отношения в англоязычной туристической терминологии

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных синонимических отношений англоязычной туристической терминологии. Рассмотрены общие характерные черты англоязычных путеводителей и особенности функционирования в них туристических терминов.

Ключевые слова: термин, терминология, синоним, путеводитель, функционирование.

Prima V. Synonymic relations of the English tourism terminology

Summary. The article outlines main synonymic relations of the English tourism terminology. General specific features of the English guides and peculiarities of tourism terms functioning in them have been viewed in the article.

Key words: term, terminology, synonym, guide book, functioning.

Пуш О. М.,
асистент кафедри перекладу та філології
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРО ДИНАМІКУ РОДУ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ПОШУКИ ТА МІРКУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто проблеми категорії роду в англійській картині світу. Значну увагу приділено питанню мовної картини світу, концептуалізації дійсності та концепту роду в історичному розвитку. Статтю присвячено детальному аналізу основних концепцій походження роду в англійській та інших германських мовах. Обґрунтовано тезу про те, що концепт роду в англійській картині світу – величина константна, яка представлена своєю концептосферою – величиною змінною.

Ключові слова: категорія роду, чоловічий, жіночий, середній і загальний, мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт роду.

Постановка проблеми. Питанню сутності мови приділяють багато уваги ще античні філософи (Платон, Арістотель, Сократ), а на межі XIX – XX століть ця проблема стала ключовою в працях відомих філософів (Г. Брутян, Р. Павиленис, Л. Вітгенштайн) та лінгвістів (Ф. де Сосюр, В. Гумбольдт, О. Потебня, Ф. Фортунатов). Зв'язок між людиною і мовою простежується на всіх етапах розвитку суспільства. У мові відбиваються не тільки культура, традиції, світосприйняття народу, але й суспільна самосвідомість, його менталітет, національний характер, спосіб життя, мораль, система цінностей. Мова зберігає культурні цінності в лексиці, граматичній системі, фразеології, у прислів'ях, приказках, фольклорі, художній та науковій літературі, у письмовій та усній формах мовлення. Мова не просто слугує засобом найменування того, що існує в культурі, не лише відбиває та формує її, але й сама розвивається в культурі.

Відповідно, культура народу вербалізується у мові, а мова відображає ключові концепти культури, семантизовані лексемами. Мова створює суб'єктивний образ об'єктивного світу, а людина формує для себе картину світу, виходячи з власного відчуття, сприйняття, уявлення, форм мислення та самосвідомості. Мова відображає спосіб сприйняття світу, що притаманний певному соціуму. Значення, які виражені в ньому, складаються у систему поглядів, формують своєрідну колективну філософію, яка стає обов'язковою для всіх носіїв мови. Спосіб концептуалізації дійсності в кожній мові і універсальний, і специфічний, тому люди, які розмовляють різними мовами, сприймають світ по-різному, через призму своїх мов [1, с. 297].

Актуальність дослідження. Для переважної більшості сучасних індоєвропейських мов характерна наявність особливої лексико-граматичної категорії роду (в італійській, французькій, іспанській і датській мовах – два роди: чоловічий і жіночий; у романських мовах і німецькій – три роди).

Категорія граматичного роду таких мов має здатність поєднуватися з визначеними для кожного родового різновиду формами слів, що узгоджуються – прикметників, порядкових

числівників, присвійних і вказівних займенників, утворюючи з ними вільні словосполучення. Тоді як в англійській мові відсутня будь-яка граматична залежність прикметника від іменника (*a clever boy – a clever girl; a happy day – happy days; He is a popular writer – I saw a popular product*). Англійські прикметники не змінюються за родами, числами, відмінками.

Проте категорія роду англійської мови потребує системного опису з позиції лінгвокогнітивістики – у картині світу концепт присутній, а мова його не репрезентує згідно з традиційною граматику. Природно, що нова лінгвістична парадигма з її інструментарієм робить перспективним дослідження концепту роду в англійсько-мовній картині світу та шляхи його вербалізації в англійській мові. Оскільки категорія роду існує в структурі картини світу, то вважаємо актуальним комплексне дослідження концепту роду в історичному розвитку, адже розподіл світу на істоти і неістоти, а у подальшому на роди, відбувався безпосередньо у свідомості людини, і з плином часу міг змінюватися.

Мета статті – дослідити категорію роду, а саме: засоби його вираження, встановити принципи класифікації іменників за родами та специфічні особливості родових структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичній літературі категорія роду досліджена з різних точок зору. Існує низка монографій та окремих статей, присвячених питанням походження категорії роду, її структури, зв'язку категорії роду з категорією істоти – неістоти, засобам вираження граматичного роду, родоваріантним формам (Я. Грім, К. Бругман, А. Нікішин, А. Маньков та ін.). Аналіз результатів дає можливість говорити про те, що умовно існують два основні погляди: 1) у ході свого розвитку категорія роду іменника перейшла із розряду граматичних у розряд лексико-граматичних (А. Смирницький, М. Блох, Л. Тимпко та ін.); 2) у сучасній англійській мові граматичної категорії роду як такої не існує (Г. Планцер, Н. Блейк та ін.). Відповідно категорія роду в сучасній англійській мові залишається дискусійним питанням.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося на понятті картини світу. В результаті взаємодії людини зі світом формується її уявлення про світ та певна модель, яка у філософсько-лінгвістичній літературі називається картиною світу. *Картина світу* – одне з фундаментальних понять, що описує людське буття [2, с. 68]. Вперше поняття *картина світу* було впроваджено на початку XX ст. фізиком Г. Герцем стосовно фізичної картини світу. Картина світу – це психологічна реальність фізичного світу як результат психічного відображення і узагальнення дійсності. Вона відображається за допомогою мовної картини світу, в якій, у свою чергу, проступатиме національна мовна картина. Одним із перших В. Гумбольдт звернув увагу на національний зміст мови та мислення, під-

кресливши, що різні мови є для нації органами їх оригінального мислення та сприйняття [3, с. 324]. В. Гумбольдт стверджував, що саме мова впливає на формування системи понять і цінностей. Ця функція, а також засоби творення понять є спільними для всіх мов. Відмінним є самотність духовного світу народів – носіїв мови, але головна несхожість мов між собою полягає у формі самої мови, у засобах вираження думок і почуттів. У ході дослідження мови як середньої ланки між мисленням та дійсністю вчений стверджує, що мова фіксує особливе національне мислення. Людина спроможна пізнати лише те, що створює її мова. І в цьому випадку, як бачимо, мова ототожнюється з мисленням і відривається від матеріального світу [4, с. 324]. Мова, на думку В. Гумбольдта, – це не засіб чи форма втілення людської духовності, вона сама є духовним життям людини, адже «тип і функція мови є організмом духу так само, як будова м'язових волокон, коло кровообігу, розгалуження нервів – організмом тіла» [4, с. 365]. Отже, істинно людське буття неможливе без мови. Він вбачав у мові силу, яка формує мислення народу. Мова сама створює образ, картину світу, а отже, відмінності в мовах породжуються відмінностями в поглядах на світ [4, с. 147].

Пізніше це поняття мовної картини світу було розвинуто неогумбольдтіанцями, наприклад, Л. Вайсгербером, який розробив теорію мовної картини світу (*Weltbild der Sprache*). Терміном *картина світу* він послуговується вже у програмній монографії «Рідна мова і формування духу» 1929 р. Згідно з його концепцією мова перетворює навколишній світ у ідеї. Ідею В. Гумбольдта підтримали також Е. Сепір та Б. Уорф, які створили гіпотезу мовної відносності. Вони висунули тезу про те, що мова відіграє визначальну роль у процесі пізнання, а люди бачать світ по-різному – крізь призму рідної мови, тому що у процесі пізнання ніхто з нас не спроможний звільнитися від тиранії нашої мови: значення не стільки відкриваються в досвіді, скільки накладаються на нього через ту тиранічну владу, якою володіє мовна форма над нашою орієнтацією у світі [5, с. 117]. Першочерговим завданням для Б. Уорфа було порівняти мовну картину світу з науковою. Як наукова, так і мовна картини світу представляють систему аналізу навколишнього світу, однак він надавав перевагу мовним картинам світу над науковими [6, с. 174]. В обох випадках ми маємо справу з моделюванням світу. У цьому їхня схожість, але між ними є і суттєва відмінність: перша – результат діяльності вчених і відображає наукову свідомість, друга – результат діяльності звичайних носіїв тієї чи іншої мови, які її і створили – повсякденна або наївна, яка, за словами І. Богатирьової, відбиває матеріальний і духовний досвід народу й формується під впливом культурних цінностей і традицій нації, вона суттєво відрізняється від наукової картини, яка ніяк не залежить від мови та може бути спільною для різних народів [7].

Серед вітчизняних учених провідна роль належить О. Потебні, який розвивав етнолінгвістичні ідеї у мовознавстві і вбачав у мові механізм, що породжує думку. Слово, взяте загалом як сукупність внутрішньої форми і звука, є передусім засобом розуміння мовця, аперцепції змісту його думки. Членороздільний звук, що його породжує мовець, сприймається слухачем, асоціюється з відомими йому звуками, і за допомогою внутрішньої форми викликає у свідомості думку про сам предмет [8, с. 123].

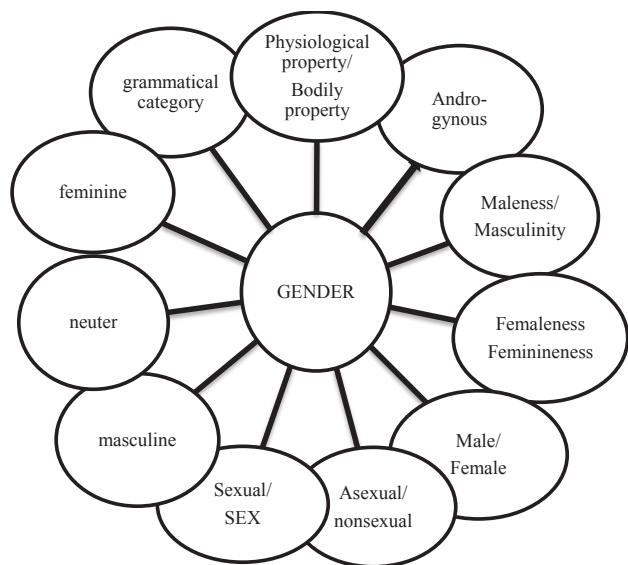
Кожна мова із розвитком суспільства поповнюється, перш за все, новою лексикою: людина починає мислити новими поняттями, які формують лінгвокультурні категорії. З. Попова та Й. Стернін зазначають, що мислення людини невербальне, воно відбувається за допомогою універсального предметного коду. Люди мислять концептами, які є кодовані одиницями цього коду. Концепт потрактовано ними як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю мислинневої діяльності, квант структурованого знання [9, с. 7]. У центрі сучасних лінгвістичних досліджень є людина. Принцип антропоцентризму, як зазначає І. Ольшанський, виявляється в двох аспектах: перший – «людина в мові», де він виступає як форма свідомості і транслятор культури, другий – «мова в людині», що є мірою всіх речей, в тому числі мови та культури [10, с. 30]. Антропоцентризм став особливо помітним у науці в останні десятиріччя ХХ століття і стимулював швидкий розвиток міждисциплінарних гуманітарних досліджень, в основі яких лежить триєдність «людина–мова–культура». Антропоцентризм як методологічний принцип, на переконання В. Михайленка, є важливим для сучасних лінгвістичних досліджень, які здійснюються в когнітивній парадигмі знань, і полягає в тому, що наукові об'єкти вивчаються, перш за все, відповідно до їх значення для людини, за їх призначенням у її життєдіяльності, за їх функціями в розвитку людської особистості [11, с. 22].

Сучасні філософи (Г. Брутян, Р. Павлієніс) та мовознавці (Ю. Караулов, Г. Колшанський, В. Постовалова, Г. Рамішвілі, Б. Серебренніков, В. Телія та ін.) розмежовують мовну й концептуальну картину світу. *Концептуальна картина світу* (далі ККС) – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. ККС існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови. В. Колесов під концептом розуміє не *conceptus* (умовно передається терміном «поняття»), а *conceptum* («зародок», «зернятко»), з якого й виростають у процесі комунікації всі змістові форми його втілення в дійсності [12, с. 81]. Концепт має внутрішню організацію, складну структуру. За словами Н. Рябцевої, «це не хаотичне нагромадження уявлень, значень або смислів, і навіть не їхня кон'юнкція, а логічна структура. У його основі лежить вихідна, прототипічна модель основного значення слова. Основне значення є базою для формування похідних значень... У структурі концепту це відбивається в тому, що в ній є центральна й периферійна зони. Причому остання здатна до дивергенції, тобто зумовлює «віддаленість» нових похідних значень від центрального... є механізм, що забезпечує впорядкованість будови концепту та зв'язаність складових його елементів [13, с. 73]». Ядром концепту є стрижневе слово, смислова домінанта, що у процесі осмислення «обростає» новими семами, які в тексті реалізуються через мовні одиниці (слово, словосполучення, речення), пор. [14, с. 47]. Кожна мова має свій власний спосіб концептуалізації дійсності, він є почасти універсальний, почасти національно специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов [15, с. 23]. Засадничим теоретичним постулатом когнітивістів сьогодні є погляд на концепт як на

мінімальну одиницю картини світу. Концепт виконує роль посередника між словами та реальністю, а мовне значення – це концепт, пов'язаний зі знаком [16, с. 6].

Отже, в англомовній картині світу існує концепт роду, який представлений лексемою «gender» і вирізняє три суб-концепти: «masculine», «feminine» і «neuter».

Концептосфера вирізняє: 1) граматичну підсистему та 2) лексичну. З точки зору мови можна говорити про те, що вона виражена функціонально-семантичним полем [17, с. 41]. У зв'язку з нейтралізацією граматичного роду у сучасному англійському дискурсі родовими маркерами виступають синтаксичні засоби: кореляції іменника, займенника 3-ї ос. од.

У сучасній лінгвістиці розглядають три основні концепції походження роду в англійській та інших германських мовах: символіко-семантичну, морфологічну та синтаксичну. Прихильники символіко-семантичної концепції (І. Гердер, Я. Грім, В. Гумбольдт, Т. Якобі) стверджують, що в основі виникнення роду лежало протиставлення за статтю, ознака роду переносилася індоєвропейцями на предмети неживої природи за принципом: все велике, швидке, активне відноситься до чоловічого роду; все мале, повільне, пасивне – до жіночого роду, а все штучне та колективне – до середнього роду [18, с. 110]. За час свого тривалого панування у мовознавстві ця концепція призвела до «оцінювання» в інтерпретації категорії роду: чоловічий рід вважався «першочерговим», імена жіночого роду, навпаки, характеризувалися «відхиленнями від правильного». На думку О. Горошко, така концепція проіснувала довго в лінгвістиці ще й тому, що гіпотеза, яка лежить в її основі, була пов'язана з ідеєю статево-рольової традиції [19, с. 34]. Прихильники морфологічної концепції (К. Бруннер, Дж. Уїлкок, В. Леман) трактують рід як формальну категорію, зміст якої полягає у класифікації субстантивів, а не відображення позамовної дійсності. Статева опозиція сприймається як результат пізнішої раціоналізації іменної морфології. Г. Штейнталь, Дж. Фодор, В. Йоффе підтримують синтаксичну концепцію і вважають, що рід може існувати лише в тих мовах, які мають такий синтаксичний зв'язок, як узгодження, а зв'язок роду зі статтю є вторинним [20, с. 50]. А. Мейє вважає, що спочатку існувала відмінність не за родами, а за категоріями «живий–

неживий предмет». Таким чином, іменники поділялися на два класи – живі й неживі [21, с. 129]. Оскільки індоєвропейська прामова була мовою активно-стативної будови, предмети та явища, що оточують людину, мислилися або як речі (артефакти), або як живі суб'єкти дії (факти). При цьому не обов'язково «істотами» могли бути тільки живі істоти (тварини, люди). Такі важливі у житті давньої людини «предмети», як вогонь і вода, також могли розумітися як жива божественна сила. Зовнішні частини тіла людини (наприклад, рука, нога, око, зуб) мислилися як живі (активні) предмети, а внутрішні органи (серце, печінка) – як неживі (інактивні) предмети. Живими (божественними) силами чоловічого й жіночого роду вважалися іменники, що позначали дерева, бо вони виступали активними предметами (істотами), тоді як плоди цих дерев – як неживі предмети (інактивні). У будь-якому випадку у більшості мов, зокрема, у германських мовах, родові класи в багатьох випадках розподілялися формально і не відповідали біологічним ознакам. Причому, як і в інших індоєвропейських мовах, родова класифікація була вторинною, накладеною на більш ранню класифікацію за основами, семантика яких втрачена навіть у реконструйованих формах. Як результат, за певною основою закріпилися імена різних родових класів.

Більшість лінгвістів вважають, що за родовими ознаками іменники поділяють на ті, що означають жіночий, чоловічий і середній роди (іноді – в залежності від способу узгодження з ними прикметників, дієслів та інших частин мови). Вибір іменника певного класу синтаксично впливає на форму іншого слова, члена речення або дискурсу. А. Пауелз зазначає, що мови, для яких характерною є система граматичного роду, поділяють іменники на роди, враховуючи їх морфологічні та фонологічні характеристики [22, с. 554]. Проте Дж. Корбет стверджує, що граматична родова система має також і семантичні основи, які стають очевидними тоді, коли є співвідношення роду з семантикою іменників. У такому випадку маємо: women – feminine, men – masculine [23, с. 168].

У той час, коли граматичний рід є категорією із синтаксичною значимістю для граматики, деяким мовам властивий семантичний рід. Це означає, що іменникам, які безпосередні носії мови визначають прийменником «вона», притаманні біологічно чи соціально «жіночі» семантичні властивості у реальному світі. Відмінність між поняттями соціального гендеру та біологічної статі, як двох різних, проте взаємопов'язаних семантичними рівнями, є одним із найголовніших факторів у вченні про рід. У мовах, які мають займенникову родову систему, рід позначається лише особовими займенниками. Англійська мова має займенникову родову систему, що базується на античних характеристиках і відображається тільки в особових присвійних та зворотних займенниках третьої особи [24, с. 169].

Сучасна категорія роду іменника в англійській мові реалізується через обов'язкове співвіднесення кожного іменника з особовими займенниками третьої особи однини: he, she або it. Займенники в англійській мові виступають граматичними родовими класифікаторами: he ⇨ чоловічий рід, she ⇨ жіночий, it ⇨ середній. Вибір займенника, з яким може бути співвіднесений той чи інший іменник, цілком визначається його семантикою: іменники, що позначають неживі предмети, співвідносяться із займенником it, тобто належать до середнього роду; іменники, що позначають живі істоти, співвідносяться в залежності від статі із займенниками he і she і належать,

відповідно, до чоловічого або жіночого роду. Проте займенник *it* може співвідноситися з іменниками, які позначають живих істот у випадку, якщо їхня стать не ідентифікована або не важлива у контексті: *baby, child*. Слова, що можуть позначати істоти як чоловічої, так і жіночої статі належать до загального роду (*common gender*). У поняття загального або спільного роду включаються іменники, здатні співвідноситися як із жіночим, так і з чоловічим родом за допомогою кореляції з відповідними займенниками. У цьому випадку під визначення загального роду потрапляють такі іменники, як: *pupil, friend, student, lover, cousin, shop assistant, doctor* та ін. [25, с. 48].

Неживі об'єкти часто персоніфікуються, і про них говорять, як про живі істоти (тобто, розглядають як іменники чоловічого або жіночого роду). Чоловічий рід часто застосовується до об'єктів, котрі вражають своєю могутністю: *sun, death, time, summer, winter*. Жіночий рід іноді вживається до об'єктів, котрі вражають своєю красою та грацією: *moon, nature, hope, spring*. Слова *ship, boat* та назви країн звичайно корелюють з займенником – *she*. На основі такого розподілу шляхів вираження роду ми розрізняємо «явні» та «приховані» способи вираження роду. Явними доцільно вважати морфологічний та семантичний (лексичний) типи вираження роду, тоді як до прихованих способів вираження належать референційні займенники (синтаксичний спосіб). Крім того, при дослідженні роду виникає потреба розрізнити внутрішній та референційний рід. Внутрішній рід – це рід, притаманний лексичним одиницям в якості константної ознаки. В цьому випадку окремий рід розглядається як невід'ємна складова поданих одиниць і виражається різноманітними способами в іменникових виразах. Референційний рід – це рід, який виражається зовнішньо за допомогою займенників [26, с. 8].

Висновки та перспективи дослідження. В англійській картині світу існує концепт роду (величина константа), представлена своєю концептосферою, яка включає чоловічий, жіночий, середній та загальний роди. Концепт роду вербалізовано домінантною лексемою «рід», яка знаходить своє вираження на різних рівнях мовної структури, що становить величину змінну; ступінь відповідності чи невідповідності семантичної характеристики іменника його роду не може визначати категорію роду як граматичну або неграматичну, оскільки сутність категорії роду становить вже саме парадигматичне співвідношення іменника з тим чи іншим родовим класом. Правомірно вважати, що рід іменника так само точно може позначатися шляхом заміщення останнього одним із родорозрізняючих індикаторів, як наприклад, у структурі дискурсу.

Перспективним вважаємо вирішення засобів вираження роду в різних регістрах дискурсу для побудови типологічної моделі на засадах лінгвокогнітології.

Література:

1. Юдко Л.В. Мовна та концептуальна картина світу як відображення свідомості нації / Л.В. Юдко // *Studia Linguistica*. – 2011. – Вип. 5. – С. 292–298.
2. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В.А. Маслова. – Мн.: Тет-раСистемс, 2004. – 256 с.
3. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
4. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 397 с.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [пер. с англ.; под ред. А.Е. Кибрика]. – М.: Наука, 1993. – 656 с.
6. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.1. – М.: Иностранная литература, 1960. – С. 145–178.
7. Богатырева И.И. Языковая картина мира. – [Электронный ресурс] / И.И. Богатырева // Образовательный портал «Слово». Филология. – Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php>.
8. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 624 с.
9. Попова З.Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З.Д. Попова, И.А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. – М.: Гнозис, 2007. – С. 7–9.
10. Ольшанский И.Г. Лингвокультурология в конце XX века. Итоги, тенденции, перспективы / И.Г. Ольшанский // Лингвистические исследования в конце двадцатого века. – М.: Наука, 2000. – С. 26–56.
11. Михайленко В.В. Ранговая концептуализация в английской мове / В.В. Михайленко // Филологические науки. – Чернівці: Книги, 2010. – Вип. 22. – Т. 2. – С. 21–25.
12. Колесов В.В. «Жизнь происходит от слова...» / В.В. Колесов. – Санкт-Петербург: Златоуст, 1999. – 368 с.
13. Рябцева Н.С. «Вопрос»: прототипическое значение и концепт // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 72–77.
14. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М.: Флинта, 2011. – 296 с.
15. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. – 123 с.
16. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
17. Бондарко А.В. Полевые структуры в системе функциональной грамматики / А.В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры. – СПб.: Наука, 2005. – С. 12–123.
18. Садовник-Чучвага Н.В. Походження концепту роду та шляхи його вербалізації у мовній категорії. [Електронний ресурс] / Н.В. Садовник-Чучвага: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=10018&chapter=1>.
19. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е.И. Горошко. – Москва; Харьков: ПД «ИНЖЕК», 2003. – 437 с.
20. Зыкова И.В. Гендер-конструкт фразеосферы русской и английской культур / И.В. Зыкова // Гендер: язык, культура, коммуникация: Материалы Третьей международной конференции (27–28 ноября 2003). – М.: МГЛУ, 2003. – С. 50–51.
21. Левицкий В.В. Основы германистики / В.В. Левицкий. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 528 с.
22. Pauwels A. Linguistic and Feminist Linguistic Activism. In J. Holmes and M. Meyerhoff (Ed.) *The Handbook of Translation and Gender*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – P. 550–570.
23. Corbett G. *Gender* / G. Corbett. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 231 p.
24. Гоца Н.М. Гендер у перекладі: історичний розвиток та особливості вивчення / Н.М. Гоца // Вісник Житомирського державного університету. Серія : Філологічні науки, 2009. – Вип. 45. – С. 168–171.
25. Майтинская К.Е. Местоимения в языках разных систем / К.Е. Майтинская. – М., 1969. – 305 с.
26. Тимпко Л.А. Род как историческая и социолінгвістическая категория / Л.А. Тимпко. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1985. – 46 с.

Пуш А. М. О динамике рода в современной англоязычной картине мира: поиски и размышления

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы категории рода в англоязычной картине мира. Значительное внимание уделено вопросу языковой картины мира, концептуализации действительности и концепту роду в историческом развитии. Статья посвящена детальному анализу основных концепций происхождения рода в английском и других германских языках: обосновано мнение о том, что концепт рода в англоязычной картине мира – величина константная, которая представлена своей концептосферой – величиной переменной.

Ключевые слова: категория рода, мужской, женский, средний и общий, языковая картина мира, концептуальная картина мира, концепт рода.

Push O. On Dynamics of gender in modern English worldview: the findings and reflections

Summary. The issues of gender in English language worldview are in focus of present paper. Special attention is paid to language worldview, categorizing reality and concept of gender in historical development. The main objective of investigation is a detailed analysis of main concepts of origin of gender in English and other Germanic languages: It is proved that concept of gender in English Language worldview is a constant value and its conceptual system is a variable value.

Key words: category of gender, masculine, feminine, neuter and common, language worldview, conceptual worldview, gender concept.

Русакова А. В.,
викладач кафедри іноземних мов для інженерно-технічних
і природничих спеціальностей
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

ТИПИ ЛЕКСИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ «АВАНТЮРИСТКА» ЗА ЧАСТИНОМОВНОЮ НАЛЕЖНІСТЮ

Анотація. В статті подано огляд на одну з найбільш актуальних проблем сучасної лінгвістики – дослідженню поняття номінації об'єктів та явищ, а саме типів лексичної номінації лінгвокультурного типу «авантюристка» за частинимовною належністю. Автором було виявлено та розглянуто головні типи лексичних номінацій головних героїнь романів сучасного американського письменника Сідні Шелдона, які було взято за практичну основу.

Ключові слова: номінація, типаж, займенник, критерій, субстантивний, семантичний, лексичний, лінгвокультурологія.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що в сучасній парадигмі теоретичного мовознавства проблема номінації «людина в мові» підлягає детальному вивченню. Послідовний аналіз виявлення та виокремлення саме лексичних номінацій лінгвокультурного типу «авантюристка» за частинимовною належністю, якими є головні героїні романів сучасного американського письменника Сідні Шелдона, складають основу дослідження гендерного аспекту специфіки лінгвокультурного типу «авантюристка» в його художньому втіленні та мають важливе значення для нашого дослідження в цілому.

Ці засоби створення образу авантюристки є певними факторами, які відображають особливості індивідуально-авторського світобачення, віддзеркалюють приховані в самих текстах творів найголовніші підтексти автора, проаналізовані нами для з'ясування того, за допомогою яких мовних засобів у жанрі авантюристського роману автором номінується лінгвокультурний типаж «авантюристка».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато сучасних наукових досліджень з проблеми номінації як в літературознавстві, так і у лінгвістиці, що надає нам змогу, зробивши огляд наукової літератури з теорії номінації, лінгвокультурології та гендерної лінгвістики, зазначити що, суттєвою характеристикою людини є її соціокультурна приналежність, яка має своє вираження в мові завдяки різноманітним критеріям та класифікаціям номінативних одиниць, хоча для нашого наукового дослідження найбільш цікавим є питання лексичної номінації лінгвокультурного типу «авантюристка» певного типу, тобто за частинимовною належністю, а саме – іменникова та займенникова, яке ще й досі не потрапляло до аналітичних чи практичних досліджень.

Мета статті – розглянути питання та визначити типи лексичної номінації лінгвокультурного типу «авантюристка» за частинимовною належністю, спираючись на практичний матеріал, яким слугують романи популярного американського письменника ХХ століття Сідні Шелдона – відомого автора цілого ряду авантюристських романів, що відразу ставали бестселерами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання «теорії номінації», хоча деякі вчені вживають лише термін «номінація» для позначення цього розділу мовознавства, вивчається з точки зору структури актів найменування певних об'єктів. У своєму загальноприйнятому значенні термін «номінація» – це те саме, що ономазіологія, і протиставляється семасіології. Звернувшись до енциклопедії мовознавства трактуємо це поняття так: «номінація» (від лат. *nominatio* – називання) це:

а) створення мовних одиниць із номінативною функцією, які служать для найменування, виділення фрагментів дійсності, формування відповідних понять про них у формі слів, словосполучень, фразеологізмів чи речень;

б) сукупність проблем при вивченні актів найменування, які розглядаються в теорії референції;

в) загальний комплекс лінгвістичних проблем, які, саме в номінативному аспекті, пов'язані з найменуванням, полісемією та фразеологією [5].

Проблемі тлумачення та класифікації номінацій предметів та явищ навколишньої дійсності присвячена велика кількість дослідницьких робіт минулого та сьогодення таких відомих дослідників, як Ю.М. Караулова, Ю.Д. Апресяна, Г.В. Смірнова та ін., які були нами детально проаналізовані з позиції різних аспектів даного процесу, а також враховувалася специфіка акту найменування окремого індивідуума, тобто людини, різними мовними засобами та одиницями [1; 2].

Переходячи до питання визначення загальних типів номінації лінгвокультурного типу «авантюристка», пропонуємо розглянути три таких, а саме:

- 1) типи лексичної номінації за частинимовною належністю;
- 2) типи семантичної класифікації іменникових засобів лексичної номінації за типом значення;
- 3) типи тематичної класифікації іменникових засобів лексичної номінації.

У нашому випадку лише перший тип з вищезазначених привертає увагу з наукової точки зору. Отже, якщо стисло визначити цей тип номінації, то зазначимо, що за своєю характеристикою це ті засоби лексичної номінації лінгвокультурного типу «авантюристка», які визначаються лише частинами мови, в наших прикладах розглядаємо найбільш вживані, а саме: іменникові (субстантивні) та займенникові. Наприклад: *an aunt / тітка, a wife / дружина, a woman / жінка, she / вона, I / я* та ін.

Задля більш чіткого розуміння цих двох окремих та самостійних частин мови звертаємось до тлумачного словника та навчального посібника сучасної української мови за їх дефініціями [3; 4]:

- 1) іменник – це відмінювана частина мови, що позначає предмет, дію, явище, ознаку тощо. Розрізняють іменники власні, що вказують на одиничні предмети, та загальні;

2) займенник – це частина мови, до якої належать слова, що не називають особу, предмет, якість або число, а тільки вказують на них, виступаючи замість іменників, прикметників або числівників.

Визначивши основні характеристики обраного для нашого дослідження типу лексичної номінації, вважаємо доцільним навести приклади контекстів, за якими ми зможемо виявити найбільш використовуваний автором тип лексичної номінації за частиномовною належністю.

На першому прикладі «Noelle was a mystery to everybody» з роману «The Other Side of Midnight» [8] ми бачимо, що автор називає головну героїню іменником «a mystery / таємниця, загадка», що за тлумачним словником «Oxford Advanced Learner's Dictionary» визначається так: «something that is difficult to understand or to explain», «a person or thing that is strange and interesting because you do not know much about them or it», «a story, a film/movie or a play in which crimes and strange events are only explained at the end» [11].

Далі головну героїню роману «Mistress of the Game» Кейт Блекуелл / Kate Blackwell її рідна мати називає іменником «a monster / монстр, страховисько»: «The girl was unruly and contrary, a real monster, but Margaret realized that she was the only living person she loved» [7], який за тлумачним словником є: «an imaginary creature that is very large, ugly and frightening», «an animal or a thing that is very large or ugly» [11].

У декількох наступних прикладах із роману «The Stars Shine Down» ми бачимо поєднання іменниково-займенникових номінацій головної героїні Лари Камерон / Lara Kameron: «The woman was beautiful, with shiny black hair swept up in a crown, a flawless complexion, intelligent eyes, cat-gray. She had changed clothes after they had taken off from Reno, and she was wearing a white, off-the-shoulder Scaasi evening gown that accented a slender, seductive figure» [10]. У першому реченні автор використовує іменник «a woman / жінка», який належить до номінацій гендерного типу, а саме визначає гендерну належність. За тлумачним словником цей іменник трактується, як: «an adult female human», а надалі займенник третьої особи однини «she / вона», як: «a female person or animal that has already been mentioned or is easily identified» [11].

Також зазначимо, що кількість займенникових номінацій не зупиняється лише на займеннику «she / вона», а як, наприклад, у романі «If tomorrow comes», «I'll never live in a place like this again», «Tracy promised herself» [6], де головна героїня Трейсі Уїтні / Tracy Whitney доволі часто вдається у власні роздуми та розмірковує над планом своєї помсти, використовується займенник першої особи однини «I / я», який тлумачиться за словником так: «is used as the subject of a verb when the speaker or writer is referring to himself/herself» [11].

Багато прикладів іменниково-займенникової номінації присутні і в п'ятому, за відбіраною кількістю, романі, де багато жінок є головними героїнями, та автору необхідно позначити, тобто номінувати кожну з них окремо. Так, спочатку автор називає всіх жінок-черниць іменником «sister / сестра»: «Sister Lucia was awakened by the sounds of men's voices yelling. She sat up in a panic»; «Sister Teresa was shaking so hard that her wimple fluttered in waves. She stared at the Reverend Mother, paralyzed»; «Sister Graciela opened her eyes, instantly awake, her heart pounding frantically. She looked around, terrified, but she was alone in her tiny cell and the only sound was the reassuring tolling of the bell»; «Sister Megan was awakened by the silence... She rose

quietly in the darkness and opened the door to her cell» [9]. Хоча в тлумачному словнику цей іменник є достатньо полісемічним, оскільки має багато номінативних значень та може розрізнятися за стилістичною віднесеністю (стилістично нейтральні та стилістично забарвлені) чи за сферою вживання (загальноживані та вузьковживані), отже: «1) a girl or woman who has the same mother and father as another person; 2) is used for talking to or about other members of a women's organization or other women who have the same ideas, purpose, etc. as yourself; 3) a female member of a religious group, especially a nun.» [11]. У нашому випадку завдяки контекстному аналізу твору розуміємо цей іменник згідно з третім варіантом його тлумачення, а саме «a female member of a religious group, especially a nun.». Та вже потім упродовж усього твору автор називає головних героїнь за іменами чи завдяки займеннику третьої особи однини «she / вона», тлумачення якого було зазначене вище.

Слід зазначити, що окрім звичайної субстантивної (іменникової) номінації в авантюрно-пригодницьких романах Сідні Шелдона, номінація героїнь за власними назвами є доволі поширеною. Надалі розглянемо цей тип номінації на прикладах. Бачимо, що авторська та персонажна номінація головних героїнь-авантюристок у кожному романі є досить звичайною, тому що всі вони мають типові американські імена, а саме: Tracy / Трейсі: «Tracy decided later, that changed her life» [6]; Lara / Лапа: «Lara smiled, and he could see that her smile was genuine» [10]; Lucia / Лючія, Megan / Меран, Teresa / Тереза та Graciela / Грасієла: «Lucia was watching Sister Teresa closely», «When they had first fled the convent, Teresa, Graciela, and Megan had carefully avoided looking at one another, instinctively keeping to the rules» [9]; Kate / Кейт: «Kate caught a wavy reflection of herself in the window» [7]; Noelle / Ноель: «Noelle glanced toward the hotel and saw the detective», Catherine / Керпін: «Daring the next few days Catherine heard nothing from her husband» [8]. Завдяки цьому типу номінації персонаж набуває насправді національного та суто культурного окрасу, який притаманний лише певній нації – американцям. Також за власним ім'ям з'являється доволі чітке та зрозуміле для читача зображення ЛКТ «авантюристка», який, наприклад, не є носієм тієї ж самої культури та має лише набір певних стереотипів.

Висновки. Хоча систематизація та класифікація будь-яких лексичних номінацій завжди була та є дуже поширеною та різноманітною, процес номінації ускладнюється тим, що слова, які називають певний об'єкт, в нашому випадку – це головні героїні-авантюристки творів Сідні Шелдона, відображають позамовну дійсність, яка не завжди усвідомлюється як цілісна система. Отже, в подальших дослідженнях цієї проблеми саме гендерний та культурологічний підходи дозволять нам повніше виявити та врахувати людський фактор у мові завдяки його інтеграції суміжних із лінгвістикою дисциплін (соціологія, культурологія, філософія, літературознавство та ін.).

Література:

1. Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю.Д. Апресян // ResPhilologica. – М., 1990. – С. 50–71.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 210 с.
3. Український тлумачний словник [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://language.br.com.ua>.
4. Філон М.І., Хомік О. Є. Сучасна українська мова. Лексикологія. Частина 1. Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 271 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukraïnska_mova_leksy/9.html.

5. Энциклопедия языкознания. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jazykoznanie.ru/415/>.
6. Sidney Sheldon. «If Tomorrow Comes» (ITC). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.booksee.org/book/1527180>.
7. Sidney Sheldon. «Mistress of the Game» (MTG). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.booksee.org/book/1466145>.
8. Sidney Sheldon. «The Other Side of Midnight» (TOSM). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.booksee.org/book/702938>.
9. Sidney Sheldon. «The Sands of Time» (TST). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.booksee.org/book/1275475>.
10. Sidney Sheldon. «The Stars Shine Down» (TSSD). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ua.booksee.org/book/1540982>.
11. The Oxford Advanced Learner's Dictionary / OUP. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english>.

Русакова А. В. Типы лексической номинации лингвокультурного типажа «авантюристка» по частеречной принадлежности

Аннотация. В статье представлен обзор одной из наиболее актуальных проблем современной лингвистики –

исследованию понятия номинации объектов и явлений, а именно типов лексической номинации лингвокультурного типажа «авантюристка» по частеречной принадлежности. Автором было обнаружены и рассмотрены главные типы лексических номинаций главных героинь романов современного американского писателя Сидни Шелдона, которые были взяты за практическую основу.

Ключевые слова: номинация, типаж, местоимение, критерий, субстантивный, семантический, лексический, лингвокультурология.

Rusakova A. The lexical nomination types of lingo-cultural type „adventuress” by a part-of-speech structure

Summary. The article provides an overview of one of most actual problems of modern linguistics – the study of objects and phenomena nomination, and especially the lexical nomination types of a lingo-cultural type „adventuress” by a part-of-speech structure. The author has found and analyzed the main types of lexical nomination of main female characters, taken from novels of a modern American author Sidney Sheldon, which were taken for a practical basis.

Key words: nomination, type, pronoun, criteria, substantival, semantic, lexical, culturology, linguistics.

Рыжкова В. В.,

кандидат филологических наук,
доцент кафедры прикладной лингвистикиНационального аэрокосмического университета имени Н. Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»

КАТЕГОРИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ: ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ И НОВЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ С ПОЗИЦИИ ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к исследованию интертекстуальности, виды связи текста с предтекстом, типы реализации интертекстуальности. Определена роль референциальной, комбинаторной и других видов «памяти слова» в текстах. Поставлена проблема создания критериев интертекстуальности. Данная система является открытой и неравновесной, что создает предпосылки для ее самоорганизации с помощью параметра порядка и исследования с позиций лингвосинергетики.

Ключевые слова: интертекстуальность, текст, интертекст, лингвосинергетика, самоорганизация, параметр порядка.

Постановка проблемы. В настоящее время существенный интерес к теории интертекстуальности объясняется тем, что одним из основных направлений лингвистических исследований является комплексный анализ различных типов текста, в том числе художественного текста. Обращение в работе к феномену интертекстуальности является закономерным, так как представляет собой результат современного этапа развития лингвистики текста. Явление интертекстуальности охватывает многие типы текста. При этом изучение категории интертекстуальности художественного текста можно рассматривать в качестве базовой процедуры процесса интеграции классической и неклассической, постмодернистской научных парадигм.

В статье рассматриваются подходы к исследованию интертекстуальности и трактовке этого явления, критерии, типы реализации, языковая природа явления и предпосылки его самоорганизации. Все перечисленное является **целью** анализа в работе.

Объектом исследования есть категория интертекстуальности, предметом исследования – подходы к трактовке и изучению явления интертекстуальности и ее реализация в различных типах текстов. **Актуальность** темы усматриваем в необходимости комплексного описания интертекстуальности, которая широко распространена в современных текстах различного направления.

Изложение основного материала. В фундаментальных работах по лингвистике текста термины «интертекст», «интертекстуальность» вместе с термином «диалогичность» получили очень широкое распространение [1]. Однако, как в зарубежной, так и в украинской лингвистике не существует четкого теоретического обоснования понятий, стоящих за этими терминами.

Каноническую формулировку понятиям «интертекстуальность» и «интертекст» дал Р. Барт: «Каждый текст является интертекстом; другие тексты присутствуют в нем на различных уровнях в более или менее узнаваемых формах: тексты предшествующей культуры и тексты окружающей культуры. Каждый

текст представляет собой новую ткань, сотканную из старых цитат. Обрывки культурных кодов, формул, ритмических структур, фрагменты социальных идиом и т. д. – все они поглощены текстом и перемешаны в нем, поскольку всегда до текста и вокруг него существует язык. Как необходимое предварительное условие для любого текста интертекстуальность не может быть сведена к проблеме источников и влияний; она представляет собой общее поле анонимных формул, происхождение которых редко можно обнаружить, бессознательных или автоматических цитат, даваемых без кавычек» [2, с. 78]. Такая расширенная формулировка постулирует наличие единого диалогового механизма порождения текстов и позволяет установить типы взаимодействия текста с семиотическим универсумом.

Таким образом, теория интертекстуальности в современной науке основывается на понимании процесса эволюции различных типов текстов как постоянного взаимодействия текстов и мировоззрений, в результате которого каждый новый текст определенным образом усваивает и перерабатывает предшествующий литературный и культурный материал в тех или иных формах, а задачей интертекстуального анализа является выявление этих «следов» «чужого слова» в тексте-реципиенте.

Расширенное понятие «интертекстуальность», эксплицированное Р. Бартом, позволяет анализировать его многочисленные типы реализации, начиная от взаимодействия *текст – культура* и до весьма частных его проявлений – *цитаций, аллюзий, ремейка* и т. п. Эта же формулировка Р. Барта служит методическим подходом при выявлении критериев интертекстуальности.

В вопросах изучения контактов между текстами пока отсутствует научная строгость, научная модель для их понимания и анализа. Интертекстуальные элементы, не располагающие специальной формой в языке, отличаются от обычных языковых единиц особенностями своей воспроизводимости: воспроизводится план содержания, но не может быть всегда и полностью воспроизведен план выражения, поскольку жесткой формы данных единиц нет [3, с. 27]. В то же время формы проявления интертекстуальности достаточно разнообразны. Ведущей чертой связи двух текстов, как отмечает Г.И. Лушникова [4], должно быть тождество каких-либо элементов, лингвистической реализацией которого является повтор на разных языковых и структурных уровнях, явление, отличающееся «многоаспектностью и полифункциональностью» [5, с. 313]. Это тождество может быть абсолютным и неабсолютным, видоизмененным, а повтор – идентичным и неидентичным, преобразованным. Выделяются три типа повторов как в пределах одного текста, так и в интертекстуальных отношениях: а) симметричные, б) варьированные, в) антисимметричные [4, с. 9].

Наиболее последовательная классификация межтекстовых связей принадлежит Ж. Женетту [6] и представляет собой удачно разработанную терминологическую систему, предлагающую пятичленную классификацию разных типов взаимодействия художественных текстов: интертекстуальность как сопричастие в одном тексте двух или более текстов (цитата, аллюзия, плагиат и т. д.); паратекстуальность как отношение текста к своему заглавию, послесловию, эпиграфу; метатекстуальность как комментирующая и часто критическая ссылка на свой предтекст; гипертекстуальность как осмеяние или пародирование одним текстом другого (стилизация, пародия и т. д.); архитекстуальность, понимаемая как жанровая связь текстов.

Классификация Ж. Женета пригодна не только для художественных текстов. Разумеется, каждый тип текста тяготеет к использованию своего типа реализации интертекстуальности. Так, например, характерными для научного текста являются ссылки (на другие работы и авторитеты) и цитаты, а шире – интертекстуальность. А также – паратекстуальность и метатекстуальность, но не гипертекстуальность.

Любая связь предполагает наличие как минимум двух членов корреляции. Специфика интертекстуальных связей заключается в том, что второго члена корреляции в тексте произведения нет, т. е. он находится за пределами исследуемого текста. В тексте же наличествует лишь возможность возникновения ассоциации с этим вторым членом в сознании читателя. Это может быть текст Библии, классических мифологий, художественных произведений литературы и фольклора, тексты произведений других видов искусства – живописи, музыки, архитектуры, а также социально-исторический и культурный контекст. Ключевым словом в этом утверждении является слово «ассоциация», связанная с памятью.

Дадим более детальное пояснение. И.П. Смирнов утверждает, что «развитие интертекстуальной теории должно будет сомкнуться с теорией памяти» [7, с. 125], которую можно представить, по нашему мнению, как сложный комплекс, состоящий из «памяти жанра» (по М.М. Бахтину), «семантической памяти текста» (по И.П. Смирнову) и «памяти слова» (по Н.А. Фатеевой).

Чтобы лучше понять причины возникновения концепции интертекстуальности, необходимо проследить также и генезис концепции о языковом сознании. Напомним, что в лингвистически ориентированном структурализме культивировался постулат о примате устной речи над письменной. Дальнейшей ступенью в развитии концепции языкового сознания было отождествление его уже не с устной речью, а с письменным текстом, как единственно возможным средством его фиксации более или менее достоверным способом. Таким образом, теории постструктурализма уподобляют самосознание личности некой сумме текстов в той массе текстов различного характера, которая, по их мнению, и составляет мир культуры. Специфика же новейшей, постмодернистской трактовки языкового сознания состоит не столько в его текстуализации, сколько в его нарративизации, то есть в способности человека описать себя и свой жизненный опыт в виде связного повествования, выстроенного по законам жанровой организации художественного текста. Все воспринимаемое может быть освоено человеческим сознанием только посредством историй и рассказов. А рассказы предполагают различных субъектов речи. Это важно для определения критериев интертекстуальности (см. далее).

Восстановление интертекстуальных отношений в новом тексте происходит помимо задействования «семантической

памяти текста», также и на основании «памяти слова»: референциальной, комбинаторной, звуковой и ритмико-синтаксической. Если комбинаторная память слова – это зафиксированная сочетаемость для данного слова как в общем, так и в индивидуальном поэтическом языке, то референциальная память слова вызывает к порогу сознания круги значений и ассоциаций из прежних контекстов, создавая этим дополнительные приращения смысла в создаваемом заново тексте. Референциальная память слова как бы вбирает в себя смысл предыдущих и последующих слов, расширяя этим рамки значения данного слова. Именно потому, что в референциальную память слова уже вложена его комбинаторная память, происходит расшифровка метафор-загадок и более сложных иносказаний. «Слово становится «внутренним образом», «следом» семантической и языковой памяти» (выделено нами – *В. Р.*) [8, с. 76]. И, как пишет Р. Барт, «...слово превращается в акт, лишенный ближайшего прошлого и окружающего контекста, но зато в нем сгущена память обо всех породивших его корнях» [9, с. 340]. Именно «языковой» след в референциальной памяти слова делает возможным, по нашему мнению, возникновение окказионализмов в качестве элементов такого типа интертекстуальных взаимоотношений, как текст – язык, поскольку «новое возможно только по принципу калейдоскопа: смешение определенных элементов дает новые комбинации» [10, с. 196].

Таким образом, в текстах, представляемых как построения «текст в тексте» и «текст о тексте», основная нагрузка падает на «память слова», как след памяти о предтексте, и именно интертекстуальность сохраняет механизм восстановления целостной предшествующей системы по референциальным, комбинаторным, звуковым и ритмико-синтаксическим характеристикам. Следовательно, делает вывод Н. А. Фатеева, «память слова является не текстовой, а метатекстовой характеристикой и образует интертекстуальную связь. Она открывает путь как во внутреннюю систему метатропов, лежащую одновременно и «внутри», и «над» текстом, так и в систему всего поэтического языка и общей поэтической памяти» (выделено нами – *В. Р.*), то есть речь идет «не о каком-нибудь единичном интертекстуальном заимствовании, а об усвоении и адаптации целого «пучка» метатропов автора-предшественника» [8, с. 89].

Для относительного завершения теории интертекстуальности необходимо разработать весомые и однозначные критерии выделения этого явления в различных типах текста. Однако эта разработка имеет очевидную сложность. Многообразие типов реализации интертекстуальности, отсутствие для этого специальных вербальных средств, необязательная прозрачность источников интертекстуальности осложняет работу. Кроме того, критерии должны отражать противоречие: дискретность знаков-слов и выражений, обозначающих интертекстуальные включения и непрерывный континуум смыслов, передаваемый ими в контексте. Мы находимся только вначале этих разработок и можем опираться лишь на отдельные частные достижения других ученых.

Например, разработка принципов подхода к интертекстуальному анализу представлена в работах И.В. Арнольд, предложившей обширную классификацию различных видов включений, общим классификационным признаком которых называется смена субъекта речи на данном участке текста, а интертекстуальность понимается как включение в текст целых текстов с другим субъектом речи, либо их фрагментов в виде

цитат, аллюзий и реминисценций, которые являются основными структурными элементами включений «чужого слова» [11; 12]. Очевидна полезность высказанных здесь идей, но также их ограниченность. Например, при заимствовании идиостиля смены субъекта речи не происходит, нет ее и при использовании реминисценций.

Выводы. В перспективе выход из положения видится в изучении самоорганизации текстов, содержащих в себе реализацию интертекстуальности. Выше речь шла о ключевом признаке интертекстуальности – возникновении ассоциации с предтекстом или с источником предтекстов. Легче всего ассоциация возникает при обнаружении в тексте маркеров, указывающих, напоминающих предтекст. С точки зрения синергетики обнаружение в тексте узнаваемых интертекстуальных маркеров есть проявление так называемого параметра порядка – наиболее подвижного параметра, который способствует самоорганизации, самоприращению смысла [13]. В простых случаях такими маркерами служат ссылки, дословные цитаты, в более сложных – хорошо известные слова и выражения из других текстов, рифма-подражание, узнаваемые фигуры речи известного произведения и т. п. Вертикаль объемного содержания маркеров может захватывать и обозначения культурных стереотипов, значимых исторических идей и т. д. Критерии выделения интертекстуальности в текстах, видимо, связаны с иерархией обозначающих маркеров. Но не следует забывать, что интертекстуальность – явление системное; эта система открытая, далекая от статического равновесия, пополняется новыми видами реализации. Поведение таких динамических систем адекватно можно описать лишь с использованием лингвосинергетической парадигмы, что и является перспективой дальнейших исследований.

Литература:

1. Фатеева Н.А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи / Н.А. Фатеева // «Изв. РАН». – Сер. лит. и яз. – М., 1998. – Т. 57. – № 5. – С. 25–38.
2. Barthes R. Texte / R. Barthes // Encyclopedia universalis. – P., 1973. – Vol. 15. – P. 78.
3. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А.Е. Супрун // Вопр. языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–27.
4. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения / Г.И. Лушникова. – Кемерово : Изд-во КемГУ, 1995. – 82 с.
5. Швачко С.А. Лингвистический статус повтора / С.А. Швачко, И.К. Кобякова, И.В. Соколова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 313–318.
6. Genette G. Palimpsestes: La littérature au second degré / G. Genette. – P., 1982. – 467 p.
7. Смирнов И.П. Порождение интертекста. Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака / И.П. Смирнов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1995. – 190 с.
8. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Н.А. Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.
9. Барт Р. Нулевая степень письма / Р. Барт // Семиотика : Сб. ст. : Переводы / Сост. : Ю.С. Степанов. – М., 2001. – С. 327–371.
10. Ильин И.П. Стилистика интертекстуальности : Теорет. аспекты / И.П. Ильин // Проблемы современной стилистики. – М., 1989. – С. 186–207.
11. Арнольд И.В. Читательское восприятие интертекстуальности и герменевтики / И.В. Арнольд // Интертекстуальные связи в художественном тексте : Межвуз. сб. науч. трудов. – СПб, 1993. – С. 7–13.
12. Арнольд И.В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики : (В интерпретации худож. текста) / И.В. Арнольд. – СПб. : Образование, 1995. – 197 с.
13. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика : основы и очерк направлений / Л.С. Пихтовникова. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – 180 с.

Рижкова В. В. Категорія інтертекстуальності: підходи до дослідження та нові перспективи з позицій лінгвосинергетики

Анотація. У статті розглянуто підходи до дослідження інтертекстуальності, види зв'язку тексту з предтекстом, типи реалізації інтертекстуальності. Визначено роль референційної, комбінаторної та інших видів «пам'яті слова» в текстах. Сформульовано проблему створення критеріїв інтертекстуальності. Дана система є відкритою і нерівноважною, що створює передумови до її самоорганізації за допомогою параметру порядку та досліджень з позицій лінгвосинергетики.

Ключові слова: інтертекстуальність, текст, інтертекст, лінгвосинергетика, самоорганізація, параметр порядку.

Ryzhkova V. The category of intertextuality: research approaches and new prospects with the attitude to linguosynergetics

Summary. The article describes the approaches to study of intertextuality, types of text ties with the mother text, different types of intertextuality text implementation. The role of referential, combinatorial and other types of «word memory» in texts is defined. The problem of creation of intertextuality criteria is formulated. This system is an open and non-equilibrium one, what creates necessary preconditions for its self-organizing with help of the order parameter and research positions with attitude to linguosynergetics.

Key words: intertextuality, text, intertext, linguosynergetics, self-organizing, order parameter.

Слабковська В. О.,
аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

ШЕКСПІРІВСЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ У СУЧАСНИХ
АНГЛОМОВНИХ КІНО- ТА ТЕЛЕДИСКУРСАХ

Анотація. У статті досліджуються взаємовідношення понять інтертекстуальності, метафори В. Шекспіра, шекспірівського інтертексту та засоби їх вираження в кіно- та теледискурсах.

Ключові слова: інтертекст, В. Шекспір, алюзія, шекспірівський інтертекст, метафора, Шекспір як метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, визначення мети дослідження та його актуальності. На зламі ХХ – ХХІ століть зростає науковий інтерес до проблеми взаємозв'язку мови, мислення та культури, що розглядається як культурний код нації [1; 3; 5; 14]. У цьому контексті в світлі лінгвокультурологічної парадигми в фокусі уваги науковців опиняються поняття ціннісно-сислового простору мови [1], національної картини світу [14], прецедентності [4], інтертекстуальності [8], специфіки генерування й конструювання культурних смислів, виявлення лінгвокультурних універсалій тощо.

У процесі вивчення сучасної лінгвокультурної парадигми науковці все частіше звертаються до творчості В. Шекспіра. Сьогодні простежується «шекспірівський бум», коли чи не кожні 8 хвилин з'являється нова публікація про видатного англійського драматурга [15]. Сучасні англомовні теле- та кінодискурси рясніють деталями нових досліджень мови великого англійця, і це зумовлює *нову інтерпретацію шекспірівського канону* [11, с. 3]. «Шекспірівське вогнище інтертекстів» вважається доволі детально вивченим, тому актуальною проблемою є знаходження особливої «інтертекстуальної деталі» [11, с. 3], щоб відкрити нові обрії шекспірівського інтертексту, що стає результатом параболічного поетичного мислення. З позицій когнітивної поетики останнє трактується як проектування сюжету, фабули чи мотиву одного художнього твору або історичної події на зміст словесного поетичного образу чи іншого художнього твору [23, с. 7, 18].

Актуальність проблеми вивчення інтертексту Шекспіра зумовлюється сучасними науковими дискусіями шекспірознавців, що точаться навколо причин багатовікової потреби глобальної культури в шекспірівському коді, а не зосереджуються на сенсаційних спекуляціях авторства його творів. Саме тому об'єктом цієї статті обрано шекспірівський інтертекст у сучасному англомовному кіно- та теледискурсах.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей вираження інтертексту творів В. Шекспіра, аналізі останніх досліджень і публікацій з цієї теми, аналізі втілення шекспірівського коду в сучасному англомовному кіно- та теледискурсах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Шекспірознавчий дискурс сьогодення відзначається поліфонією дослідницьких суджень, завдяки якій критична рецепція творчої спадщини ве-

ликого драматурга набуває особливої стереоскопічності. У межах єдиного інтерпретаційного поля протягом тривалого часу співіснують і взаємодіють десятки наукових шкіл, кожна з яких має власний арсенал аналітичних процедур і підходів. Зокрема, протягом ХХ ст. у вивченні шекспірівської драми сформувалося декілька провідних тенденцій [10, с. 35–37]. Англійські та американські літературознавці (Дж. Вілсон Найт, Р. Крейн, Е. Чемберс, П. Александер, Н. Фрай) бачають у глибинах творчості Великого Барда унікальний культурний код. Літературознавці, які не є співвітчизниками великого генія, стверджують, що у шекспірівському коді приховано лінгвокультурні особливості західних реалій. Серед українських шекспірознавців – Н. Торкут, Ю. Черняк, Н. Висоцька, М. Габлевич, М. Москвітін, Ніконова та ін. Лабораторією ренесансних студій створено український шекспірівський портал на базі наукового проекту Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України і Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Перенесення акценту з позатекстових реалій і постаті шекспірівського героя на власне текстове полотно трагедій визначає пафос досліджень Дж. Вілсона Найта, Р. Крейна, Е. Чемберса, П. Александера, Н. Фрая та ін., які репрезентують текстологічну тенденцію шекспірознавства. Розглядаючи кожну п'єсу Шекспіра як *поетичну метафору*, що містить у собі метафізичний глибинний смисл, Дж. Вілсон Найт, один із фундаторів школи «нового критицизму», пропонує оригінальну семантичну інтерпретацію «вічних текстів». Він називає трагедії Великого Барда драматичними поемами-симфоніями, кожна з яких є комплексом символічних образів і космічних метафор, що утворюють часово-просторову єдність [16].

Поняття «дискурс», «інтертекст» та «метафора» постають базовими для виявлення специфіки реалізації шекспірівського інтертексту в сучасному англомовному поетичному кіно- та теледискурсах. Зупинимось детальніше на кожному з цих феноменів.

Дискурс є вербалізованою розумово-мовленнєвою діяльністю, що включає лінгвістичні та екстралінгвістичні складники, а текст – елементарною одиницею дискурсу [5, с. 190], тобто дискурс визначається через текст, а текст через дискурс. Дискурс характеризується інтерактивністю та продукується завдяки адресанту та адресату в конкретних комунікативних, прагматичних і соціальних умовах та / або ситуаціях [10].

Класичним визначенням понять «інтертекст» та «інтертекстуальність» сьогодні прийнято вважати тлумачення Р. Барта: «Кожен текст є інтертекстом, інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш знайомих формах: тексти попередньої культури й культури сьогоденної».

Текст становить собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони ввібрані текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього

є мова. Як необхідна попередня умова для будь-якого тексту, інтертекстуальність не може бути зведеною до проблеми джерел і впливів. Вона є загальним полем анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, підсвідомих або автоматичних цитат, поданих без лапок» [1, с. 417–418]. Іншими словами, будь-який текст є «реакцією» на попередні тексти.

Поетична метафора визначається як перенесення назви з предмета на предмет за схожістю. Схожість чи подібність предметів та явищ при **метафоризації** слід розуміти максимально широко.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під *шекспірівським інтертекстом* розуміємо інтерсеміотичну взаємодію вербального (твори В. Шекспіра) та аудіовізуального (англомовні скрипти кіно- та теледискурсів) текстів різного ступеня та характеру її маніфестації. Сигналами інтертексту вважаємо алюзії, ремінісценції, прецедентні феномени, цитати, натяки, художні деталі, виражені в постмодерністських кіно- та телетекстах вербально та / або невербально.

Тексти Великого Барда, беззаперечно, є яскравим зразком інтертекстуальності. Широке використання шекспірівських метафор у художніх творах письменників різних періодів – від Дж. Мільтона, Новалиса, Ф. Стендаля, В. Гюго, І. Тургенєва до Дж. Фаулза, А. Мердок і Дж. Апдайка вказує на невичерпні творчі ресурси шекспірівського слова [16].

Дійсно, серед видатних митців слова найпотужніший потенціал метафоризації належить Вільяму Шекспіру. Цей потенціал проявляється на двох рівнях. *По-перше*, Шекспір є автором величезної кількості метафор, які входять у культурний фонд західної цивілізації і постійно актуалізуються у різних сферах життя. Деякі з метафор Шекспіра, на зразок «*All the world's a stage, And all the men and women, merely Players*» (*Весь світ театр, і люди у ньому – актори*), стали формулами, які пояснюють механізми репрезентації у дискурсі, тоді як інші, такі як «*Щось прогніло в державі Данії*» або «*Час дуже повільний для тих, хто чекає*», – стали культурними кодами. Відомими сьогодні є також його «глобовні цитати». Хоча більшість учених погоджується, що Великий Бард був дуже далеким від ідеалізування коханої, що її красу він пов'язував із «підмоною», а сама «вона» була «недоброю» («*unkind*», «*untrue*») [17, с. 3–19].

По-друге, позатекстовий рівень відображення цього потенціалу метафоризації є функціонуванням імені або, скоріше, поняття «Шекспіра» як культурної метафори в соціальній і культурній сферах [24, с. 1–15]. Загальновідомою сьогодні є теза про те, що «метафора не тільки формує картину, зображення об'єкта, а й визначає манеру і стиль його розуміння».

Метафоричне осмислення постаті В. Шекспіра, на зразок «*Shakespeare is deadly God*» «*Шекспір – це смертний Бог*» [17] або «*Shakespeare is our contemporary*» «*Шекспір – наш сучасник*» [17] є укоріненими в інтелектуальній і духовній сферах культури. Такі метафори тлумачаться як культурні, характеризуються аксіологічною семантикою і прогностичним потенціалом моделювання. Метафора Х. Блума «*Шекспір – це смертний Бог*» є оксиморонною метафорою, яка побудована на антиноміях та відлунує смислами *ексклюзивності, унікальності, надприродної сили творчого генія Шекспіра*, а також його *близькості до людей*. Це втілюється через спільну характеристику всього людства – *смертність*.

У цій статті В. Шекспір розглядається не лише як постать великого драматурга та поета, але й як умовна інтелектуальна

конструкція [24], джерело рецепції та натхнення для створення нового тексту, а, отже, і дискурсу. Дискусії про особистість В. Шекспіра і його творчий доробок викликали появу інших нових текстів (художніх творів та їх інтерпретацій), що сприяло народженню схожих або, навпаки, принципово протилежних думок, ідей та концептів.

На початку XIX ст. твори Шекспіра були інтегровані в систему популярних жанрів. Прикладами використання шекспірівських текстів у художніх текстах можуть бути «*Hamlet on Trial*» Стівена Бріза, «*Ophelia in Garden*» Кармело Мілітано, «*Dogg's Hamlet*» та «*Rosencrantz and Guildenstern Are Dead*» Тама Стоппарда, «*Scooby Doo Hamlet*» Майкла Шифера та ін. [21].

Спектр популярної «шекспіради» настільки великий, що його результати ледве можуть вміститися у ще не до кінця опрацьованій енциклопедії «*Шекспіри після Шекспіра*» (англ. *Shakespeares after Shakespeare*) Річарда Берта, що була опублікована видавництвом «Greenwod Press» у 2007 році [20]. Ця праця презентує інформацію про використання цитат із творів В. Шекспіра у різних сферах та засобах комунікації і охоплює такі теми, як «*Шекспір у японських коміксах*», «*Шекспір в італійському телебаченні*», «*Веб-джерела шекспірівських товариств*» та багато іншого.

Критики романтизму Шекспіра перетворили автора в ікону елітарної культури. У постмодерністський період шекспірівські твори активно використовуються масовою культурою. Причиною активного використання зображення Шекспіра і його творів у сучасній масовій культурі є його унікальний статус, який поет отримав у західному каноні [21, с. 2]. Зразком масової культури Канади є телесеріал «*Slings and Arrows*», який обрали для виявлення особливостей втілення шекспірівського інтертексту в сучасному англомовному кіно- та теледискурсах.

Телесеріал «*Slings and Arrows*» був названий його творцями «новою комедією про драму». Історія відбувається у вигаданому місті під назвою Нью-Бербедж, де протягом року під час шекспірівського фестивалю ставилися дорогі й вишукані постановки шекспірівських п'єс, а потім аудиторію заохочували, щоб купити маленькі ляльки Шекспіра в сувенірному магазині театру. Олівер Уеллс, художній керівник театру, який колись був генієм, тепер не звертає уваги на якість вистав, перетворивши театр у комерційну організацію. Він помирає протягом першого епізоду. У цей час легендарний Джеффри Теннант повертається на театральний фестиваль у Нью-Бербеджі. Його бажання бути присутнім на похоронах Олівера призводить до відкриття, що Олівер все ще присутній тут – привид, який переслідуватиме його протягом усього серіалу. Крім того, навіть незважаючи на його репутацію божевільного, Джеффри прохають, щоб він замінив Олівера як художнього директора фестивалю. Врешті-решт Теннант стає режисером трьох шедеврів Шекспіра – «Гамлета», «Макбета» і «Короля Ліра» – по одному в кожному відповідному сезоні.

Насправді, весь серіал – це щільна сітка, сплетена з шекспірівських алюзій. Як видно з найпершого компонента серіалу – назви «*Slings and Arrows*» (*Строну і Стрели*) – це фраза з монологу в п'єсі Вільяма Шекспіра «Гамлет» (найвідоміший з першої фрази «Бути чи не бути»):

«To be, or not to be, that is the question: / Whether 'tis Nobler in the mind to suffer / The Slings and Arrows of outrageous Fortune, / Or to take Arms against a Sea of troubles, / And by opposing end them».

Крім Гамлета, Макбета, короля Ліра, є також інші п'єси Шекспіра, згадані в цій серії. На самому початку першого епізоду Джеффри перебуває в Торонто, працює в невеликій компанії, «Театр без срібного» (з французької «театру без грошей»). Це постановка шторму з шекспірівської п'єси «Буря». Джеффри: «Я б хотів запустити шторм... З бурхливим шумом грому і блискавки. Це буря кольору і звуку. Неприродна буря. І ми бачимо це..., як Міранда бачила б його». Він цитує рядки з п'єси, а потім дає порівняння «як Міранда бачила б його» для акторів, щоб зрозуміти, як діяти.

Хоча не всі поділяють таке захоплення письменником. Як вже було зазначено, Шекспір, як метафора, проникає в сферу масової культури. Але не завжди це має позитивний ефект. Для деякого такий ажіотаж є лише засобом заробітку, наприклад:

Richard: Now, 81 percent of people who come to this festival go through that store and 41 percent of them buy between 20 and 30 dollars worth of merchandise each.

Holly: But has anyone ever thanked you for the added revenue?

Richard: No. Not once. Never. No.

Holly: It's typical. I mean, they don't want to think of this as a business, but okay, hello, it is a business.

Richard: It is a business. Yes. Exactly. I don't know where they get the money for the bills from. I mean, maybe it's from the faeries? („Slings and Arrows”, season 1, episode 3).

З цього фрагменту першого сезону телесеріалу «Slings and Arrows» випливає, що бухгалтери мало цікавляться культурною основою тієї справи, якою займаються. Для них театр, вистави і В. Шекспір як такий – це лише бізнес та спосіб збагачення (*but okay, hello, it is a business*). Висловлювання Річарда (бухгалтера театру, де відбуваються головні події серіалу) є набагато глибшим, ніж це може здатися на перший погляд: «I don't know where they get the money for the bills from. I mean, maybe it's from the faeries?» («Я не знаю, де вони беруть гроші на сплату рахунків. Я маю на увазі, можливо, вони від фей?»). Насамперед, це алюзія на шекспірівську комедію «A Midsummer Night's Dream» («Сон літньої ночі»). По-друге, використання слова «фей» (*faeries*) виражає думку Річарда про те, що актори живуть у власному вигаданому казковому світі, який є закритим для звичайних людей. Крім того, актори і «люди мистецтва» не піклуються про насущні проблеми (як і де заробити гроші). Це підтверджується словами героїні серіалу – акторки Еллен. Коли в наступному сезоні Еллен перевіряють на предмет сплати податків, у бесіді з клерком, яка веде її справу, вона каже:

Look, I am not like you. I'm not some soulless bureaucrat, sitting in an ivory tower, judging everyone. I'm an actor. I'm not from your world. I don't know anything about money. („Slings and Arrows”, season 2, episode 3).

Акторка вже розуміє, що якщо ти пізнаєш цей світ (світ В. Шекспіра), ти вже не зможеш повністю належати матеріальним реаліям. Тому в наданому фрагменті спостерігається своєрідна гра текстових світів («своїх» та «чужих»). Шекспір сприймається як абсолютне втілення досконалості, яка запрограмована формулою: смертний, який піднявся до рівня вищих принципів.

Висновки. Отже, дослідивши останні наукові праці шекспірознавців, ми можемо констатувати факт зміни вектору досліджуваності творчості В. Шекспіра. Якщо раніше літературознавці доводили чи намагалися спростувати авторство митця, працювали над вивченням форми слова в сонетах та ін., то в новій ері шекспіради з'явився свіжий погляд на безсмертя слова В. Шекспіра.

Ми досліджували шекспірівський інтертекст у сучасному англомовному кіно- та теледискурсах на зразку канадського телесеріалу «Slings and Arrows», що сміливо можна назвати проявом масової культури. В ході дослідження було продемонстровано яскраві зразки опису сучасних подій через образи Шекспіра, що і є інтертекстом. Під час аналізу було виявлено як симетричні, так і несиметричні засоби реалізації інтертекстуальності. До перших належать ті види засобів, які близькі за змістом до прототексту Шекспіра, інтерпретуються в позитивному аспекті (варіації цитат, точні цитати, поетичні метафори, культурна метафора (всі події відбуваються під час шекспірівського фестивалю), гра заголовку («Slings and Arrows» (*Спопи і Стріли*) – це фраза з монологу в п'єсі Вільяма Шекспіра «Гамлет»), алюзії, нові трактування традиційних образів і сюжетів, ремінісценції, інсценування). До других належать ті ж самі засоби, але з протилежним змістом: варіювання сюжетів, образів, інтерпретація ідей у сатиричному аспекті (позиціонування жанру як сучасної комедії про драму).

Також яскраво виражається шекспірівський культурний код саме у тому, що його творчість зводиться до ідеального світу, в якому матеріальний сучасний світ вже не є головним. Завдяки взаємодії вербального (твори В. Шекспіра) та аудіовізуального тексту кіно- та теледискурс стає важливим засобом передачі культурного коду сучасної англомовної культури.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 224 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М., 1989. – 615 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : ГНОЗИС, 2004. – 389 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
5. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность / В.В. Красных. – М.: Диалог, МГУ, 1998. – 352 с.
6. Кристева Ю. Stabat Mater / Ю. Кристева; пер. з фр. Христини Сохоцької // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2002. – С. 662–679.
7. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М., 2000. – С. 427–457.
8. Кристева Ю. Разрушение поэтики / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. – Серия 9. – Филология. – М., 1994. – № 5. – С. 44–62.
9. Лорка Ф. Избранные произведения в 2-х т. – Т. 1. – Стихи. Театр. Проза / Ф. Гарсия Лорка. – М. : Художественная литература, 1986. – 412 с.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
11. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
12. Степанов Ю.С. Номинация, семантика, семиология / Ю.С. Степанов // Языковая номинация: общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 15–38.
13. Черняк Ю.І. Шекспірівський дискурс в Україні ХХ ст.: специфіка і механізми структурування / Ю.І. Черняк // Держава та регіони. – Серія : Гуманітарні науки. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – № 3. – С. 42–46.
14. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

15. Торкут Н.М. Інтерпретація сонетів В. Шекспіра в методологічному просторі міждисциплінарного діалогу / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2006. – № 11. – С. 3–19.
16. Торкут Н.М. Специфіка становлення і розвитку літературно-критичної традиції на теренах англійського Ренесансу / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2000. – № 4. – С. 46–64.
17. Торкут Н.М. Шекспірознавчий дискурс ХХ століття: специфіка і тенденції / Н.М. Торкут // Ренесансні студії. – 2010. – № 6. – Режим доступу : <http://shakespeare.zp.ua/texts.item.269>.
18. Белехова Л.И. Когніція, комунікація, дискурс. – 2013. – № 6. – С. 10–34. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/belihova-l-i>.
19. Гете И.В. Шекспир и несть ему конца / И.В. Гете // Об искусстве : сборник статей; перевод П. Ман. – Режим доступу : http://webreading.ru/prose/_prose_classic/iogann-gete-ob-iskusstve-sbornik-statey.html.
20. Burt R. Shakespeares after Shakespeare [2 volumes] : An Encyclopedia of Bard in Mass Media and Popular Culture / Burt R. – Greenwood, 2006. – 284 p.
21. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. by Leon Roudiez; trans. by Thomas Gora, Alice Jardine, Leon Roudiez. – New York : Columbia University Press, 1980. – 415 p.
22. Knight G. Wilson. The Wheel of Fire. Interpretations of Shakespearian Tragedy with Three New Essays / Knight G. Wilson. – L. : Methuen, 1949.
23. Turner M. The Literary Mind: The origin of Thought and Language / Turner M. – NY ; Oxford : Oxford Uni. Press, 1998. – 187 p.
24. Williams R. The analysis of culture / R. Williams // Cultural Theory and Popular Culture. – Harlow : Pearson Education, 2009. – 266 p.

Слабковская В. О. Шекспировский интертекст в современных англоязычных кино- и теледискурсах

Аннотация. В статье исследуется взаимоотношение понятий интертекстуальности, метафоры В. Шекспира и шекспировского интертекста, а также средства их выражения в кино- и теледискурсах.

Ключевые слова: интертекст, В. Шекспир, аллюзия, шекспировский интертекст, метафора, Шекспир как метафора.

Slabkovska V. Shakespearean intertext in modern English film and TV discourse

Summary. The article analyzes the interaction of intertextuality, W. Shakespeare as a metaphor and Shakespearean intertext notions and stylistic means and devices of their expression in film and TV discourse.

Key words: intertext, W. Shakespeare, an allusion, Shakespearean intertext, metaphor, Shakespeare as a metaphor.

Сологуб Л. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТАКТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАПРУГИ В СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглядаються різноманітні лексичні та синтаксичні засоби, необхідні для вираження тактики психологічної напруги в сучасному науково-дидактичному дискурсі в галузі екології.

Ключові слова: науково-дидактичний дискурс, тактика психологічної напруги, експресивна лексика, негативна семантика, кількісні дані, акронім, пасивний стан, прийом контрасту, інверсія, повтор, умовні речення.

Постановка проблеми. Актуальним у сучасній лінгвістиці дослідники виділяють антропоцентричний підхід, що дозволяє розглянути мовні явища з урахуванням мовної особистості, вивчаючи функції мови на тлі взаємодії мови і суспільства, адже, як справедливо зазначає О.С. Кубрякова, завдання сучасного мовознавства полягає у вивченні впливу людини на мову, яку вона використовує, а також впливу природної мови на поведінку та мислення людини [1, с. 214]. Важливою проблемою залишається вивчення стратегій і тактик, які використовує адресант для передачі інформації та впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд стратегій і тактик різних типів дискурсу займає чільне місце у сучасному мовознавстві. Зокрема, стратегії і тактики у науковому дискурсі досліджували О.М. Ільченко, О.І. Багрій, в екологічному – І.О. Розмаріца, О.В. Бабире, у навчально-педагогічному – А.Р. Габідуліна, М.Ю. Олешков. Однак дослідники ще не приділили достатньо уваги тактикам негативного зображення екологічних явищ, що і зумовило актуальність статті.

Мета статті полягає у зображенні різноманітних лексичних та синтаксичних мовних засобів, необхідних для вираження тактики психологічної напруги у сучасному НДД у сфері екології. Роботу виконано на матеріалі сучасних англомовних підручників з екології для вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап взаємодії природи та суспільства характеризується загостренням екологічних проблем, які загрожують якості життя та самому існуванню людини, оскільки в основі всіх глобальних викликів лежить антропологічна причина. Тому тактика створення психологічної напруги передбачає вплив на емоційну сферу адресата, який викликає в нього стан тривоги, занепокоєння, роздратування тощо і, як наслідок, бажання протистояти негативним явищам. Ця тактика у підручниках з екології реалізується за допомогою емоційно навантажених різномірних елементів.

Особливого значення у науково-дидактичному дискурсі (НДД) у сфері екології набувають слова з експресивною конотацією, які передають зміст із збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан адресанта [2, с. 15], завдяки чому дискурс насичується експресивними ефектами, які роблять його образним та виразним. Саме використання евалюативної

лексики дозволяє стверджувати про симбіоз науково-дидактичного та публіцистичного дискурсів. Публіцистика у екологічному НДД завдяки своїй природі активно втручається в громадське життя суспільства та кожного індивідуума зокрема, дає оцінку певних екологічних явищ, тенденцій та процесів, і тим самим формує громадську думку. Експресивна конотація у підручниках створюється морфологічними та лексичними способами.

Негативне значення передається морфологічними засобами: автори використовують іменники з префіксами *over*, *under* та дієслова з префіксами *dis*, *mis* тощо, наприклад: *Many people worry that overpopulation will cause resource depletion and environmental degradation that threaten the ecological life-support systems on which we all depend* [15, с. 125]; *Children and the elderly are the most vulnerable, they are likely to suffer disproportionately with both warmer temperatures and poorer air quality* [16, с. 382]. Використання у наведених текстових фрагментах іменника *overpopulation* та прикличника *disproportionately* робить їх емоційно насиченими, що викликає в адресата почуття тривожного стану.

Використання слів із негативною семантикою допомагає адресанту передати психологічне напруження у дискурсі підручника. У прикладі *Hunting and poaching are often posited as the main cause for the decline and disappearance of wild animal species* [13, с. 450] продуцент вживає віддієслівні іменники *hunting* і *poaching* із семою *вбивство*. Результатом цих дій є зменшення та зникнення певних видів фауни дикої природи, які виражені іменниками із семантичним значенням *зменшення decline* і *disappearance*.

Опора на кількісні дані є також типовим механізмом впливу на адресата і створення негативного образу «чужого» у підручниках з екології, потрібним для зображення психологічної напруги. Як приклад, розглянемо такий уривок: *At the beginning of the modern era – in A.D. 1 – the number of people in the world was probably about 100 million, one-third of the present population of United States. In 1960 the world contained 3 billion people. Our population has more than doubled in last 40 years, to 6.8 billion people today. In the United States, population increase is often apparent when we travel. Urban traffic snarls, long lines to enter national parks, and difficulty getting tickets to popular attractions are all symptoms of a growing population. If recent human population growth rates continue, our numbers could reach 9.4 billion by 2050* [14, с. 6]. Тут окреслено важливу для сучасного суспільства проблему – зростання населення Землі, наслідком якої стали пробки на міських дорогах, довгі черги в парки та популярні місця. Концентрація кількісних даних не лише підсилює вірогідність наведеного матеріалу, а й примушує адресата хвилюватися про ситуацію на нашій планеті, викликає психоемоційний стан занепокоєння.

У підручниках широко використовують *принцип порівняння*, який посилює тиск на свідомість адресата, підкреслює експресивно-емоційний відтінок певного фрагменту, наприклад: *A child suffering from severe marasmus is generally thin and shriveled, like a tiny, very old starving person* [15, с. 174]. У вищеведеному прикладі адресант за допомогою прийменника порівняння *like* і лексикою з пейоративним значенням порівнює дитину, яка страждає від маразму (загального виснаження організму, спричиненого поганим харчуванням), із старою людиною, що голодує.

Грамматичним засобом вираження тактики психологічної напруги в екологічних текстах є використання конструкцій із дієсловами пейоративної семантики у *пасивному стані* замість активного з метою залишити суб'єкта дії «поза кадром», наголосити на самій дії, позначити її у статичі, і тим самим зосередити на ній емоційне навантаження фрагмента, що сприяє його експресивності [3, с. 157]. Прикладом слугує таке речення: *Home gardening has been banned in Katowice, Poland, because vegetables raised there have unsafe levels of lead and cadmium* [15, с. 350]. У ньому вжито дієслово доконаного часу у пасивному стані із негативною конотацією (*has been banned*) та дієприкметник минулого часу (*raised*), не конкретизовано час проведення дії та її агенса, але акцентовано увагу адресата на об'єкті самої дії (*home gardening, vegetables*), що представляє описувану проблему як відому, значну.

Використання *інтенсифікаторів* оцінки предмета висловлення створює прагматичний ефект виразності текстового фрагменту, підкреслюється емоційна тональність тривоги. Зокрема, у нижчеведеному прикладі *The effects of oil pollution from slicks are most visible among sea birds and sea mammals* [15, с. 113] автор використовує прикметник у найвищому ступені порівняння *most visible* для вказівки найвищого ступеня якості іменникової фрази *effects of oil pollution from slicks*, тим самим підвищуючи тривожний емоційний стан читача за дані дії на навколишнє середовище.

У текстах підручників з екології вживають і спеціальні *акроніми* з метою створення в адресата негативного емоційного враження про предмет чи явище, наприклад: *No one wants to live near a waste-disposal site, be it a sanitary landfill for municipal waste, an incinerator that burns urban waste, or a hazardous-waste disposal operation for chemical materials. This attitude is widely known as NIMBY («not in my backyard»)* [14, с. 530]. Для зображення проблем із відходами використовують акронім *NIMBY* із поясненням-парентезою (*not in my backyard*), який негативно характеризує опозиційне ставлення мешканців до змін і розвитку.

У прикладі *Biodiversity researchers summarize most important causes of premature extinction using acronym HIPPCO: Habitat destruction, degradation, and fragmentation; Invasive (nonnative) species; Population and resource use growth (too many people consuming too many resources); Pollution; Climate change; and Overexploitation* [17, с. 159] адресанти в описі проблеми зникнення видів на Землі підсумовують її у вигляді акроніма *HIPPCO*, який надалі буде викликати негативні емоції адресата, змушувати його як майбутнього професіонала і людину замислюватися над проблемами довкілля.

У науково-дидактичних текстах функціонують експресивні синтаксичні конструкції, які впливають на психоемоційну сферу реципієнтів дискурсу. Це стосується, зокрема, *проблемних заголовків-запитань*, які є виразними та емоційними стилістичними фігурами. Наприклад, заголовок-запитання *What*

Does the Future Hold? [16] поглиблює експресію викладеного матеріалу, змушує адресата з тривогою замислитися над своїми споживацькими діями по відношенню до природи та змінити своє ставлення до неї, якщо він хоче зберегти її у належному стані для своїх нащадків.

Важливим у створенні психологічної напруги є *прийом «yes...but...»* (термін О.М. Льченко) [4, с. 14], коли спочатку зазначається позитивний, а потім негативний момент ситуації. Для прикладу розглянемо такий уривок: *Sometimes, just when we think we are helping the environment, we find we've created another problem. The case of methyl tertiary-butyl ether (MTBE), an oxygenate from natural gas that increases octane levels, is a good example. In 1990, the Clean Air Act mandated that MTBE be added to the gasoline in parts of country that had ozone problems. So for next few years, MTBE was added to gasoline. Marketing campaigns even convinced us that higher octane gasoline was better for your car. Gasoline burns cleaner and with fewer emissions when MTBE is added. Unfortunately, it was not the perfect additive everyone thought it was. It turns out that MTBE is a serious groundwater pollutant. MTBE is less toxic than benzene, the most hazardous gasoline-related groundwater pollutant in United States. But like benzene, MTBE can change the color of groundwater and cause it to smell and taste like turpentine in smallest quantities* [19, с. 179–180]. Вже у першому реченні адресантом визначено головну думку фрагмента антитезою із дієсловами процесуальності (*are helping*) та результату (*'ve created*), підсилену екземпліфікацією – розповіддю про застосування метил-терт-бутилового ефіру для збільшення октанового числа автотранспортного палива (*yes-модель*). Використання прислівника із негативною конотацією *unfortunately* та прикметника із негативною конотацією у найвищому ступені *the most hazardous* дозволяє адресанту навести контраргумент (*but-модель*), який примушує адресата відчувати певну психологічну напругу і схвилюваність, викликаючи складністю обговорюваної проблеми.

Для підсилення психологічної напруги у підручниках з екології використовують *прийом контрасту*, коли послідовно поляризується декілька екологічних явищ або понять за допомогою протиставних дискурсивних маркерів *but, although, whereas, despite, however, nevertheless*. Вони поєднують зміст одного висловлення зі змістом іншого, який порушує очікування адресата, що створює, на думку О. В. Александрової, ефект несподіваності та емоційної напруги [5, с. 180], наприклад: *Understandably, but nevertheless disturbingly, reserves have often been established on land that no one else wants. Areas of high species richness and distributions of endangered plant and animal species often overlap with human population centers* [12, с. 647].

У деяких випадках контраст передається за допомогою соціолінгвістично обумовлених словосполучень, наприклад, *Where upper class whites can «vote with their feet» and move out of polluted and dangerous neighborhoods, blacks and other minorities are restricted by color barriers and prejudice (overt or covert) to less desirable locations* [15, с. 39]. Присутність у фрагменті словосполучень *upper class whites* та *black and other minorities*, які є ознаками дискурсу расизму [6], роблять цей текстовий фрагмент експресивним, викликають у сучасного читача негативні емоції.

Порядок слів у реченні може так само вплинути на психоемоційний стан адресата. Адресанти інколи порушують відоме канонізоване правило порядку слів (термін М.П. Брандес) [7] в англійському реченні для надання фрагменту додаткової виразності. До таких засобів належить *інверсія* (свідоме порушення

порядку слів) як своєрідний засіб впливу, який надає можливість адресанту «повернути вектор комунікації у потрібне русло» [8], виділяючи найбільш значущу та інформативну частину речення, наприклад: *For many of the world's women and children, life is an endless struggle for survival, focusing on the daily requirements for firewood, clean water, and food* [18, с. 574]. Розташування додатка (*for many of the world's women and children*) у препозиції до підмета (*life*) зосереджує увагу адресата на ньому, що збільшує експресивне навантаження речення.

Використання різних видів *повтору*, як різновиду експресивних конструкцій з метою особливої емпатизації висловлень [9, с. 15] посилює психологічну напругу в текстах англійських підручників з екології. Приміром, у реченні *Clear-cut forests regrow relatively quickly in New England, but very slowly in Siberia, where current logging is expanding* [15, с. 94] використання семантичного повтору на основі векторної антонімії (*relatively quickly*:*very slowly*) із функцією протиставлення при описі площ молодих лісових насаджень посилює виразність фрагменту та загострює увагу реципієнта на негативному явищі – вирубуванні лісів.

Використання синонімічного ряду з негативною семантикою є характерним для емоційної ораторської промови, що зближує НДД у сфері екології з риторичним дискурсом. Даний прийом у підручниках зустрічається при експресивному описі розграбування та знищення людиною природних багатств, які сильно впливають на свідомість адресата, наприклад: *Whenever human invade an area, the habitats of many organisms are disrupted or destroyed, which contributes to their extinction* [18, с. 374]. Використання дієслів із семою «знищення» *disrupted* і *destroyed* поруч із пейоративно-забарвленими лексемами *invade* та *extinction* значно підсилює негативну зарядженість фрагменту та, відповідно, впливає на психіку та емоції адресата.

Значну роль у створенні психологічної напруги у підручниках з екології набувають *підрядні умовні речення*, які вказують на умову, що окреслює здійснення певної негативної дії. У досліджуваних прикладах такі речення належать до так званого першого типу умовних речень, оскільки вони передають реальний стан речей на планеті: збільшення антропогенного фактору впливу на довкілля і порушення хиткої рівноваги між природою і суспільством, наприклад: *If workers are unable to distinguish hazardous waste from other kinds of waste materials, hazardous wastes are not properly disposed of* [16, с. 416]; *Houses fall into ruin, automobiles rust, and appliances wear out unless work is done to maintain them* [16, с. 74]. У першому реченні причинно-наслідкове значення умовності посилюється від'ємним прикметником *unable* та негативною часткою *not*, а у другому – адресант імплікує негативну думку через сполучник умовності *unless*, який вже у своїй семантиці містить заперечне значення. Хоча оптимізм по відношенню до негативного явища спирається на принцип «могло б бути і гірше» [10, с. 269], такі фрагменти постійно викликають та підтримують в адресата стан тривоги, примушують думати і хвилюватися про стан навколишнього середовища.

Вживання умовного способу так званого другого та третього типів, які припускають можливі наслідки певних дій та слугують вираженням застереження щодо певного прогнозу, у текстах підручників з екології незначне, оскільки ці граматичні явища надають зображуваній інформації псевдорационального пояснення [11, с. 14], тоді як НДД характеризується об'єктивністю фактів. Проте можна навести деякі приклади вживання

таких структур: *If ice were heavier than liquid water, it would sink to the bottom of the oceans, lakes, and rivers. If water froze from the bottom up, shallow seas, lakes, and rivers would freeze solid. All life in the water would die because cells of living organisms are mostly water, and as water freezes and expands, cell membranes and walls rupture. If ice were heavier than water, the biosphere would be vastly different from what it is, and life, if it existed at all, would be greatly altered* [14, с. 370]; *Without biodiversity, most life would have been wiped out long ago* [17, с. 4]. Акцент на наслідках можливих негативних ситуацій (зміні життя на планеті) у цих реченнях порушує душевний спокій адресата, змушує його хвилюватися про можливі екологічні небезпеки.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Таким чином, використання у НДД з екології морфологічних і лексичних засобів та синтаксичних конструкцій створює у його текстах психологічну напругу, яка впливає на психоемоційний стан адресата, примушує його відчутно переживати за проблеми довкілля. Провокування таких реакцій можна розглядати як своєрідну емоційну фахову підготовку майбутнього еколога, адже гостре відчуття загроз навколишньому середовищу та моральна готовність їм протистояти є підґрунтям ідеології екологічної науки та важливими складовими професійної придатності фахівця у цій сфері. Перспективним буде дослідження стилістичних засобів, які необхідні для вираження тактики психологічної напруги у сучасному науково-дидактичному дискурсі у сфері екології.

Література:

1. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт прагматического анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: Изд-во РГГУ, 1995. – С. 144–238.
2. Арнольд И.В. Интерпретация художественного текста: типы выдвижения и проблемы экспрессивности / И.В. Арнольд // Экспрессивные средства английского языка. – Л.: Изд-во ЛГПИ, 1975. – С. 11–20.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів, Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Ільченко – К., 2002. – 37 с.
5. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. На материале английского языка: учеб. пособие / О.В. Александрова. – М.: Высш.шк., 1984. – 211 с.
6. Reisigl M., Wodak R. 'Race', racism and discourse. An interdisciplinary, historical and methodical overview / M. Reisigl, R. Wodak // Discourse and Discrimination. Rhetorics of racism and antisemitism. L. – NY: Routledge, 2001. – P. 1–30.
7. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник / М.П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
8. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса: монография / А.В. Олянич. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 507 с.
9. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования): учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1981. – 294 с.
10. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
11. Тхоровська С.В. Ідеологічний дискурс англійської преси (лінгвокогнітивні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Тхоровська С.В. – Львів, 2010. – 17 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Begon M. Ecology: from individuals to ecosystems / M. Begon, C.R. Townsend, J.L. Harper. – 4th ed. – Blackwell Publishing Ltd, 2006. – 759 p.
13. Boersema J.J., Reijnders L. Principles of environmental sciences / J.J. Boersema, L. Reijnders. – Springer, 2009. – 542 p.
14. Botkin D.B. Environmental science: earth as a living planet / D.B. Botkin, E.A. Keller. – 8th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2011. – 630 p.
15. Cunningham W.P. Environmental science: a global concern / W.P. Cunningham, M.A. Cunningham, Barbara Woodworth Saigo. – 8th ed. – New York: McGraw-Hill, 2005. – 600 p.
16. Enger E.D. Environmental science: a study of interrelationships / E.D. Enger, B.S. Smith. – 12th ed. – New York: McGraw-Hill, 2008. – 485 p.
17. Miller G.T. Environmental science / G.T. Miller, S.E. Spoolman. – 13th ed. – Brooks/Cole, Cengage Learning, 2010. – 528 p.
18. Raven P.H. Environment / P.H. Raven, L.R. Berg, D.M. Hassenzahl. – 7th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2010. – 632 p.
19. Williams L. Environmental science demystified / L. Williams. – New York: McGraw-Hill, 2005. – 413 p.

Сологуб Л. В. Языковые формы выражения тактики психологического напряжения в современном научно-дидактическом дискурсе в сфере экологии

Аннотация. Статья посвящена анализу различных лексических и синтаксических конструкций, необходимых для выражения тактики психологического напряжения в современном научно-дидактическом дискурсе в сфере экологии.

Ключевые слова: научно-дидактический дискурс, тактика психологического напряжения, экспрессивная лексика, негативная семантика, количественные данные, акроним, страдательный залог, прием контраста, инверсия, повтор, условные предложения.

Solohub L. Linguistic means of expressing tactic of psychological pressure in modern academic ecological discourse

Summary. The article focuses on different lexical and syntactical means used to express the tactic of psychological pressure in modern academic ecological discourse.

Key words: academic discourse, tactic of psychological pressure, expressive lexis, negative semantics, statistical data, acronym, passive voice, principle of contrast, inversion, repetition, conditional sentences.

Сухова А. В.,
старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ РІВЕНЬ КОМПОЗИЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ

Анотація. У статті розглянуто формально-змістовий рівень композиції англomовної новели. Особливу увагу приділено аналізу двох компонентів цього композиційного рівня: композиційно-мовленнєвих і архітектоніко-мовленнєвих форм. На основі проведеного аналізу здійснено спробу класифікувати англomовні новели за основними типами.

Ключові слова: англomовна новела, композиція тексту, формально-змістовий рівень композиції, композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми.

Постановка проблеми. Об'єкт дослідження – англomовна новела XIX – XX ст. Предмет – формально-змістовий рівень композиції англomовної новели, зокрема композиційно-мовленнєві та архітектоніко-мовленнєві форми, а також їх взаємозв'язок. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю виокремити найпоширеніші типи англomовної новели на основі аналізу її композиційної структури, а саме зовнішньої та внутрішньої структури, що досі не було здійснено в лінгвостилістичному аспекті на матеріалі англomовної новели.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих питань лінгвістики та стилістики, яке привертало увагу багатьох учених, є композиція тексту. Цю проблему досліджували Н.М. Анненкова, Н.С. Валгіна, І.Р. Гальперін, М.Я. Димарський, Л.Г. Кайда, В.В. Одинцов, Л.С. Піхтовнікова, Л.В. Поповська, Т.Д. Похілевич, Б.А. Успенський, О.В. Фурсова, Р. Дітмар, Е.Г. Різел, М.А.К. Халідей і Р. Хасан, А. де Богранд і В. Дресслер та ін. Через чисельність наукових праць, присвячених зазначеній проблемі, існує багато різних підходів до розгляду цього феномена. Природно, що термін «композиція» має велику кількість трактувань; деякі з них різняться, а іноді навіть суперечать одна одній. Тому розглянемо найбільш, на нашу думку, релевантні дефініції.

У загальному значенні композиція тексту – це побудова тексту, яка визначає його цілісність, завершеність та єдність; система, що об'єднує всі елементи і має самостійну змістовність [1, с. 150].

Композиція художнього тексту розглядається нами в лінгвостилістичному аспекті, який передбачає аналіз змісту, що динамічно розгортається і розкривається в зміні та чергуванні різних форм і типів мовлення, які синтезуються в образі автора і його персонажів, утворюючи складну, але цілісну систему експресивно-мовленнєвих засобів. Отже, поняття «композиція» відображає: взаємозв'язок статичного і динамічного аспектів тексту (перший пов'язаний з побудовою, архітектонікою тексту, другий – з логічним розгортанням змісту, рухом ходу думки); процес членування континуума тексту на сегменти, інформативні блоки і об'єднання інформації в межах кожного блоку; внутрішній (смісловий) бік організації тексту і його зовнішній бік (членування на частини, розділи, абзаци тощо) [2, с. 169–170].

Традиційно питанням композиції тексту займалися літературознавці, проте в низці робіт цю проблему висвітлено саме в сучасній лінгвістичній парадигмі.

Так, Л.М. Кольцова зазначає, що композиція художнього тексту є системою об'єднання всіх елементів тексту, зумовленою авторськими інтенціями, жанром і змістом художнього твору. Крім цього, в роботі акцентується увага на тому, що для аналізу композиції необхідно вміти виокремлювати значущі для інтерпретації тексту повтори, що служать основою когезії та когерентності; виявляти семантичні перекликання в частинах тексту; знаходити мовні сигнали, які маркують композиційні частини тексту; співвідносити особливості членування тексту з його змістом і визначати роль дискретних композиційних одиниць у складі цілого; встановлювати зв'язки оповідної структури тексту як його «глибинної композиційної структури» з його зовнішньою композицією [3, с. 24].

Е.Г. Різел, чия концепція ми беремо за основу аналізу англomовної новели, розуміє композицію як нерозривне поєднання елементів форми і змісту цілісної структури тексту, які матеріально виражаються лінгвостилістичними засобами. Теорія композиції Е.Г. Різел відображає системність цього поняття і конкретизує його, вводячи три композиційні рівні [4, с. 266]:

1) змістовий рівень: внутрішня структура тексту, тобто його ідейно-тематична організація (розвиток дії, сюжетні лінії, мотиви);

2) формальний рівень: зовнішня структура тексту, тобто членування тексту на архітектонічні одиниці (у прозовому тексті – абзац, розділ, глава, частина; у віршованому – строфи, рядки, тематичні блоки, суцільний текст);

3) формально-змістовий рівень: авторська манера зображення (статичний або динамічний опис, авторський коментар, монолог, діалог персонажів).

Класифікацію Е.Г. Різел, яка налічує три зазначені вище рівні композиції, Л.С. Піхтовнікова пропонує розширити ще одним рівнем – образно-символічним, який було досліджено на матеріалі німецьких віршованих байок. Цей рівень охоплює систему певних персонажів та систему мікрообразів. На чолі образно-символічного аспекту стоїть узагальнений образ-символ, що виникає на основі метафори-алегорії через систему персонажів та мікрообразів [5, с. 61].

Всі вищевикладені погляди різних дослідників на композицію тексту не суперечать один одному, а є взаємодоповнюючими, що сприяє детальному всебічному вивченню цього явища.

Слід також зазначити, що кожен рівень композиції несе прагматичне навантаження. Це підтверджує думка В.В. Виноградова: композиція є побудовою, яка, в першу чергу, служить тому, щоб втілити відношення автора до змісту та змусити реципієнта так само відноситися до цього змісту [6, с. 160].

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні формально-змістового рівня композиції англomовної новели і виявленні інваріантних моделей англomовної новели на основі проведеного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи попередні розвідки щодо композиції тексту, зазначимо, що текст англomовної новели відповідає чотирьом існуючим рівням композиції, а саме: змістовому, формальному, формально-змістовому та образно-символічному. На змістовому рівні розгортаються події новели; формальний рівень уособлює поділ новели на частини; формально-змістовий охоплює композиційно-мовленнєві та архітектоніко-мовленнєві форми; образно-символічний знаходить своє відображення лише в окремих новелах, які містять певні символічні образи.

Найбільший інтерес для нас становить дослідження формально-змістового рівня композиції англomовної новели, оскільки мовленнєві форми, якими представлено цей рівень, поєднують внутрішню та зовнішню структури тексту.

Композиційно-мовленнєві форми (КМФ), які є однією з двох складових формально-змістового рівня, являють собою двостороннє формування, тобто з одного боку – це форми, в яких у реальній дійсності відбувається процес мислення, а з іншого – це форми комунікації, в яких знання, опредметнені у словесну оболонку, оформлюються в інформацію для адресата. КМФ є найбільш загальними формами, які відображають структуру процесу мислення і способи зв'язку елементів думки між собою. КМФ також постають як модальні єдності, в яких усі складові об'єднуються єдиним відношенням адресанта до предмета висловлювання. Номенклатуру КМФ не уточнено, і залежно від критеріїв виокремлення називається їх різна кількість і різноманітні групи [7, с. 57].

Емпіричний та теоретичний рівні пізнання відбиваються на загальній специфіці текстів, які можуть бути, перш за все, констатувального і аргументативного типу, що реалізуються в різних формах мовлення або способах викладу. Тексти констатувального типу приймають форму опису або повідомлення, аргументативного – форму роздуму [8, с. 46].

Ми також спираємося на цей поділ КМФ, який включає в себе повідомлення, опис та роздум. Кожна з цих форм має власні підтипи, які будуть розглянуті далі.

КМФ «повідомлення» є основною формою інформаційного змісту, сутність якої полягає в зображенні послідовної низки подій або переходу предмета з одного стану в інший. Формальним змістом цієї форми є часова послідовність подій, динамічна зміна фаз і ознак у часі. Отже, ця КМФ за характером предметно-сміслового змісту співвідноситься з процесом, дією, подією і має такі різновиди: повідомлення про подію, повідомлення про переживання, повідомлення про стан і настрої, стисле інформаційне повідомлення [9, с. 79].

Опис є функціонально-смісловим типом мовлення, який зображує предмети та їх ознаки, одночасно співіснуючи в сприйнятті людини. В описі подається стан навколишнього світу і людини, природа, місцевість, інтер'єр, зовнішність тощо. Серед підтипів опису виокремлюють: репродуктивний опис, який відтворює засобами мови фрагменти, картини, події, що безпосередньо сприймаються органами почуттів мовця, і інформативний опис, який повідомляє про предмети та їхні характерні постійні ознаки, які мовець не безпосередньо сприймає, а про існування яких знає; статичний опис, тобто статична картина, яка призупиняє розвиток дії, і динамічний

опис, включений до події і який не призупиняє хід її розвитку [10, с. 60–62].

КМФ «роздум» відповідає формі абстрактного мислення – умовиводу, що виконує особливе комунікативне завдання – надати мовленню аргументованого характеру і оформлюється за допомогою лексико-граматичних засобів причинно-наслідкової семантики. В художніх текстах роздум здебільшого представлено у вигляді вільних невимушених міркувань. Різновидами цієї КМФ є: безпосередній роздум, доказ, підтвердження, обґрунтування, пояснення [10, с. 86–89].

Досліджений нами масив англomовних новел демонструє, що КМФ не зустрічаються в «чистому» вигляді, а в кожному окремому тексті виступають у певних комбінаціях. Основу переважної більшості проаналізованих новел складає повідомлення, що дорівнює 85% досліджуваного матеріалу. Як відомо, повідомлення може бути представлено тільки авторською мовою, а голоси персонажів включаються до повідомлення лише у формі невластиво-прямої мови. Таким чином, інші 15% становлять новели, більша частина тексту яких містить пряму мову, виражену діалогічним або монологічним мовленням. Різновидом повідомлення, властивим англomовній новелі, є повідомлення про незвичайну життєву подію з неочікуваним фіналом, в яке гармонійно вплітаються повідомлення про переживання, стан, настрої персонажів.

Серед новел, в яких превалує КМФ «повідомлення», ми виокремлюємо тексти з елементами опису та роздуму (73%) і тексти з елементами опису, в яких взагалі відсутні роздуми (27%). Отже, в зазначеному типі тексту рідко зустрічається КМФ «роздум». Якщо ж англomовна новела включає в себе елементи роздуму, то вони здебільшого розташовані на початку художнього тексту, іноді в середині. Якщо безпосередньо розглядати КМФ «опис», що також виступає у комбінації з повідомленням, слід зауважити, що в більшості випадків описи надаються автором як невеликі вкраплення впродовж усього тексту, тобто динамічний опис переважає над статичним. Репродуктивний та інформативний опис зустрічається майже в однаковому обсязі.

Іншою складовою формально-змістового рівня композиції тексту є архітектоніко-мовленнєві форми (АМФ). Існує два види АМФ: зовнішнє мовлення та внутрішнє мовлення. Зовнішнє мовлення, в свою чергу, поділяється на: монолог, діалог, полілог, конструкції з прямою, непрямою або невластиво-прямою мовою. До внутрішнього мовлення входить потік свідомості, внутрішній монолог, аутодіалог, невеликі вкраплення внутрішньої мови [11, с. 170].

В основі АМФ лежать такі взаємовідносини між учасниками комунікації, як односпрямованість і взаємспрямованість спілкування. У випадку, якщо в комунікативно-мовленнєвому акті активність належить відправнику мовлення, цей акт здійснюється в монологічній формі; у випадку участі в ньому двох або більшої кількості осіб він здійснюється в діалозі або полілозі. Монологічні та діалогічні форми зумовлюють принципово різне мовленнєве оформлення [9, с. 119].

Відомо, що художній текст, в тому числі й новела, складається з авторської і чужої мови. Авторською мовою називають частини тексту, в яких автор звертається до читача від себе, а не через персонажів. Це дозволяє встановити точку зору письменника на змальовуване, його оцінку поставлених у творі проблем [12, с. 32].

У художньому тексті авторська мова будується відповідно до того, кому з учасників комунікативного акту належить мов-

лення. Перший тип мовлення – це висловлювання від першої особи, утворені формами «я/ми», а також за допомогою непрямих засобів вираження «я». Особливість цього типу мовлення полягає у тому, що мовець і авторське «я» співпадають. Вибір такої форми, коли автор передає наратору можливість оповідаати, дозволяє додатково характеризувати особу цього оповідача, передавати його безпосередні погляди, емоції, оцінки тощо. Другий тип мовлення характеризується висловлюваннями від другої особи, головною ознакою яких є неспівпадіння особи, фактично продукуючої мовлення, і автора, тобто висловлювання належать «я», а будуються від другої особи. Сутність цього прийому полягає в тому, що автор запрошує читача уявити себе на своєму місці і зазнати тих самих відчуттів. Це наближає змальовуване до читача, роблячи його більш яскравим і наочним. Третім типом мовлення, в якому, як і в другому, фактичний мовець не співпадає з суб'єктом мовлення, є висловлювання від третьої особи. Загальна структура цього типу мовлення дозволяє безкінечно варіювати стилі викладу – від об'єктивно-безпристрасного до урочисто-поетичного. При цьому застосовуються найрізноманітніші прийоми і засоби індивідуалізації оповідання [13, с. 45–53].

На відміну від авторської, чужа мова є основним конструктивним компонентом структури образу персонажу. Форми мовленнєвого втілення персонажів різноманітні, а їх вибір зумовлено як суб'єктивно – творчим задумом автора, так і об'єктивно – характером самого персонажу [14, с. 168].

Серед типів передачі чужої мови розрізняють пряму, непряму та невластиву пряму мову, які різними способами вплітаються в авторську, виконуючи певні стилістичні функції [13, с. 47–48].

Крім передачі предметного змісту ці три види чужої мови виконують такі функції: дають рух оповіданню; урізноманітнюють авторську мову, надаючи їй різних стилістичних відтінків; посилюють емоційність та експресивність; виражають відношення автора до персонажів; дають додаткову характеристику образів; характеризують ту епоху та соціальну групу, до яких належать персонажі; надають можливість побічно оцінювати поведінку та манеру мовлення персонажів; впливають на адресата, розширюють його інформативність, змінюють емоційний стан та погляди, здійснюють естетичний ефект. Таким чином, чужа мова сприяє реалізації оцінно-характерологічної, експресивно-емоційної, естетичної та комунікативно-інформаційної функцій [15, с. 333].

Досліджений нами текстовий матеріал дозволяє визначити, що англомовній новелі властиве значне переважання авторської мови над чужою мовою. Проаналізовані нами тексти, основу яких складає авторська мова, становлять 85%. Серед них, наприклад, «The Escape» В.С. Моєма, «In a Glass Darkly» А. Крісті, «Dog Star» А.Ч. Кларка, «The Waxwork» А. Барреджа, «The Man and the Snake» А. Бірса, «The Great Keinplatz Experiment» А. Конан-Дойля та ін. Тексти, побудовані загалом на основі чужої мови з невеликими авторськими ремарками, являють собою доволі рідкісне явище і складають 15% опрацьованого нами матеріалу. Серед англомовних новел такого типу є, наприклад, «The Enchanted Profile» О. Генрі, «A Fruitful Sunday» та «Wasps' Nest» А. Крісті.

У новелах із превалюванням авторської мови в різних комбінаціях представлені всі види чужої мови, а саме пряма, непряма та невластива пряма мова. У відсотковому співвідношенні кількість новел, у яких серед видів чужої мови переважає пряма мова, сягає 80%, тобто переважна більшість. Існують також

новели, в яких серед видів чужої мови переважає непряма мова, цей тип англомовної новели дорівнює 20%. Невласне-пряма мова не є поширеною формою мовлення і виявляється взагалі не в усіх новелах.

Оскільки більшість проаналізованих новел містить у собі пряму мову, вважаємо за доцільне спинитися на розгляді односпрямованих і взаємспрямованих відношеннях між учасниками комунікації. За нашими спостереженнями більшу частину прямої мови виражено зовнішнім мовленням дійових осіб: перше місце посідає діалогічне мовлення (65%), друге – монологічне мовлення (35%). Форма, в якій задіяно більше двох осіб, тобто полілог, міститься лише в невеликій кількості англомовних новел. Проте полілогічне мовлення не має значної своєрідності, оскільки зводиться до декількох перехрещених діалогів, тому ми відносимо цю форму до діалогічного мовлення. Поряд із зовнішнім мовленням у досліджуваному типі тексту представлено й внутрішнє мовлення персонажів, зокрема внутрішні монологи, аутодіалоги, невеликі вкраплення внутрішньої мови (найпоширеніший тип).

Важливу роль також відіграє побудова авторського мовлення. В англомовній новелі має місце оповідання від першої та від третьої осіб. У випадках з мовленням від першої особи перед читачем постають три типи наратора: оповідач, який одночасно є другорядним персонажем; оповідач, який водночас є одним із головних персонажів; оповідач-хронікер, який практично не приймає участі в дії новели. У кількісному співвідношенні цей тип мовлення дорівнює 55%. В іншому типі мовлення – від третьої особи, яким представлено 45% проаналізованих нами новел, наратор не персоніфікований, і в такому випадку відбувається безособове хронологічне оповідання. Мовлення від другої особи знаходить своє відображення в англомовній новелі фрагментарно – у вигляді звернення до читача, наприклад: perhaps you have seen, as you know, if you don't mind, and you wonder what will happen, it gives you the opportunity, you see і т. п.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, ми проаналізували англомовні новели таких письменників, як О. Генрі, В.С. Моєма, А. Крісті, А.Ч. Кларк, А. Барредж, А. Бірс та А. Конан-Дойль. Дослідивши формально-змістовий рівень композиції художніх текстів зазначених авторів, було здійснено спробу класифікувати англомовну новелу на основі відсоткового співвідношення різновидів КМФ та АФМ у межах кожного окремого тексту і виявити інваріантні моделі. Підсумовуючи вищевикладену інформацію, слід зауважити, що КМФ з'являються в певних комбінаціях у новелах, основу переважної більшості яких складає повідомлення. Отже, ми виокремлюємо два основних типи англомовної новели: 1) новела з превалюванням повідомлення і елементами опису та роздуму; 2) новела з превалюванням повідомлення і елементами опису за відсутності роздуму. Розглядаючи АМФ, ми дійшли висновків, що для англомовної новели характерним є переважання авторської мови над чужою мовою. Існують певні комбінації чужої мови, представлені на тлі авторської, з чого випливає, що англомовну новелу можна поділити на такі типи: 1) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з непрямою мовою; 2) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з непрямою та невластиву-прямою мовою; 3) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з прямою мовою; 4) новела з превалюванням непрямої мови у комбінації з прямою та невластиву-прямою мовою. Пряма мова у вказаних вище типах англомовної новели пред-

ставлена більше діалогічним мовленням, ніж монологічним. Важливо також звернути увагу на те, що тексти англійської новели відповідають першому та третьому типу мовлення, тобто будуються від першої або третьої особи, причому останній тип складає менший відсоток.

Перспективу дослідження вбачаємо в розгляді прагматичного аспекту всіх рівнів композиції англійської новели, зокрема змістового, формального, формально-змістового та образно-символічного.

Література:

1. Нирё Л. О значении и композиции произведения [Текст] / Л. Нирё // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 125–151.
2. Баженова Е.А. Композиция текста // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е.А. Баженова, М.П. Котюрова, А.П. Сквородников. – 2-е изд., стереотип. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – С. 168–173.
3. Кольцова Л.М., Лунина О.А. Художественный текст в современной лингвистической парадигме : [учебно-метод. пособие для вузов] / Л.М. Кольцова, О.А. Лунина. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного ун-та, 2007. – 51 с.
4. Riesel E. Deutsche Stilistik : учебник [для студентов ин-тов и ф-тов иностр. языков] / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 315 с.
5. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен XVIII в.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л.С. Пихтовникова. – К., 1992. – 338 с.
6. Виноградов В.В. О теории художественной речи / В.В. Виноградов. – М. : Издательство «Высшая школа», 1971. – 240 с.
7. Брандес М.П. Практикум по стилистике немецкого языка [Текст] : учебное пособие / М.П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1983. – 144 с.
8. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособие / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
9. Брандес М.П. Стилистика текста : теоретический курс : учебник [для студентов вузов] / М.П. Брандес. – [3-е изд., пер. и доп.]. – М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
10. Головкина С.Х., Смольников С.Н. Лингвистический анализ текста / С.Х. Головкина, С.Н. Смольников. – Вологда : Издательский центр ВИРО, 2006. – 124 с.
11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
12. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / И.В. Арнольд. – [5-е изд., испр. и доп.] – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
13. Солганик Г.Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Г.Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
14. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник, практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
15. Сухова А.В. Функционирование чужой мови в англійській новелі / А.В. Сухова // Наукові записки. – Випуск 117. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2013. – С. 330–334.

Сухова А. В. Формально-содержательный уровень композиции англоязычной новеллы

Аннотация. В статье рассмотрено формально-содержательный уровень композиции англоязычной новеллы. Особенное внимание уделено анализу двух компонентов этого композиционного уровня: композиционно-речевых и архитектоники-речевых форм. На основе проведенного анализа совершена попытка классифицировать англоязычные новеллы по основным типам.

Ключевые слова: англоязычная новелла, композиция текста, формально-содержательный уровень композиции, композиционно-речевые формы, архитектоники-речевые формы.

Sukhova A. The formal-content compositional level of an Anglophone short story

Summary. The article deals with formal-content compositional level of an Anglophone short story. Special attention is drawn to analysis of two components of this compositional level: compositional and architectonic speech forms. The attempt is made to classify Anglophone short stories into main types on basis of conducted analysis.

Key words: Anglophone short story, text composition, formal-content compositional level, compositional speech forms, architectonic speech forms.

Устименко С. Є.,
старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ НЕПРЯМИХ РЕСПОНСИВНИХ РЕПЛІК У НЕСТАНДАРТНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті проаналізовано вплив соціального статусу комунікантів на їхню вербальну та невербальну поведінку під час реалізації стратегії уникання прямої відповіді в сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Встановлено особливості соціальної зумовленості непрямих респонсивних реплік адресата в нестандартних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: адресат, англомовний дискурс, невербальна поведінка, непряма респонсивна репліка, соціальний статус.

Постановка проблеми. Ключовим різновидом комунікативно-мовленнєвої діяльності, що лежить в основі розвитку людства, виступає питально-респонсивна діалогічна єдність – базисна інтерактивна структура, яка використовується комунікантами [4; 12; 13; 15], адже комунікативні здібності мовця виявляються передусім через відповіді на питання незалежно від того, чи відбувається бесіда в офіційній чи неофіційній атмосфері, чи є вона асиметричною чи симетричною, бесідою у колі знайомих, друзів тощо. В іншому випадку процес комунікації втрачає свій сенс. У світлі антропоцентричності сучасної лінгвістики, яка уможливує дослідження мовленнєвої діяльності з урахуванням прагматичних чинників та вимагає особливої уваги до комунікативної поведінки її суб'єктів, дослідження фактору адресата, як одного із головних антропокомпонентів комунікативного акту, та дослідження прагматики дискурсивної поведінки адресата у процесі питально-респонсивного обміну під впливом соціального статусу набуває особливої актуальності.

Об'єкт дослідження виступають нестандартні комунікативні ситуації, зумовлені соціальними ролями «адресант із високим соціальним статусом – адресат із нижчим соціальним статусом», в яких наявні непрямі респонсивні реакції адресата на квеситивний мовленнєвий акт адресанта. Предмет дослідження становлять комунікативно-прагматичні чинники виникнення непрямих респонсивних реплік адресата в нестандартних комунікативних ситуаціях англомовного дискурсу. Матеріалом слугували фрагменти діалогів, що містять непрямі відповіді адресата на квеситивну репліку-стимул, отримані методом суцільної вибірки із кіносценаріїв англомовних фільмів та сучасної англомовної художньої літератури.

Мета дослідження полягає у виявленні впливу соціального статусу комунікантів на їхню вербальну та невербальну поведінку при реалізації стратегії уникання надання прямої відповіді на запитання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іntenція адресанта у ситуації запитання складається з іллокутивної цілі запитати адресата про деякий стан речей, відносно якого адре-

сат відчуває когнітивний дефіцит, і перлокутивної цілі змусити адресата відповісти, що скасовує цей когнітивний дефіцит [2, с. 220]. З самого початку висловлювання будується відправником з урахуванням можливих відповідних реакцій, заради яких воно і створюється. Адресат, у свою чергу, є вільним у тому, щоб прийняти запропоновану йому програму спілкування чи відхилити її [1, с. 175–177]. Адресат є як об'єктом впливу, так і його суб'єктом, тобто завдяки правилу обміну ролей власною реакцією здійснює вплив на подальший хід спілкування [3, с. 107]. Отже, висловлювання завжди є прагматично орієнтованим. Одним із найважливіших чинників, що впливають на організацію комунікативного процесу, є соціальний статус людини, який виявляється не тільки на вербальному, але й на невербальному рівні комунікації. Спілкування мовців, що мають різний соціальний статус, відбувається за моделлю, відмінною від тієї, за якою спілкуються комуніканти з однаковим соціальним статусом [10, с. 205]. Вважається, що вищий за соціальним статусом комунікант домінує в спілкуванні, тобто його можна розглядати як соціально домінуючий комунікант [10, с. 205].

У прагмалінгвістичній моделі опису мови соціальний статус людини є одним із основних параметрів комунікації, який проявляє себе в постулатах спілкування і мовленнєвих актах, сферах спілкування і мовленнєвих жанрах, способах впливу і характеристиках модусу висловлення, а також у прагматичних значеннях мовленнєвих одиниць [7, с. 115]. За В.І. Карасиком, ми розуміємо поняття соціального статусу, як «відносне положення людини в соціальній системі, яке включає в себе права та обов'язки, а також взаємне очікування поведінки» [6, с. 5].

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході питально-респонсивного обміну адресат може порушити когерентну послідовність семантично та прагматично релевантних висловлювань діалогічної єдності «питання – пряма відповідь» у тому чи іншому типі дискурсу, реалізуючи власні комунікативні інтенції за рахунок вербальних та невербальних компонентів комунікації та спричиняючи виникнення нестандартних комунікативних ситуацій, які ми розуміємо, як адресантно-адресатну взаємодію з порушенням кореляції «питання – пряма відповідь», а саме відсутність репліки-реакції з вичерпною прямою відповіддю на запит адресанта.

Мовленнєва поведінка комуніканта із вищим статусом стосовно співрозмовника засвідчує виразну асиметрію спілкування, інтенсивні та ініціативні дії, які можуть принижувати адресата. У ситуаціях спілкування «вищий – нижчий» об'єктами оцінки є морально-етичні та інтелектуальні риси, думки, суспільно значущі дії та вчинки соціально залежного адресата [5]. У межах нашого дослідження при аналізі мовленнєвої поведінки комунікантів у ході питально-респонсивного обміну

виділено стратегію уникання надання прямої відповіді, як одну з характерних стратегій, якими адресати послуговуються задля досягнення своїх цілей у комунікативних ситуаціях спілкування «вищий – нижчий».

Співвідносна оцінка, яку дає суспільство статусу особи або соціальної групи, називається соціальним престижем, який є відображенням у суспільній свідомості відносної цінності різних видів діяльності, професій з огляду на відповідні їм рівень оплати, складність праці, рівень відповідальності виконавця, необхідний рівень фахової освіти [8]. Соціальний престиж для адресанта, який має вищий соціальний статус, тісно пов'язаний у суспільній свідомості із престижем професії. Запитання, що стосуються відносної цінності різних видів діяльності, складності праці, професій з огляду на відповідні їм рівень оплати та необхідний рівень фахової освіти, актуалізують у свідомості адресата з нижчим соціальним статусом хвилювання та ставлять його у незручне становище. У таких ситуаціях адресат застосовує стратегію уникання прямої відповіді на запитання стосовно заробітної плати та залучає тактику повтору питання з метою нівелювання можливих подальших протиріч у процесі спілкування та зменшення дискомфорту:

"So, what do you do, Noah?"

"I work at the lumber yard with Fin. Mainly milling and receiving logs...and stripping the bark."

"Oh, that's lovely, dear."

"Thank you."

"If you don't mind my asking, uh, how much do you make at your job?"

"Uh, how much money do I make? Mm-hmm. About forty cents an hour."

"Yeah, it's not much, but I don't need a lot. And I... I save most of it" [19].

Спілкування відбувається за обіднім столом. Комунікантами є два чоловіки, які різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства та належать до різних соціальних груп. Адресант належить до вищого прошарку суспільства, тому адресат перебуває із співрозмовником у вертикальних стосунках за своїм соціальним статусом: він працює звичайним робітником на лісопилці, заробляє дуже мало. Адресант обирає обговорення заробітної платні темою розмови, чим актуалізує у свідомості адресата хвилювання та ставить його у незручне становище. Адресат відтягує момент відповіді за рахунок повтору питання адресанта з ціллю затягування відповіді, уточнює зміст репліки-стимулу за допомогою питання-перепитування (*Uh, how much money do I make?*) та розповідає всю правду, нічого не приховуючи, з подальшим виправданням своєї відданості роботі та оцінкою результатів трудової діяльності (*Yeah, it's not much, but I don't need a lot. And I... I save most of it*). Респонсивний хід містить емотивні вигуки (*uh, mm-hmm*), що передають його напружений емоційний стан. Як важливий компонент мовленнєвого спілкування, вигуки використовуються для вираження суб'єктивно-модальних значень, різних емоційних реакцій, акцентування, посилення чи інтенсивності. На думку О.М. Рака, «вигук – це мовний знак, незмінне за формою слово, ізольоване в реченні знаками пунктуації, яке самостійно утворює цілу фразу, не поєднуючись з іншими реченнями, і слугує для вираження волевиявлень та живої емоційної реакції на поведінку співрозмовника або навколишню дійсність» [9].

Для комуніканта з високим соціальним статусом показниками престижу є великий рахунок у банку, гарний одяг, місце проживання в аристократичному районі, наявність рухомого та нерухомого майна, освіта. Комунікативна ситуація, зумовлена соціальними ролями «адресант із високим соціальним статусом – адресат із нижчим соціальним статусом», передбачає обговорення тем, пов'язаних із матеріальними цінностями, адже дискурсивна компетенція адресата при відповіді на компрометуючі питання полягає у вмінні досягати основної прагматичної мети спілкування – підтримувати позитивне сприйняття власної особистості:

RUTH: And where exactly do you live, Mr. Dawson?

JACK: Well, right now my address is the RMS Titanic. After that, I'm on

God's good humor [18].

Руф Б'юкейтер, яка належить до вищого класу і подорожує у першому класі на кораблі «Титанік», спілкується з Джеком Доусоном, бездомним художником, який виграв білет на корабель у грі в покер. Респонсивна репліка адресата на репліку-стимул щодо конкретного місця проживання демонструє його інтенцію послабити критичність при сприйнятті інформації щодо відсутності постійного місця проживання, апелюючи до волі Бога як вищого закону.

Стратегія уникання прямої відповіді на запитання-провокацію з боку домінантного партнера по комунікації є захисною реакцією адресата та реалізується тактикою розширеного пояснення з метою збереження власного «обличчя»:

RUTH: You find that sort of rootless existence appealing, do you?

JACK: Well... it's a big world, and I want to see it all before I go. My father

was always talkin' about goin' to see the ocean. He died in the town he was

born in, and never did see it. You can't wait around, because you never know

what hand you're going to get dealt next. See, my folks died in a fire when I

was fifteen, and I've been on the road since. Somethin' like that teaches you

to take life as it comes at you. To make each day count [18].

Діалогічна взаємодія розгортається не в кооперативному руслі. Комунікативна ситуація відбувається у межах аристократичної спільноти і здобуття позитивного результату адресантом пов'язане зі шкодою для адресата. Метою адресанта у цьому діалогічному фрагменті є приниження адресата в очах представників еліти суспільства. Розгорнута відповідь-пояснення адресата описує розходження у життєвих цінностях та сприйнятті навколишнього світу між комунікантами. Адресат демонструє володіння дискурсивною компетенцією, створює імідж людини, яка вміє контролювати свої емоції і має почуття власної гідності.

Визначаючи невербальну комунікацію як соціально зумовлений засіб організації засвоєних індивідом невербальних засобів спілкування, перетворених на індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дій та вчинків [14, с. 208], можна стверджувати, що невербальні компоненти дають змогу скласти певне враження про комунікативних партнерів. Невербальна поведінка партнерів є умовою пізнання їхніх особистостей, виникнення певних стосунків, формою звернення один до одного. Невербальні компоненти комунікації забезпечують ефективну

організацію комунікативного процесу [11]. Такі надвербальні компоненти комунікації, як зовнішній вигляд та одяг, є комунікативно значущими ознаками у різних комунікативних ситуаціях [10, с. 33] та мають можливість впливати на комунікативний процес та інформувати співрозмовника про статус його партнера по комунікації:

Vivian is no sooner in door than she is subject to disapproving stare

of a SALESWOMAN standing behind the counter.

SALESWOMAN: (cooly) May I help you?

VIVIAN: I'm just looking, thanks.

Vivian tiptoes through the shop as if it was filled with delicate glass objects.

She cautiously examines a dress. The Saleswoman quickly comes around

the counter and approaches her.

SALESWOMAN: Are you looking for something in particular?

VIVIAN: Yes. Something... conservative.

SALESWOMAN: Yes...

Vivian eyes the Saleswoman, puzzled at her tone. She examines a dress.

VIVIAN: You have beautiful things (no reply) How much is this?

SALESWOMAN: I don't think it would fit you.

VIVIAN: (beginning to get the drift) I didn't ask if it would fit. I asked how

much it was.

SALESWOMAN: It's very expensive.

Vivian's body tenses as she stares at the Saleswoman.

VIVIAN: What is with you?

SALESWOMAN: (unblinking) Excuse me?

VIVIAN: I'm going to spend money.

SALESWOMAN: I don't think we have anything for you here.

You're

obviously in the wrong place [17].

У ході комунікації спостерігається відхилення від прототипної формули ведення розмови між консультантом у магазині та покупцем (Вів'єн). Стратегія уникання прямої відповіді на запитання у комунікативній ситуації реалізується тактикою імпліцитного неприйняття. Порушення питально-відповідної єдності спричинено упередженим ставленням адресанта до адресата, адже на основі оцінки зовнішнього вигляду адресант приписує адресату належність до нижчого соціального класу. Консультант магазину порушує кооперативний перебіг діалогу вже на ініціальній фазі, підсилюючи вербальне висловлювання (*May I help you?*) просодичним компонентом – непривітною інтонацією (*cooly*), реалізуючи комунікативну інтенцію – змусити Вів'єн залишити магазин. Уникання прямої відповіді консультантом (*I don't think it would fit you*) на питання про вартість сукні (*How much is this?*) не задовольняє адресата (*I didn't ask if it would fit. I asked how much it was*). Адресант продовжує реалізовувати стратегічний намір ігнорувати зміст питання адресата (*It's very expensive*), що переводить розмову у конфліктне русло. Невербальна реакція адресата (*Vivian's body tenses*) сигналізує про те, що комунікативна ситуація викликає у Вів'єн дискомфорт та напруження. Адресант до кінця дотримується відстороненої позиції від адресата та доводить комунікацію до завершальної фази (*I don't think we have anything for you here. You're obviously in the wrong place*).

Наступний приклад демонструє важливість надвербальних компонентів комунікації та доводить той факт, що співрозмов-

ник оцінює партнера по комунікації через цей надвербальний компонент ще на ініціальній фазі:

Vivian enters. The moment she steps through the door, Vivian's courage

leaves her.

The saleswoman is waiting on a CUSTOMER.

SALESWOMAN: (to the customer) Isn't this lovely? I think it would look

wonderful on you.

Vivian musters her courage. She takes a deep breath and starts forward.

SALESWOMAN: (to her customer) Would you like to try it on?

VIVIAN: 'Scume me.

Both the saleswoman and her customer look up. The saleswoman smiles

pleasantly.

SALESWOMAN: Yes?

VIVIAN: Do you remember me?

SALESWOMAN: No, I'm sorry, I don't.

VIVIAN: I was in here yesterday.

Vivian slowly raises her middle finger. The recognition starts to dawn in the

saleswoman's eyes. Vivian's courage begins to return.

VIVIAN: Yeah. That's right. It's me. I want you to know something. You made

me feel terrible. I wasn't dressed right and you said I didn't belong here.

Well, I do. You're the one that was wrong, not me. And I want to tell you

something else. I'm never gonna shop here again as long as I live.

And with that, Vivian turns and walks out.

The saleswoman is stunned. A beat. The customer thrusts the dress into the

saleswoman's arm as if offended by Vivian's speech and leaves the store also. [17].

На відміну від попереднього прикладу, у якому консультант елітного магазину одягу непривітно та холодно зустрів Вів'єн через її зовнішній вигляд, у цій ситуації той же самий консультант змінює поведінку та відповідає адресату з привітною усмішкою на обличчі.

Відчуття зняковитості та почуття власної невідповідності до адресанта з вищим соціальним статусом впливають на вибір адресатом тактики уточнення питання:

"Of course I laughed! I've seen you take down a bandit with barely a blink".

Dray said. "You can do whatever you want and whenever you want".

Nia inclined her head, wishing that were indeed the case. "Thank you, Master

Dray. And you, Mayor O'Neill?"

"Me?". His ears pinked. "What about me?"

"You laughed because...?"

"Oh. That. Well... uh...". Shamus scrubbed at his scalp, curls flopping this way

and that.

Dray grinned. "Shamus, she won't bite you...very hard".

Nia tossed her napkin at him.

"I laughed because...". He tugged at the collar of his pale yellow shirt.

"Because I agreed. You look a sight better holding that infernal bell than I do".

"Thank you, sir".

He held her gaze, a smile continuing to tickle his lips upward.

"My pleasure,

Princess". [16].

Спілкування відбувається між принцесою та майором О'Нейлом, соціальні статуси яких різняться. У відповідь на запитання у першому респонсивному ході адресат реагує питаннями-перепитуваннями, у другому – формальними показниками реалізації стратегії уникання прямої відповіді слугують вигук (*Oh. That. Well... uh*), що передають зняковість співрозмовника. Акумуляція вербалізованої реакції адресата та невербальних кінесичних компонентів комунікації (*His ears pinked; scrubbed at his scalp, curls flopping this way and that; He tugged at the collar of his pale yellow shirt*) свідчать про напружений емоційний стан адресата.

Висновки. Таким чином, соціальний статус безпосередньо впливає на процес діалогічної взаємодії та мовленнєву поведінку комунікантів і знаходить свій прояв у неузгодженості інтенціонального змісту реплік комунікантів у ході питально-респонсивного обміну. Адресанти з вищим соціальним статусом зазвичай займають домінуючу позицію у ході спілкування та виступають у ролі ініціаторів обговорення оцінки таких сфер життєдіяльності співрозмовника, як престиж професії, місце проживання, фахова освіта, заробітня платня тощо. Реалізуючи стратегію уникання прямої відповіді, адресат із нижчим соціальним статусом має намір репрезентувати себе з найкращого боку та уникає ситуацій, що загрожують його «обличчю». Стратегія уникання прямої відповіді реалізується за рахунок тактики повтору питання, тактики розширеного пояснення, тактики уточнення питання та тактики імпліцитного неприйняття.

У перспективі подальших досліджень вбачаємо вивчення прагматичних особливостей взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в нестандартних комунікативних ситуаціях різних типів дискурсу в етнокультурному та гендерному аспектах.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Феномен второй реплики, или о пользе спора / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 175–189.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Бобошко Т.М. Оцінні респонсивні висловлення в сучасній англійській мові: комунікативно-прагматичні та функціональні характеристики (на матеріалі американських і британських художніх творів початку XXI століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т.М. Бобошко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2015. – 222 с.
4. Висоцька Г.В. Функціонально-адаптивна система питання – відповідь у англійському розмовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.В. Висоцька. – Харків, 2004. – 20 с.
5. Гавриш М.М. Комунікативні засоби вираження соціального статусу особи в художній прозі Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / М.М. Гавриш. – Львів : Б. в., 2009. – 18 с.
6. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.

7. Можейко О.О. Роль соціального статусу мовця в реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англійському діалогічному дискурсі / О.О. Можейко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Інземна філологія. – 2015. – Вип. 81. – С. 114–118.
8. Примуш М.В. Загальна соціологія : [навч. посібник] / М.В. Примуш. – К. : Професіонал, 2004. – 590 с.
9. Рак О.М. Про питання походження вигуків / О.М. Рак // Наук. вісн. Чернів. ун-ту зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. 72. – Герман. філол. – С. 11–21.
10. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англійському дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
11. Солощук Л.В. Диверсифікація невербальних компонентів комунікації у сучасному англійському діалогічному дискурсі / Л.В. Солощук // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : Тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 187–189.
12. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis / M. Coulthard. – Longman, 1985. – 216 p.
13. Freed A.F. Why do you ask? : The function of questions in institutional discourse / A.F. Freed, S. Ehrlich. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 376 p.
14. Scheflen A. Body Language and Social Order (Communication and Behavioral Control) / A. Scheflen. – New York, 1972. – 346 p.
15. Tichy P. Questions, Answers, and Logic / P. Tichy. – American Philosophical Quarterly, 15. – University of Illinois Press, 1978. – P. 275–284.
16. King N.M. My Fair Princess : A Fairytale / N.M. King. – Nona King of Angel Breath Books, 2012. – 212 p.
17. Pretty woman. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sfy.ru/?script=pretty_woman.
18. Titanic. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.awesomefilm.com/script/titanic.html>.
19. The Notebook. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/n/the-notebook-script-transcript-mcadams.html.

Устименко С. Е. Социальная обусловленность непрямых респонсивных реплик в нестандартных коммуникативных ситуациях в англоязычном дискурсе

Аннотация. В статье анализируется влияние социального статуса коммуникантов на их вербальное и невербальное поведение при реализации стратегии избегания прямого ответа в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Устанавливается социальная обусловленность непрямых респонсивных реплик адресата в нестандартных коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: адресат, англоязычный дискурс, невербальное поведение, непрямая респонсивная реплика, социальный статус.

Ustymenko S. Social dependence of an addressee's indirect response in non-standard communicative situations in English discourse

Summary. The article deals with the study of influence of interlocutors' social status on their verbal and non-verbal behaviour while realizing the strategy of avoiding a direct answer in modern English discourse. The paper investigates the social dependence of an addressee's indirect responsive utterances in non-standard communicative situations.

Key words: addressee, English discourse, indirect response, non-verbal behaviour, social status.

Фоменко Е. Г.,

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і практики перекладу
Класического приватного університету

АТТРАКТОР ЭПИФАНИЧЕСКОГО СОПРИКОСНОВЕНИЯ В «ПОМИНКАХ ПО ФИННЕГАНУ» ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА

Аннотация. Статья изучает аттрактор соприкосновения в «Поминках по Финнегану» Джеймса Джойса, который создает ризоморфные образования между всеми его текстами и вводит этот идиостиль в мировой художественный дискурс, прочитываемый сквозь контекст-текст-подтекст писателя.

Ключевые слова: синергия писателя, аттрактор эпифанического соприкосновения, самоподобие, бифуркация.

Постановка проблемы. Лингвосинергетика решает задачи концептуального перевооружения лингвистической теории художественного текста в гармонии гуманитарного и естественнонаучного знания. Лингвосинергетическая методологическая платформа опирается на взаимодействие порядка и хаоса в турбулентных режимах обострения, когда сложные системы трансформируются за порогом устойчивости [2; 3]. Обращаясь к синергии писателя, лингвистическая теория художественного текста обогащается изучением фазовых пространств и переходов, синергетических изломов, эволюционного холизма, нелинейного синтеза и совместной эволюции автора-читателя-текста в рассеянных приращениях смысла.

Актуальность проблемы. Для Ю.А. Данилова «аттрактор – это притягивающее множество в фазовом пространстве; областью притяжения аттрактора является бассейн, или «та часть фазового пространства, из которой траектории стремятся к аттрактору» [1]. В «Поминках по Финнегану» Дж. Джойс утверждает аттрактор эпифанического соприкосновения, сквозной для его идиостиля. Актуальным является рассмотрение бифуркаций, в которых вербализуется джойсовский аттрактор эпифанического соприкосновения.

Цель статьи – выявить основные способы передачи аттрактора эпифанического соприкосновения в «Поминках по Финнегану» Дж. Джойса.

Изложение основного материала. Аттрактор эпифанического соприкосновения создается эффектом ускользания-рассеяния: «What can't be coded can be decoded if an ear sieze what no eye ere grieved for» [4, с. 482.34-36] (наш перевод: *Что не кодируется, то шнуродекодируется, если ухо сдаётся тому, чему глаз не печалится*). В роли «шнуровки» выступает бифуркация, «**прошнурованное место**». На ускользание-рассеяние указывает еще одна рефлексия Дж. Джойса: «The same anew. Ordovico or vicicordo» [4, с. 215.23]. Здесь говорится о порядке цикличности через метафору «людской бечевки» («vigi» по-итальянски «люди» + «corda» по-итальянски «бечевка» = *порядок Вико или люди-бечевки*). Аттрактор эпифанического соприкосновения наслаивает прочтения, ведь кельтское слово «ord» означает «молот», указывая на племя ордовиков и, вслед за геологом Чарльзом Лапуортом, на ордовикский период, продолжавшийся более сорока миллионов лет. Ордовикский период «шнурется» с циклическим порядком Вико (акцент на эре

людей). Дж. Джойс, таким образом, «прошнуровывает» ордовик («ordovician»), второй период в палеозойской эре, и племя воинственных охотников и скотоводов (лат. ordovices) с циклами Вико. Возможно, что Джойс опирается на свидетельство Тацита о том, что Агрикола уничтожил племя ордовиков; тогда «бечевка» наделяется еще одним смыслом через метафору удешения целого племени. В другом месте «Поминок» находим: «The Vico road goes round and round to meet where terms begin» [4, с. 452.22-23] (дословный перевод: *Улица Вико кружит и кружит для встречи с пределом*). С учетом значения ср.-англ. лексемы «terms» «ограничивающее условие» и значения др.-англ. лексемы «gad» «путешествие», возможно прочтение: *виконианское путешествие накруживает встречу с пределом*. Таким образом, аттрактор эпифанического соприкосновения подводит к событию ВСТРЕЧИ в бифуркациях, метафорой которых могут быть шнуровка и бечевка.

Рассмотрим наиболее употребительные разновидности эпифанического соприкосновения в «Поминках».

1. Соприкосновение фонетико-акустическое – игра созвучиями, создающими двойственности смыслов и звуковые провокации, например «varicoarse veins» [4, с. 214.21]. Ослышка «варикозного расширение вен» содержит графически через вложение «coarse» указание на грубое вздутие вен под кожей. Лексема «coarse» заимствована английским языком в XV веке из латыни, где «cors» означает «обычный». «Вена» интересна Дж. Джойсу как русло для потока (крови и другой жидкости). Словосочетание «varicoarse veins» употребляется в качестве однородного члена с другим медицинским термином: «Cortigan's pulse and varicoarse veins» [4, с. 214.21]. Пульс Корригена характеризуется быстрым подъемом и спадом пульсовой волны. Д. Корриген (1802–1880) был ирландским врачом, описавшим высокий и скорый пульс (его фамилию Джойс дает в англо-ирландском написании ирландской фамилии O'Corragain). Фамилия врача в ирландском языке обозначает «маленькое копьё», происходя от ирландской лексемы «coig». Фонетико-акустический каламбур позволяет стыковать нестыкуемое, как в «Our four avunculusts» [4, с. 367.14]. Ослышка позволяет легко восстановить предложение «Наши четверо евангелистов», поскольку в искаженной лексеме пропущен лишь один согласный звук. Но в ослышке можно, в свою очередь, восстановить два других слова: avuncular от латинского слова avunculus, которое в английском языке является эвфемизмом ростовщика, и lust («похоть»). Происходит смещение от евангелистов к похотливому ростовщичеству.

Фонетико-акустическое соприкосновение поддерживается созвучием с шаблоном. В «How is that for low, laities and gentlenuns?» [4, с. 177.8] каламбур образуется игрой с клише «леди и джентльмены». Дается установка на паронимию «ladies – laities» через созвучную лексему со значением «мира-

не». Оглушается согласный и дифтонг удлинняется трифтонгом (сюда входят все миряне, мужчины и женщины, или дамы и господа), а словосочетание «великодушные монахини» втискивается в словоформу «джентльмены» с сохранением первой части этого слова. Возможное прочтение: *А как же те, кто низкого происхождения, благородные миряне и великодушные монахини?*

2. Соприкосновение фоническим составом текста (звукопись) строится звуковой выразительностью аллитерации (повторение однородных согласных) и ассонансом (созвучия гласных звуков). Пример аллитерации с подчеркнутым западногерманским удвоением: «Meggy Guggy's giggag» [4, с. 363.36] (возможно, двуколка-мистификация, двуколко-кляп, двуколка-шутка). Аллитерация поддерживается хореем. У Дж. Джойса звуки речи самоценны, а отношение к ним трепетное. Пример паронимической аттракции «Heel trouble and heal travel» [4, с. 620.13] (= *Бей каблук беду и врачей путешествуем*). Панонимическая аттракция может восстанавливаться самим читателем: «And let her rain now if she likes» [4, с. 627.11-12] – омофоны «reign» и «rain» совмещаются в = *И пусть она прavit-дождит, коль нравится*.

Интересен двенадцатикратный анафорический повтор начального слова в последовательности предложений, утверждающих джойсовское понимание субъективной ирландской идентичности: «Be ownkind. Be kithkinish. Be bloodysibby. Be irish. Be inish. Be offalia. Be hamlet. Be the property plot. Be Yorick and Lankystare. Be cool. Be mackinamucks of yourselves. Be finish» [4, с. 465.31-33]. Анафора скрепляет двенадцать предложений. Контрапунктом анафорического «Be» срачиваются словосочетания («ownkind», «lankystare»), устойчивые выражения («kith and kin», знакомые и родственники); сцепляются шекспировские персонажи Офелия (с ослышкой лексемы «fall», грехопадения и названия ирландского графства Offaly), Гамлет и Йорик; содержится аллюзия на папский заговор 1678 года, когда иезуиты хотели поднять католический мятеж в Ирландии и восстановить господство римско-католической церкви; обыгрываются значения лексемы «tuck», важный человек и спящий вокруг, в нечто подобном Мак – клан – важноснующие люди.

3. Соприкосновение просодией. Музыкализация прозы достигается использованием приемов стихосложения. Пример четырехдольного строя с главным акцентом на первой доле и побочным акцентом на четвертой доле: «Lookery looks<...>Mookery mooks» [4, с. 231.34-35]. Ритмическая группа сопровождается аллитерацией и ассонансом, а также обыгрыванием употребительного суффикса -ery. Если в «tookery» прочитать русскую лексему (мука, с ударением на первый слог), то последовательность может выглядеть так: *Привлекательный вид – мучительная мука*.

Пример дактиля (ударный слог и следующие за ним два безударных слога повторяются трижды): «hitherandhithering waters of» [4, с. 216.4-5]. Происходя из протогерманского *hideran, наречие со значением «сюда» при повторе становится причастием настоящего времени и одновременно сложением с лексемой «ging», чем усиливается значение водоворота.

Пример ямбического чередования безударного и ударного слогов: «We'll meet again, we'll part once more. The spot I'll seek if the hour you'll find» [4, с. 215.5-6]: = *Встретимся снова, расстанемся опять. Найду где, коль выделишь час*.

4. Соприкосновение морфологическое обретает формы серийного повтора морфологической части слова или наделение

заимствованного слова морфологическим признаком слова в английском языке. Например, Дж. Джойс использует гомеотелевтон в серийной суффиксации имен существительных: «in the semblance of the substance for the membrane of the umbrance with the remnance of the emblance» [4, с. 220.31-33] (наш дословный перевод: *в подобии субстанции для вспоминания обременения с остатком вставленной части*). Однородность подчеркивается шестикратным определенным артиклем и предлогами, где каждый второй предлог – «of» («in» – «of» – «f of» – «of» – «with» – «of»). Только первые два слова с суффиксом -a(e)nse зафиксированы в словарях. Третье существительное «membrance» усекает имя существительное «remembrance», а четвертое существительное «umbrance» является усечением «encumbrance». Пятое существительное «remnance» является джойсовским новообразованием от старофранцузской лексемы «remanant», образованным по аналогии суффиксации в четырех предшествующих именах существительных. Последнее новообразование «emblance» можно воспринимать, как усечение «semblance» с заменой гласной в суффиксе. Корень слова указывает на родство с существительным «emblem» (др.-греч. ἔμβλημα «вставленная часть»). Дж. Джойс ведет речь о подобии, которое замыкается цепочкой «semblance»- «emblance» (иллюстрация самоподобия через вставленную часть).

Суффиксация используется в «Поминках» для образования индивидуально-авторских слов, как, например, «jilling to windwards» [4, с. 315.23], где направление по отношению к ветру указывается с помощью словообразующего суффикса «-wards». Дж. Джойс расширяет возможности -ing для конверсии разных частей речи: «With a good eastering and a good westering» [4, с. 315.26-27]. В данном примере Джойс соединяет глагольное окончание с согласным звуком, чтобы получить зрительный (графический) повтор ключевого для циклического построения текста слова «ting» («круг, кольцо», возможно, ассоциация с Кольцом Нибелунгов). Аналогичным способом образуется составное слово, которое указывает на брожение сюжетов в «Поминках»: «storywalking around» [4, с. 361.32] = бродячие по кругу (кольцом) истории.

5. Соприкосновение усечением и расщеплением лексем. Расщеплением Джойс создает стилистический эффект, как в «Leap, pard!» [4, с. 483.14]. Разбивая лексему «leopard» со значением «леопард», вычленив тем самым итальянскую лексему со значением «компаньон», Дж. Джойс создает смысл «Прыгай леопардом, компаньон!» Видоизменением гласного звука в «leopard» он вербализует скачок за счет перевода краткого гласного среднего ряда в долгий гласный первого ряда.

6. Соприкосновение сращением лексем. Дж. Джойсу свойственно удалять паузы внутри синтагмы, например: «Forgivemequick, I'm going» [4, с. 215.7] (= *Простименябыстро, я ухожу*). Сращение образуется отменой пробела внутри синтагмы. Сращение может быть образовано внутри ослышки имени, как в «Nero or Nobookisonester himself» [4, с. 177.14]. Имя Nebuchadnezzar (имя Навухоносор означает «Бог Набу, охраняй мои границы») Джойс сращивает в «No-book-is-one-ester» (или «No-book-is-on-ester»). Последняя лексема со значением «эфир» в старых теориях физики указывает на особую среду, наполняющую мировое пространство. В свойственном Дж. Джойсу понимании художественного текста как потока он использует метафору эфира (бесцветной летучей жидкости), возможно, проводя мысль, что ни одна книга не только лишь исчезающее чернило. Он связывает деспота Нерона,

который любил петь и сочинять пьесы и стихи, с Навуходносором, имя которого засвидетельствовано на кирпичях вавилонской башни и прославлено висящими садами. Рефлексия на Эстер, возлюбленную Дж. Свифта, поддерживается ремаркой в парентезе «here perhaps at the vanessance of his lowest» [4, с. 177.16-17], называя еще одну даму Свифта – Ванессу. Тогда в ослышку имени Навуходносора вложен смысл, что нет книги лишь об одной женщине (Эстер) или что любая книга не только об одной женщине (Эстер). Дж. Джойс связывает художественные потуги Нерона с написанием романа, включая их в одно эфемерное пространство воображения. В том же абзаце Дж. Джойс создает ослышки имени У. Шекспира тем же сращением слов, как в «Shakhisbeard» (имеется в виду, очевидно, чандосовский портрет, где человек, которого считают Шекспиром, носит бороду) или «shaggspick» (= shaker of the pick) [4, с. 177.32].

Сращение простым удалением пауз позволяет писателю усиливать эффект кругового движения: «Do tell us all about. As we want to hear allabout. So tellus tellas allabout» [4, с. 101.2-3]. Соединяя неопределенное местоимение с предлогом в третьей вербализации, Дж. Джойс новообразует имя существительное, через которое раскрывает свое понимание повествования как всего о чем-либо.

7. Соприкосновение совмещением лексем образуется вставкой в стандартную словоформу созвучного слова, например: «Saddenly now» [4, с. 363.13] – путем замены гласной в словоформу наречия «suddenly» вставляется корень «sad» для получения новой словоформы со значением «грустно-вдруг». Еще пример: «Enterruption» (FW 332.36). В лексему «interruption» вставляется глагол «enter» с заменой начальной гласной в джойсовском новообразовании (совмещаются значения входа в момент прерывания другого действия).

8. Соприкосновение свертыванием лексем до аббревиатур. Дж. Джойс выдумывает аббревиатуры, которые возводит в статус самостоятельных (лейтмотивных) слов. Например: «Dyb! Dyb! Do your best» [4, с. 480.28-29] (наш перевод: *Сдл! Сдл! Сделай лучшее*).

9. Соприкосновение многоязычием, как в «Only stuprifying yourself! The too friendly friend sort, Mazourikawitch or some other sukinsin of a vitch » [4, с. 437.28-30]. В приведенном примере есть русская вербализация: лексема «мазурик» в родительном падеже (дословно: *карманного вора ведьма*) и «сукин сын» (русская лексема «сын» созвучна английской лексеме «sin» со значением «грех», что восстанавливается в английском тексте как «some other son of a bitch of a bitch»). Русские лексемы подготовлены новообразованием «stuprifying», в котором вычленяются глагол «stuprefy» (притуплять ум или чувство, ошеломлять) и выражение «riff-raff» («шушера, отребье, сброд»).

Русские лексемы могут соприкасаться с англоязычным курсом через грамматические показатели, например:

– артиклезацию: «the izba» [4, с. 335.3] («изба», возможно, полуземлянка), «the skattert» [4, с. 345.18] (в транслитерации Дж. Джойс использует сочетание первых двух согласных в написании, характерном для скандинавских слов), «the welt» [4, с. 336.28] («мир» по-немецки), «a komnate» [4, с. 350.34] (русская лексема «комната»);

– адаптацию иноязычного слова присвоением ему грамматического показателя, характерного для англоязычного слова: «old boyars» [4, с. 48.10] (русская лексема «боярин» получает английское окончание множественного числа);

– совмещение созвучных слов в разных языках фонетическим показателем: «wody» [4, с. 348.12] (русское слово «воды» сближается с английским словом через первую согласную, заимствованную у лексемы «water»).

Соприкосновение многоязычием позволяет Дж. Джойсу создавать триарные индивидуально-авторские словоформы. Например: «droomodose days» [4, с. 351.17] (сохраняя сочетания согласных в русском слове «дрёма» и английских словах «dream» и «drama», Дж. Джойс меняет гласные в их корне). В другой синтагме «In the drema of Sorestost Areas» [4, с. 69.14] совмещаются русская дрема с английскими значениями «сон» и «мечта», сосуществующими в одной словоформе, и литературным жанром «драма». Такая «дремо-сновидно-драматическая» последовательность указывает на синергию как принцип соприкосновения в джойсовском тексте, где роль «дрёмы» выполняют ослышки, «драмы» – интратекстуальность и интертекстуальность, а «мечты» – виденье себя в мировом художественном дискурсе как генератора калейдоскопического художественного мира, в котором динамичен любой составляющий компонент;

– сложение иноязычной и английской лексем для получения нового значения: «Stranaslang» [4, с. 338.22] («страна» + «slang»). Можно думать, что Дж. Джойс использует также паронимическую аттракцию двух русских лексем «страна» и «странный» (= *страны странное наречие*). Аналогично: «Onetwo moremens more» [4, с. 628.5-6] – в ослышку «moments» или «movements» входит латинская лексема «mens» со значением «разум» (возможно, оставшиеся мгновения жизни посвящаются прощальной мудрости, завещанию будущим виконианским циклам);

– сложение лексем из классических языков: «Save me from therrble prongs» [4, с. 628.5] (дословно, с учетом составляющих в новообразовании = Спаси меня от дикозвербродячужасных зубцов). Новообразование «therrble» составлено греческой лексемой «ther» со значением «дикий зверь», английским прилагательным «terrible», корни которого уходят в латинскую лексему «terribilis», и английской лексемой «egg», восходящей к латинской лексеме «egere» со значением «бродить».

10. Соприкосновение вычленением лексем, как в «this classic Noctuber night» [4, с. 481.28] (наш перевод: *классическая Ноктябрьская ночь*). В средние века ноктюрн был частью католического богослужения, сходного с православной заутреней. У романтиков ночное время, время ноктюрна, связано с проявлением души.

Еще пример: «I'll see you moved farther, blarneying Marcantonio» [4, с. 483.16-17]. Имя Марка Антонио (Marcus Antonius), известного легендарной любовью к Клеопатре, написано слитно, визуально выделяя центр словоформы «canto», что в итальянском означает «пение». Английский глагол «blarney» означает «лесть», т.е. речь идет о ком-то, кто гладко льстит Марку Антонию (Марку Антонию приписывается инициатива казни Цицерона, с одной стороны, и романтическая любовь к Клеопатре, с другой). Но в Ирландии расположен городок Бларни (Blarney), где находится знаменитый камень. По поверью, поцеловав этот камень, человек получает дар красиво льстить (иными словами, Дж. Джойс имеет в виду искусство лести, благословенное камнем в Бларни).

Аналогично используется имя Йоргена Йоргенсена, датского авантюриста, женившегося в Австралии на ирландской ссыльной преступнице: «That's Jorgen Jargonsen» [4, с. 622.33].

Сохраняя написание имени, Дж. Джойс меняет две гласных в фамилии, получая английское слово со значением «жаргон». В ослышке фамилии сохраняется первоначальное написание Йоргенсен, которое ее носитель заменил на Йоргенсон в 1817 году. Дж. Джойс играет на том, что Йоргенсен был любителем эпистолярного жанра.

11. Соприкосновение интертекстуальное. Например, Дж. Джойс обыгрывает имя шекспировского Фальстафа в предложении «Fall stuff» [4, с. 366.30]. Лексема «fall» вербализует грехопадение, т.е. содержится аллюзия на добродушного гуляку Фальстафа, в имени которого Джойсу слышится «греховный материал». Как минимум, в тексте встречаются еще пять ослышек имени Фальстафа: «fraudstuff» [4, с. 7.13], «fool step» [4, с. 370.13], «fell stiff» [4, с. 379.18], «Fill stap» [4, с. 595.32] и «I'm fustfed like fungstif» [4, с. 456.24].

Дж. Джойсу свойственно обыгрывание известных текстов, например, басен Эзопа. В «Ever hear of that foxy, that lupu and monkax and the virgin heir of the Morrisons, eh, blethering ape» [4, с. 192.3-4] вплетается басня Эзопа «Волк и лиса перед судом обезьяны». Суждение обезьяны («Ты, волк, не обворован. Но ты, лисица, – вор. Уж больно ты искусно отпираешься») обобщено ранневоанглийской формой глагола «blether» в значении «молоть чепуху». На Эзопа указывает итальянская лексема «lupo». Косвенное указание на Эзопа-раба содержится в упоминании фамилии Моррисон (Моррис означает «сын слуги девы Марии»), а повтор лексем со значением «обезьяна» указывает на внешность Эзопа, которого изображали с лицом обезьяны.

Интертекстуальное соприкосновение у Дж. Джойса носит характер индивидуально-авторской интерпретации. Например: «Steadyon, Cooლოსus!» [4, с. 625.21-22]. Дж. Джойс вызывает аллюзию на слова шекспировской Клеопатры, обожеествившей Марка Антония, описав его, как колосса: «His legs bestrid the ocean: his rear'd arm crested the world» [6, с. 875]. Удвоение гласных у Дж. Джойса указывает на остывающее (прохладный камень статуи), распадающееся тело (возможно, намек на обломки статуи колосса, пролежавшие в земле тысячу лет). Опущение двойной согласной «s» заметно, когда возникает аллюзия на Клеопатру через потерю («loss») Марка Антония.

12. Соприкосновение синтетическим словом. Для Дж. Джойса синтетическое слово – индивидуально-авторское новообразование, которое он получает соединением двух или более отдельных слов в одну словоформу-ослышку, например: «**twolips** have pressed **togetherthem**» [4, с. 15.1-2]. В данном примере соединение «two lips» в «twolips» образует ослышку «тюльпаны». Эта ослышка оправдывает замену гласной в корне «gather». Новообразование, составленное соединением глагола с частицей «to» и личным местоимением, дает проекцию «тюльпаны – собрать их» через «совместное сжимание губ» («together» + «them»). Синтетическое слово вступает в свойственные ему грамматические связи в предложении: Две губы, сжатые вместе, как сорванный тюльпан.

В синтетическом слове и его окружении происходит совмещение смыслов на уровне, как минимум, предложения, например, соединением нескольких слов с конверсией: «But I read in Tobecontinued's tale» [4, с. 626.18] – пассивный инфинитив превращается в имя существительное в притяжательной конструкции. Речь идет не просто о какой-то истории с продолжением, а об истории, которая создана с расчетом на продолжение. Чтобы иметь продолжение, надо быть объединенным темой.

Джойс создает синтетическое слово, очевидно, для названия своего способа письма в «Поминках»: «Epistlemadethemology for deep dorfy doublings» [4, с. 374.17-18] (эпистолярный + сделанный + теология, со вставленной буквой – «темология»). Суффикс синтетического слова -mology проецируется в начало слова, складываясь в «epistemology» (эпистемология, познание + слово). На теологию указывают первые три буквы слова, которыми начинается «эпифания» (для эпифании и эпистемологии «-epi» является общим компонентом, который распространяется и на «epistle»). Дж. Джойс указывает на соприкосновение эпистолярного стиля речи (наличие композиции с сочетанием художественного, публицистического и разговорного стилей), теорию познания и теологическую эпифанию (богоявление). Возможное прочтение: эпистолярно-эпистемологическая эпифания. Правильное написание лексемы «epistle» эксплицирует эпистолярное сочинительство (эпистемология корреспонденции не имеет доступа к внешней реальности), художественное письмо и его политематичность. Аллитерация буквы «d» позволяет восстановить в синтетическом слове греческую лексему «demos» (народ в древней Греции), что сочетается с пояснением «для глубоко укорененных удвоений» (нем. Dorf соответствует др.-англ. Dogr «деревня»), возможно, «для провинциальных дублинских простаков».

Синтетическое слово может быть образовано составной словоформой из субстантивного словосочетания, приравненного к зависимому компоненту притяжательной конструкции: «His door always open. For a newera's day» [4, с. 623.7] (= *дверь его всегда открыта для дня новой эры*). Учитывая большой славянский пласт в «Поминках» и сомнения веры, новообразование можно прочесть как «не-верин день», «день не-веры». Иными словами, новая эра может иметь другие культурные константы или ВЕРУ, в которую вкладывается иной смысл.

13. Музыкализация значений доводится Дж. Джойсом до прямого включения нотного текста, как в случае оперного искусства. Например, вагнеровский «Лоэнгрин» вплетается через ослышку имени Изольды в «Isolamisola» [4, с. 384.31]. Начиная со второго слога, Дж. Джойс перечисляет начальные ноты из арии Лоэнгрин «Mein lieber Schwan!» (нотам соответствуют слова «Мой любимый лебедь, ах!»). Получившаяся ослышка строится нотами, на которые из памяти наслушивается текст оперной арии: *Исольмисольля = Я, мой любимый лебедь, ах!* Лоэнгрин-Вагнер-Джойс разделяют одно: они – экспаты. Джойс не только саморефлексуется на любимую арию, на образ лебедя в англоязычной поэзии, но и заставляет, вместо нот, пропеть вербализацию из оперного текста.

14. Соприкосновение интра-интертекстуальное. Пояним, что мы имеем в виду на примере одного из заключительных предложений в «Поминках»: «If I seen him bearing down on me now under whitespread wings like he'd come from **Arkangels**» [4, с. 628.10]. Анна Ливия вот-вот растворится в потоке жизни-смерти, поэтому упоминание об архангелах, хотя и с замененным сочетанием согласных «ch» на «k», уместно. В финальном тексте «Мертвые» из «Дублинцев» имена персонажей, Габриэля и Майкла Фюрея, связывают с архангелом Гавриилом, раскрывшего пророку Даниилу тайны будущего, и архангелом Михаилом, старшим посланником Всевышнего, взвешивающего души грешников на Страшном Суде. Отклонение от написания выделяет первые три буквы, из которых складывается лексема «arc» (ковчег, убежище). Предлог «from» является эхом серийных повторов из финала «Мертвых»: «**From** what

had it proceeded? **From** his aunt's supper, **from** his own foolish speech, **from** the wine and dancing <...>» [5, с. 254]. Эвелин, героиня четвертого текста «Дублинцев», стояла перед водной массой, делая выбор, оказавшись в оцепенении от прыжка в пучину (посадки на корабль): «she prayed God to direct her, to show her what was her duty» [5, с. 42]. Размышление Эвелин «If she went<...>» [5, с. 42] напоминают ход мысли Анны Ливии «If I seen<...>» [4, с. 628.10]. Интра-интертекстуальное соприкосновение должно быть значимым лично для Дж. Джойса, знаковым для него как писателя. Надо искать «веревку», о которой мы говорили выше, и ее мы находим в татарском слове «аркан» (дословно: «сплетенная веревка»). В это «сплетение» Дж. Джойс направляет слова Эллиды из пьесы Ибсена «Женщина с моря». Дж. Джойс скрывает цитату «from Archangel», заменяя две буквы и прибавляя окончание множественного числа, но оставляя предлог и написание с заглавной буквы (в лексему можно вложить, заменив первый слог на согласную, имя супруга Эллиды – Wangel). В последние минуты земной жизни Анна Ливия видит чаек: «Agull. Gulls» [4, с. 628.13], подобно Эллиде Ибсена, говорящей о чайках, и Нине Заречной в «Чайке» Чехова. Читательским откровением становится понимание удивительной цельности Дж. Джойса, соприкасающего мировой художественный дискурс фрактальностью самоподобия, саморефлексии и саморезонанса.

В интра-интертекстуальном соприкосновении Дж. Джойсу удается достигнуть вершин, через которые раскрывается его ирландская идентичность. В «Двух рыцарях» из «Дублинцев» уличный арфист исполняет мелодию «Моя дорогая Эвелин», которую Томас Мур использовал для своего знаменитого лирического стихотворения «Silent, O Moyle». На последней странице «Поминок» Джойс возвращается к этому тексту через ослышку «миллимили»: « I go back to you, my cold father <...> till the new sight of the mere size of him, the moyles and moyles of it» [4, с. 628.1-3]. В другом месте «Поминок» Джойс обыгрывает первые слова в стихотворении Мура: « and I wound my swanhen's necklace a school of shells of moyler marine to swing their saysangs in her silents » [4, с. 548.33-34]. Он по-своему описывает кельтскую легенду о дочери Лира, которая в виде лебедя девятьсот лет скиталась на чужбине, пока св. Патрик не окрестил Ирландию.

Сквозь «Улисс» проходит песня Д.Л. Моллоя «Love's Old Sweet Song» («Just a Song at Twilight»), которую на концерте собираются исполнить Молли Блум. Для Леопольда эта песня становится лейтмотивом супружеской измены и примирения. В «Поминках» ослышку названия песни Джойс помещает в самостоятельное односложное предложение: «An oldsteinsong» [4, с. 231.29]. В древнеанглийском второе слово в новообразовании означало «кувшин». Джойс играет на популярности застольной песни, заменяя «sweet» на «stein» (в значении «глиняная кружка» датируется словарем с 1854 года). Приведем несколько строчек из песни: «So till the end when life's dim shadows fall love will be found the sweetest song of all» (возможно, с угасанием жизненных сил, окажется, что слаще песни любви нет ничего). Про такие же сумерки говорит Анна Ливия: «Afortadays, afeartonights, and me as with you in thadark» [4, с. 622.15] – *проходят сегодня, сквозь сумерки-страхи, а я, как с тобой, в темноте*. Элемент «a» в первых двух синтетических словах соответствует предлогам «of» или «on»: «afortadays» = on (of) far from day to day (= проходят, удаляясь, день за днем сегодня). В новообразовании «afeartonights» лексема «fear» исходит из протоиндоевропейского глагольного корня

*per со значением «двигать вперед, сквозь» = on (of) through tonights + fear. У Дж. Джойса двое в темноте, еще не сказавшие слов, что самая сладкая песнь – их любовь день за днем по жизни. Можно сравнить с « We pass through grass behush the bush to. Whish! A gull. Gulls» [4, с. 628.12-13]. Дж. Джойс указывает на движение сквозь траву, приглушенную кустами, по направлению, где в крике чаек Анна Ливия слышит МЕЧТУ (омофоны джойсовское новообразование «whish» и английская лексема германского происхождения «wish»). В круговороте Джойс делает синергичными ЖИЗНЬ-ЛЮБОВЬ-МЕЧТУ.

Выводы. В статье выявлено 14 способов вербализации аттрактора эпифанического соприкосновения (соприкосновение фонетико-акустическое, звукопись, соприкосновение просодией, соприкосновение морфологическое, соприкосновение усечением, расщеплением, сращением и совмещением лексем, соприкосновение многоязычием, соприкосновение вычленением лексем, соприкосновение интертекстуальное, соприкосновение синтетическим словом, музыкализация значений и соприкосновение интра-текстуальное) в бифуркациях «Поминок по Финнегану» Дж. Джойса. Бифуркации Дж. Джойса строятся одновременностью значений, которые соприкасаются ускользанием-рассеянием с конкретным текстом, идиостилем Дж. Джойса, мировым художественным дискурсом в ризоморфности контекста-текста-подтекста.

Перспективным является дальнейшее изучение глобализации художественного дискурса в циркуляциях хаоса и порядка.

Литература:

1. Данилов Ю.А. Синергетика / Ю.А. Данилов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.sinsam.kirsoft.com.ru/KSNews_748.htm.
2. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: [монография] / [Л.С. Пихтовникова]. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 180 с.
3. Пихтовникова Л.С. Основные положения и понятия синергетики в применении к филологии. Базовые и инструментальные понятия синергетики / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 7–19.

Источники литературных произведений:

4. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – L. : Penguin, 1992. – 628 p.
5. Joyce J. Dubliners / J. Joyce. – L. : Penguin, 1996. – 256 p.
6. Shakespeare W. The Complete Works of William Shakespeare / W. Shakespeare. – L. : Book Club Associates, 1977. – 1229 p.

Фоменко О. Г. Аттрактор епіфанічного зіткнення в «Поминках по Фіннегану» Джеймса Джойса

Анотація. Стаття вивчає аттрактор ЗІТКНЕННЯ у «Поминках по Фіннегану» Джеймса Джойса, який створює ризоморфні утворення між усіма його текстами та вводить цей ідіостиль у світовий художній дискурс, що прочитується крізь контекст-текст-підтекст письменника.

Ключові слова: синергія письменника, аттрактор епіфанічного зіткнення, самоподібне, бифуркація.

Fomenko E. Attractor of epiphanic togetherness in “Finnegans Wake” by James Joyce

Summary. The article explores the attractor of epiphanic togetherness in “Finnegans Wake” by James Joyce, which builds rhyzomorphic structures within his entire idiostyle and integrates it into the world of fictional discourse that is read through Joyce's context-text-subtext.

Key words: writer's synergy, attractor of epiphanic togetherness, self-identity, bifurcation.

Цапенко Л. В.,

викладач кафедри німецької та французької мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ РОЗПОВІДІ

Анотація. У статті подано огляд підходів до аналізу емоційної, експресивної, оцінної конотацій лексичних одиниць на тлі нейтральної лексики, зокрема корпоративної та професійної; виокремлено різновиди засобів виразності на матеріалі англomовної детективної розповіді.

Ключові слова: детективна розповідь, засоби виразності, конотація, нейтральна лексика, корпоративна лексика, професійна лексика.

Постановка проблеми. Дослідження художнього тексту в сучасній лінгвістиці здійснюється із різних наукових позицій: комунікативних, лінгвостилістичних, прагматистичних, функціонально-прагматичних, когнітивних. У центрі уваги знаходяться питання аналізу тексту на різних його рівнях, зокрема на семантичному, лексико-синтаксичному, що включає вивчення засобів виразності. Цілісне сприйняття художнього тексту базується на семантичній і лексичній сполучуваності слів, на зв'язності тексту.

Важливим компонентом значення мовної одиниці є конотація. Кожен тип конотації (експресивний, оцінний, емоційний), який представлено в нашій статті, впливає на сприйняття нейтральної лексики, окремих засобів виразності в межах контексту. Лексичні одиниці певного класу виконують свою індивідуальну пізнавальну функцію і функцію впливу на читача та мають експліцитні/імпліцитні смисли вираження.

У наших попередніх дослідженнях нами виокремлено тематичні групи лексики на матеріалі англomовної детективної розповіді. Невивченими є зчеплення і конвергенція різних засобів виразності та їх сполучуваність із нейтральними групами лексики. Засоби виразності в текстах англomовного детективного жанру не були об'єктом спеціального дослідження. Для подальшого вивчення цього жанру на сьогодні важливим є виокремлення й інтерпретація засобів виразності в лінгвостилістичному, ширше прагматистичному, аспекті, що становить **актуальність** дослідження.

Метою статті є огляд підходів до аналізу типів конотацій та засобів вираження мовних одиниць. Основним завданням є виокремлення засобів виразності, типів конотації на матеріалі англomовної детективної розповіді «The Secret Garden» (1910 р.) Г.К. Честертон.

Нами зроблено спробу продемонструвати засоби виразності у текстах англomовної детективної розповіді у зв'язку з семантичною та лексичною сполучуваністю мовних одиниць, а також із конотаціями. Наведені нами засоби є універсальними, їх застосування сприяє виникненню художніх образів та реалізації інтенцій автора.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті аналізу наукової літератури та довідників [1, 5, 6] експлікуємо визначення основних інструментальних понять для наших досліджень.

Образність є цілісне сприйняття слова, групи слів або фрагмента тексту. Образ виникає як сукупність семантичних

значень слів з їх зв'язками і можливими конотаціями, що відображають повноту і внутрішні протиріччя цілого. Образність досягається завдяки багатьом засобам виразності, в тому числі, семантичній та лексичній сполучуваності слів, конотаціям. Таким чином, ці категорії підпорядковані образності в ієрархії.

Семантична сполучуваність – здатність слів вступати в сполучення з цілими класами слів на основі загального змісту. Лексична сполучуваність – здатність слів вступати в сполучення не з цілим класом слів, а лише з окремими словами з цього класу. Валентність слова фактично означає те ж саме, тому в статті ми вживаємо термін «сполучуваність».

Конотація – додатковий компонент значення мовної одиниці, яка доповнює предметно-логічний зміст суб'єктивними оцінками, емоційним забарвленням. Конотації, як правило, сприяють образності (в цьому смислі вони їй підпорядковані). У нашому дослідженні ми виокремлюємо емоційний, оцінний, експресивний тип конотацій, які різняться між собою через відмінність характеру зв'язку компонентів їх значення. Слово чи його варіанти володіють емоційним компонентом значення, якщо виражають якусь емоцію/ почуття; оцінним, якщо виражають позитивне/негативне судження того, що називається, тобто схвалення/несхвалення; експресивним, якщо своєю образністю чи якимсь іншим способом чітко виокремлюється те, що називається в цьому самому ж слові або в інших, синтаксично зв'язаних із ним словах. Семантична і лексична сполучуваність слів може бути і не на основі конотацій, якщо ж на основі конотацій, то образність вираження збільшується. Таким чином, конотація – факультативний елемент сполучуваності, але він забезпечує образність. У художніх текстах зустрічаються образи, що створені без конотацій, і тоді в цьому беруть участь інші засоби виразності, які в статті не розглядаються.

Таким чином, існує ієрархія: образність > семантична сполучуваність > лексична сполучуваність > конотації (факультативно).

Серед засобів виразності ключову роль відіграють метафора, метонімія, епітет. Уточнимо їх визначення.

Метафора визначається, як приховане порівняння одного предмета відносно іншого, вживання слова у переносному значенні на основі схожості в якому-небудь співвідношенні двох предметів чи явищ з ціллю виявлення важливої ознаки мовної одиниці [1, с. 64; 6].

Метонімія – троп, який побудований на асоціації схожості. Вживається назва одного предмета замість назви іншого на основі зовнішньої чи внутрішньої схожості між ними [там само, с. 66].

Епітет – лексико-синтаксичний троп, який виконує функцію означення, обставини чи звернення, необов'язково передає переносний смисл слова, але обов'язково містить емоційні, експресивні та інші конотації, завдяки яким виражається відношення автора до предмета. Як окремий різновид епітета, мета-

форичний епітет – це художнє, образне визначення, що створене на основі переносного значення за схожістю, яке виникає за сполучуваністю з певним словом [1, с. 68; 6].

Окрема роль у досягненні виразності належить інтенсифікаторам – словам, які передають максимальну експресію компонента значення. Перш за все, сприймається емоційне забарвлення мовної одиниці, а не саме лексичне значення слова [там само, с. 83].

Засоби виразності виглядають особливо рельєфно на тлі корпоративної та професійної лексики, які, зазвичай, є нейтральними.

Корпоративна лексика – це лексика спілкування груп людей зі спільними інтересами, сумісною діяльністю, атмосферою колективізму [2; 3; 4].

Професійна лексика – це лексика, яка вживається групою професіоналів певного кола діяльності при певних обставинах [2].

Підсумовуючи наведені положення, зазначаємо, що виокремлені поняття передають почуття, емоції, настрої і переживання в художній картині зображеного світу. Їх функціонування в текстах має важливе прагматичне та стилістичне значення.

Слова і словосполучення текстів різного жанру класифікуються на різні лексичні групи й класи. Перш за все, нейтральна лексика є основою для побудови семантичного простору тексту та може бути естетично більш чи менш цінною.

Лексика текстів англomовного детективного жанру, що досліджується нами, характеризується як нейтральна лексика, на тлі якої вживається лексика зі стилістичним забарвленням. Конотація детективного тексту здійснюється завдяки емоційному, оцінному, експресивному компонентам значення в межах контексту. На прикладі дослідженого нами детективного тексту «The Secret Garden» (1910 р.) Г.К. Честертон ми охарактеризуємо типи конотацій та засоби виразності.

Оскільки у цій статті аналізується лише один текст англomовної детективної розповіді, то аналіз ми здійснюємо комплексно, не класифікуючи різновиди мовних засобів вираження, зокрема, виразності, а показуючи у кожному уривку їх сполучуваність.

У наведеному нижче прикладі реалізовується емоційний тип конотації. Почуття й емоції є базовими елементами у сприйнятті картини зображення світу.

“His hoarse shouts brought a pale face to the study door, the beaming glasses and worried brow of Dr. Simon, who heard the nobleman’s first clear words. Lord Galloway was crying: “A corpse in the grass – a blood-stained corpse”. O’Brien at last had gone utterly out of his mind” [7, с. 19].

Завдяки вживанню таких епітетів, як *worried brow*, *clear words*; метонімії – *His hoarse shouts brought a pale face, out of his mind*, інтенсифікатору – *utterly* передаються почуття страху, тривоги, розгубленості та ін. *A corpse in the grass – a blood-stained corpse, crying* є засобами виразності, які виражають експресію у поєднанні зі стилістичною конотацією. Деталізований опис подій і героїв навіює паніку та ряд інших негативних емоцій.

Далі наводимо приклад, де автор використовує епітети, метафори, інтенсифікатори, порівняння, щоб досягти максимального ефекту оцінної конотації образу героя.

“A small figure with a foolishly large head drew waveringly near them in moonlit haze; looked for an instant like a goblin,

but turned out to be harmless little priest whom they had left in drawing-room” [там само, с. 25].

У цьому уривку детективного тексту зустрічаються епітети – *a foolishly large head*, які представляють образ священика та зневажливе ставлення до нього; метафора – *moonlit haze*, що передає похмурий образ природи, який доповнюється через інтенсифікатори з суфіксами експресивності відносно священика – *waveringly, harmless little priest*, та порівняння на основі переносного значення – *like a goblin*, що збагачують уяву читача скептичним образом персонажу.

Експресивна конотація в основному реалізовується в реченні завдяки інтенсифікаторам, що доповнюють смисл висловлення своєю експресією. Експресивність завжди досягається за рахунок емоційності і посилюється завдяки інтенсифікаторам. Наступний приклад це показує.

“A man cannot behead with a bodkin,” said Brown calmly, “and for this murder beheading was absolutely necessary” [там само, с. 27].

У цьому реченні застосовуються інтенсифікатори з суфіксами експресивності – *calmly, absolutely* для змалювання ситуації, де ведуться міркування про вбивство людини, в яких співчуття відсутнє, є лише холодний інтерес до розкриття справи.

Перейдемо до прикладів, які містять різні засоби виразності; при цьому емоційна, оцінна, експресивна типи конотацій комплексно взаємодіють між собою.

“But for whatever old causes such people might be interested in each other, their distinguished host was not specially interested in them. No one of them at least was in his eyes the guest of the evening. Valentin was expecting, for special reasons, a man of world-wide fame, whose friendship he had secured during some of his great detective tours and triumphs in the United States. He was expecting Julius K. Brayne, that multi-millionaire whose colossal and even crushing endowments of small religions have occasioned so much easy sport and easier solemnity for the American and English papers. Nobody could quite make out whether Mr. Brayne was an atheist or a Mormon or a Christian Scientist; but he was ready to pour money into any intellectual vessel, so long as it was an untried vessel. One of his hobbies was to wait for the American Shakespeare – a hobby more patient than angling. He admired Walt Whitman, but thought that Luke P. Tanner, of Paris, Pa., was more “progressive” than Whitman any day. He liked anything that he thought “progressive.” He thought Valentin “progressive,” thereby doing him a grave injustice.” [там само, с. 18].

Автор використовує інтенсифікатори – *whatever, such, specially* (суфікс експресивності), *at least, even, so much, quite, thereby*; метонімію – *world-wide fame*; корпоративну лексику – *detective tours and triumphs, make out*; епітет – *multi-millionaire*; метафору – *to pour money, intellectual vessel*; повторення – *more... than, progressive*; порівняння – *so long as, more... than*, що сприяє деталізації опису образу героя, який постає перед читачем у досить негативному світлі; виникає почуття зневаги, недоброчливості, хоча *Valentin* – інтелектуал, який цікавиться всім, що має розвиток у житті людини.

Для аналізу детективного тексту наведемо такий приклад:

“Since he had been supreme over French – and largely over European – policial methods, his great influence had been honourably used for the mitigation of sentences and the purification of prisons. He was one of the great humanitarian French freethinkers; and the only thing wrong with them is that they make mercy even colder than justice” [там само, с. 17].

У цьому уривку *Valentin*, представник закону, зображується як людина моралі, яка втілює ідею боротьби добра над злом у жорстокому суспільстві, що сповнене злочинністю. Завдяки вживанню таких засобів виразності, як метонімія – *French, European, freethinkers*; інтенсифікаторів із суфіксами експресивності – *largely, honourably, even*; професійної лексики – *the mitigation of sentences, the purification of prisons*; порівняння – *colder than justice* читачу передається думка про те, що зло є здоланим завдяки таким людям, отже, створюється підсилений прагматичний ефект.

Висновки. В результаті проведеного дослідження на прикладі англomовного детективного тексту підсумовуємо висновок: текст англomовного детективного жанру багатий на метафори, метонімію, епітети. На тлі нейтральної лексики виокремлюється професійна й корпоративна лексика, функціонування якої є однією з ознак детективного тексту. Конотація емоційних, експресивних, оцінних компонентів лексичного значення мовних одиниць реалізується завдяки вживанню таких засобів виразності, як інтенсифікатори, епітети, порівняння, метафори, метонімії, що здійснюють прагматичний ефект впливу на реципієнта. За нашими спостереженнями, такі лексичні одиниці створюють своєрідний контраст і підсилюють унікальність / індивідуальність стилю. У подальшому перспективою нашого дослідження є класифікація мовних засобів вираження, зокрема, виразності, на матеріалі вибіркової групи детективних текстів у прагматичному аспекті.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: [учебник для вузов] / И.В. Арнольд. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М.: Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка / М.П. Брандес. – М.: Высшая школа, 1983. – 272 с.
3. Пихтовникова Л.С. Притча как жанр и как тип текста: проблема дефиниции // Л.С. Пихтовникова / Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – № 2 (11). – С. 216–223.
4. Пихтовникова Л.С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра / Л.С. Пихтовникова // Проблемы семантики слова, речения та тексту: [зб. наук. статей.]. – Вип. 8. – Київ: КДЛУ, 2002. – С. 259–265.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
6. Средства выразительности различных функциональных стилей. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.filologrus.narod.ru/sredstva.html>.
7. Chesterton G.K. The Complete Father Brown Stories / G.K. Chesterton // Published January 6th 1987 by Penguin Books Limited (first published 1910), Father Brown № 1–5. – UK. – Режим доступа: http://www.goodreads.com/book/show/541803.The_Complete_Father_Brown.

Цапенко Л. В. Лексико-стилистические средства выразительности в англоязычном детективном рассказе

Аннотация. В статье представлен обзор подходов к анализу эмоциональной, экспрессивной, оценочной коннотации лексических единиц на фоне нейтральной лексики, в частности корпоративной и профессиональной; выделены разновидности средств выразительности на материале англоязычного детективного рассказа.

Ключевые слова: детективный рассказ, средства выразительности, коннотация, нейтральная лексика, корпоративная лексика, профессиональная лексика.

Tsapenko L. Lexical-stylistic means of expressiveness of English detective story

Summary. In this paper there is overview of approaches upon the analysis of emotional, expressive, valuating connotation of lexical units which are based on neutral lexis particularly corporate and professional ones. The varieties of means of expressiveness were allocated in English-Language detective story.

Key words: detective story, means of expressiveness, connotation, neutral lexis, corporate lexis, professional lexis.

Чуян С. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ РОМАНУ Г. МЕЛВІЛЛА «МОБІ ДІК»

Анотація. Стаття присвячена проблемам вивчення художнього тексту як самостійного об'єкта дослідження, розробленню методики аналізу індивідуальних особливостей стилю художників слова з позицій когнітивної лінгвістики та дослідженню специфіки авторської моделі світу, що відбиває у художній площині авторський вибір концептуальних пріоритетів.

Ключові слова: концепт, концептосфера, ядро, периферія, активізатор концепту.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується підвищенням інтересом науковців до проблеми вивчення художнього тексту як самостійного об'єкта дослідження. І є всі підстави стверджувати, що розроблення методики аналізу індивідуальних особливостей стилю художників слова набуває особливого значення з позицій когнітивної лінгвістики, що досліджує проблеми співвідношення мови та свідомості, роль мови у пізнавальних процесах та узагальненні людського досвіду, зв'язок окремих когнітивних здатностей людини з мовою та форми їх взаємодії.

Крім того, важливим є інтерпретаційний намір, пов'язаний зі зверненням до сформульованих на базі когнітивної науки лінгвофілософських та лінгвопсихологічних підходів, що ставлять на меті аналіз «наївної (мовної) картини світу» творчої особистості у процесі креативної діяльності. Саме цим зумовлене дослідження специфіки авторської моделі світу, що відбиває у художній площині авторський вибір концептуальних пріоритетів, який визначається естетичними домінантами письменника і дає змогу відновити його концептосферу.

Однак, незважаючи на широке дослідження цього питання, немає однозначного підходу до проблеми взаємовідносин мови та мислення, можливостей відтворення картини світу людини за допомогою стилістичних засобів, тому вважаємо цю проблему ще недостатньо вирішеною, що зумовлює **актуальність** теми статті. **Метою** роботи є дослідження стилістичних засобів репрезентації авторського світосприйняття в романі Г. Мелвілла «Мобі Дік».

Виклад основного матеріалу. Термін «мовна картина світу» є метафорою, тому що в дійсності специфічні особливості національної мови, в яких зафіксовано унікальний суспільно-історичний досвід певної національної спільноти людей, створюють для носіїв цієї мови не якусь іншу, неповторну картину світу, яка відрізняється від об'єктивно існуючої, а лише специфічне «забарвлення» цього світу, зумовлене національною значимістю предметів, явищ, процесів, вибіркоким ставленням до них, яке породжується специфікою діяльності, образу життя і національної культури даного народу [1, с. 54].

Виокремлюють і індивідуальну картину світу, тобто ту, що властива кожному окремому індивіду. Вважають, що в свідо-

мості виникає певна модель світу, яка в силу суб'єктивності сприйняття не є адекватною до дійсності, тобто ми бачимо об'єкти за допомогою очей, але в отриманні інформації про дійсність також беруть участь й інші органи сенсорного сприйняття. Спроби відділити суб'єкт сприйняття від самого процесу виявляються неможливими, тому вчені заявляють, що сприйняття відбивається не в пасивному прийнятті сигналів, а в їх активній інтерпретації [2, с. 7].

Однак не слід забувати, що ця інтерпретація базується на тих національних чи соціальних характеристиках та уявленнях, що притаманні індивіду, як представнику певного етносу чи соціуму. Тому зазначимо, що якими б різноманітними не були картини світу, що виокремлюють дослідники, всі вони взаємопов'язані і представляють собою елементи єдиного цілого – загальної картини світу.

Як стверджує В.Я. Мізецька, в художній творчості це явище реалізується так: фігура суб'єкта спостереження, автор – це, перш за все, фігура інтерпретатора. Картина світу, яку він зображує у своєму творі – це лише одна з можливостей інтерпретації того, що ми називаємо дійсністю [3, с. 171]. Цю інтерпретацію зазвичай називають художньою картиною світу або авторською моделлю світу, яка є неповторною у кожного автора.

Отже, авторська модель світу – це образ світу, змодельований крізь призму свідомості художника (його індивідуальної картини світу), як результат його духовної активності. Модель світу автора об'єктивується в створюваних ним текстах – єдиному текстовому просторі. Його аналіз виявляє своєрідність світосприйняття автора – творчої особистості – творця, перетворювача, що естетично трансформує і варіює засоби мови, якими він користується, як найтоншим інструментом у вираженні своїх поглядів і оцінок.

Своєрідність концептуальної системи притаманна кожному визначному письменнику, і деякі концепти, що складають цю концептосистему, в художніх творах набувають інших значень і носять суто індивідуальний характер. Концепти, що простежуються в межах окремого твору або в контексті всієї творчості письменника, дають можливість відтворити авторську картину світу, повноцінне розуміння якої і є об'єктом дослідження роботи.

Саме тому, розглядаючи авторську модель світу, представлену в зазначеному творі як концептосферу, ми виокремлюємо концепт MOPE/SEA, як ядро цієї концептосфери. Її периферія, у свою чергу, формується з таких концептів, як БЕРЕГ/SHORE, МОРЯКИ/SEAMEN, ФЛОРА/FLORA ТА ФАУНА/FAUNA, КОРАБЛІ/VESSELS та ПРИРОДНІ ЯВИЩА/NATURAL PHENOMENA. Ми розпочинаємо аналіз з ключового концепту твору – концепту MOPE / SEA. Активізаторами цього концепту можна вважати такі лексичні одиниці, як: *sea, ocean, water, watery surface, the Atlantic, watery part of the world* (водяна ча-

стина світу), *wake* (слід на воді), *pale waters* (бліді води), *hidden ways* (таємні підводні шляхи), *proper cruising ground* (морські шляхи), *the frozen seas* (льодовиті моря), *calms of the oceans* (океанська тиша) тощо.

Відмітимо, що активізаторами концептів можуть виступати не лише іменники, а й інші частини мови. Такими прикладами є *to sail* (поплавати по морях), *to dive* (пірнати в море), *to float*, *to leak* (текти), *to sink* (тонути) тощо.

Використовуючи різні назви для позначення моря, автор робить розповідь більш цікавою та насиченою, а також показує психічний та емоційний стан головного героя і ставлення до цієї стихії. Залежно від ставлення героя та від погоди на морі змінюються і використані епітети. Воно може бути священним або, навпаки, злим та небезпечним, сяючим, романтичним чи незвіданим, викликаючи ці ж образи у свідомості читача:

Uncivilized seas – дикі моря; *wild and distant seas* – далекі незвідані моря; *forbidden seas* – заказані моря; *sparkling seas* – сяюче море; *raging sea* – роз'яріле море; *the sharkish sea* – акуляче море; *more open water* – широкий простір; *the sea holy* – море священне; *unsounded ocean* – мовчазний океан; *cold malicious waves* – злостиві холодні хвилі. Крім того, відмітимо, що лексема *sea* сама часто використовується автором як епітет, навіть у тих випадках, коли відношення до моря є і так зрозумілим: *sea-weed*; *sea Prince of Wales*; *sea-gods*; *sea-dogs*; *sea hermits*; *sea turtles*; *sea-outfit*; *sea-boots* тощо.

Різноманітністю відрізняються і метафори, що використовуються автором задля прямих асоціацій з морем та водою: ... *ducked and dived her bows as a slave before the Sultan* – ... вклонявся йому, бив чолом до самої води, мов невільник перед султаном.

An oily calmness floats out from the east. – Умить зі сходу, наче хто розлив по воді олію, хвилі вляглися.

I greatly fear lest thy conscience be but a leaky one; and will in the end sink thee foundering down to the fiery pit. – Я дуже боюся, що сумління твоє діряве, й воно раніше чи пізніше потопить тебе в геєні вогненній.

Окрім того, в останньому прикладі спостерігаємо і епітет *leaky*, що також має асоціативний зв'язок із водою.

Використовуючи стилістичний прийом персоніфікації, автор наділяє море рисами:

а) людини: *Envious billows* – ревниві буруни;

б) сором'язливої дівчини чи танцюристки: *The warm waves blush like wine* – теплі хвилі червоніють, наче вино [4, с. 178]; *It's the waves – the snow's caps turn to jig it now.* – О, хвилі йдуть танцювати джигу! Хвилі в білих чепчиках!

в) дикого хижака: *A panther billow leaping over the bulwarks* – мов лютий тигр, наскакує бурун, що перехлюпнув через фальшборт.

Активним в авторській моделі світу Г. Мелвілла є прийом протиставлення, або антитези. Холодне море протиставляється лагідному сонцю: *From the shuddering cold and blackness of the seas ... towards the warm and pleasant sun and all the delights of air and earth* – з холодних, темрявих глибин моря ... на тепле й ласкаве сонце, до всіх розкошів повітря й землі [4, с. 64].

Таким чином, на основі аналізу можна сказати, що концепт «SEA» дуже виразно представлений Г. Мелвіллом. Широке застосування епітетів дозволило автору показати море з різних боків – то бурхливе й роз'яріле, то сяюче й священне, а завдяки метафорам і персоніфікації море постає перед читачем живим і отримує риси, притаманні людині чи хижаку.

Першим концептом периферії, що нами досліджуватиметься, є концепт КОРАБЛІ / VESSELS, до активізаторів якого відносимо, перш за все, назви різновидів кораблів: *Ships, barques, brigs, schooners* – кораблі, барки, шхуни, бриги; *whale ships* – китобійні судна, *merchant ships* – торговельний корабель, *packet schooners* – поштова шхуна, *armed ships* – військові судна, *smuggler* – контрабандистське судно тощо.

Однак, окрім цього, до активізаторів цього концепту відносимо і терміни, що слугують для номінації різних деталей корабля, його опису: *Before the mast* (на носі судна), *fore-castle* (кубрик), *royal mast-head* (вершечок шогли), *spar* (рея), *fore-castle deck* (бак), *quarter-deck* (ют), *the chains* (якірний ланцюг), *deck* (палуба), *ring-bolt* (залізне кільце), *bulwarks of ships* (фальшборти), *rigging* (рангоут). Текст роману насичений термінами морської справи. Ці терміни, окрім головної денотативної функції, виконують описово-експресивну функцію (змалювання самого корабля), а також гумористичну функцію, коли вживаються у метафоричних порівняннях: *jump from spar to spar like a grass hopper in a May meadow* (стрибати з реї на рею, мов коник на травневій луці); *sporting his harpoon like a marshal's baton* (несучи гарпун, мов маршальський жезл).

Незважаючи на різнобію у класифікації термінів та трактування їх наявності у художніх творах, незаперечним є факт їх естетичної (а, відтак, експресивної) цінності у порівнянні з нейтральними словами [Скребнев, с. 59]. Для опису деталей корабля та власне самих кораблів автор використовує такі епітети, як: *square-toed luggers* – широконосі побережні люгери; *mountainous Japanese junks* – гороподібні японські джонки; *butter-box galliots* – галіоти, що скидаються на ящики з-під масла; *storm-tossed ship* – корабель, що його жене буря; *a rare old craft* – химерна стара посудина («Пеквод»), *noble ship* – шляхетний корабель. Таке різноманіття епітетів надає образності розповіді і створює на читача більш яскраве й своєрідне враження.

Наступний уривок із роману яскраво ілюструє персоніфікацію автором корабля через використання великої кількості епітетів, метафор та порівнянь для його опису: *Long seasoned and weather-stained in the typhoons and calms of all four oceans, her old hull's complexion was darkened like a French grenadier's, who has alike fought in Egypt and Siberia. Her venerable bows looked bearded. Her masts – cut somewhere on the coast of Japan, where her original ones were lost overboard in a gale – her masts stood stiffly up like the spines of the three old kings of Cologne. Her ancient decks were worn and wrinkled, like the pilgrim-worshipped flag-stone in Canterbury Cathedral where Becket bled.* Отже, використання займенника *her*, іменника *complexion*, прикметників *venerable*, *wrinkled* та *bearded*, що зазвичай асоціюються з людиною, демонструють і ставлення автора до корабля – він дорівнює його старому, поважному та досвідченому у боях вояці.

Висновки. Отже, концепт «VESSELS» активізується найбільше за допомогою термінів. Лексеми-активізатори зустрічаються в епітетах та метафорах, які допомагають більш яскраво описати як самі кораблі, так і допомагають автору виразити свої думки через знайому йому термінологію. Використання назв корабельної снасті робить розповідь оригінальною і показує, що автор добре обізнаний у морській справі.

Перспективою подальшого дослідження слугуватимуть інші концепти периферії, пов'язані з ключовим концептом концептосфери роману «Мобі Дік» MOPE / «SEA».

Література:

1. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / Л. Вайсгербер. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1993. – 295 с.
2. Михайлишин У.І. Відображення космогонічної картини світу у фразеологічних одиницях німецької мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук / У.І. Михайлишин. – Харків, 2010. – 20 с.
3. Мизецкая В.Я. Художественная картина мира и её модели / В.Я. Мизецкая // Вісник Харківського національного університету. – Х.: Константа, 2000. – № 471. – С. 171–178.
4. <http://www.online-literature.com/melville/mobydick/>.
5. Мелвілл Г. Мобі Дік, або Білий Кит. Роман / Пер. з англ. Ю. Лісняк. – К: Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 584 с.
6. Скребнев Ю.М. Введение в коллоквиалистику / Ю.М. Скребнев. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 210 с.

Чуян С. А. Ключевые концепты авторской модели мира романа Г. Мелвилла «Моби Дик»

Аннотация. Стаття посвящена проблемам изучения художественного текста как самостоятельного объекта исследования, разработке методики анализа индивидуальных особенностей стиля художников слова с позиций когнитивной лингвистики и исследования специфики авторской модели мира, которая отражает в художественном пространстве авторский выбор концептуальных приоритетов.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, ядро, периферия, активизатор концепта.

Chuian S. Key concepts of author's world model in novel «Moby Dick» by H. Melville

Summary. The article deals with the problem of study of fiction as an independent object, development of technique of analyses of individual style peculiarities of author from the view of cognitive linguistics and the study of specific author's world model which reflects the author's choice of conceptual priorities.

Key words: concept, conceptosphere, core, periphery, concept activator.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Галинська О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОТИВІВ СУБСТАНТИВНОГО ГРАМАТИЧНОГО КОДУ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню субстантивних фразеологізмів англійської та української мов, визначенню основних джерел лінгвокультурної інформації цієї групи одиниць. Розглянуто граматичні особливості субстантивних фразеологізмів у двох мовах. Виявлено подібності та відмінності в символіці, уявленнях обох етносів, а також те, що зумовлювало мотивацію образних значень аналізованих фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізм, мотивація, субстантивний фразеологізм, мотив.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) тієї чи іншої мови формують специфічний лексичний пласт, якому найбільш притаманна культурна маркованість з-поміж усіх лексичних одиниць. Утворюючись у межах певної культури, фразеологізми відображають особливості менталітету етносу, історичні умови його формування, традиції, звичаї, вірування. Саме тому внутрішня форма ФО мотивована культурними смислами, стереотипними уявленнями та образністю. У кожній мові за образну основу приймається будь-яка суб'єктивна риса, найхарактерніша для певної реальності. У свою чергу, вона лежить і в основі внутрішньої форми мовної одиниці. Внутрішня форма фразеологізму може базуватися на перемінних словосполученнях, стійких лексичних сполученнях, термінах, може виступати конденсатом ширших контекстів [10, с. 62–63]. Беручи до уваги думку В. фон Гумбольдта про те, що «оскільки граматичні відмінності мов полягають у різних граматичних баченнях, то граматики більш споріднена з духовною специфікою націй у порівнянні з лексикою» [5, с. 20–21]. Не можна не погодитися з думкою видатного дослідника, що граматичний устрій мови дає нам уявлення про внутрішню організацію мислення [5, с. 347].

Група субстантивних фразеологізмів (далі СФ) як окремий семантико-граматичний розряд презентує численну групу одиниць. У зіставному аспекті ця група фразеологізмів майже не досліджувалася, тим паче з огляду на етнокультурну мотивацію таких ФО.

Мета статті – аналіз субстантивного граматичного коду в англійській та українській мовах, виділення спільної мотиваційної основи СФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивацію ФО розглядали фразеологи та лінгвокультурологи В. Ужченко, О. Селіванова, О. Левченко, І. Заваринська, М. Ковшова та ін. Так, мотивацію тлумачать як «наскрізну у процесі творення номінативної одиниці лінгво-психоментальну операцію встановлення семантичної та формальної залежності мотиватора (твірний компонент похідної номінативної одиниці) і похідного знака на підставі зв'язків різних компонентів структури етносвідомості» [10, с. 240].

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою мотивованості традиційно вважають внутрішню форму ФО, яку розглядають як обов'язкову образно-смыслову характеристику мовного знака. При цьому актуалізується поняття лінгвокультурної мотивації, під якою, вслід за І. Заваринською [6, с. 43], розуміємо психоментальну операцію встановлення образності ФО, яка ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у символіці різних кодів. Залежно від внутрішньої форми ФО мотивація може бути експліцитною або імпліцитною, що виявляється шляхом етимологічного аналізу. Будь-який фразеологізм характеризується тим, що його значення, утворене при взаємодії компонентів, базується на лінгвокультурному образі, що виникає або у результаті переосмислення одного з компонентів, або внаслідок їх взаємодії, адже «система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно-національного світогляду й соціального досвіду етносу» [6, с. 44].

Дослідники фразеології одноставні в тому, що стрижневим компонентом або граматичним центром СФ виступає іменник (М. Алефіренко, Л. Авксентьев, Л. Скрипник та ін.). У нашому розумінні СФ – це номінативна одиниця, до складу якої входять опорний і залежний компоненти. До того ж, опорним компонентом виступає іменник, що має залежний елемент чи кілька таких елементів, які займають препозитивну або постпозитивну щодо нього позицію.

Перш ніж реконструювати мотиви формування образного значення СФ, проаналізуємо структурно-граматичні особливості цієї групи одиниць, виділивши типові для англійської та української мов моделі.

Найчисленніша модель **A + N** (прикметник + іменник): англ. *hard nail; good soul; a deep card; the Old Boy; a blue stocking* [14, с. 453, 424, 267, 717, 149] та ін.; укр. *гаряча голова; курячий мозок у кого; довгий язик у кого; блудний син; золотий телець* [15, с. 156, 401, 785, 646, 708].

В англійській мові фіксуємо СФ, де опорний іменник – той самий, а означувальні прикметники – різні, тому змінюється значення СФ: *clever dog* «розумник»; *lazy dog* «ледар»; *sad dog* (у 1-му знач.) «жартівник, веселун»; *big dog* «поважна особа, шишка»; *dirty dog* «погана, підла людина» [14, с. 218, 595, 839, 133, 273]. Або ж означувальний прикметник – один і той самий, а опорні іменники – різні: *big mouth* «балакун, базіка, хвалько»; *big heart* (у 1-му знач.) «великодушна, благородна людина»; *big pot* «важна особа, шишка» [14, с. 134]. У першому випадку модель можлива тому, що саме іменник позначає особу і щоразу з різними означеннями набуває різної семантики (розумна людина, ледача людина, весела людина тощо). У другому випадку ознака, виражена одним і тим самим прикметником, є спільною, незалежно від того, позитивна вона чи негативна. Така

модель позначає різних людей, але з однією спільною рисою, ознакою («big») – щось вагоме, важливе, значне).

На відміну від англійської мови, в українській можливе вільне розташування компонентів ФО, і це стосується не лише фразеологізмів цього структурного типу: *світла душа – душа світла; бите око – око бите; тверда рука – рука тверда*. Пор. *Та не в імені справа, головне, що в людини в душі й на душі... А у Даринки душа чиста, світла, мов у янгола, що відчиняє ворота в рай* [16, с. 261]; *Побачив би Ніну... Побачити б – побачив, та... чи роздивився б її світлу душу, не відчувши тепла її рук, не зазирнувши в очі, занепокоєні різким поворотом долі?..* [17, с. 332].

Грамматична специфіка цієї моделі проявляється в українській мові у вираженні категорії роду, спостерігається вплив морфологічної підсистеми мови на функціонування категорії роду у СФ. М. Алефіренко зазначає, що «внаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень родова парадигма іменника деформується: у складі фрази він фіксується в одній родовій формі. Це, насамперед, стосується тих фразем, до складу яких входить субстантивна лексема із значенням істоти – людини або тварини» [2, с. 48]. Візьмемо для прикладу декілька СФ, щоб це простежити: *старий сич, глуха тетеря, сліпа курка* [15, с. 649, 709, 229]. Іменники у складі цих фразеологізмів не мають співвідносної корелятивної родової форми. Така особливість зумовлена семантикою субстантивної лексеми, яка і на морфологічному рівні не має корелятивної форми роду (сич, тетеря, курка). М. Алефіренко вказує, що іменник у складі таких ФО виступає фраземотворчим компонентом, тобто актуалізація денотативних ознак іменника певної родової форми лежить в основі фраземотворчої семи. У нашому випадку ФО з субстантивним компонентом на позначення тварини надають оцінну характеристику людині (*старий сич* «старий, з багатим життєвим досвідом чоловік» – ФО з опорним словом у формі лише чоловічого роду стосується тільки особи чоловічої статі, а *глуха тетеря* – «людина, яка погано чує, недочуває», *сліпа курка* «людина, яка погано бачить» – ФО, які стосуються осіб як чоловічої, так і жіночої статі). А утворення паралельної родової форми деактуалізує фраземотворчу сему, що призводить до розпаду фразеологізму як мовної одиниці, або переводить його до іншого, синтаксичного рівня (пор. *стара сичиха* (форма можлива, але не вживана), *глухий тетерук, сліпий півень*). Деякі аналізовані нами фразеологізми мають форми як чоловічого, так і жіночого роду, напр., *підколотна гадюка / підколотний гад; великий пан / велика пані; старий лис / стара лисиця* [15, с. 145, 484, 335]. Разом із тим досить часто СФ, яким притаманна виключно одна родова форма, використовуються для характеристики осіб як чоловічої, так і жіночої статі: *твердий горішок, розумна голова, глуха тетеря*. Пор. – *Ця дівчина – твердий горішок, з нею треба поводитися обачніше* [15, с. 161]; – *Дуже він мені подобався, бо був добрий сусід і розумна голова* [15, с. 158]. Трапляються випадки, коли ФО має форму жіночого роду, але частіше використовується для характеристики особи чоловічої статі або навпаки: *щира душа, ходяча енциклопедія, золота голова* [15, с. 229, 232, 157]; *Прохор Осауленко був козак не з величних, щира душа, себе на посміх не подасть* [15, с. 229]; *Михайло Францович Блюменфельд – це ходяча енциклопедія* [15, с. 232]; *За лісника служив Онисько Вертихвіст; чоловік – просто золота голова, коли б не такий внадливий до скляного бога* [15, с. 157]. Можливі варіативні компоненти типу *черства душа / черстве серце, широка душа / широке серце, золота душа / золоте серце* [15, с. 229]. Тобто

форми чоловічого і жіночого роду можуть використовуватися для характеристики людей як чоловічої, так і жіночої статі: *глуха тетеря; твердий горішок* (характеризує особу як жіночої, так і чоловічої статі). Пор.: – *А Гребенюка навіть не ворухнулася в мій бік. Позакладало їй чи що? Глуха тетеря!*; – *Той хам, пан доктор, вдає з себе глуху тетерю: дивиться їй нахабно у вічі й хоч би бровою тобі повів!* [15, с. 709].

Модель N + N (іменник + іменник) більш типова для англійської мови. Як правило, це двочленні структури атрибутивного типу, де опорним компонентом є звичайно один іменник, а інший виступає залежним компонентом. Наприклад, *moon face* (поєднання англійських слів «місяць» і «обличчя») у значенні «велике кругле обличчя»; *chair warmer* – «ледар, нероба» (поєднання слів «стілець» і «грілка»), *button eyes* – «круглі очі; як гудзики» (поєднання лексем «гудзик» і «очі»), *bear garden* – «ведмежий садок» [14, с. 677, 208, 178, 70]. *Gazing at her upturned moon face, a ribald thought crossed his mind; Glancing round it [the room], while her black button eyes searched his face, he said with anxious politeness: "This looks very comfortable, Mrs. Page"* [14, с. 677, 178].

Інтерес становлять СФ, у яких перший компонент стоїть у присвійному відмінкові Possessive Case: *taylor's dummy; barber's cat; dumb Dora's brother; Damocle's sword; Pandora's box* [14, с. 908, 63, 295, 258, 746]. Тут також фіксуємо ФО з одним іменником, але різними означувальними словами, якот: *taylor's dummy, hairdressers' dummy* або типу *barber's cat, barber's block* [14, с. 905, 446, 63]. Пор. укр. *Дамоклів меч, геркулесові стовпи, адамові діти, прометеїв вогонь, бісів син* [15, с. 386, 694, 208, 120; 646].

Такій групі англійських ФО в українській мові відповідає наведена вище ад'єктивно-іменникова модель препозитивного типу з узгодженням. В українських фразеологізмах залежний компонент, який частіше стоїть у постпозиції до опорного компонента, виражається у ФО іменником у формі одного із відмінків, зазвичай родового. Українських СФ ми зафіксували небагато: *макітра розуму в кого; мішок сліз; козел відпущення; камінь спотикання, пуп землі* [15, с. 365, 303, 286, 583–584].

Для англійської мови досить поширеними є ФО з власними назвами, що вживаються як у функції стрижневого, так і залежного компонента: *Aunt Sally* – «об'єкт жартів, нападів» (популярна гра в Англії); *sister Ann* – «вірний друг», *a Mark Tapley* – «людина, що ні за яких обставин не втрачає бадьорості, настрою»; *King Log* – «король-колода (про пасивну людину)»; *Tom Pepper* – «дуже брехлива людина» [14, с. 56, 865, 665, 577, 956] та ін.

Модель N + prep + N (іменник + прийменник + іменник). Поєднання іменника з іменником у цьому структурному типі ФО здійснюється через прийменниковий підрядний зв'язок. В англійській мові більшість прийменників виконують ту функцію, яка в українській покладена на відмінки. Англійські прийменники перейняли і виконують функції попередніх відмінкових флексій іменників відтоді, коли зникла система відмінювання іменників [8, с. 128]. Дослідник умовно використовує термін «граматичні» або «граматизовані» прийменники, оскільки вони у певних випадках виражають ті відношення, які раніше в англійській і сьогодні в українській мові виражаються морфологічно, тобто за допомогою флексій.

Низка дослідників (О. Арсентьева, А. Мізак та ін.) вказують на те, що конструкції N1 of N2 з прийменником *of* у їхньому складі – найбільш поширений вид субстантивних прийменникових конструкцій.

При утворенні англійських СФ цього структурного типу характерні такі найчастіше вживані прикметники: *of, in, on*:

– *of: a bag of wind; the picture of health; a mountain of flesh; enemy of mankind; tree of knowledge; a baptism of fire; waters of forgetfulness; water of life* [14, с. 61, 756, 681, 303, 965, 63, 994];

– *in: a pain in the neck; a bull in a china-shop; a storm in a teacup* [14, с. 745, 173, 895];

– *on: a beggar on horseback; a bump on a log; ірон. a fly on the coach-wheel* [14, с. 88, 173, 344].

Зустрічаються поодинокі приклади СФ з іншими прикметниками: *game to the backbone; tight-fisted hand at the grindstone* [14, с. 369, 951].

Серед фразеологізмів представленої моделі зустрічаються одиниці з розширенням значення компонентів ФО, а саме з препозитивним розширенням семантики першого іменника: *long drink of water*; і з препозитивним розширенням семантики другого іменника: *wolf in sheep's array*. Рідше ФО англійської мови мають у своєму складі присвійний займенник, наприклад, *cloud on one's brow*. Українські відповідники такого типу подаються у словниках звичайно без займенника, а замість нього подається керування.

В українських фразеологізмах субстантивного типу найчастіше вживаються прикметники **в, у, з, на**. Наприклад:

– **в, у:** *спичка в носі (у кого); небо в алмазах; жуки в голові (у кого); вітер у голові (у кого)* [15, с. 681, 237, 111];

– **з:** *серце з перцем (у кого); лантух з кістками; кат з катів; кров з молоком* [15, с. 377, 328, 289, 315];

– **на:** *зуби на продаж; туман в (на) очах (у кого); майстер (мастак) на всякі (всі) штуки; рубець на рубці* [15, с. 727, 364, 618].

Модель **Participle I / II + N** (дієприкметник + іменник) найменше поширена у досліджуваних нами мовах. При утворенні цієї моделі простежуються відмінності, що полягають у вираженні дієприкметникових форм в українській мові та форм Participle I і Participle II в англійській. На сьогодні дієприкметник як явище граматики не має єдиного теоретично обґрунтованого висвітлення. Існує три основні тлумачення дієприкметника. Перше: дієприкметник являє собою дієслівну форму; друге: це прикметник дієслівного походження і третє: дієприкметник як окреме утворення має ознаки дієслова і прикметника.

Український мовознавець І. Кучеренко пропонує власну, цілком обґрунтовану позицію щодо функції дієприкметника. На його думку, дієприкметник виражає оякіснену дію; це звичайний відносний прикметник (віддієслівний) [7]. У прикметнику відчувається притаманність, характерність, постійність, невід'ємність ознаки, що виявляється «зсередини». А в дієприкметнику відчувається дійовість, тимчасовість, іноді – невідповідність ознаки, що виявляється «зовні» [7, с. 16]. Певні міркування з цього приводу наводить і Г. Гнатюк. Вона констатує, що спостерігається наростання певної семантичної самостійності дієприкметника, і нерідко він набуває ознак, які віддаляють його від дієслова [4]. Двійстий характер дієприкметника полягає в тому, що синтетичні дієприкметникові форми входять до складу прикметників, а аналітичні дієприкметникові форми (з аналітичною синтаксичною дієслівною морфемою-часткою *бути*) – до класу дієслів.

На неоднозначність у поглядах дослідників при розгляді дієприкметника та відмінності між ним і герундієм в англійській мові вказує В. Рачкевич. Він зазначає, що дієприкметник має двояку природу, поєднуючи як вербальні, так і іменні ознаки [9]. На його думку, англійські й американські граматики

обмежуються визначенням дієприкметника як форми, що має ознаки прикметника та дієслова. Дослідник О. Джесперсен вважає, що дієприкметники – це вид прикметників, хоча синтаксично вони зберігають характеристики дієслова [12, с. 7]. Отже, питання, чи можна відносити дієприкметник Participle I до класу прикметників, залишається не вирішеним. Аналізуючи прикметники англійської мови, Б. Ворен деякі з них називає вербальними (*verbal adjectives*), аргументуючи це тим, що вони походять від дієслів. Таким прикметникам, на думку дослідниці, властива тимчасовість [13, с. 106–107].

Серед українських СФ частіше зустрічаємо форму пасивного дієприкметника минулого часу: *набитий дурень; розкрита душа; битий горем* [15, с. 222, 225, 30]. Не маючи при собі залежних слів, такі ФО наближаються за своїми функціями і граматичною природою до прикметника. Рідше в українській мові вживається форма дієприкметника теперішнього часу, яка набула прикметникового значення, у порівнянні з формою Participle I в англійській: *ходяча совість; ходяча енциклопедія* [15, с. 675, 232]; *a walking skeleton; blooming fool; peeping Tom; a doubting Thomas* [14, с. 989, 146, 753, 284] (пор.укр. *Хома невірний (невірячий)*) [15, с. 752].

Натомість ми більше зафіксували англійських СФ, у складі яких залежним компонентом виступає у дієслівній формі Participle II: *boiled shirt; crooked stick; deranged in one's head; born in a barn; the cloven-footed gentleman* [14, с. 150, 246, 267, 151, 220].

Фіксуємо ще одну модель **prep + Noun** (займенник + іменник), більше притаманну українській мові: *з головою, з гедзигом, без голови, під джмелем* [15, с. 158, 175, 158, 195]; *on the blink; off one's head* [14, с. 728, 713].

Базуючись на результатах здійсненого аналізу субстантивного коду англійської та української мов, виділяємо спільні для обох мов мотиви:

– **мотив «розумова обмеженість»:** англ. *blooming fool; wooden head; deranged in one's head; dumb Dora's brother; slow coach; off one's head*; укр. *набитий дурень; чобіт чоботом; жуки в голові (у кого); голова з вухами; порожня (пуста) голова; капустана голова; куряча голова; дубова голова; без голови; мідний лоб; дуб дубом*. Як бачимо, мотиваційна палітра ширше представлена в українській мові, що вочевидь свідчить про більшу стриманість англійців у висловлюваннях про чий-небудь інтелектуальні здібності;

– **мотив «розум»:** англ. *clever dog; a walking encyclopedia*; укр. *макітра розуму; голова на плечах (у кого); ходяча енциклопедія; з головою*;

– **мотив «достаток»** з аломотивом «заможного життя»: англ. *the golden calf*; укр. *молочні ріки і киселеві береги; аломотивом «життя в достатку»:* укр. *хліб і до хліба* (хліб у кожній українській родині був основним годувальником, символом гостинності, багатства, здоров'я); *золотий тілець*;

– **мотив «здоров'я»:** англ. *the picture of health*; укр. *кров з молоком*;

– **мотив «глиняної людини»:** англ. *lump of clay; feet of clay*; укр. *з однієї глини зліплений*). Представлений мотив запозичено з Біблії, зі Старого Заповіту, де йдеться про створення людини із землі. Мотив «земляної» або «глиняної» людини представлений також у слов'янському фольклорі, легендах, які повторюють біблійний текст або ж розвивають його часто досить своєрідно. Так, за однією з легенд, Господь спершу зліпив Адама з тіста, але його з'їв собака, тоді Бог виліпив Адама з глини;

- **мотив «балакучість»:** англ. *Big mouth*; укр. *язиката Хвеська* (сюжет язикатої Хвеськи запозичено з фольклору);
- **мотив «жорстокість»:** англ. *heart of flint; heart of stone*; укр. *кат з катів; вогнем і мечем* (вогень як природня стихія, давній символ випробувань; пор. *a baptism of fire* «суворе випробування» – фразеологізм первісно означав «мучеництво» за часів, коли людей спалювали живцем на вогні за віру);
- **мотив «доброта»:** англ. *good soul*; укр. *велике серце*;
- **мотив «чуйність»:** англ. *heart of gold*; укр. *широка душа; широке серце*;
- **мотив «підступність, лицемірність»:** англ. *wolf in a sheep's array*; укр. *вовк в овечій шкурі; каїнова душа* (усі СФ біблійного походження).

Суто англійським є такі мотиви:

- **мотив «хитрість»:** *sly boots; a deep card*, оскільки в українській мові відсутні такі СФ, натомість цей мотив представлено ад'єктивними фразеологізмами: *as sly as a fox; хитрий як лисиця* (тобто у фразеології обох мов лисиця – символ хитрості).

- **мотив «лінощі»:** англ. *lazy dog*.

Притаманним лише українській мові є:

- **мотив «гріх»:** *ветхий Адам; смертний гріх; грішна душа*, який співвідноситься з релігійними уявленнями про *гріх душі*, про *смертний гріх*. У християнстві існує погляд на людину як на грішну істоту, бо ж кожному властиво грішити, *впадати в гріх*, що пов'язано з первородним гріхом. Образ гріха в християнстві пов'язаний зі спокутою провини;

- **мотив «досвідченість»:** *бите око; старий суч*;

- **мотив «бідність»:** *ні кола, ні двора*.

Висновки. На підставі здійсненого аналізу можна дійти висновку, що спільна мотиваційна основа субстантивних фразеологізмів пов'язана з Біблією та міфологією (англ. *the golden calf; the apple of discord; Damocle's sword*; укр. *Золотий телець; яблуко розбрату; Дамоклів меч*), а також з окремими історичними подіями (укр. *червона нитка* (у корабельні снасті англійського королівського флоту вліталася червона нитка; вираз уживав Й.-В. Гете); відмінна – з історико-суспільним життям (англ. *bear garden* – місце, де цюкували ведмедів, розважаючи публіку; укр. *чобіт чоботом* (чобіт в українській ментальності – мотивувальний образ розумової обмеженості), фольклором і літературою (англ. *an albatross around your neck* – «важкий тягар» (альбатрос – морський символ, у фольклорі уособлює душі загиблих моряків).

Таким чином, в основі творення СФ лежать образи тварин, рослин, фізична характеристика людини через предмети побуту, природні явища, народні уявлення про душу людини. За результатами проаналізованих джерел виникнення СФ робимо висновок, що істотно представлені історико-культурне життя, біблійно-релігійні, античні та фольклорні джерела англійської та української мов.

Література:

1. Авксентьев Л.Г. Современная украинская мова. Фразеология / Л.А. Авксентьев [2-ге вид., доп. і перероб.] – Х. : Вища школа, 1988. – 134 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 135 с.
3. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале ФЕ семантически ориентированных на человека) / Е.Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 124 с.
4. Гнатюк Г.М. Морфологічна будова сучасної української мови / Г.М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1975. – 188 с.

5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: [пер. с нем.] / В. фон Гумбольдт [общ. ред. Г.В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.
6. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна інформація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І.Ф. Заваринська. – Рівне, 2009. – 215 с.
7. Кучеренко І.К. Актуальні проблеми граматики / І.К. Кучеренко. – Львів : Світ, 2003. – 228 с.
8. Мізак А.А. Субстантивні словосполучення з препозитивним атрибутом в англійській мові та відповідні конструкції в українській мові : дис. ... канд. філол. наук / А.А. Різак. – Львів, 1968. – 278 с.
9. Рачкевич В.В. Разряды слов с постпозитивной морфемой –ing в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / В.В. Рачкевич. – О., 1991. – 176 с.
10. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / [О.О. Селіванова]. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
11. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / [В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко]. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
12. Jespersen O. A Modern English Grammar / Otto Jespersen. – Part 2. – Vol. 1. Syntax. – Heidelberg, 1914. – 486 p.
13. Warren B. Classifying adjectives / Beatrice Warren. – Goteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1984. – 318 p.

Довідникова література:

14. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев] – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
15. Словник фразеологізмів української мови [укл.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

16. Пеунов В. Помста знехтуваних богів : [Роман-факт. Книга перша] / Вадим Пеунов. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 456 с.
17. Пеунов В. Таке коротке довге життя : [Роман-факт. Книга друга] / Вадим Пеунов. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 351 с.

Галинская Е. Н. Репрезентация мотивов субстантивного грамматического кода в английских и украинских фразеологизмах

Анотация. Статья посвящена исследованию субстантивных фразеологизмов английского и украинского языков, определению основных источников лингвокультурологической информации этой группы единиц. Рассмотрены грамматические особенности субстантивных единиц в двух языках. Выявлено общее и отличительное в символике, представлениях двух этносов, а также то, что обусловило мотивацию образных значений анализированных фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологизм, мотивация, субстантивный фразеологизм, мотив.

Halynska O. Representation of motives of substantive grammatical code in English and Ukrainian phraseologisms

Summary. The article is devoted to the investigation of substantive phraseologisms in English and Ukrainian, as well as defining the main sources of linguocultural information of this group of units. Grammatical features and peculiarities of substantive phraseologisms have been considered. Similarities and differences in symbols, beliefs of both nations have been determined, as well as motivation of image meaning of the analyzed phraseologisms.

Key words: phraseologism, motivation, substantive phraseologism, motive.

Каустов А. В.,

старший викладач кафедри української філології та славістики
Київського національного лінгвістичного університету

РОЛЬ РИТОРИЧНИХ СТРАТЕГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЛЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті виявлено, що організацію полемічного дискурсу визначають риторичні стратегії як плани переконання адресата з інтенційним залученням риторичного інструментарію – способів впливу: етосу, пафосу та логосу. Стратегічна ієрархія організації полемічного дискурсу складається зі стратегій, тактик і прийомів, а її диференціація відповідає етапам текстопобудови: інвенції, диспозиції та елокуції.

Ключові слова: полемічний дискурс, риторична стратегія, стратегічна ієрархія, етос, пафос, логос.

Постановка проблеми. Полеміка як публічна словесна протидія між двома або кількома особами, при якій кожна зі сторін обстоює свою думку [7; 15], визначається за трьома параметрами: цілями автора, спрямованими на делегітимізацію супротивника, тобто вербалізацію його негативного суспільного статусу та виключення зі сфери конвенційних норм [11, с. 65], та залучення аудиторії на свою сторону [7, с. 11]; двома адресатами: опонентом, який посідає антагоністичну по відношенню до автора позицію, й аудиторією, яка має невизначену позицію [9, с. 32]; відношеннями між автором і опонентом, які мають характер запланованої протидії, конфлікту й агресії [15, с. 11]. У свою чергу, полемічний дискурс постає як вербальне втілення полеміки у формі сукупності текстів.

Організація комунікативної взаємодії, різновидом якої є полеміка, реалізується через комунікативні стратегії, тобто глобальні плани досягнення адресантом комунікативної мети [3, с. 54]. Вони визначають стратегічну ієрархію організації комунікативної взаємодії, яка має пірамідальну структуру і складається зі стратегій, тактик та прийомів [2, с. 90; 10, с. 168]. Зазначені характеристики комунікативної стратегії визначають її як онтологічне підґрунтя для риторичної стратегії, адже риторична взаємодія становить лише різновид комунікації, спрямований на переконання аудиторії. Таким чином, риторична стратегія є планом переконання аудиторії в напрямі, закладеному адресантом, а її особливість полягає в *інтенційному використанні* автором *риторичного інструментарію* [3, с. 106–107], до якого належать способи впливу: етос – створення ефекту довіри й авторитетності через саморепрезентацію автора; пафос – емоційний вплив; логос – дія на сферу раціонального [1, с. 9–10]. У свою чергу, стратегічна ієрархія, відповідальна за організацію полемічного дискурсу, відображає процес ухвалення рішення автором упродовж риторичних етапів текстопобудови [13, с. 111]: інвенції (вибір теми, визначення цільової аудиторії та стратегії), диспозиції (композиція твору, вибір тактик та елокуції (підбір мовних засобів, прийомів).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу способів організації конфліктної комунікації загалом і полемічної зокрема.

Метою статті є виявлення ролі риторичних стратегій в організації полемічного дискурсу в зіставному аспекті на матеріалі англійської та української мов. Мета дослідження обумовлює такі завдання: дати визначення риторичної стратегії; визначити її роль в організації полемічного дискурсу; виокремити способи реалізації риторичної стратегії в полемічному дискурсі, зіставити роль риторичної стратегії на прикладі англійського та українського дискурсів. Матеріалом статті слугують фрагменти текстів англійського полеміста Т. Купера “An Admonition to the People of England” [12] та українського анонімного трактату «О образехъ, о крестѣ, о хвалѣ Божей и хвалѣ и молитвѣ святыхъ, и о инныхъ артикулѣхъ вѣры единое правдивое Церкве Христовы» [6] доби Реформації, оскільки для цього періоду характерне формування ідеологічного контексту, який розглядають як початок виникнення риторичних стратегій і тактик у модерному світобаченні [15].

Виклад основного матеріалу. Інвенція – риторичний етап текстопобудови, на якому автор, враховуючи цілі полемічного дискурсу – делегітимізувати опонента та переконати аудиторію, – визначає тему, цільову аудиторію, під яку підбираються аргументи, і риторичну стратегію – план дій [13, с. 410]. Названі цілі визначають дві риторичні стратегії полемічного дискурсу [2, с. 47]: конфронтаційну, спрямовану на пониження суспільного статусу опонента та виключення його зі сфери конвенційних норм, та коопераційну, що спрямовується на співпрацю з аудиторією. Антагоністичний характер позицій автора й опонента в полемічному дискурсі обумовлює домінуючу роль конфронтаційної стратегії та підрядну – коопераційної. При цьому конфронтаційна стратегія вербалізує негативний статус опонента не тільки як спосіб його делегітимізації, а й як знаряддя переконання аудиторії, яку автор розглядає як союзника у боротьбі. Стратегії підпорядковують вибір способів ефективного впливу на цільову аудиторію, обумовлені її характеристиками: етос передбачає вербалізацію позитивного суспільного статусу адресанта задля створення ефекту довіри та авторитетності; пафос використовує апеляцію до емоцій; а логос – дорацію [13, с. 411].

Диспозиційний етап, який відповідає за композиційну будову тексту, в класичній риторичній (за Квінтіліаном) [13, с. 52] передбачав виокремлення ступу – *exordium*, викладу – *narratio*, наведення доказів правоти автора – *probatio*, спростування точки зору опонента – *refutatio* та висновків – *peroratio*. Цей формальний підхід до структурування тексту в риторичній змінено на більш широке розуміння диспозиції як способу сегментування полемічного дискурсу на частини, які відповідають потребам автора залежно від ситуації [14, с. 32]. Таке трактування цього етапу пов'язує його з підпорядкованими стратегіям риторичними тактиками, адже вони лінеаризують зміст полемічних текстів. Послідовний виклад змісту враховує очікувану реакцію

аудиторії на зміни процесу інтеракції [5, с. 72] та відбувається шляхом відбору прийомів та організації послідовності їхнього використання.

Етап елокуції, реалізація якого передбачає два кроки: відбір мовних одиниць окремих мов та їхню сполучуваність [13, с. 121], співвідноситься з риторичними прийомами. Вони структурують спосіб побудови дискурсу шляхом ословеснення лінеаризованого змісту через відбір мовних засобів різних рівнів. Хоча термін «прийом» в сучасній лінгвістиці та риторичці має альтернативне звучання як *xid* та може мати різне трактування залежно від методологічного підґрунтя окремих дослідників, для потреб дослідження ототожнюємо ці два терміни, не вбачаючи відмінностей в їхньому змісті [2; 4].

В окремих мовах організація мовних засобів, підпорядкованих прийомам, представлена моделями як явищем мовного порядку на відміну від мовленнєвого характеру прийомів, що в зіставному аспекті дає змогу виявити ізоморфізм та аломорфізм досліджуваних засобів реалізації полемічного дискурсу на матеріалі англійської та української мов. Виділяємо моделі: композиційні, які репрезентують експонування змісту через елементи будови тексту; семантичні, які представляють лінеаризацію змісту, та стилістичні, які його посилюють.

Продемонструємо роль риторичної коопераційної стратегії в організації полемічного дискурсу на прикладах з текстів англійського полеміста Т. Купера “An Admonition to the People of England” [12] та українського анонімного трактату «О образехъ, о крестѣ, о хвалѣ Божей и хвалѣ и молитвѣ святыхъ, и о инныхъ артикулѣхъ вѣры единое правдивое Церкви Христовы» [6]. На інвентивному етапі текстопобудови полемічного трактату Томас Купер – єпископ Англійської церкви – визначає такі елементи (які ідентифікуємо через ключові слова та вирази у тексті): тему твору – протидію полеміці проти англійської ієрархії: *answers to generallquarrels made against the Bishops*; цільову аудиторію – англійських вірян: *people of England* та представників церковної ієрархії: *Bishops in England*; дві стратегії – конфронтаційну, спрямовану на делегітимізацію опонента-пуританіна Мартіна Марпрелата: *against the slaundersous libels of Martin Marprelate*, та коопераційну, спрямовану на переконання вірян в слушності доктрин англіканізму: *doctrine, testimonie of the Primitiue Church*. На етапі диспозиції коопераційна стратегія підпорядковує тактику заохочення, яку ми виділяємо на основі ключових слів та виразів у всьому тексті на позначення пропагованих автором дій та їхніх позитивних наслідків для аудиторії: *perseverance, continuance in the faith – dispensation, redemption, eternal life*. Ця тактика лінеаризує зміст питомих спонукальних факторів в усьому тексті для аудиторії згаданого періоду таких, як релігійні, спричинені християнською ідеологією, та персональні, спричинені соціальними та культурними умовами. У свою чергу, на етапі елокуції тактика заохочення реалізується прийомом релігійного спонукування, який полягає у вербалізації позитивних для реципієнтів наслідків дій, які пропагує автор. Зазначений прийом підпорядковує ізоморфну модель *теологічного* мотивування як репрезентації організації мовних засобів, яку проілюструємо на прикладі: *More ouer, astouchiug the grace and benefit of Christ, the beginning where of rise the from the eternal loue of God towards, and from the free election to red emption and eternal salutation, and proceed ethtoouryse and benefit, by the dispensation of Christonce of feredypon the Crosse, by effectual calling wrought by the holy ghost in preaching of the gospel, by our Justification, sanctification,*

and the gift of perseverance and continuance in the faith, thereby in the end to obtaine resurrection and eternal life [12, с. 52]. Стилістична модель теологічного спонукування з полемічного послання Т. Купера в наведеному прикладі репрезентує взаємодію мовних засобів, які зображують апеляцію до дій, що мають здійснювати віряни. Спосіб організації мовних засобів, спрямований на посилення семантики нагороди за вірність Христу, здійснюється через стилістичну фігуру хіазму [13, с. 99] – концентричну передачу змісту, за якою мовні засоби ломлені за принципом дзеркала, де подібні за значенням елементи обрамляють центральну тезу мовця, виражену словосполученнями “*preaching of the gospel, Justification, sanctification, perseverance and continuance in the faith*” із семантикою вірності християнству, експлікуючи дії, до яких спонукає автор аудиторію. Назване обрамлення хіазму позначено словосполученнями із семантикою нагороди: “*grace and benefit of Christ, eternal loue of God towards, free election to red emption and eternal salutation, ours and benefit*”, висунутими на початок стилістичної фігури і на кінець “*resurrection and eternal life*”. Ця організація мовних засобів в моделі є класичною для Біблії.

А тепер розглянемо реалізацію риторичної коопераційної стратегії в українському анонімному тексті «О образехъ, о крестѣ, о хвалѣ Божей и хвалѣ и молитвѣ святыхъ, и о инныхъ артикулѣхъ вѣры единое правдивое Церкви Христовы» [6]. На інвентивному етапі текстопобудови автор-анонім визначає такі елементи (які ідентифікуємо через ключові слова та вирази у тексті): тему твору – протидію критиці православних догматів: *на проттивные слова отказъ*; цільову аудиторію – православних вірян: *братіе, християнове кгрецкіе*; дві стратегії – конфронтаційну, спрямовану на делегітимізацію протестантів: *враги креста Христова, образоборцы, отступницы*, та коопераційну, спрямовану на переконання вірян в слушності доктрин православ'я: *единое правдивое церкви Христовое*. На етапі диспозиції коопераційна стратегія, аналогічно до англійського трактату, підпорядковує вже розглянуту тактику заохочення, яка лінеаризує зміст шляхом зіставлення опису пропагованих автором дій та їхніх позитивних наслідків для аудиторії: *чисто, благоугодно жити, прославлять Бога – любовь Христова, въскресение*. На етапі елокуції тактика заохочення, як і в тексті Т. Купера, підпорядковує прийом релігійного спонукування. Зазначений прийом підпорядковує ізоморфну модель *теологічного* мотивування, організацію мовних засобів якої проілюструємо на прикладі: *Постъжитію цѣломудріе и душъ нашихъ покой і обновленіе; постъстарихъ окраса, а злученію брачному и паненству есть сторожъ, свергъпствуюцимъ повстягненье, жонамъ украшеніе благолѣпное и къ Богу присвоеніе; постъусмирятъ тіло, и къ покаянію приводитъ, и очищаетъ, и обновляетъ* [6, с. 111]. Ізоморфна стилістична модель теологічного спонукування з анонімного українського полемічного трактату репрезентує організацію мовних засобів, які позначають апеляцію до аудиторії дотримуватись посту. Організація названих засобів реалізується через стилістичну фігуру горизонтальної ампліфікації, що посилює експресивний характер висловлювання шляхом повторення однорідних мовних елементів [13, с. 31]. В досліджуваній моделі ця фігура полягає у повторенні суб'єктно-предикатних груп, виражених іменником *постъ*, та груп присудка із семантикою фізичної і духовної чистоти та наближення до Бога: *цѣломудріе и душъ нашихъ покой і обновленіе, старихъ окраса, злученію брачному и паненству сторожъ, свергъпствуюцимъ повстягненье, жонамъ украше-*

не благолюбное, Богу присвоение, усмиряет тело, к покаянию приводит, очищает, обновляет.

Висновки. Таким чином, полеміка як публічна словесна протидія між двома або кількома особами, при якій кожна зі сторін обстоює свою думку, визначається за трьома параметрами: цілями автора, спрямованими на делегітимізацію супротивника, тобто вербалізацію його негативного суспільного статусу та виключення зі сфери конвенційних норм, та залучення аудиторії на свою сторону; двома адресатами: опонентом, який посідає антагоністичну по відношенню до автора позицію, й аудиторією, яка має невизначену позицію; відношеннями між автором і опонентом, які мають характер запланованої протидії, конфлікту й агресії. У свою чергу, полемічний дискурс постає як вербальне втілення полеміки у формі сукупності текстів. Організація полемічного дискурсу визначається риторичними стратегіями як планом переконання аудиторії в напрямі, закладеному адресантом з інтенційним використанням автором риторичного інструментарію, до якого належать способи впливу: етос – створення ефекту довіри й авторитетності через саморепрезентацію автора; пафос – емоційний вплив; логос – дія на сферу раціонального. Риторичним стратегіям підпорядкована стратегічна ієрархія зі стратегій, тактик та прийомів, яка відповідальна за організацію полемічного дискурсу і співвідноситься з процесом ухвалення рішення автором упродовж риторичних етапів текстобудови: інвенції, диспозиції та елокуції. Інвенція – риторичний етап текстобудови, на якому автор, враховуючи цілі полемічного дискурсу – делегітимізувати опонента та переконати аудиторію, – визначає тему; цільову аудиторію, під яку підбираються аргументи; і риторичну стратегію – план дій. Названі цілі визначають дві риторичні стратегії полемічного дискурсу: конфронтаційну, спрямовану на пониження суспільного статусу опонента та виключення його зі сфери конвенційних норм, та коопераційну, спрямовану на співпрацю з аудиторією. Диспозиційний етап як спосіб сегментування полемічного дискурсу на частини, які відповідають потребам автора залежно від ситуації та жанрових вимог, відповідає за композиційну будову тексту. Це визначає його взаємодію з підпорядкованими стратегіями риторичними тактиками, адже вони лінеаризують зміст полемічних текстів шляхом відбору прийомів та організації послідовності їхнього використання. Етап елокуції, реалізація якого передбачає два кроки: відбір мовних одиниць окремих мов та їхню сполучуваність, співвідноситься з риторичними прийомами. Вони структурують спосіб побудови дискурсу шляхом ословеснення лінеаризованого змісту через відбір мовних засобів різних рівнів. В окремих мовах організація мовних засобів, підпорядкованих прийомам, представлена моделями як явищем мовного порядку на відміну від мовленнєвого характеру прийомів, що в зіставному аспекті дає змогу виявити ізоморфізм та аломорфізм досліджуваних засобів реалізації полемічного дискурсу на матеріалі англійської та української мов.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні параметрів лінгвориторичного зіставлення полемічних дискурсів доби Реформації.

Література:

1. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
2. Гулакова И.И. Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.И. Гулакова. – Орел, 2004. – 198 с.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2008. – 284 с.
4. Копнина Г.А. Риторические приемы современного русского литературного языка: опыт системного описания / Г.А. Копнина. – М. : Флинта, 2012. – 576 с.
5. Косова О.А. Коммуникативная ситуация отчуждения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.А. Косова. – Иркутск, 2010. – 199 с.
6. О образехъ, о крестѣ, о хвалѣ Божей и хвалѣ и молитвѣ святыхъ, и о иныхъ артикулѣхъ вѣры единое правдивое Церкве Христовы // Архив Юго-Западной России, – К., 1914. – Т. 8, Ч. 1, Вып. 1. – С. 59–123.
7. Хоменко І.В. Еристика – мистецтво полеміки : [навчальний посібник] / І.В. Хоменко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 280 с.
8. Чапаева Е.О. Коммуникативная ситуация возмущения : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.О. Чапаева. – Иркутск, 2010. – 173 с.
9. Чернова П.А. Языковая форма и функции полемического высказывания (на материале современного немецкого языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / П.А. Чернова. – СПб., 2009. – 197 с.
10. Юрина М.В. Коммуникативные стратегии партнеров в политическом интервью (на материале современной прессы ФРГ) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.В. Юрина. – Самара, 2006. – 187 с.
11. Bar-Tal D. Causes and consequences of delegitimization: models of conflict and ethnocentrism / D. Bar-Tal // The Journal of Social Issues. – 1990. – Vol. 46, Iss. 1. – P. 65–83.
12. Cooper T. An Admonition to the People of England / Th. Cooper. – Birmingham, 1882. – 190 p.
13. Encyclopedia of Rhetoric / ed. by Th.O. Sloane. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 837 p.
14. Encyclopedia of Rhetoric and Composition / ed. by Th. Enos. – New York : Routledge, 2011. – 829 p.
15. Lander J.M. Inventing Polemic. Religion, Print, and Literary Culture in Early Modern England / J.M. Lander. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 324 p.

Каустов А. В. Роль риторических стратегий в организации полемического дискурса: сопоставительный аспект (на материале английского и украинского языков)

Аннотация. В статье установлено, что организацию полемического дискурса определяют риторические стратегии как планы убеждения адресата с интенсионным привлечением риторического инструментария – способов влияния: этоса, пафоса и логоса. Стратегическая иерархия организации полемического дискурса состоит из стратегий, тактик и приемов, а ее дифференциация соответствует этапам построения текста: инвенции, диспозиции и елокуции.

Ключевые слова: полемический дискурс, риторическая стратегия, стратегическая иерархия, этос, пафос, логос.

Kaustov A. Role of rhetorical strategies in the organization of polemical discourse: comparative aspect (a case of English and Ukrainian)

Summary. The article proves that rhetorical strategies as plans of audience persuasion determine the polemical discourse organization, involving rhetorical methods of influence: ethos, pathos and logos. Strategic hierarchy of polemical discourse organization consists of the strategies, tactics and moves, and it corresponds to the stages of the text formation: invention, arrangement and elocution.

Key words: polemic discourse, rhetorical strategy, strategic hierarchy, ethos, pathos, logos.

Піскунов О. В.,
старший викладач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету

ПРИЧИНИ МОВНИХ ЗМІН В УКРАЇНСЬКІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ 30-Х РР. ХХ СТ.

Анотація. Розглянуто таку особливість лінгвістичної реконструкції, як причини мовних змін у працях українських лінгвістів 30-х рр. ХХ ст., визначено внесок лінгвістів у розробку відповідного кола питань.

Ключові слова: лінгвістична реконструкція, фонетична причина, фонетична умова, фонетична позиція.

Постановка проблеми. Сучасні теоретики мовознавства дуже високо оцінюють намагання мовознавців знайти внутрішні зв'язки та внутрішні причини; відзначають, що в «славістиці переважає пошук внутрішньої причиновості» [1, с. 477]. Представники української компаративістики 30-х рр. ХХ ст. по-новому підходили до питань вивчення мови порівняно з вченими інших шкіл, особливо в методологічному аспекті. Мовознавці розробляли нові підходи до порівняльно-історичного вивчення мови, але на іншому матеріалі; ці розвідки мали як теоретичний, так і практичний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістично-історичні праці дають певне уявлення про особливості лінгвістичної реконструкції у вітчизняному мовознавстві; вони викладені в працях В.А. Глуценка [2], О.М. Голуб [3], В.М. Овчаренка [4], К.А. Тищенко [5]. У порівняльно-історичному мовознавстві другого періоду (70-і рр. ХІХ ст. – 30-і рр. ХХ ст.) процедура лінгвістичної реконструкції набуває значного вдосконалення.

Завдання вивчення лінгвістичної спадщини минулого завжди є актуальним для науки. Водночас слід констатувати, що творчість і здобутки окремих мовознавців минулого століття на сучасному етапі розвитку лінгвістики вивчено недостатньо. Зокрема, це стосується мовознавчої спадщини П.О. Бузука, А.Ю. Кримського, К.Т. Німчинова, Є.К. Тимченка в аспекті лінгвістичної реконструкції.

Метою статті є послідовне вивчення особливостей лінгвістичної реконструкції, зокрема причин мовних змін, в працях зазначених лінгвістів. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути сучасні лінгвістично-історичні праці, які дають уявлення про цю особливість лінгвістичної реконструкції в працях зазначених мовознавців; 2) дослідити реалізацію поглядів мовознавців на лінгвістичну реконструкцію у працях з історії східнослов'янських мов; 3) показати новаторський характер тверджень цих мовознавців для подальшого розвитку мовознавства.

Виклад основного матеріалу. Названі українські вчені, які зверталися до історичного і порівняльного методів, стали продовжувачами традицій учених Харківської, Московської, Казанської шкіл в аспекті вивчення причин мовних і звукових змін. Практика досліджень українських учених показує, що вони намагалися встановити причини фонетичних явищ, представлених у їхніх лінгвістичних працях. У теоретичному аспекті важливими є твердження П.О. Бузука, який вважав, що «всі

фонетичні зміни зумовлені, – зумовлені перш за все психологічними причинами, але ці зміни звуків в деяких випадках, однак, можуть бути незалежні від впливу сусідніх звуків» [6, с. 38]. Мовознавець, подібно до тверджень його попередників, виділяє «обумовлені або «комбінаційні» та «спонтанічні» зміни – такі, що показують «незалежність звукових змін від впливу сусідніх звуків» [6]. Серед «обумовлених» або «комбінаційних» мовознавець виділяє два типи: процеси асиміляції і дисиміляції [6, с. 39], які, в свою чергу, можуть бути прогресивними і регресивними, повними і частковими [6, с. 40–41]. Приклади, до яких звертався автор, представлені як слов'янськими мовами, так і індоєвропейськими мовами [6, с. 41–43]. Наприклад, мовознавець вказує на перехід *ī* в *ы*, процес переходу назалізованих голосних *o* та *e* в чисті голосні в праслов'янській епосі [6, с. 43]. Названі процеси в своїй основі мають психологічні чинники [6, с. 44–45].

Існують і фізіологічні причини, а саме вставка і втрата звуків, які мають своєю причиною особливості артикуляції [6, с. 45].

В цьому питанні П.О. Бузук має погляди, близькі до позицій молодіграматиків відносно проблеми звукових законів. Якщо всі названі чинники не діють, мовознавець звертається до фактору винятків, однак відзначає: «Мнимий виняток пояснюється хронологічним співвідношенням до інших законів або новоутворенням за аналогією» [6, с. 45].

Усі ці теоретичні твердження мають практичне відтворення в практиці лінгвістичних досліджень мовознавців. Аналіз праць учених, які зверталися до історичного і порівняльного методів, показує, що розгляд фонетичних процесів зводився до встановлення фонетичних умов, за яких відбувалися ці явища. В.А. Глуценко відзначає цю особливість у працях представників історичного і порівняльного методів в російському та українському мовознавстві [2]. Так, А.Ю. Кримський вказував на фонетичні процеси зміни звуку [ε] «в складі, за яким слідував склад м'який, і дуже часто в кінці слова»: вимовлявся як *e* (м'яке *e*), «схильний розширюватися в дуже широке м'яке *ī* (близьке до *я*). Але перед твердими складами відповідно до букви ε (й інколи також в кінці слова) чулось м'яке *ō*» [7, с. 199]. О.О. Шахматов робив критичні зауваження стосовно недостатності дослідження умов фонетичних процесів переходу *e* в *ī* в кінці слів на східнослов'янському півдні Х ст. у праці А.Ю. Кримського [8, с. 148–150].

А.Ю. Кримський писав про ствердіння приголосних перед *e* в губних сполученнях *бе, пе, ве, ме* і одночасно використовував відносну і абсолютну хронологізацію, коли «губні сполучення (*бе, пе, ве, ме*) стверділи тільки після падіння глухих і після виникнення замісної довготи, яка відбулася лише біля ХІІ – ХІІІ століття [7, с. 194–195].

П.О. Бузук в роботі «Коротка історія української мови», вказуючи на існування праруської [9, с. 10], досліджує процеси,

що мали місце в праруській мові. Вивчаючи голосні звуки цієї праруської епохи, мовознавець лише тільки вказує на перехід *je* в *o*, навіть не вказуючи умов цього процесу [9, с. 31–32]. Студіюючи приголосні, П.О. Бузук показує «перехід *l* в *l* перед слідуною шелестівкою»: *golsь, ѡьльнь, melko* > *golsь, ѡьльнь, melko* [9, с. 34]. У зв'язку з цим процесом мовознавець досліджує «перехід попередніх цьому новому *l* голосівок *e, ѡ* в *o, ѡ*: *ѡьльнь* > *ѡьльнь*, сучасн. *чолн, човен, melko* > *толко* > *молоко* [9, с. 34].

І знову мовознавець пов'язує з процесом розвитку напівкоротких *ѡ, ѡ* процес зникнення *l* (короткого) в різних позиціях; а саме: 1) на початку слів: укр. та білор. *мати, мать* < *имати*; 2) в деяких граматичних формах; 3) «*l* (коротке) випадало в положенні після шелестівки перед *i*»: рос. *жистье, камень*, укр. *каміння, життя*, білор. *судззя, бяллі* [9, с. 39].

На українському ґрунті П.О. Бузук досліджує ствердіння приголосних перед *e* у відкритому складі: *н'ебо* > *небо* [9, с. 48], причому цей процес відбувався в декілька етапів і в різних напрямках: «в момент ствердіння шелестівок в староукраїнській мові чулось *нѣчь, нѣсь*; а в безпосередньо слідуючим за ним моменті лабіалізації *e* – *нѣсь* > *ніось*, що було викликане попереднім *i* і твердістю слідуючого *ѣ*, а *нѣчь* зберігалось завдяки м'якості слідуючого *ч* [9, с. 48]. О.О. Шахматов також досліджував цей процес в «Очерке древнейшего периода истории русского языка» [10, с. 302].

П.О. Бузук поєднував відносну і абсолютну хронологію, вивчаючи явище переходу *л* в *ѡ* (*ѡ*). На думку лінгвіста, цей перехід відбувся перед зникненням «глухих», не пізніше XII ст., а умовою появи цього процесу є випадки, «коли за *л* йшла безпосередньо шелестівка, а не *ѡ*, хоч-би й в слабому положенні» [9, с. 54]. Всупереч твердженням С.Й. Смаль-Стоцького, Є.К. Тимченка, К.Т. Німчинова, які визнавали за споконвічну в українській мові твердість приголосних перед *e*, П.О. Бузук вважав, що перед *e* та *ѡ* всі приголосні вимовлялись м'яко. Беручи до уваги слова типу *разьвьръзиса, разьвьръзость, погыбьнеть*, мовознавець доходить висновку, що «літеру *ѡ* після *з* у перших двох прикладах і після *б* ужито як знак пом'якшення зазначених приголосних, яке з'явилося внаслідок асиміляційного впливу з боку наступних приголосних» [11, с. 46].

Поетапно відтворює П.О. Бузук збіг голосних *и* та *ѡ* в українських говорах як наслідок ствердіння приголосних перед *и* [11, с. 47].

Своєрідним продовженням потєбнянської концепції «кількісних змін приголосних» є дослідження розвитку *j* після приголосного у формах типу *браття*: «*j* уподобився до попередньої (м'якої) приголосної і таким чином з'явилась подвоєна приголосна» [11, с. 58]. Психологічне пояснення змін таке: «Психологічна причина всіх названих видів звукових змін полягає в тому, що при вимові цього звуку в нашій свідомості з'являються образи звуків не тільки сусідніх (попереднього і наступного), але й цілого ряду наступних за ним в ту й іншу сторони звуків, які, знаходячись в сфері безсвідомого, модифікують, однак, звук, який вимовляється в даний момент» [6, с. 44–45].

Звертався до встановлення фонетичних умов і К.Т. Німчинов. Так, «раніше ослаблялися кінцеві *ѡ, ѡ*, взагалі ж *ѡ* та *ѡ* були слабкі і звичайно ненаголошені в складах перед подальшим з нормальним голосозвуком <...> дужі переходили в голосозвук нормальної сили, – в мовах східнослов'янських в *o* та *e*» [12, с. 65].

К.Т. Німчинов також представив перехід приголосного *л* у *ѡ* всередині слова перед приголосним та в кінці слова і пов'язав

це явище з втратою «глухих» *ѡ, ѡ*. К.Т. Німчинов вказує на умову переходу *ѡ, ѡ* в більш м'які *ѡ* та *ѡ*, а саме перед наступним *i* в словах типу *мий, ний* [12, с. 67–68].

А.Ю. Кримський пояснює зміну *ѡ(и)* в *i* таким фактором, як фактор «удобності вимови», коли «звичка перетворювати затяжне, дифтонгічне *ѡи* в удобовимовлювасмий монофтонг *i* все більш і більш укріплювалась всюди серед малоросів» [7, с. 170–171]. І мовознавець інколи апелює до фактору евфонії, благозвуччя [7, с. 172–173].

Причину звукових змін П.О. Бузук вбачає в «виключно психологічному характері. Вони (зміни – *О. П.*) мають місце як при поступових перетвореннях звуків, так і при заміні звуків» [6, с. 43].

Треба відзначити, що вивченню умов дії фонетичних законів приділяли увагу представники історичного методу в українському мовознавстві. Можна стверджувати, що представники цього напрямку ретельно вивчали лінгвістичну спадщину своїх попередників і творчо її доповнювали в аспекті дії фонетичних законів. Так, П.О. Бузук в цілому сприймав молодогограматичну концепцію фонетичних законів. В теоретичному аспекті мовознавець доповнює її таким твердженням: «Коли звуковий закон, на відміну від фізичного, не з'являється кінцевим і всеосяжним ні в часових, ні в просторових відносинах, то у нас немає підстави допускати всеосяжність його розповсюдження на всі приклади. Коли закон був обмежений часом своєї дії, випадково могло трапитися, що маловживані слова не попали у мову тих, хто розмовляє, і не підпали заміні. І навпаки, підпадати звуковій заміні могли інколи, як ми вже говорили, часто вживані слова» [13, с. 53–54]. Мовознавець вбачав сутність звукового закону в тісному зв'язку з соціальним фактором в житті мови і підкреслював те, що «встановлення звукового закону в з'ясуванні усіх представлених обмежень нам представляється тільки як констатація утвореного у мові процесу вже *postfactum*, з докладним з'ясуванням його меж у різних відносинах, і у такому випадку зрозуміло, що закон не буде мати виключень, оскільки всі вони і будуть обговорені при його формулюванні» [13, с. 54]. П.О. Бузук підтримує тезу про безвинятковість звукових законів: «В відомий час в певній мовній групі трапилась певна звукова зміна. Винятків із цього звукового закону не може бути. Мнимий виняток пояснюється хронологічним співвідношенням до інших законів або новоутворенням за аналогією» [6, с. 45]. Як приклад мовознавець дає факти зміни дифтонгів **ai, *oi, *ei* в монофтонги *ē* та *i* [6, с. 46].

У працях учених – прихильників історичного методу важливе місце посідає трактування фактору аналогії. Теоретичне трактування явища аналогії (особливо граматичної) представив П.О. Бузук. Саме явище аналогії мовознавець розумів як «складний психологічний процес, в складі якого ми вбачаємо, по-перше, асоціацію за схожістю, по-друге, асоціацію за суміжністю» [6, с. 95]. Таке розуміння сутності аналогії подібне до трактування В.О. Богородицького [15, с. 442]. А внутрішня, глибинна причина аналогії полягає в тому, що «в її основі лежить той же загальний всій душевній діяльності людини принцип економії мислення» [6, с. 96].

У практиці своїх досліджень П.О. Бузук звертався до явища аналогії. Так, заочно дискутуючи з О.І. Соболевським й О.О. Шахматовим стосовно історії сполучень «голосна + плавна», які утворилися з «*плавна + ѡ, ѡ*» не на початку слова, П.О. Бузук пояснює *ѡ* перед *к* в слові *гъськъ* аналогією. Мовознавець досліджує історію переходу *o, e* в *i* в закритих

складах після занепаду «глухих». В словах *кілок, кінець* появу *і* замість *о, е* і в словах типу *мед* замість *мід, сел* замість *сіл* мовознавець пояснює аналогією [9, с. 43]. До явища аналогії П.О. Бузук апелює, коли розглядає так звані виїмки (мабуть винятки – *О. П.*) з розглянутого звукового закону, котрі виявлені по-перше, закоуванням *е, о* з *ь, ь* (*день* із *днь, менше* із *мньше, сон* із *снь, сином* із *сынъмь*), по-друге, захованням *е, о* в повноголосних формах (*город, горох, порог, берег, голос, холодно* тощо; такі рідні явища, як *поріг, голівка*, викликані пізнішою аналогією) [9, с. 43]. Винятки в словах типу *сьомий* при дослідженні історії лабіалізації *е* і поява *е* замість *о* (в словах *хочемо* під впливом *хоче*) мовознавець пояснює аналогією [9, с. 48–49]. П.О. Бузук також представив граматичну аналогію на прикладі форм типу *землі*, які з'явилися за аналогією з *рибі* < *рыбь* [11, с. 64], а також дослідив форми на *-ові* під впливом *-овь* [11, с. 66] і новоутворення за аналогією з твердими основами *коньові, коньови, коньом*, тощо [11, с. 67].

В практичному аспекті А.Ю. Кримський звертався до явища аналогії (нефонетичної) при поясненні появи *а* у словах типу *Махайла, Махаил* [7, с. 253]. Нefonетичною аналогією пояснює мовознавець появу кореня *яв* в словах типу *Явдоха, явресі, Явтух* [7, с. 397–398].

Є.К. Тимченко встановив умови фонетичних змін і хронологізував їх: праслов'янське *g* в веларний спірант і гортанне [14, с. 44–45], ствердіння голосних напівпалатальних і палатальних перед *е: небо, пень, нива* [14, с. 45], ствердіння губних у всіх положеннях: *голуб, кров, мясо, пйать* [14, с. 45].

А.Ю. Кримський дослідив і сформулював фонетичні умови дії фонетичного закону, коли «звук *е* після м'яких приголосних схильний перетворюватися у малорусів перед твердими складами в [ь] *о*; а перед м'якими складами і в изгашении (вимові – *О. П.*) або зберігається в формі *е* або розширюється в *я*» [7, с. 399].

Висновки. Отже, ми розглянули причини мовних змін у працях українських лінгвістів 30-х рр. ХХ ст. На нашу думку, перспективним є детальне вивчення таких особливостей лінгвістичної реконструкції, як хронологізація і локалізація мовних процесів, питання про мову-еталон тощо.

Література:

1. Журавлев В.К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятия и методов / В.К. Журавлев // Бирнбаум Х. Праславянский язык: Достижения и проблемы в его реконструкции / под общ. ред. В.А. Дыбо, В.К. Журавлева. – М.: Прогресс, 1987. – С. 453–493.
2. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / В.А. Глушенко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
3. Голуб О.М. Лінгвістична спадщина П.О. Бузука в сучасному контексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О.М. Голуб; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
4. Овчаренко В.М. Теорія «родовідного дерева» та «хвильова» теорія

в українському мовознавстві (ХІХ ст. – 20–30-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / В.М. Овчаренко. – Донецьк, 2003. – 20 с.

5. Тищенко К.А. Історія української мови в науковій концепції А.Ю. Кримського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / К.А. Тищенко; Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 20 с.
6. Бузук П.А. Очерки по психологии языка / П.А. Бузук. – О.: Типографія «Техник», 1918. – 140 с.
7. Крымский А.Е. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья / А.Е. Крымский. – М., 1907. – 250 с.
8. Шахматов А.А. [Рец.] А.Е. Крымский. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. – М., 1907 – А.А. Шахматов // Rocznik slawistyczny. – 1909. – Т. 2. – С. 135–174.
9. Бузук П.О. Коротка історія української мови / П.О. Бузук. – О., 1924. – 60 с.
10. Шахматов А.А. Очерк древнейшего периода истории русского языка / А.А. Шахматов // Энциклопедия слав. филол. – 1915. – Вып. 11. – XXVIII, II, L. – С. 289–340.
11. Бузук П.О. Нарис історії української мови. Вступ. Фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії / П.О. Бузук. – К., 1927. – 98 с.
12. Німчинов К.Т. Український язык у минулому і тепер / К.Т. Німчинов. – 2-ге вид. – К.: Державне вид-во України, 1926. – 90 с.
13. Бузук П. А. Асноўная питанні мовознаўства: [падручная кніга для настаўніка ў беларускае мовы і студэнтаў-лінгвістаў] / П.А. Бузук. – Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926. – 123 с.
14. Тимченко Є.К. Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині / Є.К. Тимченко // Історія української мови: хрестоматія / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко. – К.: Либідь, 1996. – С. 38–48.
15. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. Из университетских чтений / В.А. Богородицкий. – 4-е изд. – Казань, 1913. – 553 с.

Пискунов А. В. Причины языковых изменений в украинской компаративистике 30-х гг. ХХ ст.

Аннотация. Рассмотрена такая особенность лингвистической реконструкции, как причины языковых изменений в работах украинских лингвистов 30-х гг. ХХ ст., определен вклад лингвистов в разработку соответствующего круга вопросов.

Ключевые слова: лингвистическая реконструкция, фонетическая причина, фонетическое условие, фонетическая позиция.

Piskunov A. The causes of linguistic changes in the Ukrainian comparative linguists' studies of the 30's of the XX century

Summary. The article deals with one of the main peculiarities of linguistic reconstruction as reasons of linguistic changes in the Ukrainian comparative linguists' studies of the 30's of the XX century; the linguists' contribution in the study of the corresponding circle of questions is defined.

Key words: linguistic reconstruction, phonetic reason, phonetic condition, phonetic position.

Птуха В. А.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету

НОМІНАЦІЇ ОДЯГУ ЯК ПРОТОТИП ПОХОДЖЕННЯ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглянуто зовнішній вияв мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах, виявлено мотиваційну основу вторинних лексичних значень найменувань одягу, утворених у результаті перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер в обох мовах, а також здійснено зіставний аналіз виявленої онімної лексики.

Ключові слова: номінації одягу, зовнішня мотивація, онімна лексика, антропоніми, топоніми.

Постановка проблеми. Важливе місце в сучасній лінгвістиці відводиться проблемі найменування як власне людини, так і предметів її діяльності. Теорії власного імені присвячені дослідження таких провідних учених, як Н. Васильєва [1], В. Калинин [2], О. Суперанська [3], В. Топоров [4], М. Толстой [5] та ін. Зокрема М. Кочерган зауважує, що власні назви (*оніми*) на відміну від загальних (*апелятивів*) служать для виділення названого ними об'єкта з низки подібних для його індивідуалізації та ідентифікації [6, с. 135].

За своєю інформативною сутністю оніми відрізняються від апелятивів у першу чергу тим, що в основі їх інформації лежить не зв'язок лексичної одиниці з поняттям, а денотативний, тобто зв'язок лексичної одиниці з позначеним нею денотатом, оскільки зв'язок загальної назви з денотатом опосередковується через поняття [7, с. 10; 8, с. 130]. Дослідники власних назв О. Бока і Т. Барсук переконані, що власне ім'я виражає поняття лише при встановленні безпосереднього зв'язку з конкретним денотатом, ось чому воно не володіє високим ступенем інформативності.

У фокус нашої уваги потрапляє ономастичний аспект вторинного позначення назв одягу, що складає значну частину лексем, отриманих методом суцільної вибірки, і може бути розподілений на дві підгрупи: *антропоніми* (прізвища і прізвиська людей) та *топоніми* (назви населених пунктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвокультурологія у її взаємовідношенні з когнітивною лінгвістикою зорієнтована на вивчення питань, тісно пов'язаних із людиною (І. Голубовська, С. Бартмінський), її побутом (Д. Аладько, О. Березович), поведінкою (В. Іванов), обрядодіями (О. Тищенко), культурними традиціями (О. Галинська, Т. Цив'ян). Така постановка проблеми актуалізує розгляд тих мовних одиниць, у внутрішній формі яких закодовано національно-культурне світобачення носіїв мов (В. Бойчук, І. Голубовська, Л. Дробаха), з-поміж яких на особливу увагу заслуговують *номінації одягу*, що акумулювали у своїй семантиці національний колорит, умови життя та історичне буття представників певного етносу (Г. Єрмоленко, О. Жигалова, Н. Клименко) і стали своєрідними мовнокультурними артефактами, або *номінативними одиницями з національно-культурним компонентом семантики*, лінгві-

стичні процедури виявлення якого і дотепер становлять одну з дискусійних проблем у методології номінації (А. Гудавічус, Д. Добровольський).

Внутрішня мотиваційна основа номінативних одиниць на позначення одягу вже неодноразово була об'єктом нашого дослідження [9; 10; 11], де аналізувалася фреймова структура номінацій одягу, встановлювалися їхні спільні та відмінні метафоричні і метонімічні моделі в межах слотів, за якими утворювалися національно-культурні варіанти у кожній з мов [9]. До того ж було встановлено, що показниками національно-культурної семантики номінацій одягу можуть бути способи і засоби словотворення в англійській та українській мовах [11]. Результати попередніх зіставних досліджень назв одягу засвідчують неоднакову концептуалізацію цього фрагмента картини світу в різних мовах, а також вплив менталітету на словотворчі процеси номінації [10, с. 1]. Проте потребує більш глибокого вивчення зовнішня мотиваційна основа номінацій одягу в обох досліджуваних мовах, аналіз вторинних лексичних значень найменувань одягу, утворених у результаті перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер.

Метою статті є з'ясування ономастичний аспект вторинного позначення номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішній вияв мотивації номінативних одиниць на позначення одягу з національно-культурним компонентом семантики виявляється у процесі перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер, тобто, коли назва одягу або його елемент є джерелом походження *онімної лексики*. Зазначений тип перенесення реалізується через спосіб семантичної транспозиції (процес метафоризації) й основокладання в англійській мові, а також лексико-семантичний спосіб (процес метафоризації), словоскладання та афіксація (суфіксація) – в українській (детальніше див. рис. 1).

Предмети побуту досить часто стають джерелом англійських та українських онімів, до яких і належать прізвища [12, с. 87]. Цікаву групу прізвищ утворюють ті, що відображають певну особливість одягу. Досить показовою у цьому аспекті є українська мова, в якій варто розмежовувати *оніми-симплекси*, утворені шляхом прямого або метафоричного перенесення та *оніми-композиції*, сформовані в результаті процесів афіксації або словоскладання. З-поміж останніх в українській мові звернемо увагу на такі: *Безтояско*, *Білоштан*, *Довгополов* (від *пола* – край кожної з половин одягу, що розгортається спереду [13, с. 1 030]), *Захалявко* (від *халява* – верхня трубчаста частина чобота, що покриває литку [там же, с. 15]), *Кривошапка* (від прикметника *кривий* та іменника *шапка*), *Рябошапка* (від *рябий* і *шапка*), *Сіроштан* (від *сірий* і *штани*), *Широкопояс* (від *широкий* і *пояс*). Зазначимо, що для

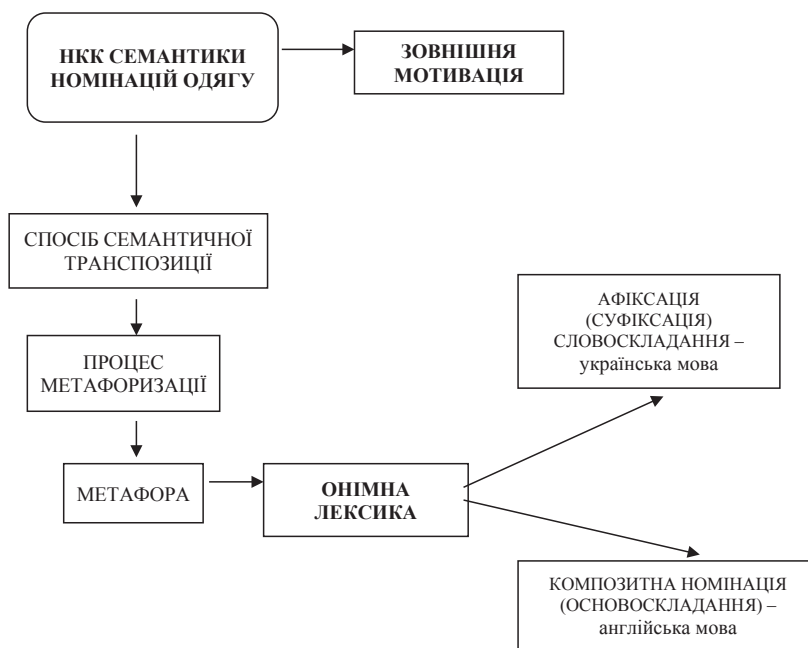

Рис. 1. Модель зовнішньої мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики

багатьох суто українських прізвищ типовим є їх утворення шляхом додавання прикметника (досить часто ним є колоронім) і власне іменника, яким виступає той чи інший предмет одягу (наприклад, *Білошапка*).

Серед онімів-симплексів на позначення прізвищ в українській мові відзначимо такі: *Капелюха, Капелюшний, Ковпак, Кожух, Панчоха, Постіл, Плахтина, Фартух, Чобіт, Шапка, Шапошник, Шкарпетка*. Заслуговує на увагу й українське прізвище *Мундир*, в основі якого лежить однойменна назва одягу – *мундир* «парадний або буденний одяг певної форми» [14, с. 826]. Поширеним є вищезгадане прізвище в населених пунктах Наддніпрянської України, зокрема, в селі Івківці Прилуцького району Чернігівської області. За переказами старожилів, місцевий житель Яким Череп привіз у село з війни красивий мундир і, мабуть, дуже ним пишався, за те і прізвище тепер має рід – *Мундирові* [15, с. 52].

Як бачимо з наведених вище прикладів, українські прізвища різноманітні й цікаві; вони ведуть нас звивистою стежиною генеалогічного дерева і розповідають чимало про попередні покоління. Прізвища – це наш зв'язок із минулим.

Утворення українських прізвищ є унікальним, яке не має аналогів у світі. Ще українські козаки започаткували традицію утворення прізвищ від назв одягу: *Буркін* (від *бурка* – тепле зимове взуття на ваті, яке шилося із сукна і прострочувалося по всій довжині; верхній одяг [13, с. 102]), *Гуня* (від *гуня* – верхній суконний одяг, сіряк [там же, с. 274]), *Кучма* (від *кучма* – висока бараняча шапка [там же, с. 608]), *Жупан* (від *жупан* – верхній теплий одяг до п'ят [там же, с. 379]), *Кирея* (від *кирея* – довгий верхній одяг, плащ [там же, с. 545]), *Свита* (від *свита* – одяг із домотканого сірого і білого сукна [там же, с. 1 305]), *Холоша* (від *холоша* – частина штанів, яка надягається на одну ногу [там же, с. 1 577]).

В українських діалектах знаходимо такі прізвища, утворені від назв одягу: закарп. *Гуня* (від *гуня* – селянська шуба з довгої звисаючої вовни) [16, с. 166], закарп. *Каптур* (від *каптур* – головний убір, що з'єднаний із плащем, «ковпак») [16, с. 249].

На відміну від української мови, де назви одягу досить активно використовуються на позначення прізвищ людини (49 одиниць), в англійській антропонімії такі лексеми представлені відносно невеликим числом одиниць (15 прикладів). За підрахунками української дослідниці О. Кавун, 2,3% англійських прізвищ утворено саме від назв одягу і взуття [12, с. 125]. Сюди відносимо такі *оніми-композиції*, утворені шляхом основоскладання, як *Bracegirdle* (від *Bracegirdle* – той, хто проявляє екстравагантність у одязі, полюбляє носити прикраси), *Broadbelt* (від *broad* – широкий і *belt* – пояс), *Shoemaker* (від *shoe* – взуття і *make* – робити, виготовляти).

З-поміж *онімів-симплексів* виділимо такі: англ. *Boot* (*boot* – чобіт); *Bonnet* (*bonnet* – жіночий капор, чепець), *Cape* (*cape* – накидка з капюшоном), *Doublet* (від *doublet* – іст. вид чоловічого камзола), *Gauntlet* (*gauntlet* – рукавиця), *Helmet* (*helmet* – шолом), *Hood* (від *hood* – капюшон), *Mantel* (від нім. *Mantel* – пальто, плащ), *Shirt* (від *shirt* – сорочка).

Підсумовуючи зіставний аналіз англійських та українських онімів на позначення прізвища людини, зазначимо, що назви одягу в результаті процесів семантичної транспозиції мають різну продуктивність на позначення прізвищ людини в обох зіставлюваних мовах (49 од. в українській мові та 15 – в англійській); 2) в обох зіставлюваних мовах переважаючими є оніми-симплекси (англ. *Boot*, укр. *Кучма*) над оніми-композиціями, утвореними шляхом композитної номінації (основоскладання) в англійській мові, а також афіксації, словоскладання – в українській (англ. *Broadbelt*, укр. *Буркін, Довгополов*).

У теорії власних імен важливим питанням є дискусія про наявність/відсутність значення у онімів: польська ономастична школа вважає, що оніми позбавлені будь-якого значення [7], окремі вчені визнають наявність семантики [8], інші наполягають, що значення їх є неповноцінним, бо воно знаходиться в іншому інформаційному плані. Цікавим у цьому відношенні є твердження А. Критенка, який поділяв власні імена «на дві різко розмежовані групи: назви з багатою, або повною, семантикою і назви з бідною семантикою» [17, с. 18]. На наше глибо-

ке переконання англійські та українські оніми, які утворені від назв одягу та його елементів, володіють багатою семантикою, їх аналіз дозволяє з'ясувати походження, витоки таких назв.

Досить чисельною групою онімів, утворених від назв одягу, є група топонімів. Як стверджує О. Суперанська, основним завданням топонімів є територіальне фіксування об'єктів, тому в уявленні кожної людини певна географічна місцевість пов'язана з відомим місцем та епохою [3, с. 23].

Більшість людей сприймають назви населених пунктів, рік, урочищ та інших географічних об'єктів такими, що не мають певного пояснення. Але, на наш погляд, це не так. Назва, дана кожному об'єкту, придумана не зі «стелі», а ґрунтується на певних співставленнях, порівняннях, асоціаціях. Назви одягу також можуть використовуватися на позначення об'єктів і релій зовнішнього світу, який оточує людину: об'єктів неживої природи, географічних об'єктів, зокрема, населених пунктів. Про системні зв'язки географічних найменувань з назвами одягу говорить і російська дослідниця С. Толстая [18, с. 116–117]. Географічне середовище є тією базою, на якій ґрунтується культура народу в усіх її різновидах – матеріальній, соціальній та духовній. Воно накладає свій відбиток на весь спосіб життя людей. Саме вплив географічного середовища на ономастикон є постійно діючим фактором таких взаємозв'язків. Найбільш показовими у цьому плані є топоніми.

У сучасних словниках-довідниках української мови та топографічних мапах України знаходимо такі населені пункти, які утворені саме від назв одягу (оніми-симплекси): *Брилівка* (від *брить* – головний убір з широкими крисами) [19, с. 40], *Гуня* (від *гуня* – верхній одяг з домотканого грубого сукня) [там же, с. 29], *Жупанівка*, *Жупани* (від *жупан* – теплий верхній чоловічий суконний одяг) [там же, с. 27, 57], *Кожухівка*, *Кожухов*, *Кожушки* (від *кожух* – довгий верхній шкіряний одяг хутром донизу) [там же, с. 32, 45, 62], *Ходаки* (від *ходак* – заст. м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підшови) [там же, с. 68].

У словнику топонімів сучасної української мови та топографічних мапах України знаходимо такі населені пункти (оніми-композиції), як *Великі Сорочинці*, *Малі Сорочинці* (Миргородський район Полтавської області), *Сорочинці* (Тернопільська область) і *Лісові Сорочинці* (Прилуцький район Чернігівської області) (від *сорочка* – натільна білизна або одяг, що надягають поверх верхньої частини тіла) [15, с. 467], які на думку українського дослідника П. Попка отримали свої найменування за тим, що у давнину тут найкраще в окрузі вишивали сорочки [там же, с. 10]. Іншим онімом, утвореним шляхом словоскладання, є назва населеного пункту *Довгополовка* (від прикметника *довгий* і *пола* – край кожної з половин одягу, що розгортається спереду) [19, с. 63].

Окремо хотілося б звернутися до назви села *Білошапки* (Прилуцький район Чернігівської області) (від прикметника *білий* і *шапка*), яке має досить цікаве походження [15, с. 10–12]. Згідно з переказами мешканців цього населеного пункту, під час війни зі шведами (1808–1809) між селами Білошапки і Березова Рудка сталася велика битва. Воєначальники Петра I розставили на кораблях опудала бійців у білих шапках, примусивши шведів стріляти по цих мішенях, а розбило ворога військо, що напало з лісу. До цього часу на полі битви збереглося багато могил, які так і називаються «шведські могили» [20, с. 60–61].

Назви одягу та взуття є також джерелом утворення *мікротопонімів* в українській мові, зокрема, в довідникових джере-

лах [15] знаходимо поле, яке за своєю формою нагадує чобіт. Його дотепні люди й прозвали *Чобіт*, і тепер кожен механізатор може сказати: «Вчора орав у Чоботі» [20, с. 61].

Отже, проаналізувавши українські топоніми, утворені за назвами одягу, робимо висновок про те, що вони утворені шляхом прямого або метафоричного перенесення, а також словоскладанням, тобто є онімами-композиціями.

Аналіз сучасних довідникових джерел англійської мови [21, р. 348] та топографічних мап Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії показав, що в англійській топоніміці також є назви населених пунктів, вулиць, провулків, утворених саме від назв одягу або його елементів: англ. *Hosier Lane* (від *hose* – панчоха) – «місце, де жили виробники панчів у 14 ст.» (назву зафіксовано вперше у 1328 році) [там же, р. 36], англ. *Petticoat Lane* (від *petticoat* – спідниця) – «так до 1830 року називалася Middlesex Street» (назва пов'язана з ринком, який знаходився на цьому місці). Вірять, що назва походить від одягу, який продавався на цьому базарі [там же, р. 54].

Результати зіставного аналізу онімів, утворених від назв одягу, подаємо у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Лексеми-оніми, утворені від назв одягу (кількісна характеристика)

онім	англ. мова	укр. мова
антропонім (прізвище людини)	15 (симплекси – 10, композиції – 5)	49 (симплекси – 26, композиції – 23)
топонім (населений пункт)	8 (усі композиції)	29 (симплекси – 24, композиції – 5)

Висновки: 1. Національно-культурна специфіка найменувань одягу полягає у перенесенні таких назв на предмети інших лексичних сфер, тобто, коли назва одягу або його елемент є джерелом походження онімної лексики, у чому й виявляється зовнішній вияв мотивації назв одягу в англійській та українській мовах.

2. Ономастичний аспект позначення назв одягу реалізується через аналіз англійських та українських антропонімів (прізвища) і українських топонімів (назви населених пунктів), утворених засобами семантичної деривації, а також основокладанням в англійській мові та лексико-семантичним способом у поєднанні з афіксацією або словоскладанням – в українській.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні фразеологічних номінацій одягу в англійській та українській мовах, які є також зовнішнім виявом мотивації найменувань одягу в обох досліджуваних мовах.

Література:

1. Васильева Н.В. Собственное имя в мире текста / Н.В. Васильева. – М. : Академия гуманитарных исследований. – 2005. – 224 с.
2. Калинин В.М. О возможном переходе к описанию собственных имен как стилистического средства художественной литературы / В.М. Калинин // Внедрение в практику результатов научных трудов. – Донецк, 1982. – С. 4–6.
3. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / А.В. Суперанская. – М. : Наука, 1985. – 176 с.
4. Топоров В.Н. О мифопоэтическом пространстве / В.Н. Топоров. – PISA: ECIG, 1994. – 316 с.
5. Толстой Н.И. Имя в контексте народной культуры / Н.И. То-

- лстой, С.М. Толстая // Язык о языке : [сб. научн. ст.]; [под. ред. Н.Д. Арутюновой]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 597–624.
6. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство, 2004. – № 5–6. – С. 12–21.
  7. Бока О.В. Актуалізація власних імен у казковому дискурсі / О.В. Бока, Т.В. Барсуک // Вісник СумДУ. – Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 9–14.
  8. Барбанюк О.О. Лінгвoseміотичні характеристики гіперреальності в англomовному художньому тексті жанру фентезі (на матеріалі творів Урсулі Ле Гуїн циклу «Земномор'я» : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Барбанюк. – К., 2011. – 196 с.
  9. Птуха В.А. Фреймова організація номінацій одягу в англійській та українській мовах / В.А. Птуха // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія «Філологія» / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид-во КНЛУ, 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 144–153.
  10. Птуха В.А. Національно-культурна семантика номінацій одягу в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.017 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / В.А. Птуха – К.: Науковий світ, 2013. – 22 с.
  11. Птуха В.А. Словотвірна деривація номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах / В.А. Птуха // Актуальні питання гуманітарних наук: [міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка] / [ред.-упор. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 11. – С. 134–140.
  12. Кавун О.О. Семантико-структурна типологія англійських та українських прізвиськ. – [Електронний ресурс] / О.О. Кавун. – Режим доступу : http://library.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=3289.
  13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
  14. Академічний тлумачний словник сучасної української мови : в 20 т. [уклад. і гол. ред. В.М. Русанівський]. – К. : Наукова думка, 2010.
  15. Мій рідний край, моя земля Прилуцька. – [2-е вид., доп.] / [упор. : Г.М. Горіла, Н.Г. Рябова]. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2008. – 172 с. : іл.
  16. Чучка П.П. Прізвиська закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П.П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.
  17. Критенко А.П. До теорії власних назв / А.П. Критенко // Ономастика. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 18–21.
  18. Толстая С.М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С.М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – С. 112–128.
  19. Карта автомобильных дорог Украины. – К. : Укргеодезкартография, 2006. – 200 с.
  20. Шкоропад Д.О., Савон О.А. Прилуччина : енциклопедичний довідник / О.Д. Шкоропад, О.А. Савон / [ред. Г.Ф. Гайдай]. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. – 560 с.
  21. Anthony Badsey-Ellis. What is in a street name? – Published by Capital History, 2011. – P. 80.

Птуха В. А. Номинации одежды как прототип происхождения онимной лексики в английском и украинском языках

Анотація. В статье рассмотрены внешние проявления мотивации номинаций одежды с национально-культурным компонентом семантики в английском и украинском языках, выявлена мотивационная основа вторичных лексических значений наименований одежды, образованных в результате переноса названий одежды на предметы других лексических сфер в обоих языках, а также осуществлен сопоставительный анализ выявленной онимной лексики.

Ключевые слова: номинации одежды, внешняя мотивация, онимная лексика, антропонимы, топонимы.

Ptukha V. Clothes nominations as prototype of proper names origin in English and Ukrainian languages

Summary. The article dwells upon external manifestation of clothes names motivation with national and cultural semantic component in English and Ukrainian languages, motivational basis of secondary lexical meanings items of clothes names which are formed as a result of transfer of clothes names onto items of other lexical spheres in both languages has been revealed, the contrastive analysis of discovered proper names vocabulary has also been made.

Key words: clothes nominations, external motivation, proper names vocabulary, anthroponyms (personal names), toponyms (place names).

ЗМІСТ

РОМАНСЬКІ, GERMANСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

<i>Mykhaylenko V. V.</i> THE CORPUS-BASED MEANING DIFFERENTIATION OF THE ADJECTIVE PUBLIC.....	4
<i>Анастасьєва О. А.</i> МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНОЇ НАСТАНОВИ НА КОНСТАТАЦІЮ ТА РЕЗІЮМУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АФОРИЗМІ.....	9
<i>Брона О. А.</i> СЕМАНТИКА І СТРУКТУРА ТЕРМІНОКОНЦЕПТІВ: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДЕФІНІЦІЙНИХ ШАБЛОНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ГЕОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ).....	12
<i>Варешкина Н. В., Смирнова Н. Н.</i> СЛОВАРЬ-МИНИМУМ КАК ВАЖНЕЙШИЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ГУМАНИТАРНОМ ВУЗЕ.....	16
<i>Варламова А. А.</i> ЭЛЛИПТИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ДЖ. РОУЛЛИНГ «ГАРРИ ПОТТЕР И ФИЛОСОФСКИЙ КАМЕНЬ»).....	19
<i>Глушук-Олея Г. І.</i> ТИПОЛОГІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ОГЛЯД РІЗНИХ ПІДХОДІВ ТА ЇХ УНІФІКАЦІЯ.....	22
<i>Горбач І. М.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	25
<i>Гриня Н. О.</i> КОНТРАСТ У ФАКТУРІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПРОЗОВОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	28
<i>Гусейнов Амралі Самір огли</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КУЛІНАРНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЯК МІКРОСИСТЕМИ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	32
<i>Дмитренко О. П.</i> ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА «ЛЮДИНА СОЦІАЛЬНА» ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	35
<i>Жигоренко І. Ю.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>KLOSTER</i> У ТВОРАХ Г. ГЕССЕ.....	39
<i>Калініченко О. М.</i> МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: НАПРЯМИ ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	42
<i>Коропатніцька Т. П.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОРІВНЯННЯ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ.....	46
<i>Косович О. В.</i> ЛЕКСИЧНИЙ НОВОВІР У КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ.....	50
<i>Котова І. А.</i> ДИСКУРСИВНА ПОВЕДІНКА ГЕРОЯ ТА АНТИГЕРОЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ.....	54
<i>Кривенець І. В.</i> МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРРЕАЛЬНОГО В ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «L'EMPIRE DES ANGES»).....	59
<i>Кулина О. В.</i> КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНОГО МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАПОВІТУ.....	62
<i>Ланчуковська Н. В.</i> ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ІНВЕРСІЇ ЯК СПОСОБУ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	66
<i>Лисова К. А.</i> ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛІМІНАЛЬНОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ.....	70
<i>Маркіна С. В.</i> РОЛЬ СЕМАНТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ В УТВОРЕННІ СКЛАДНОГО ФРЕЙМА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	73

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 21 том 2, 2016

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Скрипченко О.О.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 30.05.2016 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 21,02, ум.-друк. арк. 17,90.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 3005-16.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua